ST. JOHN'S COLLEGE, S. J.,
SCHOL.
Fordham, N. Y.

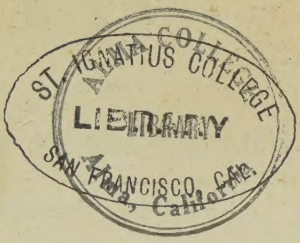
ST. IGNATIUS COLLEGE
LIBRARY
SAN FRANCISCO, CAL.

OPERE

DEL BEATO

ALFONSO MARIA DE LIGUORI

CLASSE SECONDA

OPERE MORALI

VOLUME DECIMOTTAVO

HOMO APOSTOLICUS

VOLUMEN PRIMUM

TORINO
PER GIACINTO MARIETTI
1829.

Property of
CLgA
Please return to
Graduate Theological
Union Library

HOMO
APOSTOLICUS

INSTRUCTUS IN SUA VOCATIONE
AD AUDIENDAS CONFESSIONES

SIVE

PRAXIS ET INSTRUCTIO
CONFESSARIORUM

AUCTORE

B. ALPHONSO MARIA
DE LIGORIO

VOLUMEN PRIMUM

ALMA COLLEGE
239.02
LIBRARY
(627
Alma, California

TH

Ex Prov. Gall.

AUGUSTÆ TAURINORUM
EX TYPIS HYACINTHI MARIETTI
1829.

ALMA COLLEGE
LIBRARY
SAN FRANCISCO, CAL.
Alma, California
WOODSTOCK COLLEGE
5046

Cavenda est conscientia nimis larga, et nimis stricta; nam prima generat præsumtionem, secunda desperationem. Prima sæpe salvat damnandum; secunda contra damnat salvandum. *S. Bonav. Com. Theol. Ver. lib.* 2. *cap.* 32. *num.* 1.

FINIS AUCTORIS

OMNINO LEGENDUS PRO OPERIS INTELLIGENTIA

Juvat hîc præmittere notitiam quamdam finis et summæ hujusce Operis. Jam ego neapolitanis typis edideram aliud grandius opus Theologiæ Moralis, quod postea Venetiis typis remondinianis tribus tomis in folio cum aliquibus meis additamentis sæpe est recusum, et nuper etiam novis accessionibus meis locupletatum iterum prodiit, quodque in multis Europæ partibus non sine plausu est exceptum. In eo Opere conficiendo quindecim annorum labores perpessus sum, percurrendo, et ponderando doctrinas plurimorum quos lustravi; quorum aliquos plus justo benignos inveni, quippe qui falso ducti zelo expediendæ salutis animarum, nimium libertati indulserunt, non

sine divinarum ecclesiasticarumque legum præ-judicio; alios vero inveni qui tantam condescendentiam abominantes, inciderunt in aliud extremum excessivi cujusdam rigoris. Hic meus maximus labor fuit, seligere scilicet ex tantarum opinionum congerie sententias illas, quæ ex parte una debitum Divinis et Ecclesiæ præceptis obsequium servarent, et ex alia non adderent onera quæ a Deo non sunt imposita, obstringendo unumquemque ad perfectionem illam, quæ secundum humanam imbecillitatem communi fidelium est moraliter impossibilis. Hinc ego, theologorum partim lectione edoctus, quos passione quacumque spoliatus legere studui; partim experientia triginta annorum confessionum, et missionum; præfatum Opus composui ad instructionem juvenum nostræ congregationis. Sed quia opus illud utpote voluminosius atque diffusius non ita facile legi, aut a multis poterat comparari; ideo cogitavi (addito mihi insuper stimulo complurium id desiderantium) in lucem edere præsens Opusculum. In hoc præcipuus meus finis fuit, publici juris facere instructionem quamdam practicam ad bene Pœnitentiæ Sacramentum ad-

ministrandum: at quia in praxi numquam rite confessiones excipi possunt, neque, ut par est, animarum directio teneri, nisi habeatur notitia principiorum, doctrinarum, et quæstionum principaliorum rei moralis; ideo operam dedi, ut brevi et facili stylo exponerem hîc omne id quod pertinet ad sufficientem non minus quam necessariam instructionem cujusvis confessarii; adnotando in suis peculiaribus locis canonum, bullarum pontificiarum, atque etiam SS. Congregationum definitiones, quarum modica nimis notitia ex aliis libris habetur. Opus in compendium redegi, ut minori sumtu posset comparari, et ut facilius legeretur. Quoad ordinem, in primo et secundo volumine agetur de Præceptis Decalogi, et Ecclesiæ. In tertio et quarto de Sacramentis, et Censuris. In quinto de Privilegiis, et in ipsis de facultatibus quas habent episcopi et prælati regulares quoad absolutionem a casibus et censuris reservatis. Inde agetur quomodo practice gerere se debeat confessarius cum peccatoribus in occasione proxima existentibus, vel cum habituatis et recidivis; et quomodo cum diversis personarum generibus, scilicet rudibus,

pueris, surdis, mutis, ad mortem damnatis, obsessis, puellis, aliisque mulieribus. In hoc Opusculo non solum adest (licet breviter) omne id quod in præfata Theologia continetur; sed insuper addita sunt plura alia, quæ in opere prius edito non inveniuntur. Omne ad gloriam Jesu et Mariæ.

INTRODUCTIO

Non mediocri profecto in cælis donabuntur præmio, et certam sibi æternam suam operabuntur salutem confessarii partes suas bene gerentes, qui operam ad peccatorum salutem impendunt. Nos Jacobus apostolus his perspicuis verbis certos facit: *Qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, salvabit animam ejus* (nempe suam ipsius convertentis, ut loquitur textus græcus) *a morte, et operiet multitudinem peccatorum.* Ep. cap. 5. v. 20. Sed ingemiscit Mater Ecclesia tot filiorum suorum perditionem malorum confessariorum culpa; in eorum enim bona aut mala agendi ratione potissimum populorum salus aut pernicies sita sunt. *Dentur idonei confessarii* (ajebat s. Pius V.), *ecce omnium christianorum plena reformatio.* Pro certo igitur habendum est, quod si in omnibus con-

fessariis ea scientia, et ea morum integritas reperiretur, quam tantum ministerium exposcit, non esset tot peccatorum sordibus mundus ita contaminatus, nec infernus adeo in dies animabus repleretur. Pro bonitate autem non hîc expostulatur illa habitualis tantum, qua simpliciter homo in statu gratiæ constituitur, sed positiva, nempe quæ per virtutum exercitium comparatur, sicut pœnitentiæ ministrum decet; qui duplicis alimenti opus habet; uno, ut vitam suam sustentet, altero, ut prolem nutriat. Etenim confessarius aliorum conscientias dirigere debet, quin aut nimia indulgentia, aut immoderato rigore erret: tot vulnera sibi attrectanda sunt, quin se inquinet: cum mulieribus et adolescentulis versandum sibi erit, lapsus eorum in confessionibus maxime pudendos auscultando, quin nec minimum capiat sibi detrimenti: fortitudine cum hominibus præclaris utendum erit, quin cujusvis respectu moveatur. Denique totus caritatem, mansuetudinem, et prudentiam redolere debet. Itaque, ut has omnes adimpleat partes, non vulgari opus est probitate, ad quam nemo attinget, si, quotidiana meditatione coadjuvante, in oratione versatus non sit: aliter carebit luce et gratiis huic muneri

rite exercendo necessariis, quod (ut dici solet) humeris angelicis etiam formidandum esset.

Præter morum probitatem, confessarius, cum ipse sit conscientiarum judex, tenetur etiam, ut supra attigimus, scientia ad recte judicandum esse præditus. Propterea non tantum ea ad meram praxim spectantia, sed etiam animadversiones notabiliores, et scitu magis necessarias super præcipuis Moralis tractatibus, in hoc brevi opere colligenda duxi; definitiones, principia, textus tum civiles, tum canonicos, item sanctiones pontificum, et sacr. congreg. declarationes, ac insuper doctrinas magis necessarias magisque acceptas, adnotando; materias enim, quæ diligentiori indigent disceptatione, ad opus morale, quod in duobus tomis distinctum in lucem edidi, recurrat, ubi eas suis rationibus, et cum citatione locorum auctorum, qui de illis tractant, fuse discussas reperiet. Hîc solummodo breviter eos delibabimus, quantum satis erit, ut lectoris diligentia excitetur ad eas librandas. Nonnullæ sententiæ, quas hîc secuti sumus, alicui forsan aut nimis rigidæ, aut nimis benignæ videbuntur; sed obtestarer hunc, ut antequam hac nota eas damnet, præfatum Opus in tribus tomis dis-

tributum grandioris molis (quod semel Neapoli, et pluries Venetiis (*) typis datum est) revolvat, cujus loci frequenter hîc citantur, quia fuse rationes, et doctorum, qui eas defendunt, auctoritates ibi legendo, minime alienas, nec rationi temere innixas sibi visum iri, pro certo spero.

Quoties in præsenti opere adspiciuntur citationes, nullo allato auctore, ex nostra Theologia Morali lector sciat esse desumtas.

Littera *l.* denotat librum, *tr.* tractatum, *n.* numerum, *v.* versum.

(*) Nunc autem typis meis illud edidi in quatuor tomis in 4.° distributum.

Typ. Taur.

TRACTATUS PRIMUS

DE CONSCIENTIA

1. REGULA REMOTA ET PROXIMA BENE AGENDI.
2. VARIÆ CONSCIENTIARUM DISTINCTIONES.

1. Prima regula bene agendi est lex divina, cui postea debet se uniformare conscientia: sed quia bonitas aut malitia actionis talis nobis apparet, qualem eam conscientia apprehendit; hinc fit, quod regula remota, sive materialis, nostrarum operationum, est lex divina; proxima vero et formalis est conscientia, ut docet s. Thomas (1) sic loquens: *Ratio humana est regula voluntatis humanæ, ex qua ejus bonitas mensuratur.* Et apertius alibi (2): *Actus humanus judicatur virtuosus, vel vitiosus, secundum bonum apprehensum, in quod voluntas fertur, et non secundum materiale objectum actus.* Qua de re in hoc primo tractatu agemus de conscientia, in sequenti vero de lege.

2. Sermonem faciens de conscientia, oportet plura distinguere. Oportet 1. distinguere conscientiam a synderesi. Synderesis est *notio principiorum universalium*, nempe, Deus est honorandus; malum est fugiendum; quod

(1) 1. 2. q. 19. a. 4. (2) Quodlib. 3. a. 27.

tibi non vis, alteri ne feceris, etc. Conscientia vero est judicium practicum, quod ab hujusmodi principiis formatur circa præsentes operationes, quæ hîc et nunc agendæ sunt, aut vitandæ, secundum præsentes circumstantias; quapropter definitur conscientia *Dictamen rationis, quo judicamus aliquid hic et nunc agendum, vel fugiendum.* 2. Distinguenda sunt varia conscientiarum genera, quæ possunt accidere, nimirum conscientia *recta*, *erronea*, *perplexa*, *scrupulosa*, *dubia*, *et probabilis*. De singulis hîc cum distinctione nobis erit loquendum.

Caput Primum

De conscientia recta, erronea, perplexa, et scrupulosa.

3. *De conscientia recta.*
4. *Erronea.*
5. *Si detur ignorantia præceptorum naturalium.*
6. *Si quis æstimat desiderium pravum non esse peccatum.*
7. *De conscientia perplexa.*
8. *ad* 11. *De conscientia scrupulosa.*

3. Conscientia *recta* est quæ dictat rei veritatem, contra quam qui operatur, certe peccat.

4. *Erronea* est quæ dictat falsitatem. Hæc dividitur in invincibilem et vincibilem, sive culpabilem. *Invincibilis* est cum nulla erroris dubitatio in mentem occurrit, et juxta istam

nos tenemur tunc ad operandum; cum enim hæc sit regula proxima (sicut superius dictum est) nostrarum operationum, juxta illius dictamen nobis operandum est. *Vincibilis* est cum in mentem occurrit erroris dubitatio, et obligatio errorem vincendi, ac insuper negligitur ordinaria (non autem maxima) quæ debet adhiberi diligentia ad veritatem inquirendam. Qui cum hujusmodi conscientia operatur, semper peccat, sive juxta, sive contra conscientiam operetur.

5. Quæritur hîc, an possit dari ignorantia invincibilis circa præcepta naturalia. Cum ignorantia est invincibilis, est etiam inculpabilis, sicut constat ex propos. 2. Michaelis Baji proscripta ab Alexandro VIII.: *Tametsi detur ignorantia invincibilis juris naturæ, hæc in statu naturæ lapsæ non excusat a peccato formali.* Idem quoque dixit M. Nicolius (*in diss. de prob. ad fin. epist.* 5. Montaltii apud Cont. Tournely *tom.* 1. *pag.* 12. *in fin.*) sub nomine Wentrochii, dicens, talem ignorantiam esse pœnam peccati originalis. Sed hoc jam contra Bajum proscriptum est. Restat igitur videndum, an detur ignorantia invincibilis circa præcepta naturalia. Respondemus cum communi (contra Sinnichium, et alios pauciores), quam tuentur s. Antonius, Sotus, Maldonatus, Suarez, Azorius, Sanchez, Gammachæus, Duvallius, Wigandt, Gonet (qui merito vocat contrariam singularem, et improbabilem), et multi alii, inter quos numeratur doctissimus cardin.

Gotti (1), adhibendam esse distinctionem inter prima principia, et conclusiones immediatas a conclusionibus mediatis. Hoc posito, dicimus cum allata sententia circa prima principia, seu circa præcepta principaliora legis naturalis, quæ sunt ex se nota, et a synderesi dictata, ut superius diximus, *Deus est colendus: quod tibi non vis etc.*, non potest dari ignorantia invincibilis. Circa vero conclusiones immediatas, seu proxime deductas a principiis, qualia sunt præcepta Decalogi, nec datur ignorantia invincibilis, nisi in rudibus, et ad breve tempus, vel nisi addita aliqua circumstantia apparenter cohonestante. Circa autem conclusiones mediatas, sive remotas, discursu a præceptis Decalogi deductas, ut sunt præcepta de non faciendis usuris, de scandalis vitandis, et alia id genus, circa has dicimus posse dari ignorantiam invincibilem, et inculpabilem, tunc cum adhibita communi, quam debet (ut diximus), diligentia, non potest dubium vincere. Vide in nostra Morali (2), ubi hoc multis auctoritatibus d. Thomæ comprobatum est; et p. La-Croix (3) confirmat hoc idem auctoritatibus s. Bonaventuræ et Alberti Magni. Idque confirmatur ex eadem allata prop. 2. ex Bajanis

(1) To. 2. tr. 3. q. 1. dub. 4. n. 17. ex d. Thom. 1. 2. q. 19. a. 6. Adde Tournely mor. tom. 1. pag. 14., qui citat d. Thom. et d. August. Adde Mercorum lib. de praxi opin. Vincent. Baron. in post. p. ad mor. theol. d. 4. q. 5. §. ult.

(2) Lib. 1. n. 169. (3) Num. 720.

proscriptis, ubi animadvertitur, Ecclesiam aut sentire, aut valde probabile esse tenere, quod detur, ignorantia invincibilis etiam circa legem naturalem; nam si teneret contrarium, non declarasset ignorantiam invincibilem excusare hominem a peccato, quia damnasset propositionem de impossibili eventu.

6. Non desunt inter dd. qui excusant a mortali eum, qui putaret, opera tantum esse peccatum, non autem peccandi desiderium; sed huic opinioni numquam potui acquiescere, cum intelligere non valeam, quomodo evenire possit, ut qui jam scit, aliquam actionem, v. g., fornicationem esse peccatum, possit non peccare deliberate desiderando illam deliberate exequi: impossibile mihi videtur, quod quis credat non peccare, cum deliberate vult opere complere quod jam advertit esse Dei offensam (1).

7. Conscientia *perplexa* est, cum quis inter duo præcepta constituitur, v. g., servandi proximi vitam, et non pejerandi, et ipse nescit, quid deliberet. Quid tunc ei faciendum erit? 1. Sapientes consulere debet, si potest. 2. Si non potest, minus malum eligendum erit, evitando potius transgressionem præcepti naturalis, quam humani, aut divini positivi. 3. Si facile sibi non erit ad librandum, quodnam eorum sit minus malum, tunc ad quodcumque se determinat, non peccat, quia tunc deest ei libertas necessaria ad peccatum.

(1) Lib. 1. n. 18.

8. Conscientia *scrupulosa* est ea, quæ ex levi formidine dubitat de alicujus actionis honestate, adeoque sæpe formidat peccatum esse ubi non est. Multas dd. assignant regulas pro scrupulosis; sed revera post orationem nullum his remedium efficacius (imo unicum, ut bene ait p. Segneri) restabit, nisi obedientiam omnimodam directori præstare. Hinc ante omnia confessarius suadeat hujusmodi pœnitenti hoc duplex principium principale. Primum, quod coram Deo tuto incedit, si patri spirituali obtemperat, ubi evidenter peccatum non apparet: tunc enim non homini obedit, sed ipsimet Deo, qui dixit: *Qui vos audit, me audit.* Ita docent omnes doctores, et magistri spirituum cum s. Bernardo, s. Antonino, s. Francisco Salesio, s. Philippo Nerio, s. Theresia, b. Dionysio Carthusiano, b. Umberto, v. p. magistro Avila, magno Gersone, etc. Secundum, quod major scrupulus, qui debet eum angere, erit inobedientia, propter quam non tantum amittendi animi pacem, devotionem, et in virtutes progressum, sed etiam desipiendi, sanitatem consumendi, et quod deterius est, etiam animæ faciendi jacturam, magno se exponit periculo: possent enim eo devenire scrupuli, ut vel ad tantam eum redigerent desperationem, qua sibimet mortem inferret; sicuti non paucis accidit; vel ut præcipitem se ad omne vitiorum genus deflecteret. Item confessarius insinuet pœnitenti scrupuloso, ut bene ait doctus Auctor *Instructionum con-*

fessariorum tyronum (1), cum Deo non sunt calamo, ut dici solet, rationes colligendæ: Deus enim, boni nostri causa, vult, nos incertos vivere de nostra salute. Qua de re moralem diligentiam adhibendo, ne eum offendamus, in ejus misericordiam nostra cura jactanda est, et nostram non posse facere salutem sine ejus gratiæ adjutorio confitentes, hæc cum perseverantia, fiducia, et pace expostulanda nobis erit. *Optimum est*, ajebat s. Franciscus, *cæco ductu incedere sub divina providentia inter hujus vitæ tenebras et perplexitates. Expedit quiescere, dum a patre spirituali intelligit, se bene progredi, quin ejus rei causam perquirat. Numquam periit obediens.* S. Philippus Nerius (2) asserebat, quod qui confessario obsequebatur, se certum faciebat, Deo non redditurum de suis operibus rationem. Contra vero, ajebat, s. Joannes de Cruce (3): Non satisfieri de eo quod dicit confessarius, esse superbiam, et in fidem peccatum.

9. Deinde curet confessarius, 1. ut pœnitens habeat sermones de nimia fiducia in Jesu Christo collocanda, qui pro nobis mortuus est: et in sanctissima ejus Matre, quæ maxima potentia a Deo donata est in eos, qui ad se confugiunt: quare hortetur, ut vivat securus, semper ac Jesu et Mariæ se committit patrocinio, qui proculdubio

(1) P. 1. n. 76. (2) In Vita lib. 1. cap. 20.
(3) Tract. de spinis. Coll. 4. §. 1. n. 8.

exaudiunt se invocantes. 2. Prohibeat, quominus libros, quibus scrupuli excitantur, legat, et cum scrupulosis versetur; et illi, qui valde his vexatur, interdicat ne ad conciones terrore plenas adeat, nec conscientiam examinet in iis rebus, ubi scrupulos, sed immeritos, apprehendit. 3. Si consistit scrupulus in timore pravis cogitationibus (v. g. contra fidem, puritatem, aut caritatem) assentiendi, confessarius sit promtus atque intrepidus ad eos negligendos, et ad sincere ei affirmandum, hujusmodi cogitationes, potius pœnas, quam consensus, et peccatum sibi esse. Et in hoc præcipue confessarius præ oculis habeat illam regulam, quam dd. (1) tradunt, eum, qui timoratæ est conscientiæ, nisi plusquam certus est de peccato mortali, immunem a peccato in eo judicandum esse; nam tale monstrum (prout ajebat p. Alvarez) impossibile est in animam ab eo abhorrentem ingredi, quin aperte dignoscatur. Hac de re juvat pariter imponere scrupulosis, ut de hujusmodi cogitationibus nihil penitus se accusent, nisi certo sciant, et jurare possint, consensisse. Et hîc adverti debet, quod cum scrupulosis, non per regulas peculiares, sed generales, procedendum erit: per particulares enim scrupulosi numquam erunt ad deliberandum idonei, dubitantes semper, num illa regula apta sit pro præsenti casu, qui semper ei videbitur differre a casu, quem a confessario audivit.

(1) Lib. 6. num. 476.

10. Sit 4. pro illis, qui habent scrupulum circa præteritas confessiones, sive quia putant, non omnes circumstantias explanasse, sive ob defectum doloris. Confessarius cum advertit, eos aut confessionem generalem jam peregisse, aut per aliquod notabile tempus confessiones præteritas repetisse, istis imponat, ne ex proposito ad eas animum adjiciant, nec amplius verbum faciant de peccatis præteritis, nisi cum jurare possunt, ea certe fuisse mortalia, et certo item de eis, numquam fuisse confessos. Dum dd. docent (1), scrupulosos, quamvis per inadvertentiam aliquod grave omiserint peccatum, non teneri (saltem, cum certi non sunt) cum tanto incommodo et periculo ad integritatem confessionis, a qua etiam hoc minus incommodum excusare potest. (2) In hoc confessarius sit fortis, ut sibi obediri faciat; et si pœnitens non obedit, eum objurget, privet communione, et quantum potest ejus retundet duritiem. Humaniter cum scrupulosis agendum est; sed cum in obedientiam delinquunt, maximo cum rigore tractandi sunt: si enim hac obedientiæ anchora illi destituuntur, pereunt utique; nam aut in phrænesim labuntur, aut in morum se dant depravationem.

11. Quinto loco veniunt illi scrupulosi, qui peccare formidant in omni opere; istis im-

(1) Lib. 1. num. 87. v. 2. Quod nihil.
(2) Lib. 6. num. 488.

ponant, ut libere agant, et, ut scrupulos vincant, imo vincere tenentur semper ac non vident, illam actionem evidenter esse peccatum. Ita cum p. Segneri docent dd. (1) (p. Segneri *Pœnit. Instr. c. ult.*). Et nihil refert, quod cum actuali timore operemur (non deposito dubio, quod pene desperandum a scrupulosis). Is enim timor non est verum conscientiæ dictamen, quod alio nomine conscientia formata dicitur, uti bene distinguit Gerson (2); nec est verum dubium practicum, nec tollit judicium antea factum, (quod virtualiter perseverat, licet ad illud propter timoris vehementiam tunc non advertatur) nempe, se non peccare in eo, quod non cognoscunt evidenter esse malum; siquidem tunc, non contra conscientiam agunt, sed contra illum inanem timorem (3). Imponat igitur confessarius hujusmodi pœnitentibus in virtute obedientiæ, ut parvipendant et superent scrupulum, libere operando id, in quo scrupulus eis est impedimento; item eis injungat, ut deinde amplius de illo non confiteantur.

Caput Secundum

De conscientia dubia.

12. *Dubium negativum et positivum.*
13. *et* 14. *Speculativum et practicum.*

(1) Lib. 1. num. 86. (2) Vide loc. cit. lib. num. 86.
(3) Ibid. ver. Hinc duo.

15. *et* 16. *Si lex est dubia.*
17. *Si votum est dubium.*
18. *Si superior jubet fieri rem dubiam de peccato.*
19. *In dubio quid fieri debeat in jejunio, aut communione.*
20. *De impedimento, et debito dubio.*

2. Conscientia dubia est, quæ indeliberata manens, pro utraque parte assensum suspendit. Hîc tamen distinguendum est dubium negativum a positivo. *Negativum* est, quando ex neutra parte apparent rationes, quibus possit intellectus assentiri alteri parti, et hoc debet in rigore appellari dubium, quod definitur *Suspensio assensus circa aliquod objectum. Positivum* vero est quando pro utraque parte, aut saltem pro altera, adest grave motivum assentiendi, licet cum formidine de opposito; proinde dubium positivum idem est, ac opinio probabilis, de qua in sequenti puncto agemus.

3. Distinguendum 2. dubium speculativum a practico: *speculativum* est, quando dubitatur de rei veritate, ut si bellum sit justum, necne; si pingere die festo sit opus servile; si valeat baptismus cum aqua distillata etc.: *practicum* vero est, quando dubitatur de rei honestate, si v. g. licet in praxi depingere die festo; præliari in bello dubie justo. Itaque semper distinguendum erit verum a licito. Etenim dubium speculativum respicit verum, practicum vero licitum. Hoc posito, dicimus cum dubio practico, non licere operari, quia homo in operando debet esse moraliter cer-

tus de rei honestate; aliter, quia se periculo peccandi exponit, peccat, juxta illud Eccl. 3. 21. *Qui amat periculum peribit in illo.* Et illa peccati noxa, cujus dubium habet, reus erit; quare, si dubitat esse furtum, furti peccat; si dubitat esse mortale, mortale committit. Qui autem est certus, in tali actione peccatum inesse, sed incertus est, si sit mortale, an veniale; alii eum de mortali damnant; sed probabilius dicunt Navarr., Valent., Granado, et La-Croix, tantum peccare venialiter; modo ad graviter peccandi periculum, neque ad actionis expendendæ obligationem non advertat; et dummodo actio illa de se non sit certe peccatum mortale, et illius malitia saltem in confuso non apprehendatur (1).

14. Contra vero cum dubio speculativo operari licet, cum operans aliis ductus rationibus practice judicat esse licitam eam actionem: nam aliæ sunt rationes, ut judicetur de rei veritate, v. g. quod bellum sit justum, quod pingere in festo sit opus servile; aliæ sunt rationes, ut judicetur actio esse honesta, nimirum licitum esse præliari in bello dubie justo, pingere in festo, ex alio principio certo (ut est illud: *Melior est conditio possidentis*, aut aliud simile) dubium deponens. Qua de re in dubiis videndum est, cujus sit possessio, præcepti, an libertatis. Et ut hoc dignoscatur, videndum, pro quo stet præsumtio. Cum pro indubitato habeatur stare præ-

(1) Lib. 1. num. 14. et 15.

sumtionem pro ea parte, quæ alteri onus probandi factum transfert; factum enim non præsumitur, nisi probetur, ut habetur *l. 2. de probation.*, et ex *l. In bello, de captivis.*

5. Ex quo infertur primo, quod, si possidet libertas, debet probari certo adesse præceptum obligans, alias præceptum dubium non potest onus certum imponere, et ligare libertatem, qua certo a Deo homo donatus est, ut quod sibi placuerit faciat, præter ea quæ sibi manifeste prohibita, aut imposita sunt, ut Ecclesiastici 15. 14. expressum habemus: *Deus ab initio constituit hominem, et reliquit illum in manu consilii. Adjecit mandata et præcepta sua. Si volueris mandata servare, conservabunt te.* Contra vero, si lex certe condita et promulgata est, et dubium oritur, sit ne abrogata, aut revocata, aut ubi observatur an sit dispensata, quia tunc lex manet in possessione.

16. Et idem dicendum, si dubitatur de legis acceptione; cum enim illa justa sit, præsumi debet, acceptatam esse, inspecto illo alio principio: *Ordinarie præsumitur factum, quod de jure faciendum erat.* Cui respondet illa alia moralis regula communiter a dd. recepta, quod cum dubitatur, sit necne positus actus, ille non præsumitur fuisse positus, nisi probetur, ut supra dictum est; cum autem certe actus positus est, et dumtaxat dubitatur de ejus validitate (v. g. illius matrimonii, confessionis, voti etc.) *semper standum pro va-*

lore actus, *l. Quoties*, *ff. de rebus dubiis;* ubi habetur, quod leges dubiæ actus validitati favent. Hujus generis est etiam illud axioma : *Nemo præsumitur malus*, *nisi probetur* (1).

17. Infertur 2., quod quidquid de lege dictum est, idem de voto erit dicendum, quod est quædam particularis lex, quam sibi homo imponit. Quapropter, si quis dubitat, et non est certus de voto emisso, non tenetur ad votum, ut cum communi Cabassutius, Suarez, Rebellio, Prado, Sanchez, Castropal., Anaclet., Salmant. et alii (2). Idemque dicitur, cum dubitatur, an in voto emisso, aut in lege promulgata, comprehendatur nec ne aliqua res; tunc enim pro ea parte, de qua dubitatur, votum, aut lex non possidet. Et hoc perspicue apparet ex *cap. Ex parte* 18. *de censibus;* ubi cum aliqui vovissent, et dubitarent, an tenerentur ad majus, an vero ad minus, juxta factam promissionem, fuit responsum, teneri tantum ad minus. Contra, si votum fuisset certum, et dubitatur de satisfactione, debet persolvi, cum possessio tunc sit pro voto. Nihilominus communissime dicunt Lugo, Roncaglia, Laym., Salm., Carden., La-Croix, et alii, quod, si quis probabiliter judicat, votum persolvisse (sive pœnitentiam confessionis, aut officium divinum) non teneri ad aliud, quia Deus contentus est de probabili suæ legis satisfactione (3).

(1) Lib. 1. num. 77. et 79.
(2) Lib 1. num. 76. v. 2. Qui. (3) Dicto num. 76.

18. Infertur 3., quod cum superior jubet, subditus tenetur obedire, quoties res præcepta non est certe illicita; cum enim dubitatur tantum de rei inhonestate, possidet superioris auctoritas, quam habet præcipiendi, qua non potest expoliari in dubio. Ita communiter s. Bonav., s. Antonin., Cajet., Sylvius, Cabass., Tournely, Azor., Sanch., Paulus, Salmant. etc. Et probatur ex *can. Quid culpatur, dist.* 23. *q.* 1., ubi s. Augustinus dicit, subditum recte obedire principi militare præcipienti, si bellum non sit certe injustum. Limitationem hanc habet hæc doctrina obediendi præceptis dubie injustis, quoties periculum gravis damni spiritualis, aut temporalis, secum conjungeret; aut si res præcepta esset etiam probabiliter illicita, et una simul esset valde molesta et difficilis; ita Lessius, Sotus, Tournely, Prado, Sanch., Holzmann, Busemb., Castropal., Salmant., et alii plures (1).

19. Infertur 4., quod dubitans, an jam compleverit annum 21., non tenetur ad jejunium; si dubitat vero, an pervenerit ad annum 60., in qua ætate probabiliter deobligatur a jejunio ecclesiastico, ut dicemus Tractatu XII., tunc tenetur ad jejunium, quia possidet jejunandi præceptum. Idem dicendum, si quis dubitat de ætate pro ordine sacro, aut pro beneficio requisita, quia tunc possidet præceptum Ecclesiæ (2). Pariter si erit feria V.,

(1) Lib. 1. num. 24. et fusius l. 4. n. 47. v. Limitant.
(2) Lib. 1. num. 78.

et dubitatur an jam transierit media nox, potest facta diligentia vesci carnibus (1). Qui autem dubitat, an deglutivit aliquid post mediam noctem, possit nec ne communicare, alii negant, sed alii plures, ut Laym., Sa, Busemb., La-Croix, Sporer etc., probabiliter affirmant, dicentes, legem jejunii esse prohibitivam potius, nempe, ne quis non jejunus communicet, ut colligitur ex canonibus relatis in opere (2). Propterea semper ac non sit factus casus, quo vigeat legis prohibitio, certæ nimirum, jejunii fractionis, homo est in possessione communicandi.

20. Infertur 5., quod superveniente dubio de matrimonii impedimento, bona fide contracti, post factam diligentiam, dubio perseverante, potest conjux tum reddere, tum petere debitum conjugale (3). Infertur 6., quod certus de debito, at dubius de solutione, tenetur solvere. Contra vero dubius de debito, si est possessor bonæ fidei, ad nihil tenetur, dum possessio (modo sit legitima) dat certum jus retinendi, quod possidet, adversus quod non potest prævalere, nisi jus certum proximi. Hinc s. August. (*can. Si virgo* 34. *q.* 1.), ait: *Possessor rectissime dicitur, quamdiu se possidere ignorat alienum.* Ita Castropal., Laym., Lugo, Roncag., Carden., Molin., Sanch., card. Sfondratus, Sporer, et alii plures (4). Secus autem dicendum, si possessio

(1) Num. 78. et 79. (2) Lib. 1. n. 8. v. Et quod.
(3) Num. 8. et fusius l. 6. n. 505.
(4) Lib. 1. n. 83. et 84.

sit infirma, nempe dubia, aut dubia fide incepta, quia tunc debet fieri restitutio pro rata dubii (1). Et non secus faciendum puto (quidquid dicant alii) casu, quo possessor, superveniente dubio, tempore debito, neglexerit diligentiam facere, quia proximum defraudavit, saltem spe, quam habebat, fore ut verus creditor inveniri posset, et pro hujus spei rata tenetur restituere.

Caput Tertium

De conscientia probabili.

21. *De conscientia probabili.*
22. *In materia fidei.*
23. *Medicinæ.*
24. *Justitiæ.*
25. *ad* 27. *Sacramentorum.*
28. *In damno alterius.*
29. *Gradus probabilitatis.*
30. *De tenui probabili.*
31. *De probabilissima.*
32. *ad* 39. *De probabili, seu probabiliori.*

21. Conscientia probabilis est illa, quæ propter aliquam probabilem opinionem dictat licitam esse aliquam actionem. Opinio probabilis est illa, quæ gravi aliquo innititur fundamento apto ad hominis prudentis assensum inclinandum. Sed in hoc primum omnium oportet scire, non licere operari cum opinione probabili cum periculo de facto damni

(1) N. 84. v. Præfecto, et l. 3. n. 611. et n. 702.

proximi, cum proximus est in sui juris possessione; cum distinguendum sit cum p. Suarez, alium esse casum cum agitur de simplici jure, nempe utrum possimus licite aliquid agere; alium esse cum agitur de facto, et de rei veritate; si enim talis opinio vera non sit, proximus certe damnum patietur, adeoque tunc opinione probabili uti fas non erit. Ponamus exemplum: si ego dubito, utrum ille sit homo an fera, non licebit eum ferire, nisi certus factus sum esse feram; licet probabilius, nedum probabiliter existimem, feram esse: nam si revera est homo, eum vulnerando ex mea opinione licet probabiliori, illius damnum non vito.

22. Hinc infertur 1., quod in materia fidei et salutis æternæ non solum est illicitum sequi opinionem minus probabilem, ut dicebat propos. 4. damnata ab Innoc. XI.; sed probabiliorem etiam, atque probabilissimam; et teneri ad amplectendam tutam, et consequenter religionem, quæ tutos homines efficit; prout est catholica; nam ceteræ religiones, cum falsæ sint, quamvis istarum aliqua forsan videretur probabilior alicui, ille tamen destitutus sacramentis, et aliis mediis necessariis ad consequendam salutem æternam, non aufugeret utique suæ beatitudinis jacturam.

23. Infertur 2., quod medicus tenetur adhibere remedia tutiora pro infirmi salute, neque illi fas est uti aliqua medicina, quam nescit, utrum ei profutura, an nocitura sit,

ut periculum de illa faciat. Dubitant tantummodo dd. si infirmi salus jam sit desperata, an medico liceat ei dubium pharmacum præbere, ex quo potest infirmus convalescere, vel mors ejus accelerari. Alii id negant: sed plures alii, inter quos Sanch., Valent., Laym., Bonac., Busemb., Filiuc. etc., id non improbabiliter affirmant, dum etiam ipsa natura videtur dictare, vitæ modico periculo se exponere spe perfectæ valetudinis, prudentis esse viri (1).

24. Infertur 3., quod judex debet judicare secundum probabiliorem sententiam, cum lege divina et humana teneatur unicuique jus suum tribuere pro causæ meritis. Quare jure merito proscripta fuit ab Innoc. XI. hæc 2. propositio. *Probabiliter existimo, judices posse judicare juxta opiniones etiam minus probabiles.* In quo nihilominus validiori innixi fundamento notant Cardenas, Filguera, La-Croix, et alii, reum, qui in legitima est rei controversæ possessione, non posse a judice expoliari, nisi actor eas afferat rationes, quæ nedum sint probabiliores, verum etiam convincentes: dum, ut dictum est *num.* 20., legitima rei possessio jus certum confert cuicumque possidenti (donec non constet de alterius jure) rem retinendi. Idque multis argumentis atque dd. auctoritatibus, ac etiam perspicuis textibus, probat Carden. (2).

25. Infertur 4., quod in sacramentorum col-

(1) Lib. 1. n. 28. (2) L. 4. n. 210. q. 2.

latione non potest minister uti opinione probabili, aut probabiliori, de sacramenti valore, sed tutiores sequendæ sunt, aut moraliter certæ. Propterea fuit proscripta hæc 1. propositio ab Innoc. XI.: *Non est illicitum in sacramentis conferendis uti opinione probabili de valore sacramenti, relicta tutiore, nisi id vetet lex, conventio, aut periculum gravis damni incurrendi. Hinc sententia probabili tantum utendum non est in collatione baptismi, ordinis sacerdotalis, et episcopalis.* Sit tamen notandum, quod in duobus dumtaxat casibus licet uti opinione probabili, etiam circa sacramentorum valorem, videlicet:

26. Primus casus est, cum versatur in extrema necessitate; tunc enim licitum est uti quacumque opinione probabili, etiam tenui, ut dicunt multi dd. (1). Semper tamen tunc adhibenda est conditio, si valet: quia conditio in illarum rerum angustiis removet injuriam a sacramentis, si forte invalide conficiatur; et necessitas contra justam præbet causam sacramentum conditionatum ministrandi.

27. Secundus est casus, cum præsumitur Ecclesia aliunde supplere, ut sacramentum validum reddatur: prout accidit cum contrahitur matrimonium probabiliter validum, quia tunc præsumitur, Ecclesiam impedimentum, si unquam foret, abstulisse, ut redderet matrimonium certe validum, juxta communem dd. cum Suar., Less., Coninch.,

(1) Lib. 6. n. 103. et 482. in fin.

Cardenas, Sporer, et aliis cum Lugo, qui testatur, hanc esse totius Ecclesiæ praxim (1). Idem fit in sacramento pœnitentiæ, cum agitur de confessarii jurisdictione; etenim cum adest opinio vere probabilis de jurisdictione, Ecclesia etiam supplet eam conferendo, si forte confessarius ea caret, et hoc ex universali confessariorum consuetudine absolvendi cum probabili jurisdictione, ut communiter testantur Suarez, Lugo, Carden., Sanch., Bonac., Less., Coninch., Maldero, Castropal., Salmant., La-Croix etc. Hanc tamen sententiam non admitto, nisi adsit gravis necessitas, aut saltem magna utilitas, ut bene limitant Wigandt, Holzmann, Marchant., Sporer, Elbel, etc. cum ipso Suarez; alias non debet præsumi Ecclesia sacerdotum libertati favere velle.

28. Itaque, ut dictum est *n.* 21., non licet uti opinione probabili cum alterius damno. Hoc tamen (ut supra annuimus) valet, cum proximus certe possidet suum jus; si secus esset, opinio poterit esse practice probabilis *de jure*, sive probabilis proxima, ut dicunt dd., v. g., opinio asserens, quod quoties aliquis alicubi est jam infamia notatus, nulla ei gravis injuria infertur, si quis ejus crimen, licet occultum, alibi promulgaret. Vide alias hujus generis exempla in opere (2). Ratio, quia in omnibus istis casibus proximus considera-

(1) L. 1. n. 30. v. not. 2. et l. 6. n. 901.
(2) Lib. 1. a n. 36. ad n. 43.

tur non habere jus certum, aut saltem certam possessionem illius.

29. Quod hîc dictum est locum habet cum agitur de puro facto; secus autem erit cum agitur de mero jure, et de sola rei honestate; tunc enim licet operari cum opinione probabili. Sed hîc videndum, quænam, et qualis esse oporteat opinio, ut censeatur probabilis, quo licite ea uti possimus. Igitur distinguenda sunt opinio tenuiter probabilis, probabilis, probabilior, et moraliter certa. Opinio *tenuiter probabilis* est quæ innititur momento, quod non valet ad se viri prudentis assensum pertrahere. *Probabilis* est quæ innititur fundamento gravi. *Probabilior* est, quæ innititur fundamento graviori; sed ut dicatur vere probabilior, requiritur, prout ajunt Gonzalez et Patuzius cum aliis antiprobabilistis communiter (1), ut opinio sit manifeste verisimilior operanti cum excessu notorio; nam si excessus, sive præponderantia sit tenuis, et dubia, tunc opinio illa reputatur moraliter loquendo æque probabilis, quam opposita, quia parum pro nihilo reputatur. Opinio demum, sive sententia moraliter certa est illa, cujus opposita apparet omnino improbabilis.

30. Hoc præsupposito, dicimus 1., cum opinione tenuiter probabili non licere operari, ut compertum est propos. 3. ex proscriptis

(1) Gonzal. tract. de prob. prop. V. Patuzius tract. de reg. prox. hum. act. par. 1., cap. 2.

ab Innoc. XI., quæ sic dicebat: *Generatim dum probabilitate sive intrinseca, sive extrinseca, quantumvis tenui, modo a probabilitatis finibus non exeatur, confisi aliquid agimus, semper prudenter agimus.* Et ratio est, quia tenuis probabilitas non potest dici vera probabilitas, sicuti tenuis fortitudo et tenuis peritia non possunt dici vera fortitudo et vera peritia, sed potius dicendæ sunt debilitas et imperitia. Et quamvis aliquis vellet supponere, opinionem tenuiter probabilem esse vere probabilem: attamen, quia talis probabilitas est valde obscura, et dubia, cum sit in ultimo fine probabilitatis, ideo faciliter æquivocatur accipiendo falsam pro vera; itaque assensus de ea non esset prudens, sed imprudens. Idem dicimus (contra quod sentiunt nonnulli dd.) de opinione probabiliter probabili, dum ut opinio sit vere probabilis oportet ut habeat certum fundamentum non solum probabile, sed etiam firmum.

31. Dicimus 2., esse pro indubitato licere operari cum opinione probabilissima, sive probabiliori superius explicata, ut habetur ex 3. ex proscriptis ab Alexandro VIII., quæ dicebat: *Non licet sequi opinionem vel inter probabiles probabilissimam.* A qua opinione non videtur multum discessisse Prosperus Fagnano in *c. Non innitaris, de constitut.*, ubi *n.* 402. dicit, quod ut quis operetur ex aliqua opinione probabili, oportet, ut ei *usque adeo acquiescat intellectus, ut concipiat, rem ita esse sine ulla trepidatione, et formidine, ex quo*

certitudo moralis, etsi non evidens et demonstrativa, resultet. Itaque a Fagnano requiritur ad operandum solummodo opinio moraliter certa, licet *non evidens et demonstrativa;* sed illi non sufficit jam probabilissima, quæ cum a finibus probabilitatis non exeat (jam enim inter probabiles sistit), opus habet ut admittat aliquem timorem, et formidinem posse esse falsam. Idem videtur dicere Gonet *to.* 1. *tr. de consc.*, nec dissentire videtur Habert *tom.* 3. *eod. tit. c.* 4. 1., ubi sic loquitur: *Falsum est, bonam esse conscientiam, quæ utitur opinione probabili, nisi illa sit moraliter certa,* nempe (ut ille antea explicavit) quæ omnem formidinem errandi ita excludat, ut opposita nullo modo appareat probabilis, aut verisimilis.

32. Dicimus 3., non licere uti opinione minus probabili et minus tuta adversus probabiliorem pro lege; tunc enim qui illa utitur, non videtur satis tute et prudenter operari. Licere autem dicimus sequi opinionem pro libertate, si opinio illa innititur adeo gravi fundamento, ut vere probabilis judicetur. Ratio præcipua est, quia tunc lex est dubia, et certissimum principium est, prout videbimus hîc constare ex doctrinis s. Thomæ, quod lex dubia non potest inducere obligationem certam.

33. Rem ex suis principiis, s. Thoma in omnibus duce (cujus dogmata Benedictus XIII. juste vocavit inconcussa, et tutissima), sumamus, et ad trutinam quanto brevius revoce-

mus. Doctor Angelicus sic legem definit: *Lex quædam regula est et mensura actuum, secundum quam inducitur aliquis ad agendum, vel ab agendo retrahitur; dicitur enim lex a ligando, quia obligat ad agendum* (1). Deinde ait, hanc legis regulam, sive mensuram legis, promulgatione manifestandam esse subditis, ut eam observare teneantur. Idcirco *art.* 4. ibidem quærit: *Utrum promulgatio sit de ratione legis?* et sic docet: *Lex imponitur aliis per modum regulæ et mensuræ; regula autem et mensura imponitur per hoc, quod ut lex virtutem obligandi obtineat, quod est proprium legis, oportet quod applicetur hominibus, qui secundum eam regulari debent. Talis autem applicatio fit per hoc, quod in notitiam eorum deducitur ex ipsa promulgatione. Unde promulgatio ipsa necessaria est ad hoc, quod lex habeat suam virtutem.* Lex igitur ante promulgationem nullam vim obligandi habet; et ideo a s. Doctore sic ultimo definitur lex: *Quædam rationis ordinatio ad bonum commune promulgata.*

34. Sicut autem in lege humana, sic pariter in naturali s. Thomas promulgationem requirit; nam loco citato (2) ad primum sic sibi objicit: *Lex naturalis maxime habet rationem legis; sed lex naturalis non indiget promulgatione; ergo non est de ratione legis, quod promulgetur.* Et sic respondet: *Dicen-*

(1) S. Thom. 1. 2. q. 90. a. 1.
(2) Idem loco cit. a. 4. ad 1.

dum, quod promulgatio legis naturæ est ex hoc ipso, quod Deus eam mentibus hominum inseruit naturaliter cognoscendam. Non concedit igitur, legem naturalem non indigere promulgatione, sed contra, ut certum habet, indigere; ait tamen, quod promulgatio legis naturalis non fit modo humano, sed per lumen naturale, quod Deus imprimit in mente. Id clarius explicat cardinalis Gotti (1) dicens, non pro omnibus legibus æqualem requiri promulgationem, quia lex humana promulgatur per signa externa, et cum aliqua solemnitate; lex vero divina per impressionem luminis. Ceterum *num.* 21. sic addit: *Ad hoc ut lex in actu secundo obliget, requiritur quidem indispensabiliter, ut subditis promulgatione proponatur. Sicut mensura in actu secundo non mensurat, nisi mensurabili applicetur.* Idem tradit Gonet (2), inquiens, id communiter a theologis doceri. Et fusius id exponit in alio loco (3), ubi ad probandum, quod bene datur ignorantia invincibilis in præceptis naturalibus, quæ mediate a primis principiis per longum discursum inferuntur, sic arguit: *Lex enim vim obligandi non habet, nisi applicetur hominibus per promulgationem; sed lex naturalis non promulgatur omnibus hominibus quantum ad omnia præcepta quæ sunt remotissima a primis principiis; ergo non*

(1) Gotti in sua theol. schol. tom. 2. tr. 5. de leg. q. 1. dub. 3. §. 3. num. 18.
(2) In clypeo theol. tom. 3. d. 1. a. 4. §. 1. n. 55.
(3) Eod. tom. 3. a. 4. num. 47.

obligat omnes quantum ad illa præcepta. Subindeque potest dari de illis ignorantia invincibilis, et excusans a peccato. Deinde *n.* 48. ad id confirmandum pergit: *Plerumque esse fortunæ, non voluntatis, quod homines peccent, vel non peccent, prout videlicet id quod agunt est conforme vel difforme juri naturali ab eis ignorato; quod etiam absurdissimum est, cum vera et sola causa peccati sit voluntas creata, ut operans difformiter ad regulas morum.* Itaque ex his patet, hominem non ligari a divina lege, antequam illa ipsi per cognitionem applicetur.

35. Hæc autem cognitio legis, quam sibi homo tamquam mensuram actionum suarum proponere tenetur, debet esse certa; alioquin quomodo per mensuram incertam et ambiguam poterit mensurari? *Per legem enim cognitio peccati*, scripsit Apostolus *Rom.* 3. 20. Idque sic explicat s. Thomas ibidem: *Per legem enim datur cognitio peccati, quid agendum, quid vitandum.* Et ideo lex ad obligandum debet esse manifesta, ut docuit s. Isidorus: *Erit autem lex manifesta*, ut habetur in *c. Erit autem, dist.* 4. Proindeque scripsit Panormitanus (1): *Ubi lex est multum dubia, excusatur quis a juris ignorantia.* Ipsa ratio naturalis suadet, neminem censendum esse obstrictum ad exsequenda præcepta, de quibus dubitatur, an extent, vel non, ut habetur in *authent. Quibus modis nat. eff.* §. *Na-*

(1) Panorm. in c. fin. de constit.

tura, ubi: *In dubio nullus præsumitur obligatus.* Id pro certo habet s. Thomas (1), nempe quod lex debet esse certa, ut obliget, nam ibi sic sibi objicit: *Mensura debet esse certissima; sed lex æterna est nobis ignota; ergo non potest esse nostræ voluntatis mensura, ut ab ea bonitas voluntatis nostræ dependeat.* Et sic respondet: *Licet lex æterna sit nobis ignota, secundum quod est in mente divina; innotescit tamen nobis aliqualiter per rationem naturalem, quæ ab ea derivatur, ut propria ejus imago, vel per aliqualem revelationem superadditam.* Non igitur negat Angelicus legem divinam tamquam nostram mensuram debere esse certam, sed tantum ait, non oportere, ut illa a nobis agnoscatur, sicut est in mente Dei, sed satis esse quod nobis innotescat aut per naturalem rationem, aut per specialem revelationem.

36. Hoc firmius statuit s. Thomas in alio loco (2), ubi quærens, *Utrum conscientia liget;* sic loquitur: *Ita se habet imperium alicujus gubernantis ad ligandum in rebus voluntariis; illo modo ligationis qui voluntati accidere potest, sicut se habet actio corporalis ad ligandum res corporales necessitate coactionis. Actio autem corporalis agentis numquam inducit necessitatem in rem aliam, nisi per contactum coactionis ipsius ad rem in qua agit. Unde nec ex imperio alicujus domini ligatur*

(1) S. Thom. 1. 2. q. 19. a. 4. ad 3.
(2) S. Thom. de verit. q. 17. art. 3.

aliquis, nisi imperium attingat ipsum, cui imperatur. Attingit autem ipsum per scientiam. Unde nullus ligatur per præceptum aliquod, nisi mediante scientia illius præcepti. (Attende, ait *mediante scientia*, non autem dubio, *illius præcepti*). *Et ideo ille qui non est capax notitiæ præcepti, non ligatur; nec aliquis ignorans præceptum Dei ligatur ad præceptum faciendum, nisi quatenus tenetur scire præceptum. Si autem non teneatur scire, nec sciat, nullo modo ex præcepto ligatur. Sicut autem in corporalibus agens corporale non agit nisi per contactum, ita in spiritualibus præceptum non ligat nisi per scientiam.* Habet itaque pro certo s. Doctor, quod homo nullo modo (ut ait) ex præcepto ligatur, nisi habeat scientiam præcepti, et tum solum libertatem amittit se divertendi quo vult, cum per præceptum jam est ligatus, mediante scientia illius præcepti, prout in eodem articulo prius dixerat: *Ille enim qui ligatus est, necessitatem habet consistendi in loco ubi ligatus est, et aufertur ei potestas ad alia divertendi.* Hinc recte scripsit p. Franciscus Suarez: *Quamdiu est judicium probabile, quod nulla sit lex prohibens actionem, talis lex non est sufficienter proposita homini; unde cum obligatio legis sit ex se onerosa, non urget, donec certius de illa constet* (1). Ratio patet, quia tunc non proponitur lex, sed tantum opinio pro lege. Idem tradidit cardinalis Lambertinus in suis insti-

(1) Suarez de consc. prob. disp. 12. sect. 6.

tutionibus (*notif.* 13.) dicens: *Non si debbono imporre ligami, quando non v'è una chiara legge che gl'imponga.* Idem fusius et signanter ad nostrum propositum scripsit ven. p. Paulus Segneri, vir apud omnes celebris doctrina et pietate (1), dicens: « Il sentirsi obbligato *(sunt verba sua, quæ perstringere curabo)* ad una legge certa, è cosa che non dispiace all'anime buone; ma il sentirsi obbligato ad una legge dubbia, è cosa che fino all'intimo le ferisce. La legge non è legge, fino che non sia bastevolmente promulgata; ond'è che Graziano (*dist.* 3.) scrisse: *Leges instituantur dum promulgantur.* Nè da ciò discordò s. Tommaso (1. 2. *qu.* 90. *a.* 4.) quando, trattando della legge, insegnò, non bastare che venga da chi presiede ecc.; convenire di più, ch'ella si promulghi: *Unde promulgatio ipsa necessaria est ad hoc, quod lex habeat suam virtutem.* Ora come può dirsi mai promulgata una legge a sufficienza, intorno a cui i dottori contendono? Fino a che la legge persiste entro a tali termini di contrasto, non è ancor legge, è opinione; e se è opinione (tenga pure ciascuno qual vuole) non è legge. *Hîc affert in exemplum quæstionem illam, an sit obligatio confitendi circumstantias peccati aggravantes, deinde prosequitur:* Fino a che è probabile, non esservi una tal legge, è indubitato, che una tal legge non vi è, perchè non è promulgata a segno che

(1) Epist. 1. pro opinione prob. §. 2.

basti. Non sembrerebbe pertanto a tutte le anime buone una crudeltà il vedersi obbligate a seguitare ogni opinione probabile come legge? Avverrebbe che tutte le opinioni probabili (che nei casisti si possono annoverare quasi a migliaja) ad un tratto diverrebbono tante leggi. »

7. Nec obstat, respectu ad leges divinas, illa s. Thomæ exceptio: *Nec aliquis ignorans præceptum Dei ligatur ad præceptum, nisi quatenus tenetur scire præceptum.* Hisce enim verbis s. Doctor minime intelligit docere, quod peccet qui tenetur scire præceptum, si contra illud agat, quamvis invincibiliter ignoret; intendit tantum advertere, non excusari a peccato, qui tenetur scire præceptum, et licet advertat obligationem addiscendi, eam nihilominus negligit, quia tunc ejus ignorantia est vincibilis. Et ideo in eodem *art. Ad quartum* ait: *Tunc conscientia erronea non sufficit ad absolvendum, quando in ipso errore peccat.* Siquidem peccat in ipso errore, qui advertenter negligit addiscere, quæ scire tenetur; prout idem s. Thomas alibi fusius explicavit, dicens: *Ignorantia, quæ est omnino involuntaria, non est peccatum. Et hoc est quod Augustinus dicit:* Non tibi imputatur ad culpam, si invitus ignoras, sed si scire neglexeris (1). *Per hoc autem, quod ait,* sed si scire neglexeris, *dat intelligere, quod ignorantia habet, quod sit peccatum ex negligentia*

(1) S. Aug. lib. 3. de lib. arb. c. 19.

præcedente, quæ nihil est aliud, quam non applicare animum ad sciendum ea, quæ quis scire debet. Peccatum igitur fit ex negligentia, cum recusat (nota) *actu deliberato addiscere ea quæ scire tenetur* (1). Idemque repetit paulo post (2), inquiens, peccare utique eum, qui, *ne impediatur a peccato quod diligit, scientiam recusat; et sic ignorantia est a voluntate quodammodo imperata.*

38. His positis, non valet dicere illud quod adversarii magno fastu objiciunt, nempe quod homo nascitur subjectus æternæ legi, quæ nostram libertatem præcedit; unde nequit homo aliquid agere, nisi certe sciat id a lege æterna permissum, ac voluntati Divinæ conforme. Nam respondetur, quod si res ita se haberet, lex divina nulla indiguisset promulgatione, sed tantum opus fuisset, quod declarasset Deus ea quæ hominibus operari permittebat, nimirum loquendi, comedendi, ambulandi, et similia. Sed non sic fecit Deus, ut scribit Ecclesiasticus: *Deus ab initio constituit hominem, et reliquit illum in manu consilii sui. Adjecit mandata et præcepta sua, etc. Si volueris mandata servare, conservabunt te. Eccli.* 15. 14. Prius igitur Dominus creavit hominem, deditque ei arbitrium operandi bonum et malum, et deinde præcepta imposuit; quæ unicuique hominum postea proponit et intimat, cum illa in eorum mentibus inserit.

(1) S. Thom. de verit. q. 3. a. 7. ad 7.
(2) Idem ibid. ad 8.

Nullus ergo, ut vidimus supra cum d. Thoma, ligatur per præceptum aliquod, nisi mediante scientia illius præcepti. Et ideo Salvator noster juveni interroganti, *Magister bone, quid boni faciam, ut habeam vitam æternam?* non dixit: Nihil agas, extra quæ expresse tibi permisi; sed respondit: *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata.... non homicidium facies, non adulterabis etc. Matth.* 19. 16. Sed ubi (dico) circa rem aliquam adest probabilis opinio, quod non exstet lex eam præcipiens, aut vetans, quomodo dicetur homo scientiam habere illius præcepti?

9. Lex æterna (opponunt) anteriorem habet possessionem, quam nostra libertas, unde in dubio opinioni stanti pro lege adhærendum est. Sed ad omnia dilucidanda inquiramus primo, quid sit lex æterna; deinde, quando, et quomodo ipsa obliget. Lex æterna sic definitur a s. Augustino: *Ipsa ratio, vel voluntas Dei ordinem naturalem conservari jubens* (1). Et in alio loco: *Ratio qua justum est, ut omnia sint ordinatissima* (2). Idem videtur sentire s. Thomas, dicens: *Ratio divinæ sapientiæ moventis omnia ad debitum finem, obtinet rationem legis* (3). Cum prius ibidem dixisset: *In quolibet gubernante oportet, quod præexistat ratio ordinis eorum, quæ agenda sunt per eos, qui gubernationi subdun-*

(1) S. August. lib. 22. contra Faustum cap. 27.
(2) Idem l. 1. de lib. arb. cap. 6.
(3) S. Thom. 1. 2. qu. 93. a. 1.

tur. Itaque ex his quæ s. Augustinus et s. Thoma stradunt, eruitur, quod ordo eorum quæ agenda sunt per subditos, videtur esse lex naturalis hominibus data; ratio autem hujus ordinis, sive gubernationis, videtur esse lex æterna, prout alibi clarius explicat Doctor Angelicus: *Ipsa ratio gubernationis rerum in Deo existens legis habet rationem; et quia divina ratio habet æternum conceptum, inde hujusmodi legem oportet dicere æternam* (1).

40. Hinc plures doctores inferunt, legem æternam non esse proprie legem, sed potius rationem legum et gubernationis creaturarum rationabilium. Alii vero tenent, esse veram et propriam legem. Sed quidquid sit de hoc, dato quod lex æterna sit propria lex, ut alibi ipse s. Thomas videtur asserere, non hinc deducitur, quod lex æterna præcedat libertatem hominibus donatam; quamvis enim in Deo non sit successio cognitionum et voluntatum, quia omnia Deo sunt ab æterno præsentia, attamen *prioritate rationis*, sive naturæ, homo in mente divina antecedenter ad legem fuit contemplatus, cum prius considerentur subditi, et postea lex quæ ipsis imponenda est. Divina igitur lex, etsi æterna, præsupponit homines, qui in tempore erant futuri. Totum hoc docet s. Thomas (2), ubi quærens, *Utrum sit aliqua lex æterna?* sic *ad 1.* sibi objicit: *Videtur, quod non sit ali-*

(1) S. Thom. 1. 2. qu. 91. a. 1.
(2) Idem ibidem.

qua lex æterna: omnis enim lex aliquibus imponitur; sed non fuit ab æterno cui aliqua lex posset imponi; solus enim Deus fuit ab æterno, ergo nulla lex est æterna. Et respondet: *Ad primum dicendum, quod ea quæ in seipsis non sunt, apud Deum existunt, in quantum sunt ab ipso cognita, et præordinata, secundum illud (Rom. 4.)*: Qui vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt. *Sic igitur æternus divinæ legis conceptus habet rationem legis æternæ, secundum quod a Deo ordinatur ad gubernationem rerum ab ipso præcognitarum.* Quapropter, *prioritate rationis*, prius a Deo fuit homo consideratus ut liber et solutus, deinde considerata fuit lex, quæ hominem ligaret, exempli gratia, Deus ab æterno prohibuit homicidium: ergo *prioritate rationis* prius consideravit homines, deinde præceptum statuit, ne unus alterum necaret.

1. Ergo, dices, homo nascitur liber, et independens a Deo? Nequaquam: nascitur utique subditus potestati Dei, et consequenter obligatus ad parendum omnibus præceptis, quæ sibi a Deo imponuntur; sed ut a præceptis ligetur, requiritur, ut ei lex in tempore promulgetur, sive intimetur, ut docet s. Thomas (1), ubi probat, dari legem æternam; sed *ad* 2. sic sibi objicit: *Promulgatio est de ratione legis; sed promulgatio non potuit esse ab æterno, quia non erat ab æterno, cui promulgaretur; ergo nulla lex potest esse æterna.* Et sic respondet:

(1) S. Thom. 1. 2. qu. 91. a. 1.

Ad secundum dicendum, quod promulgatio fit et verbo, et scripto, et utroque modo lex æterna habet promulgationem ex parte Dei promulgantis... sed ex parte creaturæ audientis, aut inspicientis, non potest esse promulgatio æterna. Non negat igitur Angelicus Doctor, quod etiam lex æterna promulgari debuit hominibus, ut eos obligaret, cum promulgatio, ut hîc etiam exprimit, sit de ratione legis. Unde dicit, quod licet ex parte Dei lex æterna ante hominem promulgationem habuerit, ex parte tamen hominis non potuit illi lex intimari, et consequenter eum obligare, nisi in tempore, quo homo legem audit, aut inspicit, scilicet cum per lumen naturale cognoscit. Hinc scribit p. Jo. Laurentius Berti (1), quod lex æterna non fuit lex obligans, sed tantum præparata ad obligandum tempore, quo hominibus promulganda erat. Idem scribit Cardinalis Gotti: *Lex æterna in actu secundo neminem obligavit, non ex defectu virtutis, sed ex defectu termini; sicut ab æterno fuit lex in mente Dei, quamvis pro æterno non obligans, nec ligans, quia nondum applicata et promulgata* (2). Idem dicit p. Gonet: *Deus non promulgavit legem æternam, ut creaturæ subderentur sibi ab æterno, sed ut sibi subjicerentur in tempore, pro quo erant futuræ in propria mensura* (3).

(1) Berti lib. 20. de leg. c. 3. n. 2. in fine.
(2) Gotti tom. 2. tract. 5. qu. 2. dub. 1. num. 13.
(3) Gonet tom. 3. disp. 2. a. 2. num. 22.

Idem ait Honoratus Tournely, qui tuetur, legem æternam fuisse veram legem; sed deinde addit: *Quia tamen lex æterna ante creaturarum existentiam vere obligans non fuit, cum nihil esset ad extra, quod ea obligarentur, palam est, rationem completam legis tunc tantum ei competere potuisse, cum exstiterunt creaturæ, quibus fuit lex promulgata, aut saltem quæ impressione ipsius moveri cœperunt* (1).

2. Præterea videndum, an lex æterna per se homines obliget. Attendamus aliam doctrinam s. Thomæ. Quærit s. Doctor (2), *Utrum sit in nobis aliqua lex naturalis.* Et *ad* 1. sic sibi objicit: *Videtur, quod non sit in nobis aliqua lex naturalis; sufficienter enim homo gubernatur per legem æternam.* Et sic respondet *(in corp.): Respondeo, dicendum, quod lex, cum sit regula et mensura, dupliciter potest esse in aliquo: uno modo, sicut in regulante et mensurante; alio modo, sicut in regulato et mensurato: quia in quantum participat aliquid de regula, sic regulatur. Unde cum omnia, quæ divinæ providentiæ subduntur, a lege æterna regulentur, manifestum est, quod omnia participant aliqualiter legem æternam... Talis participatio legis æternæ in rationali creatura lex naturalis dicitur.* Deinde addit: *Ad primum ergo dicendum, quod ra-*

(1) Honor. Tournely theol. tom. 2. cap. 2. qu. 3.
(2) S. Thom. 1. 2. qu. 91. a. 2.

tio illa procederet, si lex naturalis esset aliquid diversum a lege æterna; non autem est nisi quædam participatio ejus. Lex igitur naturalis (ait s. Thomas) non est superflua, nec diversa a lege æterna, sed participatio illius; at lex æterna est illa quæ respicit Deum regulantem, lex autem naturalis quæ proprie respicit hominem regulatum. Unde inquit cardinalis Gotti: *Lex naturalis obligat de jure divino; non quia præcise est participatio legis æternæ, sed quia habet Deum auctorem* (1). Hinc patet, quod lex naturalis proprie est illa, quæ homines ligat, et obligat; et non obligat, nisi postquam hominibus applicatur per ipsius promulgationem, quæ necessaria est ad eos obligandos; alias (docet s. Thomas, ut supra retulimus) lex non habet virtutem obligandi, cum lex sit mensura, qua homo mensurandus est; et si mensura ei non applicetur, ipse per illam mensurari non potest.

43. Replicant: nihil nobis licet, nisi a voluntate Dei permittatur; proinde, ut licite operemur, prius a nobis agnoscendum est illud voluntati divinæ esse conforme. Respondetur: debet quidem homo se conformare voluntati divinæ; sed cuinam voluntati? voluntati, dicimus, cognitæ et manifestatæ. Ita docet idem d. Thomas (2), qui sic ait: *Voluntas igitur humana tenetur conformari divinæ volun-*

(1) Gotti theol. tom. 3. tr. 5. qu. 2. dub. 1. n. 9.
(2) S. Thom. 1. 2. qu. 19. a. 10.

tati formaliter, sed non materialiter. Explicat illud *formaliter*, idest *in volito boni communis*, seu quod in omni actione intendamus bonum honestum, prout cuique honestum est uti libertate sibi donata a Deo; omne enim quod est juxta ordinem naturalem, neque a Deo prohibitum, honestum est. Idcirco sapienter scripsit p. Gonet: *Homo tenetur conformari voluntati divinæ in volito formali, saltem negative, hoc est* (nota) *non discordare positive ab illa in tali volito* (1). Additque *num.* 42., teneri nos utique ad agendum, vel non agendum, quod voluntas divina præcipit, vel prohibet; non autem quæ suadet, vel permittit. Ceterum ubi voluntas Dei materialiter, sive in particulari nobis non est nota, non tenemur eam sequi. Ita docet idem s. Thomas, dicens: *Et ideo quicumque vult aliquid sub quacumque ratione boni, habet voluntatem conformem voluntati divinæ, quantum ad rationem voliti. Sed in particulari nescimus, quid Deus velit; et quantum ad hoc non tenemur conformare voluntatem nostram divinæ voluntati* (2). Ergo non tenetur homo se conformare voluntati divinæ, ubi hæc Dei voluntas illi manifesta non est, ut clarius declarat Gonet: *Homo non tenetur conformari voluntati divinæ in volito materiali, nisi quando voluntas divina nobis præcepto vel prohibitione manifestatur* (3). Idem

(1) Gonet in clypeo tom. 3. disp. 6. a. 2. n. 36.
(2) S. Thom. 1. 2. qu. 19. a. 10. ad 1.
(3) Gonet cit. art. 2. num. 37. in fin.

tradit Gotti inquiens: *Ratio legis non consistit solum in esse ostensivo boni et mali, sed in esse præceptivo et obligativo* (1). Idque prius tradidit s. Anselmus: *Non semper debemus velle quod Deus vult, sed quod Deus vult nos velle debere* (2). Idque per sua præcepta nobis manifestavit Deus, ut clarius declarat s. Thomas, dicens: *Etsi non semper teneatur homo velle quod Deus vult, semper tamen tenetur velle, quod Deus vult eum velle; et hoc homini præcipue* innotescit per præceptum divinum (3).

44. Opponit p. Antoine, quod si lex non obligaret, nisi certum et evidens esset quod exsisteret, sequeretur, legem naturalem quoad maximam sui partem inutiliter latam esse a Deo; nam lex naturalis quoad innumeros pene casus non cognoscitur evidenter. Instat dicens: hoc ipso quod est probabilius legem exsistere, lex habetur ut sufficienter proposita; tunc enim ejus exsistentia, cum pro ipsa sint motiva graviora, nonnisi imprudenter negari potest.

45. Respondetur: Non oportet quod sit evidens legem exsistere, ut illi teneamur adhærere, sed sufficit, quod pro opinione stante pro lege sit magna et certa præponderantia; quia tunc utens opinione minus tuta, non videtur satis prudenter (ut sub initio diximus) operari. Et sic pariter respondetur ad

(1) Gotti tom. 2. qu. 2. dub. 2. §. 1. num. 9.
(2) S. Anselm. lib. de simil. cap. 159.
(3) S. Thom. 2. 2. qu. 104. a. 4. ad 3.

instantiam; nam posito, quod opinio pro lege sit notabiliter probabilior, licet non sit evidens, tunc præsumtio stat pro exsistentia legis, et eo casu lex utique obligat, utpote certa (sive quodammodo certa) moraliter.

6. Alius recentior, Angelus Franzoja, sic objicit: lex dubia non est lex certa; at quia lex dubia est, si illam negligimus, periculo violandi nosmet objicimus, ideoque peccamus. Respondeo, et paucis me expediam, ne jam dicta repetam. Lex dubia per se non obligat, docente s. Thoma (ut vidimus), quod lex, tamquam mensura homini applicanda, debet esse certissima; unde dixit, nullum ligari per præceptum nisi mediante scientia illius præcepti; illi autem cui lex dubia intimatur, non intimatur quidem notitia legis exsistentis, sed tantum notitia dubii, quod lex exsistat. Hoc posito, eo ipso quod lex est dubia, et ideo non obligat, nullo periculo homo se committit; nam etiamsi ageret adversus legem revera exsistentem, non peccaret, quia agit in legem, quæ ut dubia, et non promulgata ac applicata, non obligat, nec ligat.

7. Alius modernus auctor quærit alia via nostram evertere sententiam; et sic loquitur: ut dicatur lex esse dubia, dubitandum foret, an lex exsistat, vel non; at hoc dici nequit, quia leges tam divinæ, quam humanæ, omnes certæ sunt, et sufficienter promulgatæ. Dubium igitur cadit, non supra existentia legis, sed supra particularibus casibus, an ipsi

comprehendantur, aut ne, in legibus universalibus; unde est, quod si uti volumus supposito principio, nempe, quod lex dubia nequit inducere obligationem certam, non possumus dicere, legem dubiam, aut non satis promulgatam, non esse legem, sed tantum dicere debemus: cum exstat opinio probabilis ex utraque parte, an lex extendatur, aut non, ad casum illum, lex certe non extenditur. Sed sic redit difficultas principii; quia, cum adest dubium, an aliquid liceat (ut probabiliter censetur) non comprehensum in lege, non potest hujusmodi principium tamquam certe assignari. Huc usque auctor. Respondetur. Dicit ergo auctor præfatus, juxta nostrum principium, quod lex dubia non obligat, nos concludere debere, quod in dubio an lex ad casum illum extendatur vel ne, lex certe non extenditur. Sed retorquemus argumentum, et dicimus: Ergo juxta sententiam vestram, in dubio an lex ad casum illum extendatur, dicere tenemur, quod certe extenditur. At hoc est quod negamus. Haud quidem asserimus, legem in dubio certe non extendi ad casum; sed dicimus, quod cum adest pro opinione minus tuta, vera et magna probabilitas, tum non est certum, legem ad casum illum extendi; et ideo cum dubia sit lex respectu ad illum casum, lex non est sufficienter promulgata, et propterea non obligat. Exemplo res fit clarior. Legem universalem habemus vetantem usuram; sed cum ex utraque parte exstat æqualis probabilitas,

quod contractus quidam sit vel non usurarius, tunc non apparet lex certa, quæ illum prohibeat. Quamobrem, usquedum prudenter dubitatur, an contractus ille sit usurarius, aderit quidem opinio, quod ille contractus vetetur a lege; sed interim non adest certa lex, quæ illum prohibet; et ideo circa talem contractum lex dubia remanet. Respectu ad usuram lex prohibens est certa; respectu vero ad contractum illum lex incerta est. Ad quid igitur valet objicere, quod hîc non agitur, an lex exsistat, vel non, dum certa est lex usuram prohibens, sed tantum quæritur, utrum ad casum illum lex extendatur, vel non? Posito enim (dicimus), quod vere probabile sit, casum illum non comprehendi a lege, idem est dicere, dubium esse an ad illum contractum lex extendatur, ac dicere, legem respectu ad illum contractum esse dubiam, et tamquam dubiam non obligare. *Quoties dubium est* (ait Sanchez cum aliis), *an impositum sit præceptum naturale, vel humanum, de aliqua re, non obligatur dubitans; quia donec constat de præcepto, possidet voluntatis libertas. Et idem dicendum est* (addit) *quando post prudentem inquisitionem dubitatur, an hæc res comprehendatur sub præcepti verbis; quia perinde est, ac dubitare, utrum de hac re lata sit lex* (1). Idem scribit p. Suarez: *Etiam lex naturalis numquam obligat cum solo dubio, v. gr., an talis actus sit prohibitus; tunc non*

(1) Sanchez de matr. l. 2. disp. 41. n. 36.

obligantur homines ex vi legis ad abstinendum a tali actu, quia non est eis lex sufficienter intimata (1). Ubi tandem, quæro, scripta est lex ista ab adversariis supposita, quod semper ac dubitatur, an lex extendatur, vel ne, ad casum aliquem, et valde probabile est non extendi, tenendum est quod extendatur? Saltem hæc nova lex generalis est dubia, et ut dubia non obligat.

48. Dices: sed si revera casus ille a lege comprehenditur, tunc agendo juxta opinionem benignam, nonne lex remaneret offensa, et contra divinam voluntatem ageretur? Minime, respondetur; nam eo casu neque lex læditur, neque adversus voluntatem divinam agitur. Non læditur quippe lex, quia tunc agitur adversus legem dubiam, quæ non obligat, et consequenter eo casu nequit dici lex, cum libertas operantis certa, non potest nisi a lege pariter certa ligari. Non agitur ergo tunc contra legem, sed tantummodo contra opinionem stantem pro lege; lex enim, donec est dubia, erit opinio, sed non lex. Neque agitur contra divinam voluntatem; quia, ut supra ostendimus cum s. Thoma, non est obligatio se conformandi voluntati divinæ, quæ nobis non est manifestata. Quomodo enim tenebimur voluntati Dei conformari, cum nescimus, an Deus actionem illam prohibeat? Repetamus verba d. Thomæ: *Sed in particulari nescimus, quid Deus velit; et quantum*

(1) Suarez in 3. part. tom. 2. d. 40. sect. 5.

ad hoc non tenemur conformare voluntatem nostram divinæ voluntati (1). Repetamus verba etiam p. Gonet: *Homo non tenetur conformari voluntati divinæ in volito materiali, nisi quando voluntas divina nobis præcepto vel prohibitione manifestatur* (2).

49. Sed replicat modernus auctor præfatus, et ait: cum adsunt utrinque opiniones probabiles, illicitum est sequi benignam, *Si non vigore legis* (verba sua sunt), *quæ est incerta, saltem vigore principii apud eosdem probabilistas, nempe quod ad licite operandum necessarium est judicium certum de honestate actionis.* Sed huic objectioni responsio de se patet: semper ac non est vetitum sequi opinionem benignam vigore legis, quæ incerta sit, tunc deest ligamen, a quo remanet vincta libertas; et ideo, cum non exstet eo casu lex ligans, prohibensque actionem, libertas remanet in sua possessione; et consequenter certa adhuc est honestas actionis, juxta commune illud axioma apud omnes notum: *Cuique facere libet, nisi id jure prohibeatur*, ut habetur *instit. de jure person.* §. 1. Utque docet etiam pro certo principio s. Thomas, dicens: *Illud dicitur licitum, quod nulla lege prohibetur* (3). Et advertatur, ibi s. Doctorem loqui de re proprie ad libertatem hominis et ad legem naturalem pertinente.

50. At dices: si judicium speculativum de illa

(1) S. Thom. 1. 2. q. 19. a. 10. ad 1.
(2) Gonet in clyp. to. 3. d. 6. a. 2. n. 37. in fin.
(3) S. Thom. in 4. d. 15. q. 2. a. 4. ad 2.

opinione stante pro libertate est tantum probabile adversus aliam etiam probabilem tutiorem, quomodo fieri potest, ut judicium practicum sit moraliter certum, sicut oportet ad licite operandum? Quomodo judicium practicum potest esse diversum a speculativo? Sed huic difficultati jam supra ex *n.* 13. satisfactum est; diximus enim cum Abelly, episcopo rutenensi, alias esse rationes rei veritatem spectantes, et quæ opinionem probabilem reddunt; alias vero rationes, quæ rei honestatem respiciunt, nosque moraliter certos faciunt, quod recte operemur: exempli gratia, alia erit ratio, quæ bellum reddit justum; alia (nempe principis præceptum) erit quæ permittit, imo obligat subditum ad militandum in bello dubie justo. Hoc posito, perperam dicitur, quod judicium practicum non potest esse certum et diversum a speculativo, quod tantum dubium est; etenim, cum opinio est probabilis, ut supponitur, subditus, propter judicium speculativum tantum probabile circa veritatem rei, judicat, bellum esse tantum probabiliter justum; contra vero ex alio judicio certo, etiam speculativo, circa honestatem actionis, judicat, in praxi posse, imo debere militare, cum teneatur obedire suo principi, semper ac præceptum non est certe illicitum. Itaque judicium practicum certum formatur ex duobus judiciis speculativis, ambobus directis, sed inter se diversa spectantibus; primum enim respicit rei veritatem, nimirum bellum probabiliter

justum; et hoc primum judicium speculativum est tantum probabile et dubium: secundum vero judicium speculativum, et pariter directum, respicit honestatem actionis militandi, nempe, quod in dubio de injustitia præcepti subditus licite suo principi obedit; et hoc secundum judicium est certum, et ex hoc redditur certum judicium practicum subditi circa honestatem actionis, nempe, quod licite possit militare in bello tantum probabiliter justo. Et idem dicendum in omni casu quo adsunt opiniones utrinque probabiles, ubi judicium practicum formatur certum ex principio probato, quod lex dubia nequit inducere obligationem certam.

1. Demum contendunt adversarii, jam extare legem certam, quæ prohibet usum opinionis benignæ in concursu opinionis adhuc probabilis stantis pro lege, dum plures canones jubent, in dubiis viam tutiorem esse eligendam, ut habetur in *c. Illud Dominus, de sent. excomm., in c. Juvenis, de sponsal.*, et aliis canonibus. Sed respondemus, quod effatum illud nequit assignari pro certa lege, cum iidem auctores antiqui, ab adversariis adducti ut fautores rigidæ sententiæ (præter innumeros auctores probabilistas communiter oppositum sentientes), aliter explicant et interpretantur. S. Antoninus dicit, regulam illam esse consilii, non præcepti: *Inducunt illud*, in dubio tutior via est eligenda. *Respondetur, hoc esse verum de honestate, et meriti majoritate, et non de salutis necessitate, quo ad*

omnia dubia (1). Et in alio loco inquit: *Eligere viam tutiorem consilii est, non præcepti* (2). Idem tradit Joannes Nyder: *Viam tutiorem eligere est consilii, non præcepti* (3). Idem tenet Tabiena *(verb. Scrupulus)*: *Nec valet, quod in dubiis tutior via est eligenda, quia hoc non est præceptum, sed consilium.* Et idem sentiunt s. Bonaventura, Sylvester, et Gerson apud Terillum (4).

52. Præterea respondetur, quod regula illa procedit in dubio facti, non juris; item in dubio practico non prudenter deposito, non vero in speculativo: ita quamplurimi dd. cum eodem s. Antonino, qui ait: *Ille qui agit scienter id de quo dubitat esse mortale, permanente dubitatione, mortaliter peccat* (5). Idem s. Archiepiscopus sic alibi scribit: *Sed qui emit prædicta jura, potest non dubitare, sed opinari, licitum esse, ex quo per Ecclesiam non est determinatum contrarium, et multi sapientes* (aliis contradicentibus, ut prius scripserat, *Cum sapientes contraria sibi invicem in hujusmodi sentiant*) *licitum asseverent.* Idem sentit Angelus *verb. Opinio* dicens: *Nec obstat prædictis, quod in dubiis tutior pars est eligenda; quia hoc verum est, quando proprie dubium est; sed quando etiam opinio, secus est, quia tunc non sumus in dubio* (6).

(1) S. Antonin. p. 3. tit. 1. c. 2.
(2) Idem p. 1. tit. 3. c. 10. §. 10.
(3) Nyder in consolat. p. 3. c. 16.
(4) Terill. de probab. qu. 26. num. 21.
(5) S. Anton. p. 2. tit. 1. c. 10. §. 10.
(6) Idem p. 2. tit. 1. c. 11. §. 28.

Idem scribunt Sylvester et Navarrus (1). Passim autem auctores ajunt, regulam illam eligendi viam tutiorem locum habuisse tantum respectu ad casus particulares in citatis textibus relatos; nam plures textus, qui opponuntur, obstringentes ad sequendam partem tutiorem, tantum versabantur circa leges humanas; quis autem dicet, teneri homines leges etiam humanas observare in dubio an exstent, vel an promulgatæ sint, aut non? *Stultissimi est hominis* (scripsit Lactantius) *præceptis eorum velle parere, quæ utrum vera aut falsa sint, dubitatur* (2). Item in *c.* 13. *Cum in jure, de offic. et pot. jud. del.*, dicitur: *Nisi de mandato Sedis Apostolicæ certus exstiteris, exsequi non cogeris quod mandatur.* Item in *auth. quib. mod. nat. eff.*, §. *Natura*, habetur: *In dubio nullus præsumitur obligatus.* Effatum igitur illud sequendi in dubiis tutiorem partem, non potest intelligi prolatum tamquam regula generalis pro omnibus legibus. Contra vero, habito respectu ad casus particulares commemoratos in prædictis *cap. Illud, de sent. excomm.*, *cap. Ad audientiam, de homic.*, *et cap. Petitio, eod. tit.* sano consilio, ad scandala evitanda, dixit Pontifex, in dubiis viam tutiorem eligendam esse. Item respectu ad *c. Juvenis* 3. *de sponsal.* casus fuit: quidam juvenis cum adhuc esset septennis nupserat cum puella; qua

(1) Sylvest. v. Opinio qu. 1. Navarr. man. c. 27. n. 284.
(2) Lactant. l. 3. inst. c. 21.

mortua, duxerat illius consobrinam. Dubium prodiit, an primum conjugium fuisset validum, aut nullum ob defectum impotentiæ viri. Jussit Eugenius III., separationem fieri, *propter honestatem Ecclesiæ*, subdens: *Quia igitur in his quæ dubia sunt, quod certius existimamus, tenere debemus.* Primo igitur habitus fuit respectus ad scandalum vitandum. Secundo illud, *quod certius existimamus*, non prolatum fuit respectu ad juvenem, qui jam conscius erat, an tempore primi conjugii fuisset potens, vel ne, sed respectu ad judicem, qui inter jura partium dubia debet equidem tenere quod certius est. Et ideo dictum fuit, non tutius, sed *certius*, quia in dubio possessio stabat pro valore sponsaliorum. Postremo saltem repetimus: sententia adversariorum, quod effatum illud sit universalis lex, non est certa, sed mera opinio; unde ad summum est lex dubia, et ut dubia non obligat.

Addimus: si lex adesset sequendi semper tutiora in dubiis, ita ut nulla actio sit licita, nisi constet, illam esse conformem legi æternæ, quia ejus possessio præcedit libertatem nostram, quomodo (peto) potuisset Ecclesia concedere conjugi, qui dubitat de sua potentia ad conjugalem copulam, ut possit ea per triennium experiri, semper ac non sit impotentia certus? *Si fragilitas prius probari non possit, cohabitent per triennium*, sunt verba Pontificis in *cap. Laudabilem, de frigid. et malef.* Ex hoc textu sic arguimus. Lex

non accedendi ad non suam, est lex divina et naturalis, ac præcedens omni juri quod homo habere possit ad suam libertatem, ut supponunt contrarii. In dubio igitur, an vir sit potens vel impotens, quod idem est ac esse in dubio, an illa conjux sit sua, vel non, quomodo poterit ex permissu Ecclesiæ ad eam accedere, et tactus inhonestos cum ea habere ad copulam experiendam, dum tactus habiti cum non sua certe sunt mortalia? Numquid Ecclesia in lege naturali poterit dispensare? Omnino ideo dicendum, quod lex ad alienam non accedendi non inducit obligationem, nisi casu quo certe exsistit; alias in dubio possidet hominis libertas. Et ideo vir, qui vigore conjugii contracti jam acquisivit jus ad copulam, semper ac dubitat de sua potentia, potest copulam experiri. Recte autem Pontifex triennium ad hujusmodi experimentum determinavit, quia post triennium prudenter impotentia censebitur moraliter certa. Nec valet dicere, eo casu possidere contractum matrimonii bona fide initum; nam si servanda esset regula ab adversariis universe statuta, quod lex divina tamquam æterna antecedit omnem humanam libertatem, et ideo in dubio opinio tutior semper est præferenda, nullo modo in nostro casu posset copula experiri, quia nullo modo posset dici matrimonium adversus divinam legem possidere.

3. Præterea in *cap. Dominus, de secund. nupt.*, habetur, quod conjux dubitans de morte al-

terius conjugis, non potest conjugale debitum petere, sed potest et tenetur reddere alteri petenti in bona fide; et ratio est, quia alter adhuc possidet jus petendi. Sed si verum esset, quod lex divina possidet anterius ad libertatem hominis, et ideo in dubio tutior pars eligenda est, numquam licita esset redditio illa; stante dubio an petens sit vel ne vere conjux. At quia, dicimus, in tali dubio possidet jus, et libertas conjugis petentis, antecedenter ad legem divinam, utpote dubiam, et per consequens minime obligantem, ideo licitum est conjugi dubitanti reddere debitum, etiam ante diligentiam, quia post diligentiam, si dubium nequit vinci, communissima et probabilissima est sententia cum Soto, Habert, Wigandt, Suarez, Lessio, Roncaglia, Lugo, Sanchez, Cardenas, Castropalao, Salmanticensibus, Anacleto, et aliis, quod dubitans potest etiam petere.

54. Præterea, cur (peto) doctores antiqui communiter senserunt, quod ubi lex est obscura, nec pro illa adest aliquis scripturæ textus, aut determinatio Ecclesiæ, aut evidens ratio, nulla actio de gravi culpa damnanda sit, nisi quia pro certo habuerunt, quod lex dubia non obligat. S. Raymundus sic scripsit: *Non sis pronus judicare mortalia peccata, ubi tibi non constat per certam scripturam* (1). Ita etiam s. Antoninus: *Quæstio, in qua agitur, utrum sit peccatum mortale,*

(1) S. Raymund. lib. 3. de pœnit. §. 21.

nisi ad hoc habeatur auctoritas expressa scripturæ, aut canonis Ecclesiæ, vel evidens ratio, periculosissime determinatur (1). Ratio, ut addit ibidem, quia determinans esse mortale, *ædificat ad gehennam*. Idem tradit s. Antoninus alio loco, dicens: *Si vero non potest* (confessarius) *clare percipere, utrum sit mortale, non videtur tunc præcipitanda sententia, ut dicit Guillelmus, ut deneget propter hoc absolutionem, vel illi faciat conscientiam de mortali. Et cum promtiora sint jura ad solvendum, quam ligandum* (c. Ponderet, dist. 1.), *et melius sit domino reddere rationem de nimia misericordia, quam de nimia severitate, ut dicit Chrysostomus* (c. Alligant 26. q. 7.) *potius videtur absolvendus* (2). In alio loco scribit: *Sed qui emit prædicta jura, potest non dubitare de hoc, sed opinari licitum esse, ex quo per Ecclesiam non est determinatum contrarium, et multi sapientes* (aliis contradicentibus) *licitum asseverent* (3). Et alibi cum Glossatore s. Raymundi dicit: *In apicibus juris, ubi dubitant etiam sapientes, excusabilis est ignorantia.* Ita etiam loquitur Sylvester *(verb. Scrupulus): Dico secundum Archiepiscopum, quod tuta conscientia potest quis eligere unam opinionem, et secundum eam operari, si habeat notabiles doctores, et non sit expresse contra determi-*

(1) S. Antonin. p. 2. tit. 1. c. 11. §. 28.
(2) Idem p. 2. tit. 4. c. 5. §. In quantum.
(3) Idem p. 2. tit. 1. c. 11. §. 28.

nationem Scripturæ, vel Ecclesiæ. Ita etiam Joannes Nyder: *Ex quo enim opiniones sunt inter magnos, et Ecclesia non determinavit alteram partem, teneat quam voluerit* (1). Idem dixit Gabriel Biel, qui floruit anno 1480.: *Nihil debet damnari tamquam mortale peccatum, de quo non habetur evidens ratio, vel manifesta auctoritas Scripturæ* (2).

55. Id etiam infertur ex iis quæ scripsit s. Thomas: *Qui ergo assentit opinioni alicujus magistri, contra manifestum Scripturæ testimonium, vel contra id quod publice tenetur secundum Ecclesiæ auctoritatem, non potest ab erroris vitio excusari* (3). Et idem s. Doctor, agens de quæstione, an liceat duas præbendas habere, ait, periculosum esse determinare, quod aliqua actio sit mortalis, *ubi veritas ambigua est, quod in hac quæstione accidit... Inveniuntur in ea theologi theologis, et juristæ juristis contraria sentire. In jure namque divino non invenitur determinata expresse, cum in sacra Scriptura expressa mentio de ea non fiat, quamvis ad eam argumenta ex aliquibus auctoritatibus Scripturæ forte adduci possint, quæ tamen non lucide veritatem ostendunt* (4). Non habet ergo Angelicus ut certum principium illud adversariorum, nempe quod in dubio possidet lex, ut ideo in dubio tenen-

(1) Nyder in consolat. part. 3. c. 20.
(2) Gabriel in 4. d. 16. q. 4. concl. 5.
(3) S. Thom. quodlib. 3. a. 10.
(4) Idem. Quodlib. 9. art. 5.

da sit opinio legi favens, sed potius habet pro vero principium nostrum, quod in dubio lex non obligat. Sed dices: si lex dubia non obligat, cur s. Thomas in eodem quodlibeto ait, quod error in determinando, aliquid non esse mortale, non excusat a culpa? Sed notanda sunt verba s. Doctoris: hæc sunt: *Omnis quæstio, in qua de mortali peccato quæritur, nisi expresse veritas habeatur, periculose determinatur; quia error, quo non creditur esse peccatum mortale quod est mortale, conscientiam non excusat a toto, licet forte a tanto. Error vero quo creditur esse mortale quod non est mortale, ex conscientia ligat ad peccatum mortale.* Non loquitur ergo hîc s. Thomas de honestate actionis in operando, sed de veritate rei in determinando, quod actio illa sit permissa, aut vetita; et ideo inquit, periculosum esse, ubi veritas est ambigua, et certum non habetur fundamentum, determinare, sive absolute damnare, aut absolvere actionem aliquam de peccato mortali; qui enim temere determinat, quin momenta utriusque partis perpendat ut debet, peccat tam asserendo, illam esse licitam, quam illicitam, quia tunc suus error est culpabilis. Unde patet, Angelicum non loqui de honestate actionis respectu ad operandum, quia respectu ad operandum quisque potest certe vitare omne peccati periculum, tutiorem partem amplectendo. Et ita quippe s. Antoninus explicat præfatum textum s. Thomæ, dicens: *Notandum est quod di-*

cit s. Thomas in quadam quæstione de quodlibetis, quod quæstio in qua agitur de aliquo actu, utrum sit peccatum mortale vel non, nisi ad hoc habeatur auctoritas expressa Scripturæ sacræ, aut canonis Ecclesiæ, vel evidens ratio, nonnisi periculosissime determinatur. Nam si determinet quod sit mortale, et non sit, mortaliter peccabit contrafaciens, quia omne quod est contra conscientiam, ædificat ad gehennam. Si autem determinatur, quod non sit mortale, et est, error suus non excusabit eum a mortali; sed hoc secundum videtur sane intelligendum quando erraret (nota) *ex crassa ignorantia; secus, si ex probabili, puta quia consuluit peritos in tali materia, a quibus dicitur illud tale non esse mortale; videtur enim tunc in eo esse ignorantia quasi invincibilis, quæ excusat a toto. Et hoc quantum ad ea quæ non sunt expresse contra jus divinum, vel naturale, vel contra articulos fidei, et decem præcepta, in quibus ignorans ignorabitur.... Et si diceretur, hîc esse usuram, et usura est contra decalogum; respondetur: sed hunc contractum esse usurarium non est clarum, cum sapientes* contraria sibi invicem *sentiunt* (1).

56. Valde etiam firmat nostram sententiam id quod brevi calamo scripsit s. Augustinus. *Quod enim neque contra fidem, neque contra bonos mores esse convincitur, indifferenter esse habendum* (2). Nota illud, *convincitur* (non

(1) S. Antonin. p. 2. tit. 1. c. 11. §. 28.
(2) S. August. epist. 54. ad Januar. cap. 2.

injungitur, sed *convincitur*, ut legendum judicant eruditissimi patres Maurini). Id ergo illicitum est, quod moraliter certe convincitur esse contra fidem, aut bonos mores, aliter liberum est homini sequi opinionem, quam maluerit. Hinc p. Martinus de Prado dominicanus dixit: *Ut verum fatear, cum pro neutra parte aliquod convincens qua parte stet veritas affertur, curabo opiniones benigniores amplecti, vel earum probabilitatem indicare; cum animarum salus impediatur nimia austeritate in opinionibus.* Additque illud quod habetur scriptum in constitutionibus ordinis prædicatorum, nimirum: *Terrentur enim homines ex hoc in tantum, ut salutem negligant; quapropter relaxanda est, quantum fieri potest, rigiditas* (1). Unde est, quod in dubio, an adsit lex aliquam actionem prohibens, non tenemur exquirere argumenta pro nostra libertate, sed tantum perpendere debemus, an appareant argumenta, quæ moraliter certos nos faciant de lege prohibente. Sic doctissimus p. Melchior Canus Scoti sententiam impugnavit, qui peccatores in quocumque die festivo ad contritionis actum obligari tenebat: *Jus humanum* (dicebat Canus) *nullum est, aut evangelicum, quo hoc præceptum asseratur; proferant, et tacebimus* (2). Ibique *num.* 5. subjungit: *Quoniam ignoro, unde ad hanc opinionem doctores illi venerint, libere possum quod non satis explorate præceptum*

(1) Martin. de Prado in præfat. ad quæst. moral.
(2) Canus relect. 4. de pœnit. p. 4. q. 2. prop. 3.

est negare. Idem tradidit cardinalis Lambertinus, deinde Benedictus XIV. appellatus, in suis institutionibus *(notif.* 13.) dicens: *Non sunt imponenda ligamina, cum non exstat manifesta lex, quæ illa imponat.* Et ideo in alio suo celebri opere *de synodo*, loquens de quæstione, an ille qui mane Eucharistiam sumsit ex devotione, si postea supervenerit periculum mortis, teneatur, aut possit eadem die accipere Viaticum, Benedictus tres affert doctorum opiniones, quæ super hac re militant; primam, quod teneatur ille Viaticum sumere; secundam, quod non possit iterum communicare; tertiam, quod possit, sed non teneatur. Hæc autem ultima opinio est probabilis, sed non tutior, et tamen Benedictus scribit, quacumque illarum opinionum licitum esse uti, his verbis: *In tanta opinionum doctorum discrepantia integrum erit parocho eam sententiam amplecti, quæ sibi magis arriserit* (1).

57. Idem scripsit Dominicus Soto: *Et quando sunt opiniones inter graves doctores, utramque sequaris, in tuto habes conscientiam* (2). Idem olim scripsit Bernardus Claromontensis, ut refert Joannes Nyder, dicens: *Concordat etiam Bernardus Claromontensis, dicens: ex quo enim opiniones sunt inter magnos, et Ecclesia non determinavit, teneat quam voluerit* (3). Idem, sed expressius juxta

(1) Bened. XIV. de synod. lib. 7. cap. 11.
(2) Soto de just. l. 6. q. 1. a. 6. circa fin.
(3) Nyder in consol. part. 3. cap. 12.

nostrum principium scripsit p. Franciscus Suarez: *Quamdiu est judicium probabile, quod nulla sit lex prohibens actionem, talis lex non est sufficienter proposita homini; unde cum obligatio legis sit ex se onerosa, non urget, donec certius illa constet. Neque contra hoc urget aliqua ratio, neque ibi est aliquod dubium practicum, nec periculum* (1). Imo potius alibi dicit: *Periculum animarum incurreretur, si tot vincula in casibus dubiis injicerentur* (2). « Onus enim servandi præcepta Dei certa, ait p. Segneri, piis animabus dulce et carum est; sed nimis gravis est obligatio servandi etiam præcepta dubia, ad quæ eas obligant adversarii, augendo quidem legem divinam innumerabilibus præceptis, quæ verisimiliter apud Deum non exstant.»

58. Hinc cardinalis Pallavicinus apposite scripsit: *Per se spectatum effatum illud*, in dubio tutior pars est eligenda, *verissimum est, si recte intelligatur; nam vel agimus de electione practica, et hæc semper debet esse tutissima, quia debet esse evidenter licita, vel de electione sententiæ speculativæ, et circa eam quærenda quidem est major securitas sententiæ, non major securitas actionis. Si induceretur opinio, quod semper teneremur facere actionem, quæ securior est etiam a transgressione materiali, hæc opinio non esset tutior, sed maxime exposita periculo frequentis trangressionis formalis. Quare tutior*

(1) Idem Suar. disp. 12. sect. 6. de consc. prob.
(2) Idem in 2. 2. q. 89. a. 7.

est opposita (1). Ita pariter loquitur p. Bancel ordinis prædicatorum: *Multa sunt, quæ tutius est facere, sed simul etiam tutius est non se credere obligatum ad ea facienda, nisi moraliter ipsi constet de tali obligatione.* Deinde sic concludit: *Cum non debeamus formare conscientiam de obligatione ad aliquid sub pœna peccati, nisi moraliter constet de obligatione, non debemus onus illud imponere, dum moraliter nobis constat, superesse nobis libertatem amplectendi quamcumque voluerimus ex hujusmodi opinionibus* (2). Confirmat omnia Jo. Gerson sic scribens: *Doctores theologi non debent esse faciles ad asserendum, aliqua esse peccata mortalia, ubi non sunt* (nota) *certissimi de re; nam per ejusmodi assertiones voluntarias, rigidas, duras, et nimis strictas in rebus universis nequaquam eruuntur homines a luto peccatorum, sed in illud profundius, quia desperatius, demerguntur. Quid prodest, immo quid non obest coarctare plus justo mandatum Dei, quod est latum nimis? Quid expedit gravius reddere illud Christi jugum, quod suave est, et onus leve?* (3).

59. Fateor etiam, me olim, cum scientiæ morali operam dare incœperam, non parum pro rigida sententia contendisse: sed postmodum, re sedulius perpensa, sententia stans pro opinione probabili moraliter certa mihi visa

(1) Pallav. in 1. 2. disp. 9. c. 4. a. 11. n. 12.
(2) Bancel tom. 5. Brev. univ. theol. p. 11. tract. 6. qu. 5. a. 5.
(3) Gerson de vita spirit. lect. 4.

fuit, ducto ex illo principio, sub initio relato, nimirum, quod lex dubia non potest inducere obligationem certam. Hinc firmiter suasum mihi fuit, non esse fideles obstringendos ad vitandas omnes opiniones, quæ non sunt pro libertate vel moraliter certas, vel saltem non probabilissimas (quæ inter se vix distant), ne ipsi fideles sic illaqueati in plurimarum culparum formalium periculum injiciantur. Iterum fateor coram Deo, cum in hac temporis tempestate a pluribus tam acriter impugnari prospicerem sententiam nostram (quam dudum per multorum annorum seriem communem fuisse negari non potest), idcirco non semel diligentius, et omni propensione deposita, rem ad examen revocavi, sedulo legendo et relegendo auctores recentiores rigidæ sententiæ, paratus a mea sententia desciscere statim ac eam non satis certam agnovissem, prout palam me retractare non erubui in aliis pluribus sententiis, aliquando a me amplexis, quæ minoris quippe momenti, quam hæc, erant. Sed quo magis rem discusserim, eo magis illa certa et tuta mihi apparuit. Pro me conabor utique amplecti tutiora, ut per semitam perfectionis incedam. Sed obligare omnes ad abstinendum in praxi a cunctis opinionibus, quæ non sunt probabilissimæ, et nisi abstineant, absolutionem sacramentalem eis denegare, hoc censeo fas mihi esse non posse, nisi prius oppositum mihi declaret Ecclesia, cui liben-

ter, si declarabit, judicium submittam. Ceterum s. Joannes Chrysostomus (*in c. Alligant* 26. *quæst.* 7.) sic me instruit: *Circa vitam tuam esto austerus, circa alienam benignus.* Hinc scripsit p. Paulus Segneri (1): « Gli antichi (checchè si dicano alcuni, senza provarlo, nè poterlo mai provare per tutta l'eternità) son iti con questa regola: Dove la legge era certa, attenersi a quella, dove era dubbia, diporre la dubbietà con cercare il parere d'uomini dotti, quando essi tali non erano a sufficienza, con ventilarlo, quando erano.» Hicque affert verba supra relata Bernardi a Claromonte apud Nyder: *Ex quo opiniones sunt inter magnos, et Ecclesia non determinavit alteram partem, teneat quis quam voluerit.* « Questa fu la regola antica, e questa è la vera regola da seguirsi perpetuamente. Non tutto quello ch'è meglio a farsi, è meglio ad ordinarsi. Il b. Pietro Damiani sul testo di s. Paolo, *Volo omnes vos esse sicut meipsum, etc.*, fe' quella chiosa utilissima al nostro intento: *Aliud volebat Apostolus, aliud præcipiebat; volendo me esse sicut se, provocat ut ascendam; offerendo copulam nuptialem, retinet sustinendo ne corruam* (2). Posto ciò, l'esortar tutti a seguir in ogni occorrenza l'opinione che sta per la legge, è cosa santa; ma sarebbe cosa, s'io non erro, malissima l'obbligarveli. Ciò che molto bene Silvestro

(1) P. Segneri in ep. 1. cit. de opin. prob.
(2) S. Petr. Dam. lib. 6. ep. 12.

mostrò d'intendere nella sua Somma, dove alla parola *confessio* lasciò scritto: *Licet sit tutius statim habita opportunitate confiteri, quam differre; non tamen tutius est tenere, quod sic obligentur, quia viri timorati haberent maximas occasiones peccandi.* Io sto a vedere, che vi sia chi presuma di andare in queste materie con piè più fermo di quello che facesse un s. Agostino; egli dopo avere in una sua lettera a s. Geronimo esposta la riverenza, in cui tenea tutti gli scrittori canonici, passando agli altri, soggiunse: *Alios autem ita lego, ut quantalibet sanctitate doctrinaque præpolleant, non ideo verum putem, quia ipsi senserunt; sed quia mihi vel per illos auctores canonicos, vel probabili ratione, quod a vero non abhorreat, persuadere potuerunt* (1). La prego a ponderare, che 'l Santo non a quel solo acquietavasi, che gli fosse persuaso per vero in tutto, con giudizio assoluto, e come dicono alcuni, non fluttuante; signor no, acquietavasi a quello, che gli fosse provato non allontanarsi dal vero, *quod a vero non abhorreat.* Ma che altro è il proprio dell'opinione probabile, se non questo, *non abhorrere a vero?* Questo fu il proceder proprio dell'universo nelle controversie morali. »

o. S. Augustinus igitur contentus erat opinione, quæ a vero non abhorreret; recentiores autem adversarii præscribunt rejicien-

(1) S. Aug. epist. 19.

das omnes sententias minus tutas, quæ non sunt probabiliores, cum præponderantia, et præponderantia tanta, quod non habeant in contrarium nisi aliquod tenue ac imprudens motivum, sive merum scrupulum, ut ait p. Concina. Sed in quonam, peto, differunt ab his opiniones moraliter certæ? Quisnam strictiorum rigoristarum dixit unquam, quod motiva imprudentia, sive scrupuli impediant, ne aliqua sententia valida ratione munita moraliter certa dicatur? Imo addunt nostri adversarii, quod etiam qui operatur innixus opinioni moraliter certæ, ut supra descriptæ, nec etiam videtur immunis a periculo practico peccandi, si forte opinio illa coram Deo non est vera; nam (ut ajunt) ad peccandum moraliter sufficit sola advertentia virtualis, sive interpretativa, utpote (ut ipsi intelligunt) advertentia illa, quam homo tenetur, et potest habere, licet nullum dubium, aut suspicionem habeat, aut unquam habuerit de malitia illius actionis, sive de obligatione inquirendi veritatem; quia si hujusmodi notitia homo ille careat propter aliquam passionem, aut alium voluntarium defectum, et ideo Dominus lumen ei subtraxerit, tunc omne quod coram Deo malum est, ipsi in culpam imputatur. Hæc opinio est quidem omnino improbabilis, ut ostendemus *tract. III. num.* 25., et fusius *tract. VIII. num.* 8. *vers. Quæritur etc.* Sed interim lectorem rogamus, ut animadvertat in quales et quantas angustias et perplexitates recentiores

probabilistæ immittunt animas, ut nec etiam qui operatur cum opinione probabiliore, aut probabilissima, aut adhuc moraliter certa, secutus sit a periculo sive dubio practico mortaliter peccandi casu quo opinio illa falsa est coram Deo; quia nemo, ut ipsimet loquuntur, judicare se potest immunem ab omni passione, cupidine, inordinata affectione, aut simili defectu. Ita ut, juxta eorum sistema, quisque teneretur semper tutiora sequi, alias semper est in periculo practico peccandi, et salutem suam æternam in discrimen immittendi, si forte actio illa est illicita coram Deo. Omitto autem hîc respondere pluribus objectionibus, quas adversus probabilismum opponunt adversarii, cum illæ potius impugnent usum, quem nos non admittimus, opinionis minus probabilis, et minus tutæ, quam usum opinionis vere et graviter probabilis, pro quo dumtaxat nos contendimus, juxta quæ præmisimus supra *n.* 29.

61. Cæterum sicut laudare non possumus eos confessarios qui cum effrænato studio rigori obsequuntur, et facili negotio damnant sine fundamento certo multas opiniones, licet gravi rationum et auctoritatis momento innixas; ita contra non possumus commendare alios, quibus satis est, ut apud se probabilis habeatur aliqua opinio, ex eo quod eam tueantur nonnulli auctores vilis notæ, et qui tanta benignitate sunt, ut sæpe in laxitatem degenerent (possem hîc hujus generis non

paucos afferre, sed dignis ratione causis tacebo tamen). Confessarius antequam aliquam opinionem amplectatur, tenetur intrinsecas illius rationes pendere, ut cum reperiatur convincens ratio pro parte libertatis opposita, et nulla appareat adæquata responsio, qua possit illa ratio infirmari, tunc omnino ratio auctoritati, quamvis multorum gravium dd., præferenda est, dummodo auctoritas non sit tanta, ut ipse judicasset apud se majoris ponderis, quam rationem hanc, debere esse, juxta illud quod asserit s. Thomas (1): *Aliquis parvæ scientiæ magis certificatur de eo quod audit ab aliquo scientifico, quam de eo quod sibi secundum suam rationem videtur.*

62. Hoc currit quoad theoricam; sed in quantum ad praxim seligendi opiniones, in dubio an præferendæ sint rigidæ benignis, aut istæ illis, sic ego respondeo: ubi agitur de removendo pœnitente a periculo peccati formalis, confessario amplectendæ sunt, quantum christiana prudentia suggerit, opiniones benignæ; sed ubi benignæ opiniones proximius facere possunt periculum peccati formalis, ut sunt opiniones circa obligationem vitandi occasiones proximas, et his similes, tunc semper expedit, ut confessarius utatur, imo (dico) tamquam medicus animarum tenetur uti opinionibus rigidis, quæ melius conducunt ad conservandum pœnitentem in divina gratia.

(1) P. Segneri in ep. 1. cit. de opin. prob.

83. Denique notetur, quod cum in hac praxi aliquam sententiam nomino probabiliorem, non perinde opposita tamquam probabilis mihi probatur, sed tantum videri volo improbabilitatis eam non damnare, et ejus judicium aliis me sapientioribus committere.

TRACTATUS SECUNDUS

DE LEGIBUS

CAPUT PRIMUM

De natura legis.

1. 2. 3. *Divisio legis.*
4. *Conditiones.*
5. *ad* 8. *Promulgatio.*
9. 10. *Acceptatio.*
11. *Si lex per decennium non esset acceptata.*
12. 13. *Si major pars non acceptet etc.*

1. Definitur lex: recta agendorum ratio. Lex non differt a præcepto, nisi in eo quod lex datur communitati, præceptum particularibus. Dividitur lex in æternam, naturalem, et positivam. Lex *æterna* est ratio divinæ sapientiæ, quæ præscribit hominibus regulas operandi ad illius observantiam. *Naturalis* est eadem ac æterna: dicitur enim æterna, in quantum tradita est a Deo; in quantum vero consideratur hominibus manifestata lumine

naturæ, naturalis appellatur, ad quam pertinent omnia decalogi præcepta. Lex *positiva* est illa, quæ non dictatur a natura, sed legi naturæ est conformis, et in hoc præsertim ab illa discrepat, quod prohibita a naturali, ideo prohibita, quia mala; prohibita vero a positiva, ideo mala, quia prohibita.

2. Positiva præterea dividitur in divinam et humanam. Ad positivam divinam pertinent omnia veteris testamenti præcepta cœremonialia et judicialia, quæ postea morte Jesu Christi cessarunt, remanentibus firmis tantummodo moralibus, quæ præcepta decalogi nominantur. Ad eam quoque pertinent omnia præcepta novi testamenti circa sacramenta. Positiva autem humana subdividitur in legem gentium, (quæ jus gentium nuncupatur) in ecclesiasticam, et civilem.

3. Lex gentium est illa, quæ cum consensu omnium gentium condita recepta est, ut sunt, v. g., lex ut bellum sit justum, lex ut bona directum dominum non habentia sint primi occupantis, et his similes. Lex ecclesiastica est illa, quæ ordinata est ab Ecclesia propter gubernationem spiritualem reipublicæ christianæ, et illa complexa est in decretali, et sexto decretali, in clementinis, et extravagantibus, et in omnibus aliis bullis pontificiis, quæ obligant absolute omnes fideles. Canones vero in Gratiani decreto collecti aliam obligationem non inducunt, quam quæ ipsimet insita est. Lex civilis denique, quæ a principibus sancita est ob bonam populi

temporalem gubernationem, et hæc diversa est pro diversitate locorum. Lex civilis complectitur digesta, instituta, codicem, authenticam, sive novellas.

4. Conditiones legis, ut obliget, hæc sunt: 1. ut sit *honesta*, nempe ut sit religioni conformis; 2. *justa*, ut non lædat subditorum jura; 3. *possibilis moraliter*, nempe ut non sit nimis observatu difficilis, locorum et temporum ratione inspecta; 4. *utilis* bono publico, et ut bonum sit notabile; 5. *necessaria* ad prospiciendum malo, quod frequenter accidit; 6. *manifesta*, nempe clara, ut habetur *cap. Abbate, de verb. signif., ne per obscuritatem captionem contineat*, et ut loquitur s. Isidorus *can.* 2. *dist.* 4. Secus cum lex esset obscura, posset dissimiliter exponi, et cum possit erroris esse causa, potius officeret, quam prodesset.

5. Demum ut lex obliget debet esse *promulgata*, ut communiter omnes dd. cum s. Thoma (1), et Scoto (2), ex *can. In istis, distinct.* 4., ubi legitur, *Leges tunc constitui, cum promulgantur*. Proptere a jure merito Doctor Angelicus dicit *loco cit.*, quod lex nihil aliud sit, quam *ordinatio promulgata*. Ratio est, quod cum lex sit regula communis secundum quam toti communitati vivendum est, non potest illa communiter observari, nisi saltem in majoris communitatis partis venerit notitiam (3).

(1) 1. 1. q. 90. a. 4. (2) 4. dist. 3. q. 4. a. 2.
(3) Vid. lib. 1. n. 96.

6. Hinc est quod leges cæsareæ, et principum (saltem in aliquibus imperatori subjectorum) licet supremorum, debent promulgari in qualibet provincia, seu civitate metropolitana. Et hæ leges non obligant, nisi post duos menses a promulgatione, ut habetur in *authentica*, *Ut factæ novæ*. *Coll.* 5.

7. Dubitatur hîc 1. An leges pontificiæ, et aliorum principum ab imperatore indepentium, ut obligent, debeant in qualibet provincia promulgari. Sotus, Medina, Corrado, et alii affirmant. Saltem ait p. Mazzotta cum Suarez (loquendo de legibus pontificiis) non præsumi papam velle obligare ad illas antequam in communitatis notitiam pervenerint, licet Romæ publicatæ fuissent. Sed sententia communior et probabilior, vult eas leges obligare, et præcipue pontificias, semper ac Romæ, aut in aliis civitatibus, ubi residet princeps, jam sunt promulgatæ (1).

8. Dubitatur 2. An etiam hoc tempus bimestre, post promulgationem ad obligandum requisitum, requiratur. Alii negant; sed probabilissime affirmant alii plures graves dd., ut Sotus, Valentia, Sa, Silvester, Bonac., Tapia, Menoch., Reginald., Granado cum Salmant. et aliis. Ratio est, quia jam requiritur, ut ad communitatis notitiam leges perveniant, ut exprimitur in *cap.* 1. *de concess. præb. in* 6., ubi hæc leguntur: *Lex et mandatum nullos adstringunt.... nisi post tempus*

(1) Lib. 1. n. 96. v. not. 11.

intra quod ignorari minime debuissent. Quare, cum in lege non præfigitur tempus, taxandum est prudentum determinatione, jam facta in præfata authentica, ne quis dictum tempus temere pro arbitrio suo protrahat (1).

9. Dubitatur 3. An ut lex obliget, debeat esse a populo acceptata. Nulli dubium est quin peccent illi, qui non acceptant leges tam ecclesiasticas, quam civiles, si sunt justæ, ut habetur ex 28. ex proscriptis ab Alexandro VII. *Populus non peccat, etiamsi absque ulla causa non recipiat legem a principe promulgatam.* Sed dubium fit, an obliget lex nondum acceptata. In hoc secernendæ sunt leges civiles ab ecclesiasticis. Quoad civiles, dicunt nonnulli, illas non obligare, nisi sint acceptatæ, quia principes a populo potestatem leges condendi recipiunt; ita Valentia, Becan., Navarr., Azor., Bonac., et hanc probabilem vocant Salmant. (2), et Croix (3); sed oppositum probabilius defendunt plures alii, ut Suarez, Pontius, Laym., Sylv., Dian. et alii (4), dicentes, legem superioris, si justa est, ex semetipsa obligare. Quoad vero leges ecclesiasticas nemo est qui dubitat, quin pontifex possit obligare fideles independenter ab eorum acceptatione, cum certum sit, papam legislativam potestatem non a populo accepisse, sed a Jesu Christo, qui ei dixit in per-

(1) Ibid. v. q. 11. et v. Salmant. de leg. c. 1. n. 91. et 92.
(2) Salm. de leg. c. 1. n. 101. (3) Lib. 1. n. 591.
(4) Ap. Salm. de leg. n. 102.

sona s. Petri: *Pasce oves meas etc. Quodcumque ligaveris super terram etc.*; idem procedit pro legibus quas statuunt episcopi in suis diœcesibus, qui etiam a Jesu Christo vel mediate, vel immediate (ut dicetur *n.* 33. *circa finem*), talem receperunt potestatem.

10. Hoc non obstante dicunt dd., ut Valent., Filliuc., Covar., Bonac. et alii, cum Cabass. spectare ad suave regimen ecclesiæ, ut non obligent fideles, eæ leges quæ ab ipsis non sunt receptæ; sed nos libentius adhæremus oppositæ sententiæ Suar., Laym., Castrop., Salmant. etc., ratione superius tradita, nempe quod subditi obedire tenentur, cum præceptum est justum; nec tunc præsumi debet superior, ne populus perturbetur, velle eum a præcepti obligatione eximere.

11. Nihilominus prædicta sententia limitatur 1., si lex per decennium non fuerit acceptata, ut dicunt dd. communiter, imo etiamsi aliquando fuerit acceptata, deinde vero per decennium continuum in desuetudinem abierit, probabile est amplius eam non obligare, ut tradunt Lessius, Azor., Nav., Castrop., Sa etc., et non improbabilem eam vocat Bened. XIV. *de syn. l.* 13. *c.* 5. *n.* 4. (contra alios, qui volunt desuetudinem per 40. annos). Nam ita de legibus civilibus jam dispositum est, nec pro ecclesiasticis contraria invenitur dispositio; et canones, qui contra afferuntur, requirentes præscriptionem 40. annorum, loquuntur de bonis immobilibus, et de juribus realibus ecclesiæ,

sed non jam de legibus. *Secus quippe* (ait cit. Bened. pro sententia Suarez) *lex lata a romano pontifice non posset abrogari, nisi per consuetudinem* 100. *annorum; tantum enim temporis requiritur ad præscribendum cuncta bona et jura ecclesiæ romanæ: ita ratiocinantur* Less., . . . Lugo, Panorm., aliique ab his citati.

12. Limitant 2. Suar., Lessius, Castrop., Tapia, Salmant., Busemb. etc., si major et sana pars populi non receperit legem, quia tunc licet desuetudo non adhuc sit præscripta, et primi legem non acceptando peccaverint, nihilominus alii non tenentur ad legem observandam, præsumendo, principem non instando pro observantia, nec transgressores puniendo, nolle obligare quemlibet ad observandum præceptum, quod a majori parte non observatur (1). Dictum est *alii;* quia quamdiu lex non est præscripta, non ita judicatur de illis, qui contra legem usum introduxerunt, ut bene advertit Castrop. (2).

13. Limitant 3. Salas, Castrop., et Suarez (contra alios), si lex sit contraria consuetudini quæ viget, vel sit difficilis observantiæ. Sed Salmanticenses rationabiliter admittunt dictam opinionem in solo casu quo essent eæ circumstantiæ, quæ si a principe præcognitæ essent, legem non tulisset (3). Si vero populus supplicasset pro revocatione,

(1) Vide lib. 1. n. 139. Lim. 2.
(2) Tract. 3. d. 3. p. 2. §. 1. in fin.
(3) Lib. 1. n. 138. v. Limitant.

et princeps non instaret pro observantia, probabiliter præsumitur, non velle tunc legem obligare, ut dicunt plures auctores (1).

Caput Secundum

De obligatione quam inducit lex.

14. 15. *et* 16. *Obligatio legum præceptivarum.*
17. *An lex possit præcipere actus internos.*
18. *An cum gravi incommodo.*
19. *An lex possit naturalem obligationem tollere.*
20. *et* 21. *An teneamur removere impedimenta.*
22. *et* 23. *Dubia circa leges.*
24. *et* 25. *De legibus pœnalibus spiritualibus. Privativis et inhabilitantibus.*
26. *De fundatis in falsa præsumtione.*
27. *De conventionalibus.*
28. *An necessaria caritas.*
29. *An intentio.*
30. *et* 31. *An satisfieri possit pluribus præceptis pluribus actibus, vel unico actu.*
32. *An possint esse plura præcepta super eadem materia.*

14. Oportet secernere *leges præceptivas a pœnalibus. Pœnales* sunt illæ, quæ non obligant ad culpam, sed solum ad pœnam injunctam. *Præceptivæ* autem obligant ad culpam, et in conscientia, sive illæ sint ecclesiasticæ, sive civiles, modo istæ non fuerint correptæ a jure canonico, ut in opere probatum est (2). Leges mixtæ autem sunt illæ quæ obligant tam ad culpam, quam ad pœ-

(1) N. 139. in fin.
(2) Lib. 1. n. 106. in fin. v. Quæritur hic.

nam, sed istæ enumerantur inter præceptivas; quare hîc loquemur, 1. de præceptivis; 2. de pœnalibus; 3. de modo quo observandæ sunt leges. Et 1., loquendo de lege præceptiva, illa obligat ratione materiæ gravis, aut levis. Potest nihilominus legislator, secundum sententiam probabiliorem, etiam in materia gravi sub levi obligare (1); sed non potest in materia levi sub gravi obligare, nisi gravis esset finis intentus, aut transgressio ob scandalum, aut ob commune damnum, aut ob contemtum redderetur gravis. Contemtus autem, ut sit gravis, debet esse formalis; qui tunc est, cum aliquis ideo transgreditur legem, in quantum illi non vult se subjicere, non autem cum eam violaret ob incuriam, iram, aut aliam animi affectionem, *etiamsi frequenter peccatum iteret*, ut docet s. Th. 2. 2. *q.* 185. *art.* 9. *ad* 3.

15. Signa, quibus discerni potest, an lex obliget sub gravi, sunt: 1. Si materia est gravis in seipsa. 2. Si consuetudo ita interpretata est. 3. Si ita verba significant; v. gr. præcipimus sub gravi, aut in virtute sanctæ obedientiæ, omnino, inviolabiliter, et similia. Ceterum, verba simpliciter imperativa, *volumus, præcipimus, facite, abstinete*, et alia id genus, sunt ambigua; propterea ex circumstantiis arguendum erit, an sint præceptiva, an hortatoria. 4. Si præcepto addatur pœna gravis, v. g. exilii perpetui, excommunica-

(1) Lib. 1. n. 143.

tionis, irregularitatis, interdicti ad omnem usum, suspensionis totalis, aut ab officio, et beneficio ad tempus notabile. Hoc tamen intelligitur si censuræ sunt *latæ sententiæ;* secus si *ferendæ*, juxta opinionem probabilem (1).

16. Dubitatur 1. An in casu, quo lex assignat pœnam, et una simul præcipit, obliget ad culpam. Nonnulli id negant, si non exprimitur. Ita dicunt Cajet., Gomez, et alii cum Navarr. (2), qui ait: *Leges humanæ etiam præcipientes, quæ pœnam temporalem constituunt, in dubio ad æternam non obligant, quatenus sunt leges ejus, qui pœnam statuit.* Idque putant satis probabile Valent., Bonac., Tapia, et alii cum p. Mazzotta, qui citat etiam pro hoc Filliucium. Ratio, quam adducunt, prima, quia non præsumitur, quod princeps velit ad culpam obligare, cum sufficiens sit pœna ad frænum subditis imponendum; secunda, quia dicunt, sic a consuetudine has leges mixtas interpretari. Sed alii probabilius affirmant, quia hoc differt (ut dictum jam est) lex pura pœnalis a mixta, quia illa obligat ad solam pœnam, hæc ad utrumque, alias legislator frustra pœnæ adjecisset præceptum. Ita Valent., Bon., Tap., Diana, Salm. etc. (3). Observa dicenda *tract. X. n.* 81.

17. Dubitatur 2. An leges humanæ possint

(1) Lib. 1. n. 143.
(2) Navar. Man. c. 23. n. 55. et 60.
(3) Lib. 1. n. 147.

præcipere actus internos? Directe non possunt, quia solus Deus potest judicare de internis. Possunt tamen indirecte, cum actus internus necessariam habet connexionem cum externo; v. g. ecclesia, præcipiendo annualem confessionem, præcipit quoque dolorem et propositum, sine quibus non consistit confessio: præcipiendo fieri matrimonium, præcipit consensum: conferendo parochiam clerico, præcipit, ut eam ipse acceptet animo infra annum ascendendi ad sacerdotium. Quoad autem actus externos, licet occultos, nulli dubium est, quin lex possit eos universaliter præcipere, aut prohibere, prout imposuit excommunicationem hæresi occultæ externatæ, et homicidio occulto irregularitatem (1).

18. Dubitatur 3. An cum gravi damno aut incommodo teneatur quis ad observandam legem humanam. Communiter dd. negant, præter duos casus. 1. Si legis observatio sit moraliter necessaria bono publico, quod semper bono temporali privato præferendum est. 2. Si transgressio legis redundaret in fidei aut ecclesiæ contemtum. Ita communiter dd.

19. Dubitatur 4. An lex humana possit tollere naturalem obligationem, ut est lex irritans testamenta, aut contractus initos sine solemnitatibus; aut lex deobligans filiumfamilias a solvendo mutuo. Et affirmamus cum probabiliori Sanch., Castrop., Salmant. etc.,

(1) Lib. 1. n. 100.

quia lex humana ob commune bonum a Deo obtinuit potestatem rerum dominium transferendi; licet contraria etiam sit probabilis (1).

20. Quæritur 5. An teneamur auferre impedimenta proxima, quæ obstant legis executioni. Hîc sermo est de lege humana (aliter procedit de lege naturali), et distinguendum est. Apponere aliquam causam, qua quis subtrahitur a legis obligatione, est licitum: quare si hodie est festum, licite potes alio peragrare, ubi dies festus non agitur, et ab audiendo sacro te eximere. Apponere autem causam non extrahentem, sed tantum deobligantem aliquem a lege, non licet. Hinc qui sine justa causa aliquem laborem assumit, quo impotens fit ad jejunandum, peccat; et quidem non solum si ideo laborat, ut eximatur a jejunio, sed etiamsi laborat prævidendo exemtionem: quia omnis lex exposcit, ne sine justa causa impedimentum suæ observantiæ ponatur. Hæc est sententia s. Thomæ (2), quam nos cum Laym., Sanch., Mazzotta, et Castropalao (qui eam communem appellat), contra Salmant. et alios, sequimur (3).

21. An autem excommunicati et in carcere detenti teneantur curare, ut absolvantur, aut e vinculis liberentur, quo possint adesse sacro: communiter negant, quia hujusmodi impedimenta sunt remota. Sed isti etiam

(1) Lib. 3. n. 711. 757. et 927.
(2) 1. 2. q. 71. a. 5.
(3) Vid. lib. 3. n. 1045. et 1046.

peccant, si ideo non curant liberari, ne teneantur sacrificio adesse. Imo probabiliter dicunt Bonac. et Trullench., quod si ipsi facile possunt liberari, nec excusarentur, quia cum levi incommodo tenemur impedimentum removere, ut præcepto gravi, etiamsi humano, satisfaciamus (1). Proculdubio autem supradicti tenentur procurare ut liberentur, ut præceptum paschale, quod quidem divinum est, adimpleant (2).

22. Dubitatur 6. An sit obligatio observandi legem, si hæc autem ejus obligatio dubia est. Respondetur negative. 1. Quando dubitatur, adsit nec ne lex, et facta diligentia, dubium perseverat (ut dictum est de conscientia *tract. I. n.* 15. *et* 32.). 2. Quando dubitatur, an aliquid comprehendatur nec ne in lege, aut si inceperit nec ne ejus obligatio, ut dicunt Suar., Sanch., Castrop., et Salmant. cum Tapia, Villalob. (3). Et idem dicunt dd. citati, cum dubitatur, an lex promulgata sit nec ne (4).

23. Contra vero debet observari lex, 1. cum dubitatur an recepta sit, quia cum constet de lege, pro ea stat possessio, cum etiam pro lege stet præsumtio, quod sit, ut debebat, acceptata; hæc est sententia probabilior cum Sanchez, Castrop., et Salmant., contra alios (5). 2. Cum dubitatur, an legislator sit

(1) Lib. 3. n. 125. v. Excommunicatus.
(2) Vide lib. 7. n. 161.
(3) Salm. de leg. c. 2. n. 110.
(4) Vide Opus morale lib. 1. n. 97.
(5) Lib. 1. n. 97. in fin.

legitimus superior, qui tamen est in possessione suæ jurisdictionis. Excipiunt Sotus, Sanch., Tapia, Salas, Lopez etc., casum, quo esset nociva aut valde molesta res præcepta (1). 3. Cum dubitatur, an lex sit injusta, quia in dubio superior est in possessione juris præcipiendi (2). Sed id pariter communiter limitant dd., si præceptum esset subditis damno, aut gravi oneri (3). In dubio autem, an lex contineat præceptum aut monitionem, aut an liget ad pœnam, an etiam ad culpam, an ad culpam gravem vel ad levem, in his dubiis pro mitiori parte standum est (4). Secus vero in dubio, an res præcepta sit, vel ne, licita, certe tunc parendum superiori, ut dictum est *tract. I. num.* 18.

24. Deveniamus II. ad leges pure pœnales, quæ obligant (ut diximus) non ad culpam, sed ad solam pœnam, prout sunt leges prohibentes, ne arbores incidantur, ne annona abstrahatur, et aliæ id genus. In hoc notandum est, quod pœnæ spirituales sub pœna censuræ, irregularitatis, inhabilitatis, impedimenti matrimonii etc., cum sunt latæ sententiæ, et non exigunt externam executionem, statim atque patratum est delictum, incurruntur in conscientia, ante omnem judicis sententiam, ut constat ex *cap. Non dubium, de sent. excomm., et cap. Significa-*

(1) Lib. 1. n. 98. (2) Ibid. n. 99.
(3) Vide lib. 4. n. 47. v. Limitant.
(4) Vide Salmant. de lege c. 2. n. 12.

sti, *de hom.* Idem procedit de pœnis inhabilitantibus, ac de pœnis privativis aliquo jure acquirendo; dummodo reus non teneretur ad pœnam exequendam cum sua infamia (1).

25. Aliud est autem si pœna privativa est alicujus acquisiti juris, v. g. beneficii, electionis etc., quia tunc semper requiritur sententia, saltem *criminis declaratoria*, licet in lege dicatur, quod ipso facto incurratur, ut deducitur ex *cap. Secundum*, *de hær. in* 6. Et hoc tanto magis procedit, si pœna est positiva, nimirum reipsa restituendi, aut renunciandi, aut aliquid patiendi juxta leges, quæ (v. g. ob simoniam, aut alienationem bonorum beneficii) privant personas etiam beneficiis antea obtentis: nimis enim durum est, quod quis teneatur contra seipsum pœnas exequi. Excipitur solum, si pœna sit inhabilitans, sive conditionalis, *sine qua non*, ut est pœna a Tridentino parochis et canonicis non residentibus suos non faciendi fructus; vel ut est pœna imposita beneficiatis simplicibus horas canonicas non persolventibus, de non lucrando redditus (2). Hujus generis est pœna, ut privatus existat beneficio curato, qui intra annum sacerdotio initiari negligit, ut habetur *cap. Licet, de elect. in* 6.

26. Quæritur hîc 1. An leges pœnales fundatæ in falsa præsumtione obligent in conscientia. Oportet distinguere præsumtionem dictam

(1) Lib. 1. n. 148. et 149.
(2) Lib. 3. n. 663. lib. 4. n. 126.

præsuppositionis, quæ est præsuppositio facti, a præsumtione *diffinitionis*, quæ est præsumtio juris, quod judicet secundum præsuppositum factum. Igitur si facti præsuppositio est falsa, lex non obligat; v. g., si in judicio false probatum fuerit tuum animal intulisse damnum, tunc non teneris solvere pœnam, et lata sententia, ut solvas, licet externe, ut vitetur scandalum, tenearis solvere, tamen potes occulte tibi compensationem facere. Idem valet pro hæredibus, qui ob neglectum inventarium, debita defuncti solvendo, mulctantur ultra bona hæreditaria, cum reapse credita excedunt hæreditatem. Secus vero dicendum, si falsa præsumtio solum esset falsa *juris:* v. g. si tuum animal certe fuerit causa damni, sed falsa est præsumtio quod id acciderit tua culpa: quia tunc teneris solvere pœnam (hoc intelligitur post sententiam), quia legis finis non solum est ut puniat, sed et ut reddat homines diligentiores ad evitanda damna aliorum (1).

27. Quæritur, an pœnæ conventionales appositæ in contractibus debeant solvi ante sententiam. Alii affirmant, alii negant, ut Nav., Lessius, Sanch., Castrop., Vasq. etc.; et Salm. vocant hanc sententiam æque probabilem, ex eo quia quicumque se obligat, intendit se obligare juxta legum dispositiones, quæ non obligant ad pœnas nisi post sententiam (2).

(1) Lib. 1. n. 110. in fin. v. Quæro.
(2) Num. 150.

28. Veniamus III. ad modum quo observandæ sunt leges. In quo notandum 1., quod, licet necesse sit, hominem esse in gratia, ut ejus opera sint meritoria, nihilominus necesse non est habere caritatem, ut satisfaciat præcepto, v. g. jejunii, horarum canonicarum, sacri etc., quemadmodum pro adimplendo voto, pœnitentia sacramentali; etenim, ut docet s. Thomas (1) cum aliis communiter, finis præcepti non cadit sub præcepto: *Non enim* (sunt verba Angelici) *idem est finis præcepti, et id de quo præceptum datur.* Quare potest quis satisfacere præcepto jejunii, etiam ductus fine non recto, puta avaritiæ, aut inanis gloriæ (2).

29. Notandum 2., ad præcepti satisfactionem esse quidem necessariam intentionem rem præceptam ponendi: ideo qui adest sacro sine animo assistendi, non satisfacit (3); sed dum opus præceptum ponitur, opus non est, ut velit satisfacere præcepto. Itaque si quis in die festo adest sacro, satisfacit quidem, licet ignoraret, esse festum (4); imo, etiamsi sciret esse festum, et non intenderet satisfacere, aut satisfacere solo timore a patre vel a domino incusso; ipse enim quamvis peccaret ob suum pravum animum, satisfaceret tamen præcepto, illud reipsa adimplendo, dum talis satisfactio non pendet a propria, sed a superioris voluntate: quapropter dum

(1) 1. 2. q. 100. a. 9. et 10.
(2) Lib. 1. n. 162. et lib. 3. n. 264.
(3) Idem ibid. (4) Lib. 1. n. 165.

satisfacit, non potest nolle satisfacere, et sibi debitum imponere, cui jam persolvit, uti sapienter dicunt Suarez, Lessius, Tournely, Pontius, Sanch., Castrop., Coninch., Busemb., Salmant., et La-Croix communissime cum aliis (1). Aliud contra esset, si quis habens votum, aut juramentum, aut pœnitentiam adimplendam, opus exequens, non intenderet satisfacere suo debito. Hoc tamen intelligitur quoties conscius voti etc., opus suum alteri fini destinasset, alias etiam satisfaceret; nam quilibet ex generali intentione prius intendit debito satisfacere, quam iis quæ sibi libera voluntate imposuit; ita Suarez, Azor., Less., Laym., Busemb., Roncaglia etc. (2).

30. Notandum 3., bene quidem posse satisfieri eodem tempore pluribus præceptis diversis actibus compossibilibus : et sic in audiendo sacro de præcepto, potest recitare horas canonicas, aut alias orationes, quibus tenetur ex voto aut pœnitentia (3).

31. Notandum 4. unico solo actu posse satisfieri pluribus præceptis in eamdem materiam ob eumdem finem cadentibus (modo non sit in materia justitiæ). Quare in festis, diebus dominicis occurrentibus, satis est semel sacro adesse. Sic etiam subdiaconus beneficiatus unica horarum recitatione satisfacit oneri

(1) Lib. 2. n. 164. et fusius lib. 4. n. 116.

(2) Lib. 1. n. 163. et lib. 3. n. 170. Q. 11. verb. Limitant; adde Salm. de leg. c. 2. n. 162.

(3) Lib. 3. n. 309. et lib. 4. n. 167. v. circa in fin.

beneficii et ordinis (1). Et tunc qui duo præcepta violat, unicum committit peccatum. Secus vero, si præcepta habent diversa motiva; quare qui tenetur jejunare ex voto, aut ex pœnitentia a confessario injuncta, non satisfacit jejunando in vigilia (2), nisi pœnitentia statuta esset per mensem, in quo incidit vigilia (3).

2. Notandum 5., transgredientem unico actu diversa præcepta a diversis legislatoribus edita super eadem materia, unum solum peccatum committere, si legislatores idem habuerunt motivum; qui committeret homicidium sub excommunicationis pœna prohibitum etiam ab episcopo, unum peccatum committeret, quia tam Deus, quam episcopus habuerunt unum tantum motivum justitiæ; sic pariter sacerdos beneficiatus omittens officium (quoties vellet restituere fructus), unum peccatum committeret contra religionem; secus vero si motiva sunt diversa: hinc frangens jejunium in vigilia promissum etiam voto, duplex peccatum committit: ita etiam qui occiderit clericum peccat dupliciter contra justitiam ex præcepto divino, et contra religionem ex præcepto ecclesiæ, quæ ex religionis motivo prohibuit quominus in suos ministros injuria inferretur ob reverentiam eis debitam (4); cum

(1) Lib. 1. n. 156. cum Salm. c. 2. n. 109.
(2) Lib. 1. n. 166. ad 2. cum Salm. de leg. c. 2. n. 151.
(3) Vide Salm. loc. cit.
(4) Lib. 1. n. 167. et fusius l. 5. n. 33.

regula generalis sit, quod cum Ecclesia aliquid statuit, sub illius virtutis specie collocat, ob cujus motivum rem præcipit (1).

Caput Tertium

De iis qui possunt leges ferre.

33. *Quis possit ferre leges civiles, et quis ecclesiasticas.*
34. *et* 35. *De decretalibus, sive responsis pontificiis, et de declarationibus ss. congregationum, ac decisionibus rotæ romanæ.*

33. Leges civiles tantum possunt fieri ab illis qui habent dominium supremum, ut sunt reges, respublicæ, et ceteri principes superiorem non cognoscentes. Reliquæ universitates subditæ possunt dumtaxat statuta conficere, quibus se obligant cives ex contractu; sed etiam aliqua præcepta ad tempus revocabilia a principe. Hæ leges civiles, quæ bonos mores respiciunt (ut diximus), jam obligant in conscientia, ut ostensum est in opere morali, quoties non correptæ sunt expresse a jure canonico, quod vult ut observentur, *c.* 1. *de nov. op. etc. c. Super, de privil.* (2). Vide dicta *n.* 16. circa leges mixtas. Leges autem ecclesiasticæ possunt fieri 1. a papa pro toto orbe; 2. a s. conciliis generalibus, modo congregata jussu pontificis,

(1) Vide lib. 6. n. 270. v. Tectio.
(2) Lib. 1. n. 106. in fin.

ipsiusque auctoritate confirmata sint (in nostro opere morali prolixam dissertationem lucubravimus, qua ostendimus, omnes definitiones a papa ex cathedra loquente, sive Ecclesia circa fidem et mores docente, esse infallibiles; et ejus potestatem esse supra concilia, quæ totam vim et infallibilitatem non aliunde nisi ab ejus confirmatione desumunt; vide *lib.* 1. *ex n.* 110.); 3. a conciliis nationalibus, aut provincialibus, nimirum constantibus ex episcopis cum suis archiepiscopis, aut ex synodis episcopi cum suis parochis; 4. ab episcopis pro sua cujusque diœcesi; *cap.* 2. *de major. etc.*, *et c.* 2. *de constitut. in* 6.; sed accedente consilio suæ diœcesis, ut ex *cap. Quanto, de iis quæ fiunt a præl.* A quo autem episcopi habeant immediate hujusmodi facultatem; alii dicunt a papa; alii a Deo cum subordinatione ad papam (1). Et plures alii, ut Sotus, Panorm., Abulens., Cabassut., Sanch., Pontius, Covarr., Hurt., Perez., Henriq. etc. tenent, episcopos tanta frui potestate in sua diœcesi, quanta pontifex in tota Ecclesia, modo non sint de iis, quæ spectant ad Ecclesiam universalem, ut sunt definitiones circa fidem, aut res magni momenti, v. g. impedimenta matrimonii, et his similia (2). Capitula autem cathedralium nequeunt ferre leges (nisi circa propria capitula) vivente episcopo; possunt vero sede vacante (3).

(1) Lib. 1. n. 104. (2) Vide lib. 6. n. 980. v. Sed.
(3) Lib. 1. n. 104. circa fin.

34. Dubitatur hîc I. An epistolæ pontificiæ, responsa, sive declarationes non insertæ in corpore juris, habeant vim obligandi. Respondetur affirmative, semper ac authenticæ sint, prout declaratum habetur ex *can. Si Romanorum*, 1. *dist.* 19., dummodo sufficienter sint promulgatæ, ut dicit Bonacina (1) inquiens, interpretationem legis factam auctoritative non habere vim legis, nisi promulgetur; quia de ratione legis promulgatio est; citatque Salas, et alios; ac deinde *n.* 12. sic subdit: *Ex quo licet inferre, epistolas pontificias non habere vim legis, nisi publicentur eo modo, quo publicari solent leges.* Idem ait Castropal. (2), dicens: *Debet autem hæc declaratio (pontificia) publicari ea solemnitate qua lex, alias non erit authentica, quæ legis obligationem non habebit, sed solum erit declaratio doctrinalis.* Idem docet p. Suarez; nam, licet prius in opere *de legibus* (3) dicat: *Ordinarie epistolæ, sive responsa pontificia sunt potius, non constitutiva, sed declarativa; et habent vim legis obligantis ad illam interpretationem tenendam, vel ad servandam antiquum jus secundum illam interpretationem:* deinde tamen (4) sic addit: *Ut authentica sit interpretatio oportet, ut habeat legis conditiones, ut sit justa,* (nota) *sufficienter promulgata etc. Unde consequenter fit, ut hæc*

(1) Bon. t. 2. de leg. d. 1. q. 1. p. 4. n. 11. et 12.
(2) Castrop. tr. 3. de leg. d. 4. p. 3. §. 1. n. 2.
(3) Suar. de leg. l. 4. c. 14. n. 3.
(4) Idem ib. l. 6. c. 1. n. 3.

lex interpretativa alterius exposita sit dubiis, ita ut aliæ interpretationes necessariæ sint. Idque satis confirmatur (nempe has declarationes pontificias sive responsa) indigere promulgatione, ut obligent ex eodem citato *can. Si Romanorum*, ubi refertur et confirmatur decretum s. Leonis papæ, et sic dicitur: *Ne quid vero sit, ut quid a nobis prætermissum forte credatur, omnia decretalia constituta tam beatæ recordationis Innocentii, quam omnium decessorum nostrorum, quæ de ecclesiasticis ordinibus, et canonum, promulgata sunt disciplinis, ita a vestra dilectione custodiri mandamus.* Nota illud, *quæ promulgata sunt.* Verumtamen hîc bene advertit Roncaglia (1), quod non solum constitutiones pontificiæ, quæ solemniter promulgatæ sunt, obligationem legis inducunt, sed etiam omnes aliæ quæ ex usu et consensu ecclesiæ universalis jam a pluribus seculis habentur pro sufficienter promulgatis et authenticis. Dubitatur II. An declarationes sacrarum congregationum habeant vim legis. Prius ut certum habendum, quod decreta s. congregationis ritunm putanda sunt ut oracula pontificis, ex bulla 74. Xisti V., qui voluit, etiam capellam pontificiam subjici mandatis hujus congregationis: ejus vero declarationes, ait Turrianus apud Merati (2), licet habendæ sint tantum ut responsa sapientissimorum virorum, attamen præferen-

(1) Ronc. de leg. qu. 1. c. 2. q. 7. resp. II.
(2) Mer. t. 1. p. 3. tit. 11. ad III. v. Hujus.

das esse aliorum dd. opinionibus. Et merito, quia cum ex Tridentino non possint induci novi ritus nisi approbati ab Ecclesia, utique sententia eorum præferenda est, qui maxime sunt versati circa ritus, et in quorum potestate est antiquos interpretari, mutare, et novos constituere, iis qui nec ullam potestatem circa hos habent, nec tanta peritia callent. Quoad declarationes aliarum congregationum non est dubium quin in casibus particularibus, pro quibus fiunt, obligent uti leges. In similibus autem, multi dd. probabiliter affirmant, modo sint munitæ sigillo et subscriptione cardinalis præfecti, et consulto pontifice, ut præscripsit Xistus V. in bulla 74. Multi alii tamen etiam probabiliter dicunt: declarationes, licet sint maximæ auctoritatis, nihilominus non obligant, nisi sint emanatæ de mandato pontificis, et editæ sint pro tota Ecclesia, ita ut papa declaret, velle observandas esse ab omnibus fidelibus; ita Sanch., Tournely, Bonac., Vasq., Cardenas, Terillo, Vega, Villalob., Tapia, Lezana, Salmant., et Mazzotta. Ratio est (ut dicemus de interpretatione n. 73. et 74.), quoties sunt factæ declarationes ab aliis quam a proprio legislatore, sunt novæ leges, quæ indigent nova et solemni promulgatione, juxta id quod dictum est *tract. II. n.* 5., quæ promulgatio non advenit declarationibus ss. congregationum (1).

(1) Lib. 1. n. 106. v. Secunda.

35. Decisiones rotæ romanæ tanto minore robore sunt donatæ, ut leges universales habeantur. Si vero regulæ cancellariæ ubique obligent, negant Lessius, Valerius, Diana, et alii, eadem ratione, quia non sunt publicatæ; unde dicunt, valere tantum ad directionem curiæ romanæ. Sed La-Croix, Gomez, Azorius, et alii affirmant propter contrariam praxim, saltem quoad illas regulas, quarum materia est communis, aut non addicta soli curiæ romanæ (1).

Caput Quartum

De iis qui tenentur legibus.

36. *Quis tenetur legibus.*
37. *An pueri.*
38. *An legislatores.*
39. *et* 40. *An peregrini.*
41. *Si peregrini morentur per breve tempus.*
42. *An episcopus possit dispensare cum peregrinis in votis, jejuniis etc.*

36. Advertendum, quod alii non tenentur legibus humanis, de quibus hîc est sermo, et isti sunt infideles, pueri, et mente capti. Alii vero sunt excusati a legibus, ut sunt ebrii, dormientes, et ignorantes. Qua de re non licet secundos inducere ad legem transgrediendam, primos bene quidem. Sed semper peccatum est inducere quemquam ad violandam legem naturalem (2).

(1) Vide La-Croix l. 1. n. 575. (2) Lib. 1. n. 153.

37. Dicunt s. Antoninus, et alii, pueros non statim post usum rationis teneri legibus ecclesiasticis, sed saltem post decennium. Hæc opinio jure merito ab aliis rejicitur. Imo si quis parvulus in aliquo casu raro, etiam ante septennium, perfecto rationis usu polleret, iste quoque valde probabiliter teneretur, ut multi censent, licet contrariam opinionem non puto improbabilem, ex eo quod dicit s. Thomas (1), quod leges non respiciunt casus raros, sed communiter contingentes: *Legislator attendit ad id quod communiter et in pluribus accidit.* Præcepto tamen annuæ confessionis hujusmodi parvulus, si mortaliter peccasset, procul dubio teneretur; quia in *cap. Omnis utriusque sexus, de pœnit. et rem.*, expresse obligat quemlibet, qui ad annos discretionis pervenerit. In dubio vero an quis parvulus ad usum rationis pervenerit, nec ne, ante septennium non præsumitur pervenisse, post illud præsumitur utique (2).

38. Legislatores etiam tenentur ad leges, saltem sub levi, ob exemplum cui debent esse subditis. Et sub gravi si res agitur de taxatione pretii, aut de valore contractus (3).

39. Quoad peregrinos plura notanda sunt: 1. Peregrinus tenetur quidem legi communi pro quolibet loco, modo illa regio sit catholicorum, et ibi non adsit contraria consue-

(1) 2. 2. q. 147. a. 4.
(2) Vide lib. 3. n. 270. et 10. 12.
(3) Lib. 3. n. 154.

tudo (1); sed non legibus localibus suæ patriæ, quamdiu ab ea abest, quamvis eo animo discederet, ut ab illis eximeretur. Hoc idem efficeret, si in locum exemtum, etsi ipsiusmet diœcesis, se conferret. Et hac ratione probabiliter sunt ab episcopi jurisdictione exemta monasteria, et ecclesiæ regularium, ubi competens numerus manet, ut dicunt Sayrus, Avila, Henriquez, et Salmant. cum Candido, et Diana, Nav., C. Trident. *sess.* 14. *cap.* 5. *de ref. in fine*, vocat exemtas tam personas, quam loca regularium (2).

40. Nota 2., quod peregrinus tenetur legibus loci, ubi moratur, licet ibi contraxisset tantum quasi domicilium, juxta communem sententiam, quicquid dicant nonnulli auctores, qui requirunt verum domicilium. Hîc advertendum, quod ille dicitur contrahere verum domicilium, qui habet animum perpetuo permanendi alicubi, et hic animus præsumitur cum ille eo majorem partem suorum bonorum transfert, aut ibi construit, aut emit domum: aut expresse declarat, hunc animum habere: aut ibi moratus est decem annos, nullum præbens indicium, quod velit illinc amplius discedere. Quasi domicilium contrahitur cum majorem anni partem aut per notabile tempus anni incolit aliquod oppidum (3).

(1) Lib. 3. n. 16.
(2) Lib. 1. n. 156. v. Notandum II. in fin.
(3) Cit. n. 156.

41. Dubitatur I. inter dd., an teneatur legibus loci peregrinus, qui breve tempus ibi moratur. Prima sententia affirmat cum Pontio, Covar., Salas, Tapia, et vocant eam probabilem Sanch. et Salmant.; quia (juxta quod ipsi dicunt) expedit publicæ paci, et ad vitanda scandala, ut omnes observent leges loci ubi reperiuntur. Sed plures dd. dicunt, non sufficere simplicem illac transitum, ut quis teneatur legibus illius loci. Alii dicunt sufficere unum diem moræ, alii requirunt majorem partem diei. Sed magis probe disserit pater Suarez, qui sic distinguit. Si peregrinus ille illuc advenit tamquam in terminum itineris sui, tunc tenetur ille ad omnes leges illius loci; si vero illac tantum proficiscitur, non obligatur præceptis positivis, v. gr. jejunii, et missæ, quia præcepta positiva tantum obligant incolas, non vero illac transeuntes; sed tenetur ad præcepta negativa, quæ obligant *pro semper*, cum habeant tractum successivum per illum totum diem. Hæc prima sententia est satis probabilis; sed communius et probabilius est, non teneri legibus loci peregrinum, qui ibi quasi domicilium non contraxit, per moram (ut diximus) majoris aut notabilis partis anni, quia lex non obligat nisi subditos, quales non judicantur, qui parum temporis alicubi morantur. Dummodo (limitatur) non sit lex de jure communi, aut versaretur circa validitatem contractuum (1).

(1) Lib. 1. n. 156. dub. 2.

42. Dubitatur II. an episcopus loci possit dispensare cum peregrinis vota, juramenta, jejunia, et festa circa opera servilia. Affirmat prima sententia cum Pontio, Tannero, de Januariis (et probabilem vocat Castropal.), ratione qua supra, nempe quod peregrinus pro qualibet mansione etiam brevi alicubi facta (modo eo adveniat tamquam ad terminum sui itineris) fit subditus episcopi loci, et si est probabilis hæc ratio, ut diximus, probabilis quoque est sententia hæc. Sed juxta id quod dictum est, communior ac probabilior est sententia negans posse episcopum dispensare vota, nisi cum iis peregrinis, qui quasi domicilium contraxerunt (1).

Caput Quintum

Quæ causæ excusent a præcepti transgressione.

43. *Excusat ignorantia.*
44. *Timor.*
45. *Impotentia.*

43. Excusat 1. Ignorantia, si est invincibilis etiam in materia præceptorum naturalium, quoad conclusiones tamen solas mediatas, ut explicatum est superius de conscientia *tract.* 1. *n.* 5. Secus vero si est vincibilis, nempe quando homo potest et debet scire verita-

(1) Lib. 1. n. 158.

tem et præterea advertit ad obligationem dubium superandi, et negligit eam; ita communiter s. Antonin., Suar., Sylvius, Gerson, Nav., Sanch., Castropal., etc. ex s. Thom. *de verit. qu.* 15. *a.* 4. *ad* 10. (1).

44. Excusat 2. Timor; sed distinguenda sunt præcepta positiva a naturalibus. A *positivis* etiam divinis excusat timor gravis mali, si præcepti observantia non esset necessaria ad evitandum commune scandalum, aut ad conservandum erga Ecclesiam obsequium: puta si quis cogeretur ad violandum jejunium in religionis catholicæ contemtum; quia tunc tenemur præcepto obtemperare, etiam cum vitæ jactura. Præcepta vero *naturalia* si sunt affirmativa, non semper tenemur ea observare: quare cum vitæ dispendio non tenemur depositum reddere, nec votum persolvere, etc. At a negativis, puta a non fornicando, a non pejerando, nullus timor unquam excusat, et si ab aliquo præcepto negativo, puta a non occidendo, non furando, excusat aliquando timor (cum liceat occidere injustum aggressorem pro tuenda vita, et alterius bona surripere, si alia via non patet, qua liberari possit ab aliqua gravi infamia) tunc dicimus, quod cessat in tali casu præceptum. Et idem melius dicendum de præceptis affirmativis, quin fiat illa distinctio, quam nonnulli assignant, nempe quod præcepta naturalia et affirmativa obligant

(1) Lib. 1. n. 7. ad 11. et n. 168.

semper, *sed non ad semper*, negativa vero semper, et ad semper (1).

5. Excusat 3. Impotentia. An autem cum non possit observari totum præceptum, debeat observari pars possibilis. Hac distinctione utendum: si præceptum commode divisionem patiatur ita, ut in qualibet ejus parte etiam salvetur finis præcepti, tunc, licet non possit servari totum præceptum, debet adimpleri pro parte possibili; v. g. si non potes recitare omnes horas canonicas, debes recitare partem quam potes, et opposita propositio jam proscripta fuit ab Innoc. XI., et est 54. Ita etiam tempore jejuniorum si dispensatus es ad carnes, teneris tamen servare unicam comestionem, ut declaravit Bened. XIV. in constitutione, *Ambiginus* (2). Secus procedit, si in parte non salvatur ratio præcepti; quare si ex voto teneris Romam proficisci, et illuc non potes pervenire, non est obligatio partem itineris aggredi (3). Excusant etiam a lege dispensatio, epikeja, et consuetudo contraria; sed de his seorsim in sequentibus capitibus.

(1) Lib. 1. n. 175.
(2) Vide l. 3. n. 1023.
(3) Lib. 1. n. 177.

Caput Sextum

De dispensatione.

46. *An ad dispensationem requiratur semper causa justa.*
47. *Si est obreptitia etc.*
48. *Potest expostulari etiam a tertio.*
49. *Dispensatio tacita.*
50. *Causa dispensationis.*
51. *In dubio si indigeatur dispensatione.*
52. *An superior teneatur dispensare.*
53. *Dispensatio concessa cum bona aut mala fide, sed sine causa.*
54. *Concessa ob timorem.*

46. Dispensatio legislatoris, aut illius, qui ei similem habet potestatem, pariter excusat a lege; dummodo justa adsit causa; alias peccat qui dispensat; sed nonnisi venialiter (si ipse est primarius superior), ut probabiliter dicunt Sanch., Castropal., Laym., Salmant., Pontius, etc. Et in dubio an causa sit justa nec ne, ab omni culpa est immunis, ut recte dicunt Sanch. et Salmant. cum Granado et Diana (quicquid dicat Bonac.). Qui vero hujusmodi dispensationem, nempe sine causa, a superiore impetrat, probabiliter non peccat, dum ipsa utitur, Suar., Salmant., Castropal., Pontius etc.

47. Notandum 1., quod cum aliud quod exponitur pro dispensatione est subreptitium, vel obreptitium (nempe cum falsum exponitur, vel veritas tacetur), dispensatio est nulla quoties tacetur quod de *stylo curiæ*

erat exprimendum: seu cum causa finalis, sive motiva (non autem impulsiva), quæ exponitur, est falsa. In dubio vero an causa falsa allegata sit finalis, aut impulsiva, dicunt Sanch., Pontius, Castrop., Salmant., etc., dispensationem esse validam; etenim leges in dubio favent actus validitati. *L. Quoties ff. de reb. dub.* Et idem dicunt dd. citati, si multæ causæ fuerint expositæ, quarum aliæ veræ, aliæ falsæ, sed quælibet earum erat causa sufficiens ad dispensationem impetrandam (1).

48. Notandum 2., quod dispensatio pro uno, licet inscio, atque invito, potest impetrari ab aliis. Advertendum tamen est, quod quæ a s. pœnitentiaria impetrantur, debent expostulari vel a pœnitente, vel a confessario, aut saltem a consanguineis usque ad 4. gradum. *Cap. De motu, de præbend. in* 6. Semper tamen dispensatio debet acceptari a principali ut habeat suum effectum (2).

49. Notandum 3., quod potest aliquis uti dispensatione tacita, modo possit juste præsumi consensus de *præsenti* superioris. Hinc fit, quod si superior videt legem negligi, et tacet, cum posset faciliter, et sine incommodo corrigere, juste præsumitur, quod velit tunc dispensare; Suar., Sanch., Castrop., Salm. etc. (3). Dictum est de *præsenti*, quia a dd. dumtaxat admittitur licen-

(1) Lib. 1. n. 183. v. Quæritur.
(2) Lib. 1. n. 186. ad 10. (3) Lib. 1. n. 187.

tia præsumta, non autem dispensatio; etsi, hoc non obstante, dicit Elbel citans Suarez, Silvestrum, Filliuc. etc., quod urgente necessitate, in qua non possit adiri superior pro dispensatione, bene potest operari cum dispensatione præsumta (1).

50. Notandum 4., alias esse causas quæ ex se excusant a præcepto, et his stantibus non requiritur dispensatio, quoties sunt saltem probabiliter justæ: alias esse sufficientes ad dispensationem, sed ea opus habent; hujusmodi sunt aut dignitas postulantis, aut superioris, v. g., ut habeatur benignus, utilitas communis, et etiam privata, et aliæ id genus (2).

51. Notandum 5., quod in dubio sive negativo, sive positivo, si casus indigeat nec ne dispensatione, potest subditus uti sua libertate; licet satius esset adire superiorem, ut declaret, aut dispenset; cum in casibus dubiis prælatus, etiamsi inferior, possit dispensare, licet nihil specialiter circa hoc sibi commissum fuerit a superiore, ut dicunt Laym., Castropal., Sa, Diana, et Salm. (3). Excipiuntur tamen dispensationes matrimoniales; in his enim non solum agitur de valore contractus, sed etiam sacramenti, ideoque non possumus operari cum dubio, imo nec cum opinione probabili circa factum (si tamen circa factum potest dari opinio probabilis), quia in dubiis de facto non præsumi-

(1) Lib. 1. n. 195. v. Notandum.
(2) Elbel de 3. præcepto 414. (3) Lib. 1. n. 190.

tur Ecclesia dispensare circa impedimenta, ut præsumitur in probabilibus de jure, nec sponsi possunt exponi periculo nuptias celebrandi sine gratia sacramentali, nec hujus auxiliis possunt cedere. Propterea in casibus dubiis debent recurrere ad episcopum, qui bene potest dispensare in impedimentis dubiis, ut communiter dicunt Merbesius, Cabassut., Cont. Tournely, Sa, Pichler, Castrop., Salm., Roncaglia, Holzmann, etc. (1).

52. Quæritur 1. An justa existente causa superior teneatur dispensare. Distinguendum: si causa ea est, ut tantum reddat convenientem dispensationem, non tenetur: contra vero, si reddit necessariam ad evitandum aliquod grave damnum, aut ad procurandum aliquod magnum commune bonum, imo etiam privatum, ut dicunt Coninch., Sanch., Salmant., etc., cum s. Thoma (2). Sed cum dispensatio negatur, licet injuste negetur, subditus nihilominus legi obligatus remanet, nisi causa esset talis, ut omnino eum a lege subtraheret, ut si urgeret necessitas contrahendi matrimonium, omissis denunciationibus, et episcopus injuste negaret dispensationem, ut dicunt Sotus, Sanch., Coninch., Salmant., Castrop., et alii (3).

53. Quæritur 2. An valeat dispensatio, cum superior eam concedit in mala fide, putans, causam non adesse, quæ revera adest. Resp. si dispensat legislator utique valet. Si autem

(1) Vide lib. 6. n. 902. Qu. I. et II.
(2) 1. 2. q. 97. a. 4. (3) Lib. 1. n. 179.

dispensat prælatus inferior; alii dicunt nullam fore: inferiori enim data est facultas dispensandi tantum ex causa; sed opposita sententia est communior, et probabilior, quia valor dispensationis non ex causæ cognitione, sed ab existentia pendet; prout valet electio illius ad beneficium, qui licet ab electore judicetur incapax, ut ex *cap. Nihil de elect.* (1). Secus dicendum cum Castrop., Pontio, Suarez, Laym., Salas, Soto, et Navar. (contra Sanchez, Busemb., Salm. etc.), si dispensatio obtenta fuerit bona fide, sed sine causa, quia, hac cessante, inferior nullam habet facultatem dispensandi in lege superioris. Hoc tamen intelligitur, cum patet, causam certe sufficientem non fuisse. Ceterum in dubio possessio stat pro dispensationis valore, ut advertunt iidem auctores (2).

54. Quæritur 3. An valeat dispensatio timore incusso obtenta. Resp. Semper ac justa adsit causa dispensandi, modo non constet (dum non satis est dubium), superiorem non habuisse animum dispensandi, valida est dispensatio, quia timor non aufert voluntarium. Et est etiam licitum hujusmodi dispensationem timore incusso obtinere, modo timor juste fuerit incussus, v. gr. superiorem adeundi, si inferior eam deneget (3).

(1) Lib. 1. n. 183.
(2) Lib. 1. n. 182. et fusius lib. 3. n. 251.
(3) Lib. 1. n. 184.

PUNCTUM PRIMUM

De iis qui possunt dispensare.

55. *et* 56. *De potestate ordinaria in qua possit dispensare papa.*
57. *et* 58. *In qua episcopi.*
59. *Parochi.*
60. *Prælatus regularis.*
61. *De potestate delegata, quicumque eam habet ab ordinario. Si delegatus moritur.*
62. *Clausula, Donec dispensetur.*
63. *Subdelegatus.*
64. *Cum seipso.*

55. Secernenda est in hoc potestas ordinaria a delegata. De potestate *ordinaria* potest papa dispensare in omnibus legibus canonicis, etiam ab apostolis emanatis, uti præsulibus particularibus ecclesiarum. Cujusmodi sunt jejunium quadragesimale, observatio festorum in dominicis, irregularitas bigamiæ, etc., juxta quod docet s. Thomas (1) posse papam dispensare in omnibus iis quæ spectant ad *determinationem divini cultus*, non autem in legibus quas apostoli tradiderunt uti receptas a Jesu Christo, prout sunt leges circa materias et formas sacramentorum, et circa oblationem sacrificii.

56. An autem papa etiam possit dispensare in aliquibus præceptis divinis. Resp., quod in iis, in quibus jus divinum oritur a voluntate humana, uti sunt vota, et juramenta,

(1) Quodlib. 4. a. 13.

certum est apud omnes (justa modo existente causa), posse dispensare. Nam tunc papa non tollit jus divinum, sed aufert fundamentum talis obligationis, seu, ut ait s. Thomas (1), *Determinat quid sit Deo acceptum.* Dubium igitur versatur, an possit dispensare in iis quæ absolute a Dei voluntate pendent. Tres adsunt sententiæ. *Prima* est abbatis cum paucioribus, affirmativa universaliter. Secunda, quæ est Navarri, Cani, Sanchez etc., affirmat, tantum in casibus particularibus, prout in matrimonio rato, in residentia episcoporum, in dando facultatem simplici sacerdoti conferendi ordines minores, et sacramentum confirmationis, et in similibus; sed negat in aliis rebus, in quarum quolibet casu debet evitari indecentia, uti in præcepto de non fornicando, de non mutandis materiis sacramentorum (saltem quoad substantiam) et aliis id genus. Tertia communior et probabilior, quæ est Suar., Sylvest., Castropal., Covarr., cum s. Thoma (2), negat universaliter, quia inferior nihil potest in lege superioris. Nihilominus valde probabiliter dicunt Sotus, Suar., Navar., Coninch., Durandus, etc., quod papa in aliquo casu particulari bene potest non jam dispensare, sed declarare, legem divinam in illo casu particulari non obligare: nam talis potestas in papa videtur necessaria adesse pro bono communi Ecclesiæ, propter tot varias cir-

(1) 2. 2. q. 88. a. 12. (2) 1. 2. q. 97. art. 4.

cumstantias, quæ contingere possunt (1).

Episcopi etiam de potestate ordinaria possunt dispensare in omnibus statutis episcopalibus et synodalibus suæ diœcesis. Eademque potestate gaudet capitulum, sede vacante, non autem vicarius episcopi, ut dicunt Salmant., et Sanch., cum aliis communiter (2), quia in generali commissione non includitur facultas dispensandi, nisi specialiter committatur. Possunt quoque episcopi dispensare cum suis subditis in statutis concilii provincialis non reservatis (3). Item in legibus pontificiis communibus, ut sunt irregularitates, impedimenta matrimonii, vota reservata, et his similia; quoties tamen imminens est periculum, et non patet facilis accessus ad papam, ut dicetur *Tract. XX. de privilegiis.* Item in iis legibus pontificiis, quæ latæ sunt præcipue pro illa diœcesi (4). Item in iis casibus, in quibus justum dubium versatur utrum indigeant dispensatione, necne (5). Item in omnibus iis, quæ regulariter accidunt, ut in votis (modo reservata non sint), in jejuniis, in observantia festorum, in abstinentia a carnibus, et similibus. Et in his omnibus possunt delegare dispensationem etiam aliis; talis enim facultas competit episcopis de jure ordinario, cum sit

(1) Vide lib. 6. n. 1119.
(2) Salm. de leg. c. 5. n. 32., et Sanch. de matr. l. 2. d. 40. n. 12.
(3) Lib. 1. n. 190.
(4) Ibid. Item in legibus.
(5) Ibid. n. 192. et l. 6. n. 902. v. Ceterum.

perpetuo connexa suæ dignitati (1).

58. Possunt etiam episcopi dispensare in omnibus canonicis statutis, in quibus adesset clausula, *Donec dispensetur*, propter quam intelligitur facultas data (2). An autem episcopi possint dispensare in omnibus legibus canonicis, ubi reservata non est dispensatio expresse. Multi dd. hoc admittunt, prout Sotus, Covar., Sporer, s. Antonin. (qui hanc vocat communem), et Elbel (qui vocat communissimam, et pro ea adducit s. Bonav. et Scotum), et Castropal. appellat probabilem cum Glossa in *cap. Nuper de sent. excomm.*, ubi Pontifex sic fassus fuit: *Quia tamen conditor canonis absolutionem sibi specialiter non retinuit, eo ipso concessisse videtur aliis facultatem relaxandi.* Et Glossa subdit: *Est hic argumentum, episcopos posse dispensare ubi specialiter dispensatio non est inhibita, ex l. Nec non ff. Ex quibus caus.* Contra vero negant Suar., Bon., Salmant. etc. *ex cap. Dilectus, de temp. ord.*, ubi quidam episcopus, cum contulisset uni plures ordines eodem die, suspensus fuit ob hanc rationem: *Cum illi hujusmodi dispensatio a canone minime sit permissa.* Et respondent ad textum primo allatum, quod illa dispositio fuit facta tantum pro absolutione a censuris. Sed hoc non obstante prima sententia est satis probabilis, quia possumus uti

(1) Lib. 1. n. 190. v. Possunt, et v. Et in his.
(2) Salmant. de leg. c. 5. n. 37. cum Suar., Cajet., Bonac., Castrop. etc.

eadem responsione pro textu secundo, quod valet tantum in materia ordinationis. Tanto magis quod in primo textu videntur verba generaliter loqui, in secundo autem specialiter de ordinatione, cum adhibeatur verbum illud *hujusmodi*. Ad id quod opponitur, quod inferior nihil potest in lege superioris, responderi potest, id procedere de inferiori, qui totam suam potestatem habet a principe, non autem de episcopis, qui probabiliter suam potestatem immediate habent a Deo (licet papæ subordinatam), uti tenent Sotus, Vasq., Victor., Tournely, Natal. ab Alexan. etc. Hinc dicunt multi dd., quod episcopus potest id quod potest papa in tota Ecclesia, præter ea, quæ sibi papa reservavit, aut pertinent ad universalem statum Ecclesiæ, ut dictum est *n.* 33. circa finem (1).

59. Parochi similiter de *jure ordinario* propter consuetudinem videntur posse dispensare cum suis parochianis, etiam præsente episcopo, in necessitatibus frequentibus; sed solum in iis in quibus adest usus dispensandi, utpote in jejunio et in abstinentia a labore in diebus festivis; ita Suarez, Sylvester, Sanchez, Salmanticenses, Viva, et alii communiter (2).

60. Prælati regulares, etiam de potestate ordinaria sibi a jure concessa, possunt dispensare in regulis particularibus, dummodo hoc eis non sit expresse vetitum in aliqua materia.

(1) Lib. 1. n. 191. et lib. 3. n. 397. in fin.
(2) L. 1. n. 77. v. Item potest, et l. 3. n. 397. in fin.

Et ex privilegio etiam prælati inferiores possunt dispensare in omnibus parvi momenti rebus, aut propriis pro illo conventu, aut frequenter contingentibus. Peyrin., Castropal., et alii (1).

61. Quoad autem potestatem *delegatam* dispensandi, notanda sunt. 1., quod quicumque ordinariam habet potestatem, potest eam aliis delegare, ut communiter Suar., Castropal., Pontius, Salmant. et alii (2). Potestas ordinaria ea est, quæ officio, sive dignitati, annexa est, ut dicetur *Tract. XX.*, dum agetur de *privilegiis*, *n.* 34. Si autem expiret necne morte delegantis; affirmatur, si facta sit per modum commissionis in casu particulari, et cum res etiam integra est; et tunc dispensatio stricte est interpretanda, quia tunc uti odiosa habetur ex *cap.* 1. §. 1. *De filiis presbyt.* Dummodo non sit concessa ex motu proprio superioris, aut in corpore juris non inserta sit, ut in decretali, etc., aut dummodo non concedatur ob commune bonum, aut in favorem alicujus communitatis. Si autem dispensatio concessa sit per modum gratiæ, tunc non expirat morte delegantis; et tunc large interpretanda est (3): tunc igitur in dubio an adsit causa sufficiens, an non, pro dispensatione, bene potest delegatus dispensare, ut dicunt Cajetanus, Sylvester, Sanchez, Salmant., Tapia, Granado, etc. (4).

(1) Lib. 1. n. 194. (2) Lib. 1. n. 190. in fin.
(3) Lib. 1. n. 193. et 195. (4) Ibid. n. 192.

52. Notandum 2., quod in iis legibus, ubi apposita est clausula, *Donec dispensetur*, possunt prælati inferiores semper dispensare, ut dicunt Cajetanus, Suar., Bonac., Salmant., Castropal. etc. (1).

53. Notandum 3., quod delegatus non potest subdelegare, nisi cum expresse sibi concessum est, aut sit delegatus a principe, aut a pontifice, *cap. fin.* §. 1. *De offic. et potest. deleg.*, aut cum est delegatus ab ordinario prælato ad universitatem causarum. *L.* 1. §. *An ab eo, ff. Quis et a quo* (2).

54. Notandum 4., quod habens facultatem universalem dispensandi cum aliis, potest dispensare etiam cum seipso; ita communiter Cajetanus, Laym., Castrop., Salmant., Bonacin. etc., cum s. Thom. 2. 2. *q.* 185. *a.* 8. *in fine* (3).

PUNCTUM SECUNDUM

Quot modis potest cessare dispensatio.

65. *et* 66. *Cessat I. Causæ cessatione.*
67. *II. Revocatione.*
68. *III. Renunciatione.*

55. Dispensatio tribus modis cessat. I. Causæ cessatione. II. Revocatione dispensantis. III. Renunciatione dispensati.

(1) Lib. 1. n. 190. v. Notandum 2.
(2) Lib. 1. n. 193.
(3) Vide lib. 3. n. 249. v. ultimo, et n. 256. in fin.

66. Et I. cessat dispensatio *cessatione causæ*. Hoc tamen intelligitur 1., si cessat causa motiva, seu finalis, si cessat totaliter; si enim cessat sola causa impulsiva, aut si motiva non cessat omnimode, etiam durat dispensatio. Intelligitur 2., dummodo dispensatio non sit sortita effectum suum, et dummodo dispensationi non sit addita aliqua commutatio gravaminis. In dubio autem an cessaverit omnimode, valet dispensatio, quia in possessione reperitur (1). Intelligitur 3. Si dispensatio concessa sit sub conditione, saltem subintellecta, *si perseverat causa:* prout præsumitur ita concessa quoties causa non esset perpetua. Etenim si dispensatio est data absolute cum conceditur ex causa pro perpetua habita (v. g. propter morum honestatem, ob ministrorum paucitatem, propter parentum paupertatem, etc.), tunc probabile est, quod etiam cessante causa finali non cesset dispensatio, quia semel per dispensationem sublata legis obligatione, hæc non redit, nisi iterum a superiore imponatur; ita Suarez, Pontius, Castropal., Sa, Salmant., Laym., Perez, etc. contra Bonac., Trullench. etc. (2). Et quoties dispensatio absolute concessa est, illa ne cessat quidem, quia semel jam ea quis usus fuerit, v. g. qui dispensatus fuit a voto castitatis ad contrahendum matrimonium, mortua conjuge etiam durat dispensatio, ut ad secundas nu-

(1) Lib. 1. n. 195. v. Quar., et n. 196.
(2) Ibid.

ptias transeat, modo illa non data sit pro illo solo casu (1).

7. Cessat II. dispensatio *revocatione dispensantis*, qui (nota hîc) peccaret si eam non revocaret, cum jam cessaverit totaliter causa finalis. Contra etiam peccaret (licet tantum venialiter), si eam sine causa revocaret; sed valida esset revocatio (2). Hîc quæritur, an cesset dispensatio morte dispensantis? Respondetur: si dispensatio absolute concessa est, aut cum clausula, *donec revocetur*, *aut ad arbitrium sedis apostolicæ*, *vel episcopi*, tunc non cessat. Cessat contra, si apposita est clausula, *donec nobis placuerit*, aut *ad nostrum arbitrium*, dummodo res executioni non incœperit mandari (3).

8. Cessat III. *Renunciatione dispensati*, dummodo sit acceptata a superiore, alias subditus semper poterit ea uti, licet numquam ea usus fuerit (4).

(1) Cit. n. 196. in fin.
(2) Lib. 1. n. 197.
(3) Ibid. v. Notand.
(4) Lib. 1. n. 198.

Caput Septimum

De legis cessatione, interpretatione, et epickeja.

69. *Si cessat finis legis,*
70. *De libris prohibitis.*
71. *De legibus municipalibus.*
72. *De interpretatione.*
73. *et* 74. *Si declarationes indigeant promulgatione.*
75. *De interpretatione doctrinali.*
76. *Regulæ interpretationis.*
77. *De epickeja.*
78. *Quando lex extenditur a casu ad casum.*

69. Circa cessationem legis magna exagitatur quæstio; an, cessante fine legis adæquato (nempe totali) in particulari, cesset lex. Certum est, quod si cesset in communi finis totalis, cessat lex; cum enim hæc inutilis reddita sit, amplius non obligat. Ita s. Thomas (1). Et tunc sufficit cuicumque, si sciat probabiliter, quod lex in communi cessaverit (2). Si autem cessat finis adæquatus tantum in casu particulari, tunc oportet distinguere: si cesset *contrarie*, nimirum si lex redderetur nociva in eo casu, aut saltem valde difficilis, tunc etiam communis est sententia, eam non obligare. Dubium igitur restat ad videndum, an cessante fine adæquato in particulari, et privative, nempe si lex pro illo casu particulari, aut pro illa

(1) 1. 2. q. 103. a. 4. ad 3. cum aliis communiter.
(2) Vide Salmant. de leg. c. 4. n. 4.

persona lex esset inutilis. Sententia communior est, quod etiam obliget; quia quamvis cesset damnum particularis, non cessat tamen periculum in communi hallucinationis, qua quisque in casu proprio decipi potest. Ita s. Thomas (1). Sed oppositum tenent plures graves dd., nimirum Cajet., Sylvester, Panorm., Angel., Valent., Sa, Cardenas, Ledesm., Granado, Henriquez, Hurta., et Tamb. cum Nav., Abb., et Comit.; et Salm. ac Viva vocant etiam satis probabilem, dicentes, quod sicuti cessante fine in communi cessat lex pro omnibus; ita cessante fine in particulari, cessat lex in particulari, cum æque in ambobus casibus lex reddatur inutilis. Et quemadmodum cessante fine in uno tempore, cessat lex pro illo, licet non cesset pro alio tempore; ita cessante fine in uno casu, cessat lex pro eo, licet non pro aliis. Et ideo dicunt communiter admitti, legem fraternæ correctionis non obligare ubi non speratur fructus. Et ut hæc sententia locum habeat, semper sic intelligenda est, dummodo certe in illo casu nullum subsit periculum hallucinationis, quod quidem semper inest in casu allato a s. Thoma, fornicationis nempe, de qua dumtaxat loquitur loco citato.

70. An possint legi libri prohibiti, cessante privative fine legis in particulari, et præciso scandalo. Nonnulli admittunt, sed peni-

(1) 2. 2. q. 154. a. 2. n. in fine cum aliis.

tus dico negandum cum Suar., Castr., Sanch., etc., quia in hoc numquam cessat adæquate finis legis, ne in particulari quidem; cum finis prohibitionis sit, non solum ut vitetur damnum quod a lectione timetur, sed ut præstetur Ecclesiæ obedientia in rebus tam perniciosis. Ad hæc accedit præcipuus finis, ne detur causa petulanti ac pravo ingenio scriptoribus obnoxias doctrinas et novitates disseminandi (1).

71. Denique notandum, quod leges peculiares alicujus loci non cessant propter legem generalem, nisi in ista expresse eis derogetur, vel saltem per clausulam, *Non obstante quacumque lege particulari.*

72. II. Quoad interpretationem sciendum est, aliam dici authenticam, aliam doctrinalem, aliam usualem. Authentica fieri potest vel ab ipso legislatore, aut ab ejus successore, aut a superiore. Doctrinalis est, qua mens legislatoris manifestatur, et potest fieri a quocumque doctore. Usualis est illa quam usus recepit.

73. Hîc dubitatur, an declaratio quæ fit a papa circa aliquam legem, indigeat promulgatione, ut obliget. In hoc distinguendum. Declaratio altera est *pure talis*, altera *non pure talis*, et potius dicenda est interpretatio. Declaratio *pure talis* est ea, cujus sensus a principio est imbibitus clare in lege, v. g. si dubitatur an sub nomine filii veniat filius

(1) Lib. 1. n. 199 in fin.

naturalis tantum, an etiam adoptivus, et legislator declarat intelligi tantum naturalem, tunc declaratio est de sensu clare imbibito in lege. Declaratio *non pure talis*, seu interpretatio, est illa, cujus sensus non est imbibitus clare in lege, sed circa illum plures adsunt opiniones, et solum percipitur ex argumentis: v. gr., si sub nomine *patris* comprehenditur avus, et an sub nomine *mortis* intelligenda sit mors civilis, perpetuus carcer, etc., cum recurratur ad impropriam significationem.

4. Hoc posito, dicimus cum Suarez, Castropal., Vasq., Salas, Salm., Holz., La-Croix, Suppletor., Sporer, declarationem *pure talem* non opus habere promulgatione, sed obligare omnes ad quos illius pervenerit notitia, cum non sit lex nova. Declaratio non pure talis indiget promulgatione, ut obliget, quemadmodum quælibet alia lex, quia hæc habetur tamquam nova lex, sicut dictum est *n.* 5. *hujus Tract.* Hinc infert Suarez, et Palaus (qui citat Bonacinam, Salas, et Lorca) (1), quod si declaratio quæ fit a legislatore sit de sensu clare imbibito in lege (juxta exemplum allatum de filio naturali, et adoptivo), non indiget promulgatione. Contra vero declaratio sensus obscure imbibiti in lege (juxta exemplum de avo, si veniat nomine patris), indiget promulgatione, ut obliget, quia illa statuit aliquid novi, quod

(1) Suar. de leg. l. 6. c. 1. n. 3. eod. tit. dist. 5. p. 3. §. 1. n. 5.

de se non erat imbibitum in lege. Et idem dicunt Suar. et Palaus (1) de declaratione, quæ fit non ab eodem legislatore, sed a successore, quia mens primi legislatoris non potest esse clare illi conscia, prout ipsimet legem ferenti; quapropter ad illam declarandam (licet si de sensu in lege imbibito) debet recurrere ad argumenta et interpretationes, quæ uti leges novæ putantur, ac proinde opus habent promulgatione, alias declaratio non habebitur uti authentica, sed solum uti doctrinalis (2).

75. Interpretari autem leges cuicumque permissum est, modo fiat juxta regulas et sensum a dd. magis receptum; cum enim occurrunt dubia, et non possit commode adiri legislator, necesse fuit, hanc sapientibus tribuere potestatem leges interpretandi, ut habetur ex *c.* 2. *De privileg. in* 6. Id commune est (3). An autem liceat legem interpretari, cum in illa prohibetur quælibet interpretatio: Castrop. (4), cum Salas et Sa, putat, talem prohibitionem valere, si interpretatio fuerit frivola et futilis; sed merito contradicunt Salmanticenses (5), quia futiles et frivolæ interpretationes ex seipsis sunt refellendæ, atque prohibitæ: quare tunc omnes interpretationes doctrinales sunt illicitæ, prout prohibitæ sunt a Pio IV. interpretationes su-

(1) Suar. loc. cit. et Palaus ib. n. 2.
(2) Vide lib. 3., ubi agitur, an in cœnula liceat sumere parum casei.
(3) Lib. 1. n. 200. et Palaus loc. cit. §. 2. n. 1.
(4) Loc. cit. n. 6. (5) De leg. c. 4. n. 23.

per Tridentinum: ac propterea cum (ut refert Bened. XIV. *de synodo l.* 13. *c.* 24. *n.* 2.) sub Clemente VIII. compilatus esset septimus decretalium, ideo vulgatus non fuit, quia cum in eo inserta fuissent multa decreta Tridentini, aditus daretur violandi constitutionem Pii IV., qua vetantur privati homines (sunt verba Bened. XIV. *loc. cit.*) *S. Concilium Tridentinum commentari, atque interpretari, cum id s. cardinalium c. ejusdem concilii privative sit reservatum*; ea concilii decreta interpretando, quod impediri non posset, si liber ille in lucem emissus fuisset; siquidem sicut cæteræ decretales sunt canonistarum interpretationes arbitrio expositæ, ita Tridentini decretis tunc evenisset. Dicunt tamen complures doctores, hac prohibitione Pii IV. non esse vetitas omnes interpretationes incidenter factas, aut oreteuus, aut manuscriptis, sed tantum ex professo per glossas, scholia, et commentaria typis data; sic enim usus talem prohibitionem interpretatus est. Et concordes in hoc sunt Castropal. cum Sales, et Barbosa, et Salmant. cum Rodriquez, Reginaldo, et Henriquez (1). Hujusmodi sunt etiam quæ statuta fuerunt ab Innoc. XIII. in bulla *Apostolici ministerii*, pro reformatione cleri hispanici edita, et confirmata a Bened. XIII. in bulla *In supremo* pro toto orbe terrarum; nam præfatæ bullæ, ejusque decretorum privative commisit in-

(1) Palaus ib. n. 2. Salm. dict. n. 23.

terpretationem, explanationem, et declarationem, *quatenus dubietas aliqua aut difficultas emerserit*, præfatæ cong. conc.

76. In interpretandis legibus sequentes traduntur regulæ. 1. Attendenda est mens, et finis legislatoris, et ratio legis. 2. In dubio interpretari debet pro valore actus. 3. Lex stricte interpretanda in odiosis, large in favorabilibus. 4. Verba legis accipienda sunt in sensu proprio, nisi aliquod absurdum, vel iniquitas in legislatore sequeretur. Sensus proprius est ille, quem naturaliter ex communi hominum acceptatione et usu verba præseferunt. Analoga (quæ plura significant) accipienda sunt pro principaliori analogato, ut advertunt Palaus et La-Croix (1). Ita pariter in legibus pœnalibus, et præcepti vis: sed in favorabilibus solet attendi etiam proprietas civilis verborum, v. g. sub nomine *legitimi* veniunt etiam legitimati, et hujusmodi alia. Ad dignoscendum an lex sit odiosa, an favorabilis, attendendum est motivum, propter quod lex lata est (2).

77. III. Quoad epikejam (quæ est præsumtio saltem probabilis, quod legislator in aliqua rerum circumstantia noluerit obligare) illa locum habet quoties lex redderetur nociva, aut valde onerosa, et observatu difficilis (3).

78. Restat demum ad inquirendum an lex de-

(1) Palaus tr. 3. d. 5. p. 3. §. 1. n. 7., et Croix l. 1. n. 824.
(2) Id. l. c. §. per tot. 3.
(3) L. 1 n. 201., et vide Salm. c. 4. n. 44. et 45., et Pal. l. c. §. 2. n. 3., qui cum Suarez vocat commune.

bet extendi a casu ad casum, ubi eadem currit ratio. Divisa est in duas partes sententia, qua inter se discrepare videntur, sed revera unum dicunt; siquidem ambæ conveniunt in hoc, quod licet lex se extendat de casu ad casum, in quo eadem ratio ita adest, ut si illa non extenderetur, posset culpari legislator aut injustitiæ, aut imprudentiæ; et in eo casu locum habet illud axioma: *Ubi eadem est ratio adæquata, ibi eadem currit legis dispositio.* Et hoc evenit I. in *Correlativis*, v. g. sicut sponsa potest ab obligatione sponsalium liberari, si sponsus longe proficiscatur, *cap. De illis, de spons.* Ita etiam potest sponsus. II. In *æquiparatis*, ut sunt electio et præsentatio ad beneficium. III. In *connexis*, ut sunt diaconus et subdiaconus. IV. In *contentis*: v. gr., cui conceditur testari, conceditur posse codicillos conficere: cui prohibentur ova, prohibentur etiam lacticinia. In præmissis igitur casibus currit extensio, et currit etiam si lex esset pœnalis, aut correctoria, quia Reg. 49. *de reg. jur. in 6. Odia restringi, favores convenit ampliari.* Sapienter Suarez, Bonacin., et alii dicunt, regulam illam valere, quoties legis dispositio extenditur ex interpretatione congruentiæ, non autem cum debet sic interpretari ex *necessitate*; tunc enim potius dici debet casum illum comprehensum esse in lege, quam legem extendi ad casum. Cæterum (regulariter loquendo) leges pœnales non extenduntur præter casum expressum,

v. g. excommunicatio lata in cogentes mulieres ingredi monasteria, non procedit in eos qui cogunt viros, et idem dicendum in casibus in quibus non currit eadem adæquata ratio, prout superius dictum est (1).

Caput Octavum

De consuetudine.

79. *Conditiones ad consuetudinem requisitæ.*
80. *Ad desuetudinem.*
81. *Si lex reprobat omnem consuetudinem futuram.*
82. *Usus est legis interpres.*
83. *Si lex revocat omnem consuetudinem factam.*

79. Oportet secernere consuetudinem, quæ legem inducit, a consuetudine, quæ legem abrogat, quæ potius desuetudo dicenda est. Sed de prima hîc prius loquendo, dicimus ad hoc: ut vim legis habeat consuetudo, tria exposcit; introductionem nempe a communitate factam, tacitum principis consensum, et legitimam præscriptionem. I. igitur oportet, ut consuetudo non sit a particularibus, sed saltem a majori parte alicujus communitatis legem statuere potentis, licet actu talem potestatem non habentis sit introducta; quia tunc consuetudo vim legis ex tacito principis consensu suscipit, ut docent Salmant. cum s. Thoma (2). II. requiritur tacitus consensus principis, qui adesse præsu-

(1) Vide l. 1. n. 200. v. Quæritur.
(2) Vide Salm. de leg. c. 6. n. 6.

mitur, quoties ille cum posset eam vetare, diu eam tolerat: ita Angelicus (1). III. ut adsit debita præscriptio; pro qua requiruntur 1. tempus *diuturnum*, saltem (ut dictum est *n.* 11.) decem annorum: 2. tempus *continuatum*, quia si intra tempus præscriptionis interrumpatur consuetudo a majori parte communitatis, aut si princeps animadverterit in eos quam introduxerunt, tunc etiam interrumpitur consuetudo. 3. requiruntur actus multoties repetiti, ac libere, non ex timore, nec ex ignorantia, puta si populus falso crederet adesse legem, quæ revera non adesset: dum ait Laym. (2) cum Suar., Abbat., et Molin., non posse populum adstrictum esse novæ obligationi, nisi certe intendat, illam voluisse sibi imponere. Quare in dubio utrum consuetudo introducta sit ex obligatione, an ex devotione, et an sub gravi, vel sub levi; hoc inferri licet ex circumstantiis: v. g. si consuetudo onus grave afferat, et per tempus diuturnum fuerit constanter observata, tunc præsumendum est introductam et continuatam animo se illi sub gravi voluisse obligare (3). Et ita dicimus tenendam esse consuetudinem abstinendi a lacticiniis diebus vigiliarum (4), et consuetudinem regularium et monialium recitandi divinum officium (5).

(1) 1. 2. q. 97. a. 3. ad 3.
(2) Lib. 1. tr. 4. de leg. c. 24. n. 2. ad 4.
(3) Vide Opus nostrum lib. 1. n. 107. ad IV.
(4) Lib. 3. n. 988. (5) Lib. 4. n. 22.

80. Hæc dicta sunt de consuetudine: sed ad desuetudinem legem abrogantem, duæ requiruntur conditiones: 1., ut sit rationabilis, nimirum ut non sit contra jus divinum: 2., ut sit legitime præscripta, uti habetur ex *cap. Licet, de consuet.* (1). Sed in hoc notandum 1., quod ut desuetudo legi deroget, non sufficit intentio legem transgrediendi, sed expresse intentio requiritur legem delendi, itaque etiam cum mala fide lex præscribitur, ut dicunt Castrop., Bonac., Laymann, Salmant., etc. (2). In quo advertit Laymann, eos, qui introducunt consuetudinem adversus legem, semper peccare usque dum lex non sit perfecte præscripta; reliquos autem interim non peccare, si introducta consuetudine utantur; ita Laymann (3). Notandum 2., quod quamvis ut aliqua positiva prohibitio (ut dictum est), et novum jus introducatur, requiritur intentio abrogandi legem; nihilominus, si lex diu bona fide, nempe ex legis ignorantia non observetur; ait Laymann (4) cum Suarez, Azor., Glossa, etc., decennio etiam præscribitur, etiam ignorante principe; præsumitur enim princeps tacite approbare quamlibet consuetudinem, quæ legitime præscripta est (5). Hoc tamen intelligendum, nisi princeps positive resistat cuili-

(1) Laym. c. 24. de leg. n. 4.
(2) Lib. 1. n. 107. ad IV.
(3) Loc. cit. n. 4. (4) Dict. c. 24. n. 11.
(5) Laym. loc. cit. n. 11., et Salm. de leg. c. 6. n. 13. cum Suar., Sanch., Bonac., et communiter.

bet consuetudini legem adversanti. (1).

81. Effectus igitur desuetudinis est legi derogare, etiamsi in lege apposita sit clausula, *non obstante quacunque consuetudine*; etenim talis clausula præteritas respicit consuetudines, non autem futuras. Imo probabile est, ut dicunt Suarez, Pontius, Bonac., Salmant., etc., consuetudinem abrogare etiam leges futuram consuetudinem contra ipsas reprobantes (2). Si tamen in lege reprobaretur quælibet futura consuetudo, tunc distinguendum. Si reprobatur uti contraria legi naturali, aut divinæ positivæ, tunc consuetudo numquam valere potest. Secus autem si reprobatur uti irrationabilis respectu temporis, in quo lex humana constituitur, quia tunc suboriente aliqua nova causa potest consuetudo fieri rationabilis, et valere, uti docent dd. communiter (3).

82. Consuetudo potest etiam legem interpretari; et propterea hujusmodi consuetudo dicitur *usualis*, ut superius dictum est *n.* 72. Et huic satis est minus temporis spatium, quam præscriptioni. Et regulariter loquendo, omnes leges debent interpretari secundum loci consuetudinem (4).

83. Denique advertendum hîc, per leges generales numquam derogari particularibus

(1) Vide Opus nostrum lib. 1. n. 107. ad X.

(2) Lib. 1. n. 167. v. Sed quid.

(3) Sanch. de matr. l. 7. c. 4. n. 14. Roncaglia de leg. p. 58. q. III. v. Secundo, et Salm. eod. tit. c. 6. cum Suar., Pont., Tapia etc.

(4) Lib. 1. n. 167. v. Potest.

loci consuetudinibus jam præscriptis, nisi de ipsis specialis mentio fiat, aut nisi in illis expresse non revocetur quælibet consuetudo, uti habetur ex *cap.* 1. *De consuetud. in* 6. Hoc tamen non procedit in legibus quæ sanciuntur ab episcopis; præsumuntur enim episcopi omnium consuetudinum contrariarum habere notitiam (1). Item advertendum, consuetudinem immemorabilem non putari revocatam, nisi fuerit nominatim revocata a lege, prout pluries declaravit S. C. (2).

TRACTATUS TERTIUS

DE ACTIBUS HUMANIS ET PECCATIS

Caput Primum

De actibus humanis.

1. *et* 2. *Actus hominis, et actus humani.*
3. *De voluntario, et ejus conditionibus.*
4. *ad* 6. *Quotuplex est voluntarium.*
7. *ad* 11. *De libero, et ejus speciebus.*
12. *Impedimenta actus humani.*
13. *Et* I. *De* ignorantia.
14. II. *De* violentia.
15. III. *De* concupiscentia.
16. 17. *et* 18. IV. *De* timore, *et quotuplex sit.*
19. *Unde desumant bonitatem aut malitiam.*
20. *An actus externus addat malitiam actui interno.*
21. *An dentur actus indifferentes.*

1. Actum est in prioribus tractatibus de duabus regulis actuum humanorum, de con-

(1) Cit. n. 107. v. Sed quæritur V. (2) Vide ib. q. 2.

scientia nempe, et de lege: nunc de ipsismet actibus humanis agemus; prius in genere, deinde in specie, de peccatis nimirum.

2. S. Thomas (1) docet, quod actus qui ab homine procedunt bifariam considerari possunt, in genere naturæ, et in genere morum. Primo modo considerati *actus hominis* appellantur; hujusmodi sunt omnes actus quocumque modo fiunt ab hominibus. Secundo modo dicuntur actus humani, et sunt illi qui procedunt ex libera humanæ voluntatis electione. Hinc omnes actus qui præveniunt rationis usum sunt actus hominis, sed non humani. Duo requiruntur ad constituendum actum humanum, ut capax sit boni aut mali meriti; ut nempe sit voluntarius, et liber.

3. Et prius agendo de voluntario, dicimus, quod sit *illud quod procedit a principio intrinseco* (nempe non a vi extrinseca) *cum cognitione finis*; ex cujus deficientia homicidium non esset voluntarium illi qui putans esse feram hominem occidit.

4. Multiplex est voluntarium. 1. Formale, virtuale, habituale, et interpretativum. 2. Elicitum, et imperatum. 3. Directum, et indirectum. Et 1. *Formale* est illud quod exercite eligitur aut imperatur a voluntate. *Virtuale* est quod procedit, et in effectum prodit ex voluntate præhabita. *Habituale* est actus voluntatis semel habitus, et numquam

(1) 1. 2. q. 1. a. 1.

retractatus. *Interpretativum* dicitur actus ille qui fit sine advertentia, sed etiam fieret a voluntate, si agens in talibus circumstantiis positus sibi deliberandum esset.

5. Item 1. Voluntarium *elicitum* est omnis actus voluntatis proxime a voluntate productus, ut amare, vel odio habere, eligere aut refellere aliquid, cupere etc. *Imperatum* est omnis actus, qui ex voluntatis imperio exercetur ab aliis potentiis sive externis, sive internis, ut meditari, ambulare, videre etc. Hîc advertendum cum s. Thom. (1), quod quilibet actus sive elicitus, sive imperatus a voluntate, specificatur a fine, propter quem exercetur; quare illi actus qui eumdem finem habent, quamvis materialiter sint diversi, tamen eamdem induunt speciem, v. g. si quis jejunat, orat, concionatur ob Dei gloriam, omnes isti sunt actus charitatis. Contra si unus idemque sit materialis actus, si a voluntate elicitur ob diversos fines, ipse diversas induit species.

6. Item 3. Voluntarium *directum* est quod est volitum et intentum ex se ipso: *Indirectum* est volitum in causa voluntarie posita, jam præviso effectu, licet non intento. Ut igitur voluntarium indirectum imputetur ad culpam, primo requiritur, ut prævideatur effectus; secundo, ut agens teneatur impedire talem effectum; nam cum non tenetur impedire illum, et non intenditur, non

(1) 1. 2. q. 1. a. 3.

peccat causam honestam apponendo ; licet prævideat effectum de se illicitum, ut pluribus casibus progressu operis explicabitur.

7. Præterea (ut dictum est) actus humanus, ut sit capax boni aut mali meriti, necesse habet, ut sit *liberum*. De fide est, contra Calvinum, adesse in homine, etiam post Adæ peccatum, liberum arbitrium, et ut definitum est a Tridentino *sess.* 6. *can.* 5. Hîc distinguendæ sunt plures species libertatis: 1., libertas a *coactione*, et a *necessitate*: 2. libertas *contradictionis*, et *contrarietatis*.

8. Et primo alia est libertas a *coactione*, quæ dicitur *spontaneitatis*, alia est a *necessitate*, quæ dicitur *indifferentiæ*. Prima importat, ut actus sit spontaneus, idest violentiæ expers, quamvis sit necessarius, ut est amor beatorum, qui necessario amant Deum, sed sponte, quin vim patiantur; etenim docet s. Thomas (1) cum s. Augustino, nos erga ultimum finem habere quidem libertatem voluntatis, quæ non repuguat cum necessitate naturalis inclinationis: sed non habere libertatem arbitrii, sive contradictionis, quæ importat velle, et nolle, ut mox explicabitur. Libertas a *necessitate*, seu indifferentiæ, importat non solum immunitatem a vi, sed etiam a necessitate ; ita ut homo possit non ponere actum, qui dicitur *contradictionis*, aut ponere actum contrarium, quæ dicitur libertas *contrarietatis*, ut paulo post subjungetur.

(1) Quæst. de ver. a. 1.

9. Secundo sciendum est, aliam esse libertatem *contradictionis*, quæ dicitur *exercitii*, nempe posse operari, et non operari : aliam esse libertatem *contrarietatis*, etiam *specificationis* dictam, nimirum duos contrarios actus ponendi, ut amandi, aut odio habendi.

10. His positis, dicimus, ut hominis voluntas possit cum bono aut malo merito operari, debet esse libera libertate *indifferentiæ*, quæ sola verum libertatis nomen meretur, nempe non solum, ut a vi, sed etiam a necessitate sit immunis. Hoc probatur ex Tridentino *sess.* 6. *can.* 4., ubi dicitur, liberum esse homini gratiæ assentiri, aut dissentiri. Item probatur ex propositionibus Baji et Jansenii proscriptis. Bajus prop. 39. ex damnatis s. Pio V. et aliis pontificibus dixit : *Quod voluntarie fit, etiamsi necessitate fiat, libere tamen fit.* Prop. 67. *Sola violentia repugnat libertati hominis naturali.* Et prop. 67. *Homo peccat etiam damnabiliter in eo quod necessario facit.* Et cum dixit Bajus *damnabiliter*, loqui intendebat de actibus deliberatis, etiamsi necessariis, dum ipse jam admittebat (uti legitur in prop. 75.) actus indeliberatos, nempe sine voluntatis consensu, non reputatos peccata. Jansenius in prop. 3. ex 5. damnatis ab Innoc. XI. dixit: *Ad merendum et demerendum in statu naturæ lapsæ non requiritur in homine libertas a necessitate, sed sufficit immunitas a coactione.*

11. Notandum hîc, quod radix libertatis *indifferentiæ* oritur ab *indifferentia judicii*, quæ

nihil aliud est quam deliberatio boni, aut mali, quod in actione consideratur. Hæc judicii indifferentia non jam constituit libertatem, sed, ut dictum est, est radix libertatis, ut postea possit libere et indifferenter voluntas eligere quod sibi placuerit.

12. Obstacula autem quæ impediunt actum humanum, seu quominus actus sit voluntarius, sunt ignorantia, vis, concupiscentia, et timor, qui alioquin non aufert, sed minuit voluntarium. De singulis sigillatim agemus.

13. Circa *ignorantiam* plura sunt distinguenda. 1. Ignorantia, alia est negativa, quæ est carentia scientiæ in subjecto non apto: alia est *privativa*, quæ est privatio scientiæ in subjecto apto: alia est *positiva*, quæ est deceptio seu error voluntarius. 2. Ignorantia alia est *juris*, seu præcepti: alia est *facti*, seu rei præceptæ. 3. Ignorantia alia est *antecedens*, seu *invincibilis*, *quæ præcedit omnem rationis advertentiam*: alia est *consequens*, seu *vincibilis*, quæ saltem virtualiter aut in confuso est cognita: alia est *concomitans*, quæ concomitatur actum, sed non est illius causa, nec in illum influit; actus enim etiam poneretur eodem modo, etiamsi non adesset ignorantia: hujusmodi est ignorantia illius qui occidit inimicum, putans esse feram; sed ita est dispositus, ut si cognovisset esse inimicum etiam occidisset. 4. Ignorantia consequens, seu vincibilis, dividitur in crassam, seu supinam, et affectatam. *Crassa* est quando homo ne-

gligit scire quod potest, et tenetur scire. *Affectata* est quando negligit veritatem inquirere, ut liberius peccet. Hinc concluditur, quod ignorantia *antecedens* (quæ dicitur invincibilis) impedit et penitus aufert voluntarium; consequens (quæ dicitur vincibilis), non aufert, sed minuit voluntarium; concomitans nec aufert, nec minuit voluntarium, nam, ut superius dictum est, nihil influit in voluntarium.

14. II. *Vis* quoque penitus impedit actum humanum; unde quæ fiunt vi nihil nec boni nec mali merentur. Violentum tamen differt a necessario, quia hoc potest esse voluntarium, ut est amor beatificus, et differt etiam ab involuntario, quod potest causari ab ignorantia.

15. III. *Concupiscentia* (quæ est motus appetitus sensitivi) quando est antecedens impedit actum humanum, seu voluntarium, in partem, et quandoque in totum, si omnino rationem præveniat; unde fit, quod motus sensuales, si omnis absit voluntatis consensus, ad peccata nobis non imputantur nec mortalia, nec venialia (1). Cum vero concupiscentia est consequens, et est illa quæ excitatur aut imperatur a voluntate, tunc nihil impedit actum humanum, imo auget voluntarium, et culpam.

16. IV. *Timor*, vel est levis, vel gravis, qui etiam dicitur *cadens in virum constantem*. Ut

(1) Vide l. 5. n. 6.

sit gravis requiritur, ut malum comminatum sit, 1. probabiliter imminens: 2. ut non possit vitari: 3. ut sit magni momenti, saltem respective ad personas, uti ad fœminas, filiosfamilias, pupillos, subditos, etc., in quibus datur etiam timor *reverentialis*: sed hîc advertendum, timorem reverentialem tunc esse gravem, cum præter pudorem, quo afficitur filius, pupillus, subditus in patri, aut tutori, aut domino adversando, timet amplius aliquam diuturnam indignationem, aut vexationem (1).

7. Oportet 2. distinguere metum ab *intrinseco*, qui provenit ab ipsis facti circumstantiis: puta timor mortis, quo mercator in procella projicit merces in mari: et timor ab *extrinseco*, qui provenit a causa libera extrinseca, nempe ab homine. Et timor ab extrinseco potest esse *justus*, et *injustus*: quod dignoscitur a considerando, an timorem incutiens habeat, necne, jus ad illum incutiendum. Item hic timor potest esse incussus ad extorquendum certum aliquem actum, aut alio fine, præter actum timoris causa positum.

8. Hoc posito, timor dicitur non impedire actum humanum, illum nempe absolute voluntarium, sed solum *secundum quid*, quod idem valet, quod minuit voluntarium. Quando autem metus excusat, vel non, a lege, jam dictum est *Tract. II. n.* 44. Et quando

(1) Lib. 3. n. 717. v. Idem autem

metus invalidet, vel non, actum, id dum loquemur de voto, de contractibus, et de matrimonio, agetur.

19. Quæritur 1. Unde actus humani desumant suam bonitatem et malitiam. Respondemus (quicquid dicant alii), quoad materiale desumunt ab objectis, et ab eorum circumstantiis. Quoad formale, sive quoad moralem bonitatem, aut malitiam, a virtutibus, quibus conformantur, aut adversantur. Et hactenus de eo, quod spectat ad speculativam quæstionem; nam quod ad praxim spectat, agemus in *sequenti capite*, *punct. III. n.* 41., agendo de distinctione specifica peccatorum.

20. Quæritur 2. An actus externus addat distinctam bonitatem, aut malitiam actui interno quoad præmium aut pœnam essentialem (nam quoad accidentalem certum est apud omnes). In hac quæstione thomistæ cum communiori tenent negativam sententiam, scotistæ affirmant. Sed quicquid sit de speculativa quæstione, in praxi etiam thomistæ (ut declarat Estius) dicunt, quod cum voluntas operis mali exequutione vehementius adhæret objecto concupito, aut magis oblectatur illo, tunc sine dubio opus externum addit aliquam malitiam voluntati. Et regulariter sic accidit: ideoque bene ait Habert, quod ille, qui externe operatur peccatum, semper dicendus est majus malum committere, quam qui tantum illud concupiscit (1).

(1) Vide lib. 7. n. 47. v. Secundum.

Quæritur 3. An detur actus humanus indifferens in individuo. Concordes sunt thomistæ scotistis dari actum indifferentem in species, sive ex *objecto*, ut est deambulare, campum respicere, etc. Quæstio est an detur in individuo. Scotistæ affirmant, sed probabilius negant thomistæ, quia, cum homo sit rationalis, tenetur quicquid operatur ordinare alicui fini honesto; quod omittendo, culpæ ei verti hoc debet, et actus non est amplius indifferens, nisi forte posset esse, quod ex ignorantia aliquando sine advertentia operetur. Hæc satis de his tribus celeberrimis quæstionibus, quæ magis pertinent ad scholasticam, quam ad moralem. Progrediamur ad loquendum de peccatis, quæ sunt actus humani in specie.

Caput Secundum

De peccatis.

punctum primum

De peccato in genere.

22. *et* 23. *De peccato mortali et veniali.*
24. *ad* 39. *De advertentia.*
40. *ad* 45. *De consensu.*
46. *De peccato philosophico.*

Peccatum definitur a s. Augustino, et a s. Thoma (1), *Dictum, factum, vel concupi-*

(1) 1. 2. q. 71. a. 6.

tum contra legem æternam ; dicitur *contra legem æternam* , quia in hoc consistit tota formalis malitia peccati ; ideoque hæc definitio comprehendit tum peccata commissionis , tum omissionis ; etenim omnia divinam legem offendunt ; et comprehendit etiam transgressiones legis humanæ, cui etiam ipsa lex divina jubet, ut obediatur, *Qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit. Rom.* 13. 2.

23. Quodlibet peccatum grave est Dei offensa non effectiva, quia, ut loquitur Angelicus (1), Deus incapax est nocumenti, sed affective , et est vera injuria et contemtus in divinam Majestatem, quæ postponitur creaturæ. An autem peccatum veniale debeat etiam dici divinæ legis transgressio: affirmamus cum Estio, Soto, Azorio, et aliis; quia licet s. Thomas (2) dicat, quod veniale non est contra, sed præter legem, nihilominus hoc est intelligendum in quantum sit tantum contra ordinem, non contra finem legis, qui est caritas. Sed hic ordo legis observandæ est etiam præceptum: *Noli velle mentiri. Eccl.* 7. *Noli jurare omnino. Matth.* 5. Igitur veniale etiam est contra legem, cum sit expresse a lege vetitum.

24. Pro certo habendum, ut dictum est *numer.* 2., peccatum, ut sit imputabile, debere esse voluntarium, et ut voluntarium sit peccatum mortale debet esse pleno consensu patratum. Itaque 1. requiritur plena et

(1) 1. 2. q. 73. a. 8. ad 2.
(2) 1. 2. q. 88. a. 1. ad 1.

perfecta advertentia ad malitiam objecti; ideoque motus concupiscentiæ *primo primi* dicti, qui penitus rationem præveniunt, carent culpa. Motus *secundo primi*, qui cum semiadvertentia fiunt a semidormientibus, aut alio distractis, ad summum possunt esse veniale. Motus vero deliberati, quorum plene, aut saltem in confuso intellectus advertit malitiam, et voluntas eis consentit, hi sunt mortalia; ita communiter theologi cum s. Thoma (1), qui dicit, quod peccatum mortale ex suo objecto potest evadere veniale ob imperfectionem actus moralis, cum non sit deliberatus, sed subitus (2). Unde alio loco sic ait: *Si quis subito ex aliqua passione in verba imaginata prorumpat, quorum significationem non considerat, et tunc est peccatum veniale, et non habet propriam rationem blasphemiæ* (3). Præterea alibi dicit: *Qui ex lapsu linguæ jurat, siquidem advertat se jurare, et falsum esse quod jurat, non excusatur a mortali. Si autem hoc non advertat, a crimine perjurii excusatur* (4). Hinc concluditur, cum sententia communi, ad peccatum mortale non sufficere semiplenam advertentiam, sed requiri plenam et perfectam. *Et ratio est* (recte inquit cardinalis Gotti), *quia peccatum mortale debet esse plene voluntа-*

(1) q. 7. de malo a. 6. per tot., et 1. 2. q. 88. a. 6.
(2) S. Thom. 1. 2. q. 88. a. 6.
(3) Id. 2. 2. q. 13. a. 2. ad 3.
(4) Id. 2. 2. q. 98. a. 3. ad 2.

rium et liberum, et consequenter cum plena advertentia committi (1).

25. Sed magna quæstio est, an ad peccatum mortale requiratur advertentia actualis et expressa malitia actus, vel sufficiat virtualis et interpretativa. Prima sententia, quam olim tenuere Cajetanus (2), ac Medina, Lopez, Serra, Prado, et alii apud Salmant. (3), atque enixe tuentur Concina, Continuator Tournely, Angelus Franzoja, Antoine, et alii recentiores (4), dicit, minime requiri advertentiam actualem, sed satis esse virtualem et interpretativam: quæ in hoc consistit, quod homo teneatur, et possit malitiam actionis cognoscere, quamvis actualiter non advertat; alias (ut ajunt) reputandi essent immunes a culpa omnes scelesti homines, qui a suis passionibus, aut pravis consuetudinibus obcœcati plura mala patrant, ad nihil advertentes.

26. Secunda vero sententia communior affirmat, requiri actualem advertentiam malitiæ, aut periculi illius, aut saltem obligationis illam advertendi. Et hanc tenent Sylvius, Suarez, Tapia, Sanchez, Sayrus, Palaus, Salas, Bonac., Salmant., tam scholastici, quam morales, Gammachæus, Isambert, Du-Val.; item Vasquez cum Layrano, Tostato,

(1) Gotti tr. 4. de vitiis q. 1. dub. 4. §. 3.
(2) Cajet. 2. 2. q. 88. a. 1. dub. 3.
(3) Salm. tr. 20. c. 13. n. 5.
(4) Conc. in comp. theol. l. 8. d. 3. c. 2. n. 14. Cont. Tourn. tom. 2. de pecc. c. 4. a. 1. Franzoja in Busemb. l. 5. c. 2. de peccat. animadv. I. Antoin.

Adriano VI., Curiel, Victoria, Corduba, et aliis (1). Item s. Antoninus, Wigandt, Sainte Beuve, et cardinal Gotti, quorum loca et verba infra afferentur. Hi dicunt, ad omne peccatum mortale requiri aliqualem advertentiam, sive suspicionem malitiæ actus, vel in se, vel in sua causa, saltem in confuso. Ratio eorum est, quia nihil volitum, nisi præcognitum; unde nequit ignorantia imputari ad culpam, nisi de malitia objecti habeatur saltem aliqua confusa apprehensio; ille enim qui nullo modo advertit malitiam suæ actionis, vel obligationem advertendi, nullo modo peccat adversus illam agendo.

27. His positis, meum proferam sensum, et dico, quod sistendo intra limites justi, præfatæ sententiæ facile conciliari possunt. Nam si dicatur, ad omnia peccata mortalia necessario exposci actualem et expressam advertentiam, hoc utique falsum est; quia multipliciter evenire potest, quod plura mala, quamvis actualiter et expresse non advertantur, bene tamen imputantur ad culpam ea patrantibus, si ipsorum ignorantia sit aliquo modo voluntaria, vel ob negligentiam, vel ob passionem, aut pravum habitum, vel

(1) Sylvius in 1. 2. q. 66. a. 3. q. 3. concl. 2. Suar. to. 5. in 3. p. d. 4. sect. 8. ex n. 14. Tapia l. 3. q. 9. a. 5. et 11. Sanch. dec. l. 1. c. 16. n. 21. Sayr. thes. l. 2. c. 9. n. 11. Pal. tr. 2. d. 1. p. 15. n. 5. Salas tr. 13. d. 8. sect. 11. n. 87. Bon. de censur. d. 1. Salm. schol. tr. 13. d. 13. dub. 1., et Mor. tr. 20. c. 14. n. 8. Gam. t. 2. p. 194. Isamb. p. 233. Vasq. t. 2. q. 123. c. 2. n. 6. Du-Val. d. 1. 178.

ob voluntariam inconsiderationem in operando.

28. Primo igitur modo ignorantia fit voluntaria ob negligentiam, ut docet s. Thomas (1. 2. *q.* 76. *a.* 3.), qui regulam ibi præmittit dicens: *Ignorantia, quæ est causa actus, quia causat involuntarium, de se habet quod excuset a peccato, eo quod voluntarium est de ratione peccati.* Deinde subdit, ignorantiam posse esse voluntariam duobus modis, *Vel directe, sicut cum aliquis studiose vult nescire, ut liberius peccet, vel indirecte, sicut cum aliquis propter laborem, vel alias occupationes negligit addiscere id per quod a peccato retraheretur. Talis enim negligentia facit ignorantiam ipsam esse voluntariam, et peccatum, dummodo sit eorum, quæ quis scire tenetur et potest. Et ideo talis ignorantia non totaliter excusat a peccato. Si vero sit talis ignorantia, quæ omnino sit involuntaria, sive quia est invincibilis, sive quia est ejus quod quis scire non tenetur, talis ignorantia omnino excusat a peccato.* Nota, *Talis enim negligentia facit ignorantiam ipsam esse voluntariam.* Præterea nota hîc, Angelicum ultimis verbis relatis non dubitare, quod bene possit dari invincibilis ignorantia etiam eorum, quæ quis scire tenetur. Idem scribit alibi (*De malo q.* 3. *a.* 7. *ad* 7.): *Ignorantia, quæ est omnino involuntaria, non est peccatum. Et hoc est quod Augustinus dicit:* Non tibi imputatur ad culpam, si invitus ignoras, sed si scire neglexeris. *Per hoc autem quod addit,*

sed si scire neglexeris, *dat intelligere, quod ignorantia habet quod sit peccatum ex negligentia præcedente, quæ nihil est aliud, quam non applicare animum ad sciendum ea, quæ quis debet scire.* Eodemque loco *ad* 8. ait s. Thomas, quod tum ignorantia reputatur voluntaria cum homo, *propter laborem addiscendi, vel ne impediatur a peccato, quod diligit, scientiam recusat; et sic ignorantia est a voluntate quodammodo imperata.* Hisce igitur locis s. Doctor minime quippe culpabilem reputat ignorantiam ejus, qui non advertit, sed ejus, qui negligit, sive recusat actu quodammodo a voluntate imperato animum applicare ad ea addiscenda, quæ scire tenetur circa præceptum quod urget, ut expressius declarat in corpore prædicti articuli 3., inquiens: *Causa ignorantiæ est animum ad sciendum non applicare; et hoc ipsum non applicare animum ad sciendum id quod quis debet scire, est peccatum omissionis.*

129. Secundo modo ignorantia fit voluntaria ob passionem, quam quis vult deliberate sequi; illi enim, qui secundum suam passionem operatur, bene imputabitur omnis pravus effectus tali passioni connexus, licet in particulari non agnoscatur; quia cum homo passionem aliquam amplexatur, consequenter ipse amplectitur omnes effectus communiter ex illa passione provenientes, qui etsi in particulari non prævidentur, prævidentur saltem in confuso; volens enim aliquam explere passionem, puta vindictam, admittit

consequenter, saltem in confuso, quæcumque perversa media, quæ ad explendam passionem illam conducunt. Unde effectus provenientes, quamvis non sint voluntarii in se, sunt tamen voluntarii in sua causa, nimirum in adhærendo in passionem. Ita etiam docet s. Thomas (1. 2. *q.* 6. *a.* 8.), ubi ignorantiam hujus operantis per passionem vocat *ignorantiam malæ electionis*, dicens: *Alio modo dicitur ignorantia voluntaria ejus, quod quis potest scire et debet; sic enim non agere, et non velle, voluntarium dicitur. Hoc igitur modo dicitur ignorantia, sive cum aliquis actu non considerat, quod considerare potest et debet, quæ est ignorantia malæ electionis, sive ex passione, vel ex habitu proveniens.* Idem repetit in *opusc. de malo, q.* 3. *a.* 10., ubi ait: *Ligatio rationis per passionem non imputatur ad culpam, nisi forte quoad principium talis passionis, quod fuit voluntarium; poterat enim voluntas a principio impedire, ne passio in tantum procederet.* Præterea alibi (1. 2. *q.* 77. *a.* 7.) dicit: *Quandoque vero passio non est tanta, quod totaliter intercipiat usum rationis, et tunc ratio potest passionem excludere, divertendo ad alias cogitationes, vel impedire, ne suum consequatur effectum.*

30. Tertio modo ignorantia fit voluntaria ratione pravi habitus, ut etiam habetur ex s. Thoma loco supracitato (1. 2. *q.* 6. *a.* 8.); et tunc actus mali, qui ex malo habitu proveniunt, sunt pariter voluntarii, vel in sua causa, scilicet cum in principio prava con-

suetudo voluntarie contrahitur; vel potius quia, ut sentio cum Antoine, et Auctore libri, cui titulus, *Istruz. de' novelli Confessori*, hujusmodi peccatores male habituati, quamvis habeant cognitionem minus expeditam quam alii, semper tamen habent cognitionem aliquam actualem suorum criminum sufficientem ad reddendos actus deliberatos et mortales; cum enim ipsi parvipendant peccatum, non fit in eorum animis illa sensibilis et memorabilis impressio, quæ fit in alio habente conscientiam minus depravatam; et hinc evenit, quod in eorum memoria non remanet vestigium actualis illius cognitionis, quam satis habuerunt antea de peccato, aut vestigium est adeo leve, ut interrogati de facili respondeant, quod non adverterint; sed cautus confessarius non debet ipsis fidem præstare. Et idem videtur dici etiam posse de operantibus secundum suas pravas passiones, quibus non jam defuit omnis cognitio malitiæ suarum culparum, sed cognitio est in eis tam obscura, ut vix discerni possit.

31. Quarto demum modo ignorantia fit voluntaria et culpabilis, ut dicunt Tannerus et Antoine (1) cum s. Antonino, si homo in agendo advertenter negligit adhibere considerationem, quam res agenda meretur; illi enim, qui jam advertit (ut recte ait Antoine) aliquid amplius considerandum, et tamen

(1) Tanner. to. 2. d. 4. q. 5. dub. 5. a n. 103. Antoine tract. de pecc. c. 4. q. 7. in fin.

vult præcipitanter operari, merito imputantur omnes errores, quos committit.

32. Contra vero mihi omnino tenendum videtur, si ignorantia nullo ex prædictis modis fuerit voluntaria, et homo nullam habuerit actualem advertentiam malitiæ, vel periculi, nec directe, nec indirecte, neque in se, neque in sua causa, tunc nullo modo imputantur ei errores quos non advertit. Ratio, quia ut imputentur alicui effectus cujusdam causæ debet necessario præcedere (saltem in principio) advertentia actualis et expressa malitiæ objecti; advertentia enim interpretativa, ut recte loquuntur Salmanticenses (1), fundatur super aliquam advertentiam expressam, sicut voluntarium indirectum fundatur super directum. Præterquamquod advertentia interpretativa supponit obligationem et potentiam advertendi; sed deficiente omni advertentia expressa, non est potentia adversandi, et ideo nec obligatio, cum nulla obligatio liget, nisi prius quodammodo agnoscatur.

33. Dices: omnis ignorantia in eo, qui tenetur et potest suam obligationem advertere, est vincibilis, et propterea culpabilis. Sed recte respondent Sylvius et Suarez, quod ille qui omnino ignorat malitiam objecti, et adhuc obligationem advertendi, habet quidem potentiam remotam, sive physicam, ad advertendum, sed caret potentia proxima et

(1) Salm. tr. 20. c. 13. n. 7.

expedita, quæ homini necessaria est ad cognoscendam deformitatem suarum actionum. *Quis nesciat non esse in hominis potestate, quod sciat?* ait s. Augustinus *lib. de Spirit. et lit.* Unde nequit ipse naturaliter ac humano modo suam vincere ignorantiam. Agnoscet quidem suam actionem qua actio est, sed ignorabit eam qua mala est; sola enim cognitio objecti in esse physico non est sufficiens principium ad discernendum, nec ad inquirendum objectum in esse morali, quod equidem prorsus differt a physico. *Quando nulla* (sapienter ait p. Suarez) *talis cogitatio in mentem subiit, qua possit voluntas excitari ad quærendam scientiam, non est in potestate hominis se ad illam movere, et consequenter non potest talis ignorantia homini imputari* (1). Et hoc est quod docet s. Thomas (1. 2. *q.* 76. *a.* 2.) dicens: *Unde propter negligentiam ignorantia eorum, quæ aliquis scire tenetur, est peccatum. Non autem imputatur homini ad negligentiam, si nesciat ea quæ scire non potest; unde horum ignorantia invincibilis dicitur, quia studio superari non potest.* Studium autem hoc sive diligentia adhibenda ad expellendam ignorantia, ut recte advertit Sylvius cum Medina, et Richardo (2), non debet esse summa, sed sufficit si sit moralis, et talis quam prudentes communiter adhibere solent in re gravi; su-

(1) Suar. in 3. p. to. 5. d. 4. sect. 8. n. 18.
(2) Sylvius in 1. 2. q. 76. a. 3. concl. 1., et deinde q. 3. concl. 1.

perveniente enim dubio indoctus debet consulere peritos: doctus vero consulere libros vel cum aliis doctis rem conferre.

34. Hanc denique sententiam observo communiter teneri ab auctoribus, non solum probabilistis (qui eam non jam ut probabilem, sed *tamquam certissimam apud omnes* agnoscunt, sicut scribit Suarez), at etiam antiprobabilistis; etenim De Sainte Beuve doctor Sorbonicus sic ait: *Si advertatur tantum in actum materialiter sive physice consideratum, et non formaliter seu moraliter, erit tantum volitus actus iste, ut est quid physicum, et non ut est quid morale; ergo non ut malum; et in hoc non erit malitia* (1). Cardinalis Gotti scribit: *Dico secundo, ad peccatum mortale sufficere advertentiam implicitam seu virtualem malitiæ actionis, vel ejus periculi; etenim eo ipso quo quis dubitat aut suspicatur de malitia suæ actionis, vel malitiæ periculo, et tamen rei veritatem inquirere negligens actionem ponit, censetur interpretative et ipsam malitiam velle* (2). P. Wigandt pariter inquit: *Dico* 1. *Deliberatio, seu advertentia, est duplex: una est plena et perfecta, quæ adest quando homo advertit, non solum ad operationem quoad entitatem naturalem ejus, v. g. ad esum carnium, sed etiam ad ejus malitiam, aut periculum transgressionis legis: alia est imperfecta etc. Dico* 2. *Ut aliquid in individuo imputetur ad culpam mortalem, debet adfuisse ple-*

(1) Sainte Beuve de pecc. d. 5. sect. 1. a. 3.
(2) Gotti to. 2. tr. 4. de vitiis q. 1. dub. 4. §. 3. n. 11.

na et perfecta deliberatio (1). Consentit his s. Antoninus, qui ad peccandum mortaliter in delectatione morosa requirit, non solum deliberationem, sed etiam animadversionem periculi, his verbis : *Aut ergo manet talis complacentia post sufficientem deliberationem et animadversionem periculi, et tunc est mortale* (2). Alio loco inquit: *Defectus recti judicii ad inconsiderationis vitium pertinet, prout scilicet aliquis in rectejudicando deficit, ex eo quod contemnit vel negligit attendere ea, ex quibus rectum judicium procedit* (3). Consentit etiam Continuator Tournely, qui sic concludit: *Itaque, ut intra veri limites gradum sistamus, existimamus eum, qui ita non advertit ad peccati malitiam, ut vel naturali raptus distractione, vel ob similem causam advertere non possit, peccato non teneri. Sic excusabitur pœnitens, qui injunctam pœnitentiam præ oblivione non implet. Verum aliter dicendum de actionibus, quas eliciunt aut omittunt viri terrenis rebus absorpti, passionibus suis servientes, assueti, ut nequidem cogitent se non cogitare* (4). Sed idem jam nos admisimus supra *n.* 28. *ad* 31. Consentit etiam Antoine, qui, agens de ignorantia dicit, inadvertentiam sive inconsiderationem esse culpabilem in eo, qui debitam diligen-

(1) Wig. tr. 4. ex. 2. de pecc. n. 50.
(2) S. Ant. p. 2. tit. 5. c. 5. in fin.
(3) Idem ibid. c. 11. sub init.
(4) Cont. Tourn. to. 2. de pecc. c. 4. a. 1. pag. 283. in princip.

tiam omittit, vel qui præcipitanter agit, jam advertens rem indigere majori consideratione, vel qui actu positivo vult sequi passionem, quæ advertentiam impediat. *E contra* (dicit) *si inadvertentia sit invincibilis in homine habente cognitionem habitualem debitam, est prorsus inculpabilis, et excusat a peccato ea quæ ex illa fiunt contra legem, quia malitia actus tunc nullatenus ne interpretative quidem est voluntaria; nam sine potestate cognoscendi non potest esse volitio* (1).

35. Hinc concludendum, quod opinio eorum (si forte adsunt) qui dicunt operanti adversus legem imputandos esse omnes errores quos committit, etiamsi nulla unquam intercesserit actualis advertentia, nec directa nec indirecta, in se vel in causa, saltem in confuso, sed tantum adfuerit advertentia interpretativa, in hoc dumtaxat consistens, quod ipse debuit et potuit sola potentia physica et remota malitiam advertere: hæc opinio nullo modo sustineri potest. Alias sequeretur, quod plurimi homines multis mortalibus culpis gravati se invenirent, quin circa illas ullam cognitionem unquam habuerint. Dicent, quod homines illi in pœnam aliarum culparum, puta ob cupiditates suas non repressas, obligationes proprii status non impletas, ceterasque negligentias, merentur subtractionem lucis, qua alioquin bene advertissent operationum suarum malitiam, et

(1) Antoine de peccat. c. 4. q. 7.

ideo omnes sui errores imputantur ad culpam. Sed ut illatio hæc valere posset, prius probanda esset supposita propositio, quæ nobis minime probatur; nam ratione aliorum defectuum Deus privabit aliquem sua ulteriori luce, qua tentationibus et passionibus propriis restitisset, nisi defecisset in aliis; itaque subtractio illa efficiet, quod talis homo incidat in culpas, quas satis advertit ut culpas; sed non efficiet, quod ei imputentur errores, quos nullo modo, neque expresse, neque in confuso, ut culpas agnoscit; quia ubi non est cognitio, non est libertas; et ubi non est libertas, non est peccatum. Instabunt. Sed s. Thomas (*Lect. 7. in cap. 1. epist. ad Rom.*) dicit: *Si ignorantia causatur a culpa, non potest subsequentem culpam excusare.* At hoc dicimus sane intelligendum de ignorantia voluntaria aliquo ex modis, ut supra ab eodem Angelico explicatis. Præterquamquod s. Doctor loquitur ibi de infidelibus, quibus errantibus in fide, ob eorum certe culpabilem ignorantiam, merito imputantur ad culpam omnia mala quæ patrant.

36. Præterea si absque ulla advertentia imputantur homini omnes sui errores, quamvis ipse, debita diligentia jam adhibita, recte operari judicet, sequeretur, quod ad honeste operandum non sufficeret sequi sententias (si sint minus tutæ) nec probabiliores, nec probabilissimas, nec etiam moraliter certas. Sed hoc dici nequit, cum ab Alexandro VIII. damnata sit prop. 3., quæ dicebat; *Non licet*

sequi opinionem inter probabiles probabilissimam.

37. Remanet objectionibus prolixis adversariorum satisfacere; sed nos brevi expediemur. Opponunt I. illud in *reg.* 13. *juris in* 6., ubi dicitur: *Ignorantia facti, non juris, excusat.* Sed huic bene respondet Sylvius (1), id intelligi de statutis forensibus, uti jam explicat Glossa ibidem; in foro enim judiciali post legis promulgationem ignorantia transgressorum ordinarie præsumitur vincibilis, nisi adsit aliqua ratio quæ contrarium præsumere faciat, ut habetur *in c. In tua tit. Qui matrim. accus. etc.*

38. Opponunt II., quod si ad omnia peccata requireretur actualis advertentia, inculpabiles reputandi essent Judæi crucifigentes Dominum, Pagani occidentes martyres, et Hæretici innumera crimina perpetrantes. Sed uno verbo his omnibus respondetur, nempe, quod horum omnium ignorantia fuit et est omnino crassa. Loquens enim Christus Dominus de Judæis, dixit: *Si opera non fecissem in eis, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent. Jo.* 15. 24. Idem quippe dicendum de infidelibus, et hæreticis, quibus ob suam malitiam vel supinam negligentiam omnes sui errores juste imputantur ad culpam.

39. Opponunt III., quod sententia requirens aliquam advertentiam actualem non differt

(1) Sylvius 1. 2. q. 76. a. 3. Qu. 1. concl. 7.

ab ea, quæ peccatum philosophicum tuebatur a culpa theologica immune. Sed respondetur, quod ideo præfata opinio proscripta fuit ab Alexandro VIII., quia ille qui operatur contra rectam rationem, ut supponitur in peccato philosophico, etiamsi non reputet lædere Deum, reipsa jam lædit; offendendo enim naturam rationabilem, offendit simul ipsius naturæ Auctorem. Sed in tali peccato semper requiritur, ut homo advertat suam actionem rectæ rationi adversari. Quid ergo commune est inter peccatum philosophicum, et actionem illam, qua quis nullo modo, ne in confuso quidem, advertit esse malam, et forte aliquando bonam reputat?

40. Præterea ad hoc, ut peccatum sit mortale, requiritur plenus consensus voluntatis, ut communiter omnes dd. catholici docent, Contensonius, Tournely, Gonet, Wigandt., Gotti, Concina, Sanch., Salmant., Cardenas, etc. ex s. Thom. 3. *p. q.* 88. *a.* 7. Ratio est, quia ad peccatum consummatum requiritur perfectum voluntarium, quod idem est, ac plenus consensus (1). Potest tamen voluntas assentiri gravi culpæ cum consensu indirecto, nempe cum vult causam prævidens effectum, ut superius dictum est; sed hoc intelligitur, cum adest obligatio impediendi effectum; nam si in aliquo casu non adest talis obligatio, excusabitur quidem (causam ponendo) a malitia effectus, cum positive non vult, licet illum prævideat (2).

(1) Lib. 5. n. 5. (2) Ib. n. 6.

41. Notandum I., post intellectus advertentiam, tribus modis posse voluntatem ferri circa objectum peccaminosum sibi propositum, 1. positive in illo consentiendo. 2. Positive resistendo. 3. Negative se habendo, nec consentiendo, nec resistendo. Hinc fit quæstio, an graviter peccet, qui negative se habet, et positive non resistit appetitus sensitivi motibus circa objectum graviter malum? Generaliter loquendo juxta sententiam veriorem Gerson., Sanch., Castrop., Salmant. cum s. Thoma, et aliis, iste leviter peccat, non vero graviter; nam periculum consensus, qui potest esse in non resistendo, non est proximum, sed tantum remotum (1).

42. Sed secus procedit in delectatione carnali, cui (juxta sententiam communem dd.) tenemur sub gravi positive resistere, quia istæ, cum sunt vehementes, de facili possunt sibi trahere voluntatis consensum, si ipsa positive non resistit (2).

43. Quomodo autem hujusmodi carnis tentationibus resistendum sit, auctor quidam modernus quoad frænandam externam et sensualem commotionem dicit, multum prodesse, vestibus tegere et comprimere partes commotas. Quoad præservandam animam a consensu juvant devotæ cogitationes super Jesu Christi morte, super inferno, aut morte: et valde quoque proderit animo revolvere conscientiæ remorsus, quos anima, patra-

(1) Lib. 5. n. 6. (2) Ibid. n. 7.

to peccato, sensitura erit, cum advertet Deum amisisse. Sed maxime quoque juvat, imo necesse est in hujusmodi tentationibus ad orationem confugere; nam (teste Sapiente) castitas obtineri non potest, nisi a Deo, et per orationem : *Et ut scivi, quod aliter non possum esse continens, nisi Deus det; adii Dominum, et deprecatus sum. Sap.* 8. 21. Invigilet confessarius ad insinuandas pœnitentibus, præcipue recidivis, istas considerationes, ne eorum sequatur exemplum, quibus satis est ab ore pœnitentis audivisse, se amplius nolle peccare, et nullo alio interposito sermone, eos absolvunt. Præ ceteris eos moneant, ut in turpibus tentationibus, ne cum eis mente sermocinentur, sed propositum renovent se mori potius esse paratos, quam assentiri Dei offensæ, et ut inde statim invocent pluries cum fiducia ss. Nomina Jesu et Mariæ, hac invocatione intendentes eorum auxilium exposcere. Dixi, *ne mente cum tentationibus sermocinentur*; omnes enim spiritus magistri advertunt, quod in hujusmodi sensus tentationibus, sicut etiam in illis contra fidem, satius est mentem alio divertere, quam manu cum eis (ut dici solet) conflictari, contrariis voluntatis actibus obsistendo, et rationes exquirendo, quibus sibi suadeat, cur consentire non debeat. Cum vero motus sunt leves, melius erit, quin resistat, si eos contemnat (1).

(1) Vide lib. 5. n. 8.

44. Et insuper advertatur, non esse obligationem resistendi tentationibus et motibus carnalibus, cum adest justa causa positive non resistendi, puta si quis expertus esset resistendo magis augeri motus, et contra contemnendo cessari: aut si motus proveniant ex aliqua necessaria aut utili actione, sicut est ab audiendis confessionibus, aut a legendis libris, ut discatur disciplina moralis, aut medica, aut a tactibus necessariis in medendo, et similibus. Nam tunc (ut docent dd.) non tenemur opus omittere propter hujusmodi involuntarios motus, nec resistere positive, si illi motus durarent, et magnæ esset molestiæ debere semper eos positive repellere. Satis tunc erit dare operam, ne consentiat: dum hæc ipsa diligentia erit sibi sufficiens reluctatio. Ita Tolet., Cajet., Laym., Tournely, Azor., Sanch., La-Croix, etc. (1).

45. Notandum II., peccata omissionis requirere actum positivum et deliberatum voluntatis in consentiendo omissioni operis præcepti, ut bene docent Gonet, Filliuc., et Salmant., quicquid dicant alii (2). Insuper advertendum, omissiones, quæ proveniunt a causa prius posita, non imputari ad peccatum tunc, cum omittitur præceptum, sed cum ponitur causa, ut recte dicunt Sanch., Becan., Filliuc., contra alios. Hinc qui causam ponit prævidens effectum; exemp. g., qui ebriatur prævidens se omissurum sacrum,

(1) Lib. 5. n. 4.
(2) Vide Sahn. tr. 20. c. 10. n. 11.

etsi accideret, ut postea sacro adesset, etiam ei confitendum esset peccatum omissionis, qui præstitit consensum, cum causam posuit, nempe ebrietatem (1). Nihilominus si peccato consummato annexa sit censura, et quis, antequam effectus sequatur, se retractaret, tunc esset reus effectus prævogniti, sed non incurreret censuram, quia censura requirit contumaciam eodem temporis momento, quo peccatum consummatur (2). Si quis omitteret sacrum, ut iret venatum, aut ut ludo vacaret, sat erit, si tantum confiteatur missæ omissionem; quia ideo ludus et venatio sunt illi peccatum mortale, quia sunt causa omissionis sacri (3).

46. Notandum III., propositionem, quæ dicebat, non esse mortale, nec mereri pœnam æternam peccatum philosophicum, nempe illam culpam, quæ dignoscitur esse contra rationem, sed non contra legem divinam, quæ his verbis adnotatur: *Quod in eo, qui vel Deum ignorat, vel de Deo actu non cogitat, sit grave peccatum mortale dissolvens amicitiam Dei, neque pœna dignum;* merito fuisse damnatam ab Alexandro VII.; quia qui advertit opus suum esse naturæ rationabili adversum, advertit saltem in confuso injuriam quæ irrogatur naturæ Auctori, qui est ipse Deus.

(1) Vide lib. 5. n. 10. v. Notandum III.
(2) Ibid. v. Not. III. in fin.
(3) Lib. 5. n. 10. v. Not. II.

PUNCTUM SECUNDUM

De peccatis in particulari, de desiderio, complacentia, et delectatione morosa.

47. *Desiderium, gaudium, et delectatio.*
48. *An in delectatione explicanda sit species.*
49. *Delectatio de opere malo, et de mala cogitatione.*
50. *Desiderium mali, si esset licitum.*
51. *Delectatio et desiderium inter sponsos etc., et inter conjuges.*
52. *Delectatio de causa mala ob bonum effectum.*
53. *De damno alterius ob bonum finem.*
54. *De rebus prohibitis lege positiva.*

47. Inter cogitationes peccaminosas distinguenda sunt inter se desiderium, gaudium (sive complacentia), et delectatio morosa. *Desiderium* respicit tempus futurum, et est cum homo deliberate cupit opus malum opere complere. Hoc desiderium dicitur efficax, cum quis proponit illud exequi; inefficax cum consentit in voluntate exequendi, si posset, v. g. si diceret, vellem surripere thesaurum ab ecclesia, si possem. *Gaudium* respicit tempus præteritum, et est quando homo complacet sibi de malo patrato. *Delectatio morosa* denique respicit tempus præsens, et est cum quis præsentem sibi imaginatur actum peccati, et de illo oblectatur, ac si tunc illum exequeretur. Et dicitur *morosa*, non quia opus sit longa mora, ut fiat peccatum, quia illa potest momento com-

pleri, sed ob moram deliberatam, quam voluntas facit (1).

3. Hoc posito, notandum 1., tam desiderium, quam complacentiam comprehendere totam malitiam, et omnes species, quibus objectum induitur; unde si quis v. g. cupit cum aliqua coire, vel sibi complacet de copula habita cum illa, debet explicare qualitatem mulieris, an sit conjugata, an habeat votum castitatis. Ideoque bene docent Salmant. (2) cum Lugo, Castrop., etc., quod si quis se jactat de peccato patrato, debet explicare in confessione omnes species illius, quia in se jactando regulariter adjungitur ad jactantiæ malitiam etiam complacentia de peccato commisso (3). An autem idem dicendum de delectatione morosa, quæstio est. Alii affirmant, ut Cajet., Less., Sanch., etc. Alii negant, ut Azor., Lugo, Bonac., Laym., Coninch., Castropal., etc., qui dicunt, quod si quis delectatur de copula conjugatæ, non ut conjugatæ, sed tantum ut pulchræ, non committit adulterium, siquidem adulterii circumstantia non intrat in delectationem, prout intrat in desiderium et in complacentiam, quæ (ut dictum est) totum objectum, ut in se est, exhauriunt, nec possunt præscindere ab illius circumstantia. Hæc opinio speculative loquendo est valde probabilis, sed in praxi dico cum Holzmann, sine dubio

(1) Vide Opus nostrum lib. 5. n. 15.
(2) Tract. 20. c. 3. n. 66. et 67.
(3) Lib. 5. n. 25.

esse explicandas in delectatione omnes objecti circumstantias, quia in illa adest periculum proximum desiderii pravi peccandi cum hujusmodi persona (1).

49. Notandum 2., aliam esse delectationem de malo, cum opus malum est objectum delectationis: et hæc delectatio sine dubio est graviter peccaminosa, si opus est culpa gravis: aliam esse delectationem de cogitatione operis mali, cum non delectatur de opere malo, sed tantum de cogitatione illius: v. g. aliquis legit materias turpes, et non delectatur de illis, sed tantum de illius lectione. Hæc delectatio etiam potest esse gravis, cum adest proximum periculum consensus; sed cum non adest tale periculum, erit tantum venialiter mala; imo omni culpa carebit, cum justam habet causam legendi, aut cogitandi de hujusmodi materiis, causa v. g. studendi, medendi, aut confessiones auscultandi, etc. Ita s. Thom. 1. 2. *q.* 74. *a.* 8. et s. Anton., Sanch., Less., Bonac., Salmant., aliique communiter (2).

50. Quæritur 1. An peccet graviter, qui concupiscit objectum graviter malum, sed sub conditione si esset licitum. In rebus prohibitis lege positiva, certo negandum. Dubium restat in prohibitis lege naturali. Et tunc ita distinguendum: si conditio abstrahit totam malitiam peccati, v. gr., si quis diceret, si Deus mihi permitteret, vellem equum Ti-

(1) Lib. 5. n. 15. infra. (2) Ibid. n. 17.

tii mihi accipere; hic non peccaret, vel saltem non graviter: secus autem si conditio non aufert malitiam, v. g. peccarem, si non adesset infernus; occiderem, si non essem sacerdos, et hujusmodi alia. Et idem rationabiliter dicunt Sanch., Laym., Azor., de eo, qui diceret: si non esset peccatum, ulciscerer, blasphemarem, etc.; nam cum hæc sint intrinsece mala, numquam abstrahi possunt ab sua malitia. Quamvis probabiliter dicant Sanch., Bonac., Castropal., Vasq., Sa, Valent., et Salmant. cum Cajetano et aliis, quod cum quis cupit aliquid malum sub conditione, si non esset malum, numquam concupiscit malum revera, sed tantum ostendit inclinationem ad illud, quod ad mortale non attingit. Qui vero optaret absolute, ne esset prohibitum, quod est intrinsece malum, non potest excusari a mortali, dum ex se malum est velle invertere ordinem et legem naturæ, ut recte dicunt Salmant. (1).

1. Quæritur 2. An sponsus possit delectari de congressu cum sponsa sub conditione, si esset sibi uxor, aut cogitando ad tempus, quo erit uxor. Alii absolute admittunt. Alii admittunt, modo delectatio sit de solo appetitu rationabili, præciso periculo appetitus sensitivi, nimirum sine spirituum commotione. Sed nos cum Sanch., Suar., Laym., Azor., Salm., Holzman., Roncaglia, Croix, etc.

(1) Vide lib. 6. n. 13. v. Quæritur.

dicimus, neutrum admittendum, quia delectatio facit objectum sibi præsens, et cum sit tunc præsens objectum a conditione cohonestante præcisum, tunc objectum certe est malum, et quamvis consensus sit conditionatus erga objectum, est tamen absolutus erga delectationem (1). Aliud est autem, ait Roncaglia, si sponsus desiderat simpliciter copulam futuram cum sponsa, quando sibi erit uxor: quia tunc optat rem ad tempus, quo revera illa sibi licita erit. Sed hoc non obstante ego subjungo, quod per hujusmodi desideria, cum quis moratur in iis cogitationibus, magnum subest periculum delectationis præsentis; ideoque debet confessarius omnino prohibere, ne sponsi in hujusmodi desideriis morentur. Contra valde probabile est per se non esse mortale se delectare de copula habita vel habenda cum sua uxore absente (quicquid dicant Salmant., et Roncaglia, qui affirmant, si delectatio habeatur cum commotione spirituum); dum semper ac periculum pollutionis abest, matrimonium ipsum licitos reddit tactus impudicos inter conjuges (qui sine dubio nequeunt esse sine commotione, aut saltem sine proximo periculo commotionis, et tamen eos ipsi Salmanticenses et Roncaglia non damnant de mortali): ita reddit per se licitam ipsam delectationem copulæ, et hujus sententiæ sunt s. Anton., Cajet., Coninch.,

(1) Lib. 5. n. 14. et 24.

Vasq. et Croix cum Suar., Gers., Laym. etc. (1)., et expresse eam docet etiam s. Thomas (2).

2. Quæritur 3. An liceat oblectari de aliquo opere intrinsece malo quod accidit, ob bonum effectum inde secutum. Distinguendum: si opus est formaliter malum, nempe cum peccato patratum, pro certo est apud omnes, non licere delectari de illo. Si autem accidit sine peccato, non desunt qui admittunt, posse delectari de illo, uti de causa boni effectus; nos vero cum Sanch., Laym., Croix, Salmant., Roncaglia, etc., dicimus, talem delectationem semper esse illicitam ; quia licet opus non fuerit peccaminosum, nihilominus semper fuit objective malum. Et hoc videtur non posse amplius revocari in dubium post proposit. 15. damnatam ab Innoc. XI., quæ dicebat : *Licitum est filio gaudere de parricidio parentis a se in ebrietate perpetrato, propter ingentes divitias inde ex hæreditate consecutas.* Nec obstat quod dicit s. Thomas (3): *Si autem placet* (nempe nocturna pollutio), *ut naturæ exoneratio, peccatum non creditur.* Dum hoc intelligendum de pollutione pure naturali, quæ provenit a natura se exonerante; ideoque cum non sit objective mala, licet delectari de exoneratione ob eam obtenta. Contra (per se loquendo) licet delectari non de causa peccaminosa, sed de ef-

(1) Lib. 5. n. 25.
(2) Quæst. 15. de malo a. 2. ad 17.
(3) In 4. dist. 9. q. 1. a. 4. q. 1. ad 5.

fectu inde secuto, ut de exoneratione ob pollutionem habita, aut de acquisitione hæreditatis orta ex homicidio. Dictum est *per se loquendo;* quia etiam delectatio solius effectus, ut dicunt Salmant. et Roncaglia, non caret aliquo periculo (1).

53. Quæritur 4. An licitum sit delectari, aut optare damnum proximo propter aliquem bonum finem. Prænotandæ hîc sunt duæ propositiones damnatæ ab Innoc. XI., nempe 13., quæ dicebat: *Si cum debita moderatione facies, potest absque peccato mortali de vita alicujus tristari, et de illius morte naturali gaudere, illam inefficaci affectu petere et desiderare: non quidem ex displicentia personæ, sed ob aliquod temporale emolumentum.* Et prop. 14. *Licitum est absoluto desiderio cupere mortem patris, non ut malum patris, sed ut bonum cupientis, quia nimirum obvenitura est pinguis hæreditas.* Hæ fuerunt merito damnatæ, quia secundum ordinem caritatis vita proximi præferenda est cuicumque nostro temporali emolumento bonorum, aut bonorum. Contra licet gaudere, et cupere damnum temporale proximi ob bonum commune, aut innocentis, aut proximi; ita docent Toletus, Nav., Bonav., Salmant., Roncaglia, etc., cum s. Thoma (2), qui sic loquitur: *Potest aliquis salva caritate optare malum temporale alicui, et gaudere, in quantum est impedimentum malorum alte-*

(1) Lib. 5. n. 20.
(2) In 3. sent. dist. 30. q. 1. a. 1. ad 4.

rius, vel communitatis, vel Ecclesiæ. Item scribit s. Gregorius: *Evenire plerumque potest, ut, non amissa caritate, et inimici nostri ruina lætificet, et rursus ejus gloria sine invidiæ culpa contristet; cum et, ruente eo, quosdam bene erigi credimus, et proficiente illo, plerosque injuste opprimi formidamus. Mor. lib.* 22. *c.* 22. Quare licet (semper tamen servato ordine caritatis) optare, aut sibi complacere de infirmitate, aut morte impii, ad exemplum aliorum, et ut cesset ille a præbendis scandalis, aut ruinæ esse alio modo animabus. Ita etiam gaudere licet de damno temporali privati ad evitandum damnum commune. Ita etiam dicunt Salmanticenses, et Roncaglia, posse patrem cupere mortem filio, si juste timet, ne ille dedecori futurus esset familiæ (1). Ita etiam Sotus, Castropal., Trullench., Granad., Viva, Felix Potestas (contra Nav., Salmant., etc.) permittunt, sibi posse mortem optare, si minus duram putaret esse sibi mortem, quam vitam adeo molestam ob infirmitatem, paupertatem, aut aliam molestiam, qua afficitur. Et hoc mihi non videtur improbabile; ut contra videtur improbabilis mihi cum Roncaglia et Salm. opinio Azorii et Bonac., licitum esse matri mortem filiæ optare, quia eam in matrimonium collocare nequit ob ejus deformitatem aut paupertatem familiæ, aut quia ipsa mater vexatur a viro illius causa (2).

(1) Lib. 5. n. 21. v. Licitum. (2) Ibid. n. 22.

54. Oblectari autem de rebus solum a lege positiva vetitis, uti est in diebus jejunii oblectari de carnibus, etc., hoc semper licitum est, aut saltem non est culpa gravis. Sed contra ei, qui ex inadvertentia in die jejunii carnem comedit, non licet de hoc delectari (1).

PUNCTUM TERTIUM

De peccatorum distinctione, I. quoad speciem, II. quoad numerum.

55. *et* 56. *De distinctione specifica.*
57. *De numerica, et de I. radice a multiplicitate actuum.*
58. *ad* 61. *Circa actus internos.*
62. *et* 63. *Circa actus externos.*
64. *et* 65. *De II. radice a diversitate objectorum totalium.*

55. Et I. Quoad speciem, quæritur primo a doctoribus a quibus radicibus desumenda sit distinctio specifica peccatorum. S. Thomas docet desumendam ab objectis vitiosis specie diversis; Scotus contra ab oppositione ad diversas virtutes, quibus opponuntur peccata. Utraque sententia est probabilis; secunda tamen, ut fatetur etiam Tapia thomista, est facilior ad distinguendas species peccatorum. Quare dicimus, distinctionem specierum desumi a duabus radicibus, prima ab oppositione ad diversas virtutes, ut di-

(1) Lib. 5. n. 27.

ctum est. Sed quia aliqua peccata opponuntur eidem virtuti, ut blasphemia et perjurium ambo opponuntur religioni; ideo dicimus, secundam radicem desumendam a diversa deformitate eidem virtuti opposita. Hoc tamen valet, ut distinguantur peccata commissionis; peccata enim omissionis quoad speciem distinguuntur tantummodo ab objectis, quæ omittuntur, v. g. omissio sacri et jejunii ambo adversantur Ecclesiæ obedientiæ, et in tantum sunt diversæ speciei, in quantum sacrum et jejunium sunt objecta diversæ speciei (1).

6. Quæritur secundo, an peccatum ex *objecto* leve possit propter aliquam circumstantiam devenire ad gravitatem speciei superioris. Vasq. et Durandus negant; sed affirmat sententia communis, quam tenent Suar., Castropal., Salmant., et alii cum s. Thoma (2), cum non accidat physice, sed moraliter. Quare ait s. Doctor (3) esse graviorem bestialitatem perjurio (4). Et ideo regula prædicta metiendi gravitatem peccati ex oppositione ad superiorem virtutem currit tantum, quando peccata sunt maxima adversus aliquam virtutem, non autem cum comparatur maximum peccatum adversans uni virtuti cum minimo adversante alii virtuti (5).

7. II. Quoad numericam distinctionem, di-

(1) Lib. 5. n. 30. 31. et 32.
(2) 2. 2. q. 10. a. 3. ad 1.
(3) 2. 2. q. 144. a. 3.
(4) Lib. 5. n. 34. et 35. (5) Id. n. 14.

cimus pariter ex duabus radicibus desumendam. 1. *Ex multiplicitate actuum moraliter interruptorum.* 2. *Ex diversitate objectorum totalium.* (De hac secunda dubitant dd., sed nos juxta nostram sententiam, de qua in fine hujus puncti *n.* 64., agemus). Et loquendo de prima radice, ut dignoscatur quandonam actus voluntatis moraliter interrumpantur, plures oportet facere distinctiones.

58. Primo oportet distinguere actus internos ab externis. Et quoad internos, subdistinguendum, cum hi possint esse aut circa peccata interna (*cordis* dicta), quæ interius consummantur, ut sunt odium, hæresis, prava desideria, delectatio morosa, et hujusmodi: aut circa peccata externa (*oris et operis* dicta) quæ externe perficiuntur, ut sunt blasphemiæ, furta, etc. Hoc posito, dicimus, actus internos circa peccata *cordis*, odia, desideria, etc., statim ac multiplicantur, interrumpuntur; itaque tot sunt peccata, quot sunt actus consensus voluntatis; ut communiter Suar., Azor., Vasq., Castrop., Bonac., Salmant., Tournely, Concina, et alii contra Canum et Lugo, qui tenent, per somnum aut per distractiones non interrumpi, sed solum per contrariam voluntatem. Sed hæc opinio non est mihi satis probabilis; unde dico, teneri pœnitentem ad explicandum, si potest, numerum actuum internorum, quibus præstitit consensum; si non potest, saltem tempus, in quo in tali pravo animo perseveravit, explicando saltem in genere,

si eæ interruptiones (præter ordinarias somni, etc.) fuerint raræ, an frequentes. Si enim prædicti actus procederent ab uno et eodem impetu passionis, dicunt Lugo, Viva, et Tamb. (et id videtur probabile), tunc eos, quamvis intercederet aliquod intervallum, sed breve, constituere unum peccatum (1).

59. Quoad actus internos circa peccata externa *oris*, et *operis*, ut detractionis, homicidii, etc., hæc bifariam moraliter interrumpuntur; 1. voluntatis retractatione, 2. voluntaria cessatione, nempe si voluntarie a pravo proposito cessat; nam si post cessationem voluntariam a proposito, iterum illud reassumit, tunc novum committit peccatum (2).

60. Certum igitur est apud omnes, tam per retractationem, quam per voluntariam cessationem interrumpi actus internos circa peccata externa: sed quæstio est, an per ordinarias interruptiones interrumpatur pravum propositum circa peccata externa. Alii affirmant, ut Vasq., Henno, et Diana; et hæc opinio est satis probabilis. Sed probabilior est altera Salmanticensium, Vivæ, Roncag., et Concinæ; quod si perseveret propositum per breve tempus, actus replicati non interrumpuntur; interrumpuntur autem, si tempus est diuturnum; et opinio aliorum, quod quantumlibet temporis pravum propositum duret, actus non interrumpuntur, est contra communem sententiam, quare id mihi

(1) Vide l. 5. n. 37. (2) Ibid. n. 38.

non videtur probabile. Quodnam autem tempus judicandum sit longum in hac materia, p. Concina putat unum diem; Roncaglia duos, alii quatuor, aut quinque; ego autem sentio, posse idem pravum propositum duos aut tres dies perdurare, sed non amplius; dum existimo, concupiscentiæ sive passionis vehementiam (regulariter loquendo) difficulter ultra duos aut tres dies posse persistere. Quare dico, quod si pravum propositum præcedat actum duobus aut tribus diebus, potest accipi pro uno peccato una cum actu externo consummato. Sed si quis perseverat diutius tribus diebus, ille debet explicare tempus: et tunc confessarius accipiet in confuso numerum actuum eo tempore interruptorum per quamlibet morulam somni, cœnæ, distractionum, etc., prout sunt coram Deo, tunc utendo prima opinione Vasquez, etc., nempe actus internos per quamcumque morulam semper interrumpi(1).

61. Advertendum nihilominus, hoc non procedere cum actus voluntatis, qui proficiscuntur a primo pravo proposito, perdurant in aliquo effectu, qui conducit ad perficiendum unum dumtaxat peccatum externum; quia tunc quantumcumque temporis perduret prava voluntas, illi actus unum constituunt peccatum. Hinc qui proponit occidere inimicum suum, et ideo parat arma, insidias struit, et postea eum occidit; licet tunc

(1) Lib. 5. n. 39.

plures et plures dies reiteret actus suæ pravæ voluntatis, unum peccatum committit; ita omnes dd. cum s. Thoma (1). Ita etiam fur unum peccatum committit, si ipse semper perseverat (licet diutius) in sibi proposita a principio voluntate furandi, vel non restituendi; quia in illa voluntaria, et numquam retractata retentione virtualiter durat in effectu prima voluntas, ut valde probabiliter docent Nav., Lugo, Sayrus, Trull., p. Nav., Roncaglia, Diana, Malder, et Salmant. (contra Suar., Bonac., etc.). Recte tamen advertit Diana, quod si fur aliquando fit impotens restituendo, et postea iterum fieret potens, et non restitueret, tunc novum committeret peccatum; tunc enim tempore impotentiæ non perseveravit in effecta voluntas non restituendi (2).

2. Hoc quoad actus internos peccatorum, quæ externe perficiuntur. Quoad autem ipsos actus externos; isti tunc moraliter interrumpuntur, cum non respiciunt aliquem actum completum: v. g., si quis pluries percutit inimicum, non habens animum eum occidendi, tunc omnes illæ percussiones sunt distincta peccata, quia quilibet actus habet suam distinctam malitiam. Idem dicendum de tactibus turpibus, sine intentione coeundi adhibitis. Contra advertendum, quod bifariam actus externi uniuntur, et unum constituunt peccatum: 1. si procedunt ab ipso impetu, cum

(1) N. 2. dist. 42. c. 1. (2) Lib. 5. n. 40.

quis eodem iracundiæ tempore pluries blasphemat, injuriis aliquem afficit, percutit, aut detrahit, sive eadem concupiscentiæ vehementia pluries turpiter tangit; ita communiter Nav., Less., Castropal., Bonac., Concina, Viva, Salmant., etc. 2. Si actus externi moraliter ordinentur ad idem peccatum consummandum, prout qui accipit arma, inquirit inimicum, et postea eum occidit. Item si quis ad copulam consummandam præmittit verba, oscula, etc. Itaque tunc sufficiet tantum explicare commisisse homicidium, aut copulam. An autem explicandi sint tactus statim copulam subsequentes. Respondetur probabiliter negative, semper ac tactus (et idem est de complacentia, quæ habetur de copula) statim post copulam habeantur, et non dirigantur ad novam copulam; quia tunc verosimiliter tactus illi adhibentur ad primæ copulæ complementum (1). Sed hîc notandum cum p. Viva, et communi (ut ipse asserit), omnia media externa adhibita ad exequendum peccatum, prout sunt tactus et verba obscœna, ac etiam iter susceptum, ascensus in domum meretricis, parare arma ad vindictam, et hujusmodi, omnia hæc explicanda sunt in confessione tamquam peccata distincta numero quando peccatum intentum exequutioni non mandatur, quia illæ actiones jam externatæ omnes informantur a malitia pravi finis (2).

(1) Lib. 5. n. 41. (2) Ibid. n. 42.

63. Quæritur si quis habens animum suscipiendi 100. aureos, centum vicibus eos susciperet, quot peccata committit. La-Croix putant centum peccata committere; quodlibet enim furtum suam propriam habet malitiam. Sed probabiliter Holzmann sentit, satis esse confiteri furtum 100. aureorum, tamquam unum peccatum; dum ceteri actus tendunt ad complendum furtum intentum. Si autem non est intentum ad centum, certe distincte explicanda sunt omnia furta gravia (1).

64. Hactenus de prima radice: loquamur de secunda, nempe de diversitate objectorum totalium. Quæstio est tamen inter dd., an per hanc radicem multiplicentur peccata, v. gr. si quis unico ictu scopleti plures occidit, an committat plura peccata. Alii negant, ut Suar., Lugo, Laym., Anacl., Viva, etc. Sed nos cum Azor., Tournely, Concina, Salmant., Diana, Croix, etc., et communi, affirmamus, quia idem actus sicuti potest continere plures malitias specie distinctas, ita pariter potest habere plures distinctas numero; et hoc etiam contra eamdem virtutem; puta si conjugatus committit adulterium cum conjugata. Hinc dicimus, plura committere peccata 1. Qui uno ictu scopleti plures occidit homines, aut unica detractione multos unius familiæ infamat, aut unico sermone pluribus est scandalo. 2. Qui unica vice furatur a pluri-

(1) Lib. 5. n. 44.

bus; sed hoc non intelligitur, si furaretur bona monasterii, aut capituli, quia ea bona pertinent ad communitatem, non vero ad particulares. 3. Qui unico actu voluntatis proponit plures dies omittere officium, aut jejunium, aut malum optat pluribus, vel cupit ad plures fœminas accedere, aut pluries ad eamdem, fortius si pluries successive cum aliqua rem habet (1).

65. Si autem aliquis negat plures fidei articulos, unum committit peccatum; nam, cum unum sit objectum fidei, nempe veritas Dei revelantis, æque infidelis est, qui unum articulum negat, ac qui omnes. Ita pariter qui coram pluribus alicui detrahit, probabile est cum Azorio, Molina, Lugo etc. (contra La-Croix) unum peccatum committere, dum unicum est apud omnes jus ad famam. Item qui plura mala exoptat inimico, v. gr. infamiam, mortem, etc., sed sub una mali ratione ea apprehendit, nempe ut media ad illius perniciem, probabiliter cum Cajet., Lugo, Valent., Bon., Croix, etc. committit unum tantum peccatum, et ei satis est confiteri: *Exoptavi grave malum proximo.* Sed qui efficaciter optasset in suum inimicum diversa mala inferre, aut optasset specifice, et in particulari, ut prædicta mala illi acciderent, tunc debet omnia illa distincte confiteri, quia illa sunt diversa peccata (2). Dicunt Salmant., Viva, et Lugo, cum aliis, con-

(1) Lib. 5. n. 46.
(2) L. 2. n. 30. v. 1. in confess. et l. 5. n. 30. Qu. 5.

fessarium, qui est in peccato mortali, plures successive absolventem, unum committere sacrilegium. Sed nos dicimus cum Bonac., Escobar., Concina, Tournely, Croix, etc., tot committere sacrilegia, quot sunt personæ, quas absolvit, quia quælibet absolutio est distinctum sacramentum. Secus autem, et non improbabiliter, dicunt Filliuc., Viva, Busemb., et alii, de sacerdote in peccato existente, qui pluribus ministrat Eucharistiam, cum una sit tunc administratio, et unum convivium (1). Quot autem peccata committat, qui celebrat missam in peccato, vide *Append. III. n.* 11.

PUNCTUM QUARTUM

De peccato mortali et veniali.

66. *Effectus mortalis et venialis.*
67. *Quot modis mortale fit veniale.*
68. *Quot modis veniale fit mortale.*
69. *Quid si in periculum probabile de mortali quis se exponat.*

3. Peccatum mortale est illud, quod privat hominem divina gratia, quæ est animæ vita, et ideo dicitur mortale. Veniale est, quod non privat gratia, sed minuit caritatem, non quidem Dei erga nos, sed nostram erga Deum. Admonet confessarios s. Antoninus, ne damnent aliquid peccati mortalis, *nisi ha-*

(1) Lib. 5. n. 47. ad 50.

beatur auctoritas expressa sacræ scripturæ, aut canonis, aut determinationis Ecclesiæ, vel evidens ratio. Quare ait Sanctus ex d. Thoma, in grave periculum peccandi se conjiciunt, qui sine certitudine faciliter actiones damnant de peccato mortali in talem conscientiam ponendo pœnitentes (1).

67. Quæritur 1., quot modis peccatum ex genere suo mortale fieri potest veniale. Tria requiruntur ad peccatum mortale: gravitas materiæ, plena advertentia intellectus, et perfectus consensus voluntatis; et ob aliquem horum defectuum mortale fieri potest veniale. Et I. quoad materiam, ejus gravitas consideranda est non solum in se, sed etiam ex circumstantiis, ex toto, et ex fine intento. Quapropter non datur parvitas materiæ, ubi parvitas non minuit offensam, uti accidit in infidelitate, simonia, perjurio, vitio turpi, etc. Præterea advertendum, materias parvas reiteratas tunc constituere materiam gravem, cum ex se, aut saltem moraliter in se coalescunt; ut sunt furtula, parvæ omissiones in officio, in missa, aut comestiones modicæ in jejunio eodem die repetitæ. II. quoad advertentiam, potest excusari a mortali semidormiens, aut semidistractus, aut qui subita et vehementi turbatione ita corripitur, ut nesciat quid agat. III. quoad consensum, notetur, quod hîc non est supponendus perfectus ad peccatum mortale in iis, qui spi-

(1) Vide lib. 5. n. 52. circa fin. v. Bene hic.

ritualem agunt vitam, et meticulosæ sunt conscientiæ, semper ac certi non sint de consensu (1).

Quæritur 2., quot modis, contra, veniale possit transire in mortale. Respondetur: quinque. I. ratione *Finis adjuncti*, qui ex se sit mortalis, v. g., si quis dicat verbum leviter inhonestum, sed fine proximum trahendi ad culpam gravem. II. ratione *Finis ultimi*, et est cum quis agit aliquid ex se non mortale, sed ea animi adhæsione, ut potius sit paratus ad præceptum grave transgrediendum, quam illud omittere; v. gr. si quis die festivo sit paratus potius ad omittendum sacrum, quam ludum. Sat tamen tunc erit, si confiteatur tantum voluntatem omittendi sacrum. III. ratione *Contemtus formalis* legis, aut legislatoris, ut docet s. Thomas (2), cum aliquis ex proposito legem (etiamsi humanam) transgreditur, quia non vult ei se subjicere; aut ideo superiori non obedit, quia illi non vult subjici; si autem nollet superiori obsequi, aut ex passione, aut quia res est parvi momenti, tunc, ait s. Doctor, *non peccat ex contemtu, etiamsi peccatum reiteret.* IV. Ratione *scandali* respectu pusillorum, ut in *Tractatu sequenti num.* 28. V. Ratione *periculi proximi* in culpam gravem labendi. (3).

9. Nonnulli aa. dicunt, quod si quis se exponit periculo tantum probabili labendi in mor-

(1) Lib. 6. n. 476. v. Item, et l. 5. n. 53. ad 58.
(2) 2. 2. q. 186. a. 9. ad 3.
(3) Lib. 5. n 59. ad 63.

tale, non peccat graviter, semper ac sit etiam probabile, quod non cadat. Sed hæc opinio rejicitur a Carden., Busemb., Croix, etc., quia si nobis nefas est uti opinione probabili cum periculo facti de damno alterius, ut dictum est *Tract.* 1. *num.* 21., quanto minus possumus ea uti cum periculo propriæ animæ. Tunc lapsus licet sit incertus certum tamen est periculum. Hoc intelligitur, quod peccet graviter qui se exponit periculo sine justa causa; hoc enim non currit juxta communem Nav., Roncag., Hurtad., Salmant., Elbel, etc., de eo qui ex necessitate se exponit (ut dicetur de chirurgo et parocho *Tract. IX. n.* 34. *de sexto præcepto*), quandoquidem tunc periculum ex proximo fit remotum, tum propter necessitatem, tum propter media præservativa quæ debet adhibere in hujusmodi occasionibus: nam licet nemo excusetur, etiamsi velit eadem media adhibere, qui præcisa necessitate se exponit periculo; attamen bene excusabitur, qui illi ex justa causa se exponit, dum huic, non autem illi, in occasione auxiliaturus erit Deus, qui indigentibus non temere agentibus opitulatur (1).

(1) Lib. 5. cit. n. 63.

TRACTATUS QUARTUS

DE PRIMO PRÆCEPTO DECALOGI

Caput Primum

De virtutibus theologalibus.

1. *ad* 5. *De fide.*
6. *ad* 8. *De spe.*
9. *ad* 12. *De charitate.*
13. *Actus exercendi circa virtutes theologales.*

. Ad primum præceptum primo spectant virtutes, quæ sunt fides, spes, et charitas. De singulis seorsim. Et I. fides definitur: *Est virtus theologica a Deo infusa, inclinans nos ad firmiter assentiendum ob divinam veracitatem omnibus, quæ Deus revelavit, et per Ecclesiam nobis credenda proposuit.* Dicitur 1. *Virtus theologica*, idest Deum respiciens, quia fides, sicut etiam spes et charitas directe respiciunt Deum, ad differentiam virtutum moralium, quæ illum indirecte respiciunt. 2. A Deo infusa, quia fides est donum Dei supernaturale. 3. *Inclinans nos ad firmiter credendum*; nam assensus fidei non potest esse cum formidine, ut volebat prop. 4. ex damnatis ab Innoc. XI., sed debet esse firmus. 4. *Ob divinam veracitatem,*

cum infallibilis veritas (quæ est ipse Deus) sit objectum formale fidei. 5. *Omnibus, quæ Deus revelavit*, cum omnia a Deo revelata sint objectum materiale fidei. 6. *Et Ecclesia nobis credenda proposuit*, quia divina revelatio nobis non manifestatur nisi per Ecclesiam, quæ eam propoñit; est enim evidens per signa credibilitatis (quæ sunt prophetiæ, miracula, martyrum constantia etc.), Ecclesiam non posse falli, nec fallere. Quare ajebat s. Augustinus: *Evangelio non crederem, nisi me Ecclesiæ catholicæ commoveret auctoritas.*

2. Itaque *objectum materiale* fidei (nimirum id quod credere debemus) præcipuum est Deus, et inde cetera omnia a Deo revelata, ut dicit s. Thomas (1): *Fides, quæ hominem divinæ cognitioni conjungit per assensum, ipsum Deum habet sicut principale objectum, alia vero sicut consequenter adjuncta.* Objectum autem *formale* (sive motivum quo debemus credere) est Dei veritas. Quæstio tamen est inter scholasticos, an revelatio etiam sit objectum formale fidei. Juvenin. et alii dicunt, Dei veracitatem esse objectum formale *quod*, sive rationem præcipuam, in qua fundatur fides; revelationem autem esse objectum formale *quo*, nempe medium, quo nos credimus. Sed communior sententia, quam tenent Habert, Gotti et Holzmann cum Scoto etc., vult, objectum formale fidei esse

(1) Quæst. 14. de verit. a. 8.

veracitatem Dei, et revelationem esse tantum conditionem, qua nobis applicatur notitia eorum, quæ credimus.

Sed deveniamus ad ea, quæ nostri instituti laboris intersunt. Altera sunt præcepta explicite credenda de *necessitate medii*, altera *de necessitate præcepti*. Nulli dubium est, quin explicite *de necessitate medii* credenda sint, Deum esse, et remuneratorem esse bonì, et justum vindicem mali. Quoad autem mysteria sanctissimæ Trinitatis, et Incarnationis, et mortis Jesu Christi, licet adsit sententia probabilis pro utraque parte, an debeant credi ex necessitate medii, an præcepti; attamen certum est ex propos. 64. ex damnatis ab Innoc. XI., non esse absolutionis capacem, qui ignorat ea mysteria, aut quia agitur de valore sacramenti, aut quia agitur de mysteriis longe maximis, et momenti valde gravis, ut credantur, ad salutem æternam consequendam, ac edoctu ita facilibus, ut sine magna difficultate ea addiscere possit pœnitens, antequam absolutione sacramentali donetur. Sed ratio potior est, quia pœnitens sacramentum pœnitentiæ recipiendo, quod est meritorum Salvatoris communicatio, tenetur illi explicite credere, sive tenetur exercere fidem circa illa mysteria Trinitatis et Incarnationis. Explicite vero de *necessitate præcepti* debent sciri et credi, saltem in substantia, ut docet s. Carolus Borromæus in sua *instructione ad confessarios*. 1. Symbolum apostolorum. 2. Oratio domi-

nicalis, et Salutatio angelica. 3. Præcepta decalogi, et Ecclesiæ. 4. Sacramenta, quæ cuilibet sunt necessaria, ut baptismus, eucharistia, et pœnitentia; cæterorum enim sufficit habere fidem implicitam, cum explicita sit tantum necessaria illis, qui ea suscipiunt.

4. Peccata, quæ fidei adversantur, sunt infidelitas et hæresis: infidelitas quæ triplex est: *negativa*, eorum nempe, qui nihil audierunt de fide. *Positiva*, eorum est, qui sua culpa ignorant veritatem fidei. *Contraria* est eorum, qui fidei sufficienter eis propositæ repugnant, aut eam contemnunt. In hac infidelitate contraria sunt, paganismus, judaismus, et hæresis.

5. Ad hæresim duo requiruntur, judicium erroneum intellectus, et pertinacia voluntatis. Quare non est hæreticus, qui tantum externe detestatur fidem, aut qui tantum negative dubitat de ea, crudelitatem suspendendo circa aliquem articulum, quia iste non format judicium: contra vero est hæreticus, qui affirmative judicat, aliquod dogma esse dubium; aut qui ideo suspendit judicium, in quantum virtualiter judicat, dubium esse illud dogma, licet sciat, Ecclesiam illud docere. Nec est hæreticus qui est dispositus se judicio Ecclesiæ submittere, quia tunc deest pertinacia (1). Ad hæresim reducitur apostasia, quæ est error fidei ex toto contrarius, ab ea nempe discedendo.

(1) Lib. 2. num. 17. et 19.

II. Spes definitur: *Est virtus, per quam erta cum fiducia futuram beatitudinem et dia illius assequendæ expectamus per Dei xilium.* Objectum materiale primarium spei, lud nempe, quod sperare debemus, est beatudo æterna, quæ est Deus ipse fruendus; ecundarium sunt divina gratia et bona nora opera Dei auxilio exequenda. Objectum ero formale, seu motivum, quo nos sperare ebemus, alii dicunt esse Dei misericordiam; lii divinam omnipotentiam, ut communiter homistæ; alii divinam promissionem, ut tet Juvenin.; alii denique volunt esse divam bonitatem, illam intellige bonitatem, ua nobis auxilia ad consequendam salutem ommunicat, quæ eadem est, ac misericordia; quod si quis vellet, objectum formale pei esse bonitatem Dei, in quantum est res perata, benc ait Continuator Tournely (1), rraret utique.

Hinc puto concludendum, omnia illa tria rima motiva, quæ innuimus, objectum fornale spei constituere, nimirum Dei miseriordiam, et omnipotentiam, qua nobis Deus pitulatur ad vincendos inimicos salutis; et æc duo motiva expresse docentur a s. Thoa (2), qui sic ait: *Ita objectum formale spei st auxilium divinæ pietatis et potestatis, proter quod tendit motus spei in bona sperata, uæ sunt materiale objectum spei.* Et puto his uobus debere addi tertium, quod est divina

(1) Tom. 5. de spe p. 226. conc. 2.
(2) In quæst. disp. q. unic. de spe.

promissio, ut ait Juvenin., sive sit fidelitas Dei in promissis, quibus pollicitus est se ob merita Christi ad gloriam nos adducturum; nam, hac promissione præcisa, nos certa fiducia non possemus nostram salutem sperare.

8. Vitia spei opposita sunt desperatio et præsumtio: peccat præsumtionis ille, qui meritis ipsius solius innixus, aut solius Jesu Christi meritis, ipso non cooperante, confisus, sperat salutem consequi. Præsumtionis pariter peccat, qui reiterat peccata, sperans, Deum æque unum quam duo peccata esse remissurum; aut qui ex facilitate remissionis, quam sperat, inducitur ad peccandum: non autem qui ex passione peccaret, sperans, eodem tempore sibi parcendum fore. Qui autem vellet diutius in peccatis perseverare, sperans, postea fore, ut resipisceret, hic non peccaret quidem contra spem, sed contra caritatem erga seipsum, æternæ damnationis periculo se exponendo (1).

9. III. Caritas definitur: *Est virtus, qua diligimus Deum per seipsum, ac nos, et proximum, propter Deum.* Itaque objectum materiale primarium caritatis (nempe id quod amare tenemur) est Deus, quem super omnia diligere tenemur, tamquam nostrum ultimum finem. Secundarium sumus nos ipsi, et proximus, quem sicut nosmetipsos diligere debemus, quia hoc nobis præcipit Deus. Ob-

(1) Lib. 2. num. 20. et 21.

jectum autem formale caritatis (nempe motivum, quo tenemur diligere Deum) est quia ipse est bonitas infinita, fons et aggregatio omnium perfectionum.

Dubitatur 1. An desiderium fruendi Deo sit objectum caritatis. Et respondemus affirmative: caritas enim (ut diximus) tendit ad Deum, ut ad ultimum finem; ideoque desiderium eo fruendi, qui est ultimus finis noster, est actus proprius caritatis, imo perfectissimus, quia fruitio est caritas consummata; quare Apostoli desiderium moriendi, et esse cum Jesu Christo, fuit actus perfectus caritatis. Et hoc expresse dicit s. Augustinus: *Caritatem voco motum animi ad fruendum Deum propter seipsum.* Nec obstat dicere, quod objectum caritatis esset idem cum objecto spei, quod est etiam frui Deo cupito; nam recte respondet Habert (1) dicens, spem tendere ad Dei fruitionem, uti nostrum bonum; caritatem vero ad ipsius fruitionem ob gloriam ipsius Dei; dum (ut ait s. Bernardus) cum homo Deo fruitur, sui ipsius obliviscitur, et totis viribus eum diligit.

1. Dubitatur 2. An sit actus caritatis diligere bonitatem divinam, ut nobis convenientem, cum hic actus videatur potius amor concupiscentiæ, quam amicitiæ. Respondetur cum Habert, Gotti, et Juvenin., quod si in hoc respicimus nostrum bonum, ut terminum dilectionis, utique ille est amor concupiscentiæ

(1) Tom. 3. de spe c. 2. q. 2.

ad spem spectans; si vero respicimus gloriam Dei, uti terminum, ejus bonitatem diligentes, tamquam nobis convenientem, quia nos adjuvat ad ejus voluntatem exequendam, et ad ultimum finem, qui est eum diligere, et ob quem nos creavit, assequendum, hic est verus actus caritatis. Quare s. Augustinus ajebat: *Sic amare debes, ut ipsum* (Deum) *pro mercede desiderare non desinas, qui solus te satiet. In ps.* 34.

12. Deum vero diligere propter beneficia, quæ in nos contulit, est actus gratitudinis, sed non caritatis, ut dicunt Habert et La-Croix (1). Sed bene ait Habert, quod si quis divina beneficia respiceret, tamquam Dei bonitatis communicationem, verum eliceret actum caritatis, in illis diligens non jam bonum ipsius recipientis, sed bonitatem Dei dispensantis.

13. Tenemur autem tam circa caritatem erga Deum, quam circa fidem et spem, actus elicere, uti constat ex propositionibus proscriptis 1. et 7. ex illis Alexandri VII., et 6. 16. et 17. Innoc. XI.; nam sublatis actibus, illas virtutes exercere non possumus. Igitur hi actus aliquando obligant ex se, aliquando per accidens. Obligant *per accidens*, cum urget necessitas eos eliciendi ad superandam aliquam tentationem, aut ad alicujus præcepti adimpletionem, v. g. confessionis, communionis, etc. Obligant *per se* (uti docent dd.) in pluribus vitæ temporibus: nimirum cum

(1) Croix l. 2. n. 147. Hab. tom. 3. de carit. c. 2. q. 4.

pervenitur ad rationis usum; in exitu vitæ; et pluries in vita, saltem semel quolibet anno, ut dicunt aa.; sed circa actum caritatis magis mihi arridet sententia eorum, qui eum requirunt semel in mense, dum difficiliter observare poterit legem divinam, qui frequenter suum erga Deum amorem actibus positivis non exercet. Attamen opus non est, ut hi actus reflexe et explicite fiant cum intentione præcepto satisfaciendi; sed satis est, si exercite fiant, nempe ut actu fiant, licet ex alio fine, nempe ad abjiciendam tentationem, ad eliciendam contritionem, si confiteri velit. Ita etiam actus caritatis sunt omnes uniformitates actus divinæ voluntati, et omnes virtutes exercitæ ad Dei complacentiam. Ita pariter sunt actus fidei orare, Crucifixum adorare, signare se signo crucis, etc. Quare bene ait card. de Lugo, quod ille, qui semel amplexus est fidem christianam (aut vixerit, ego addo, christiane, saltem præcepto paschali satisfaciendo), non debet dubitari, quin satisfecerit præcepto fidei; et idem intelligendum de præcepto spei (1).

Caput Secundum

De caritate erga proximum.

14. *Ordo caritatis.*
15. *Ordo personarum, quæ præferri debent.*
16. *Punct. I. Signa communia adhibenda cum inimicis.*
17. *Remissio injuriæ.*

(1) Lib. 2. n. 6. ad 8.

18. *et* 19 *Punct. II. Obligatio eleemosynæ.*
20. *Punct. III. De correctione fraterna.*
21. *Quando quis excusatur.*
22. *Superiorum in hoc obligatio.*
23. *et* 24. *Punct. IV. De scandalo, et quot modis detur.*
25. *An scandalum sit peccatum tam contra caritatem, quam contra virtutem quæ læditur.*
26. *et* 27. *Quid si proximus sit jam paratus ad peccandum.*
28. *An ne simus alicui scandalo teneamur relinquere nostra bona, ac etiam omittere præcepta positiva.*
29. *De scandalo, quod præbent mulieres; et de comœdiis.*
30. *An possit suaderi minus malum.*
31. *et* 32. *Punct. IV. Quando erit licita cooperatio materialis.*

14. Caritas est ordinata; unde fit quod tenemur præferre omnibus Deum, et ejus gratiam; contra vero non tenemur præferre bonum proximi nostro bono, nisi quoties proximi bonum sit ordinis superioris. Ordo bonorum hic est. Præ omnibus est vita spiritualis, post hanc, vita temporalis, inde fama, et postremo sunt bona. Itaque vita proximi temporalis non est nostræ præferenda, bene vero spiritualis. Hoc tamen intelligendum, quoties proximus est in extrema illius necessitate; et etiam in gravi respectu episcoporum et parochorum, juxta communem sententiam (1). Cum autem necessitas proximi est extrema, tunc tenemur succurrere ei, licet adsit aliquod probabile periculum labendi in aliquod peccatum, modo lapsus

(1) Lib. 3. num. 27.

non sit moraliter certus, dum in illo casu debemus merito jure sperare, Deum fore nobis auxiliaturum; ita d. Thom., Suar., Sot., Sylv., Tourn., Palm., Salm. etc. (1). Hoc tamen intelligendum, quoties æqualis afforet spes adjuvandi, et nemo alius esset qui opitularetur; et præterea proximus certe esset damnandus; hoc enim importat extrema necessitas. Sed tempore pestis, merito ait Laym., quod in aliorum defectu sacerdotes tenentur infirmis assistere; quia in tanta multitudine moraliter certum est, multos adesse, qui in peccatis versantes suæ saluti æternæ prospicere non poterunt, ob ignorantiam eliciendi actum contritionis perfectæ (2).

5. Ordo autem personarum, quas præferre debemus in officiis caritatis, hic est: in extrema necessitate vitæ, omnibus præferendi sunt parentes; cum enim ab ipsis nos vitam acceperimus, justum est, ut ceteris nos eos præferamus. Sed in gravi necessitate, 1. succurrendum est conjugi: 2. filiis: 3. parentibus, sed patri præ matre: 4. fratribus et sororibus: 5. consanguineis: 6. domesticis (3).

(1) Tom. 2. lib. 6. num 453.
(2) Lib. 2. n. 27. v. An autem.
(3) Lib. 2. num. 27. in fine num. 1.

PUNCTUM PRIMUM

De dilectione inimicorum.

16. Certum est, nos teneri inimicos diligere tam actu interno, quam actu externo, eis ostendendo saltem signa communia consueta ostendi aliis amicis, aut consanguineis; v. g. eos salutando, aut resalutando, literis respondendo, eorum consortium non evitando, communibus eleemosynis non privando, etc. Diximus saltem *resalutando;* sed si inimicus esset superior, aut contra adesset scandalum, aut si absque gravi incommodo posset suum inimicum salutare, et hoc modo eum liberare a peccato gravi odii, quo ipse ab illo habetur, tunc (ut recte ait Tournely) tenetur salutationem prævenire. Nonnulli autem auctores excusant a peccato gravi offensum, si nec resalutaret inimicum, si de recenti ab eo injuria esset affectus; ita Roncaglia, Tamb., Mazzott. (1).

17. Hîc memorare juvat illud dubium quod ît a dd., an teneatur offensus injuriam remittere offensori. Salmanticenses (2) dicunt, teneri quidem injuriam remittere, sed non publicam pœnam, quia hæc refertur ad bonum reipublicæ. Speculative loquendo sententia vera est, sed in praxi ego numquam ausus sum absolvere aliquem istorum, qui

(1) Lib. 2. num. 28. (2) Tract. 21. c. 6. num. 18.

dicebant, se inimicis pepercisse, sed voluisse, ut justitia suum haberet locum, animadvertendo in scelestos; nam numquam mihi suadere potui, quod hujusmodi, qui aliquando veniunt peccatis onerati, ita bonum commune et justitiam diligant (non quidem in alios delinquentes, sed dumtaxat in suum offensorem), ut omnes vindictæ tabe sint defœcati; unde in ipsis, dicunt dd. (1), facillimum est, ut eorum erga justitiam amor sit coloratus prætextus ad tegendam propriæ vindictæ cupiditatem. Nihilominus judico, bene posse absolvi offensum, 1. si jam vellet remittere, sed juste prætenderet prius sibi satisfieri de damnis passis, modo offensor non esset adeo pauper, ut nullo modo esset satisfaciendo. 2. Si condonaret injuriam sub conditione, ut offensor in longinquam regionem proficisceretur, aut quia habet fratres, aut filios, qui facile iracundia abripiuntur, aut quia offensor est ita disculus, et ad rixas proclivus, ut juste timeret, suam expertus imbecillitatem, ne perlaturus esset ejus insolentias.

PUNCTUM SECUNDUM

De eleemosyna.

8. Ut videamus quando urgeat obligatio eleemosynæ, oportet 1. distinguere necessitatem

(1) Lib. 2. num. 29. v. Licet.

extremam a gravi, et communi. *Extrema* est cum proximus est in periculo vitæ. *Gravis* est cum imminet periculum gravis mali, ut infamiæ, dedecoris, aut a proprio statu juste acquisito decidendi. *Communis* denique est illa quam patiuntur mendici. Oportet 2. distinguere bona superflua vitæ a bonis superfluis statui.

19. In gravi necessitate proximi tenemur ei subvenire ex bonis superfluis statui; sed in extrema etiam ex bonis superfluis vitæ; imo in extrema possumus succurrere pauperi etiam de bonis alienis, cum nostris caremus (1). In communi autem dicimus cum s. Thoma, Tournely, Sanch. etc. (contra alios), divites teneri sub gravi mendicis eleemosynas dare de superfluis statui, stante præcepto evangelii: *Quod superest, date in eleemosynam. Luc.* 11. Non tamen adest obligatio præstandi totum superfluum; sed sufficit, si detur quinquagesima pars annuorum proventuum, qui supersunt, seu duo in centena, ut probabiliter dicunt multi dd.; ita Roncaglia, Viva, Tambur., Mazzotta etc.: et si reditus sunt pinguiores, admittunt minus quinquagesima parte. Imo Laymann permittit diviti, quod pauperibus hujusmodi elargiendum esset, posse totum in aliquem pium usum impendi (2). Hoc tamen non potest intelligi de beneficiatis; isti enim tenentur totum superfluum pauperibus, aut piis locis, distribuere, ut dicetur tractatu X. *num.* 7.

(1) Lib. 2. n. 33. (2) Lib. 2. n. 22.

PUNCTUM TERTIUM

De fraterna correctione.

220. Materia correctionis est quodlibet peccatum mortale, in quod proximus aut lapsurus est, aut jam incidit, et non adhuc emendatus est, ut recte dicunt Suar., Less., Salm., Tourn. etc. Advertendum, quod sub gravi adest obligatio proximum corripiendi, licet ille ex ignorantia inculpabili legem transgrediatur, modo speretur fructus; et hoc ex probabiliori sententia Castropalai, Coninck., Sanch., Croix, et Tournely, non solum currit cum peccatur contra legem naturalem, sed etiam contra positivam; nam, posita lege talem actionem prohibente, jam illa actio redditur intrinsece mala (1).

221. Multis tamen de causis potest quis ab ea correctione facienda excusari: 1. Si peccatum proximi non est certum, dum in dubio non est obligatio correctionis, nisi in casu damni communis, et gravissimi, ut homicidii, et similium. 2. Si non effulgeat spes fructus, et correctio magis nocitura, quam profutura sit; tunc enim omittenda est, modo delinquens non versetur in mortis periculo, aut jam sit in mala fide, aut modo alii non sint in periculo perversionis (2). 3. Si non desit alius æque idoneus, qui eum correpturus sit.

(1) Lib. 2. n. 36. et 39.
(2) Cont. Tourn. to. 3. p. 320. cum Hab. et Antoine.

4. Si judicatur prudenter, quod reus ex se resipiscat (1). 5. Si occasio, et tempus id non ferat; propterea dicunt dd., quandoque posse expectari delicti reiterationem, ut correctio fructuosior sit (2). 6. Si correctio non potest fieri, nisi cum gravi incommodo, cum hæc obligatio sit caritatis. Item docet s. Thomas (3), tantum venialiter peccare eum, qui ex aliquo timore, aut cupiditate, omitteret correctionem, dummodo non putaret, sua correctione certo proximum a peccato aversum iri; tunc enim eam omittendo non excusaretur a mortali (4).

22. Hoc præcepto ligantur omnes, etiam subditi: sed strictius superiores, ut episcopi, prælati, parochi, confessarii, parentes, viri, curatores, domini, et magistri, quia isti tenentur suos subditos corripere, non tantum ex caritate, sed et etiam ex sui officii munere. Et tenentur etiam ad inquirenda eorum crimina, cum probabilia subsunt indicia. Et prælati regulares aliquando sub gravi tenentur non solum ad arguenda peccata gravia, sed etiam venialia suorum subditorum, cum hujusmodi sunt, ut gravi sint damno communi observantiæ; ita Laym., Busemb., Tourn. etc. (5). An autem præfati superiores ad correctionem teneantur etiam cum periculo vitæ; negatur. Excipiuntur tamen pastores; isti enim non solum vi officii, sed

(1) Tournely loc. cit. cum iisdem, et s. Thoma.
(2) Lib. 2. n. 38. et 39. (3) 2. 2. q. 33. a. 2.
(4) Lib. 2. n. 37. (5) L. 2. n. 35. et l. 4. n. 13.

etiam ex justitia (ratione stipendii quod percipiunt) tenentur ad correctionem, et suis subditis in bonis spiritualibus consulere; et non solum in extrema necessitate, sed etiam in gravi, ut communiter dd. (1). Et hîc notetur etiam, quod concionatores vi sui muneris debent emendare peccata publica, etiamsi nulla effulgeat spes emendationis. Et tenentur ad hanc publicam correctionem etiam cum periculo proprii damni, prout ajunt Salmanticenses. Sed hoc currit semper ac ex reprehensione speratur fructus, nec timeatur, damnum commune fore majus (2).

PUNCTUM QUARTUM

De scandalo.

3. Dividitur scandalum in activum, et passivum. *Activum* definitur: *Est dictum, vel factum minus rectum, præbens alteri occasionem ruinæ.* Hoc autem scandalum activum potest esse directum et indirectum: *directum* dicitur, cum directe inducitur proximus ad peccandum; indirectum cum profertur aliquod verbum, aut aliquid mali fit, quod sit aptum ad inducendum alium in peccatum. Adest etiam scandalum *dæmoniacum*, quod committitur cum non solum inducitur proximus ad peccandum, sed etiam ideo inducitur, ut ille animam perdat, quod proprium dæmonis est.

(1) L. 2. n. 40. ex s. Thom. 2. 2. q. 8. a. 5. (2) Ibid.

24. *Passivum* est ipsa ruina, sive peccatum, in quod proximus labitur. Et hoc dividitur in scandalum *datum*, quod dicitur pusillorum, eorum nempe, qui propria imbecillitate cadunt; et in acceptum, quod *pharisaicum* dicitur, eorum nempe, qui propria malitia labuntur.

25. Hîc quæritur 1. An scandalum sit peccatum contra caritatem, et contra virtutem, adversus quam inducitur proximus ad peccandum. Tres adsunt sententiæ. *Prima* dicit, quod cum directe intenditur ruina spiritualis proximi (quod proprie est scandalum dæmoniacum supra explicatum), tunc peccatur contra caritatem; alias tantummodo peccatur adversus illam virtutem, quæ læditur a proximo in scandalum inducto. *Secunda* sententia ait, quod quando peccatur cum scandalo directo, idest cum inducitur positive proximus ad peccandum, tunc peccatur tum contra caritatem, tum contra virtutem; sed si peccatur tantum scandalo indirecto, prævidendo tantum proximi peccatum, quin ad peccatum inducatur, tunc peccatur tantum contra caritatem. *Tertia* sententia, quam nos tuemur cum Suar., Sot., Lugo, Salmant., Roncag., Tamb. et aliis, quamque expresse tenet s. Thomas (1), dicit, quod tam scandalo directo, quam indirecto, peccatur tam contra caritatem, quam contra eam virtutem. Contra caritatem quidem; quia si nos ex caritate

(1) 2. 2. q. 43. a. 3.

tenemur, cum possimus, impedire proximi peccatum, multo magis tenemur non esse proximo occasionem illud patrandi. Contra virtutem vero, quia quælibet virtus cuivis prohibet, ne sit causa, aut occasio aliis eam lædendi (1).

6. Quæritur 2. An peccet scandali, qui a proximo rem pravam exquirit, ad quam tamen proximus est jam paratus (v. g. si quis petat copulam a meretrice). Nos contra aliorum sententiam affirmamus cum Sanch., Cajet., Nav., Bonac., Ronc., Tambur., Spor. etc. Ratio est, quia (ut dictum *tract. III. n.* 20.) etiamsi certa sit sententia, quod actus externus, speculative loquendo, nihil malitiæ addat actui interno, tamen in praxi semper actu externe consummato augetur malitia voluntatis, ob majorem complacentiam, quæ regulariter actum externum concomitatur, aut ob majorem diuturnitatem illius complacentiæ; quare qui externe peccat, majorem suæ animæ affert perniciem. Ideoque qui in hoc cooperatur, semper peccat graviter contra caritatem. Unde probabiliter infertur cum cardinale de Lugo et aliis, non opus esse in peccatis, quæ habent complicem, explicare quisnam fuerit primus ad tentandum; quia tam inducens, quam consentiens in peccato operis, semper graviter peccat contra caritatem; itaque inductio nihil aliud est, quam circumstantia aggravans in eadem specie,

(1) Lib. 2. num. 24.

quam juxta probabiliorem sententiam cum s. Thoma non tenentur explicare in confessione: ut dicemus de sacramento pœnitentiæ (1).

27. Hoc procedit, cum expetitur res intrinsece mala; sed si res petita esset indifferens, ut a proximo sine peccato præstari possit, ut esset petere mutuum ab usurario, aut aliquod sacramentum a sacerdote in peccato exsistente, tunc dicimus, quod cum adest causa necessitatis, aut notabilis utilitatis, licet illam petere; præcisa autem hac causa, postulans etiam peccat graviter, tam contra caritatem, quam contra virtutem; ita Sanch., Molin., Busemb., Roncaglia, Tambur., Salm. etc. (2).

28. Aliquando cum grave incommodum non adest, tenemur derelinquere nostra bona temporalia, et etiam spiritualia, modo ad salutem non sint necessaria, ut evitemus grave scandalum pusillorum. Sed hîc bene advertit s. Thomas (3), quod admonito proximo, ejus scandalum evadit pharisaicum, ita ut non teneamur amplius illud evitare (4). An autem, ut evitetur scandalum pusillorum, adsit obligatio omittendi præcepta positiva, ut auditionem missæ, jejunium, etc. Dicimus, probabilius affirmandum; quia præceptum naturale impediendi scandalum, nempe alterius peccatum (advertendum tamen, aliud esse impedire peccatum, aliud impedire admirationem) præferendum est præcepto positivo.

(1) Lib. 2. num. 46. (2) num. 47.
(3) 2. 2. q. 43. a. 7. (4) Lib. 2. n. 50. et 51.

Hoc tamen non intelligitur quoad semper etiamsi actio non esset de præcepto, sed ex simplici devotione, aut indifferens), sed tantum semel atque iterum; alias esset illi gravi incommodo, ad quod non obligat caritas; ita Cajet., Nav., Sanch., Azor., Less., Salmant. etc. (1).

Peccant graviter scandali mulieres, quæ pectore immoderate denudato se ostentant; aut saltem usum, ubi non adest, introducunt, licet ea denudatio non sit immoderata; ita s. Anton., Nav., Less., Laym. et alii communiter (2). Etiam graviter peccant scandali illi qui elucubrant, aut agunt comœdias notabiliter obscœnas. Et idem dicendum de pictoribus, qui pingunt, aut in publico exponunt imagines positive turpes (3).

Dicimus contra cum Sanch., Soto, Navarr., Molin., Cajet., Sylvest., Salmant. etc., confirmati s. Augustini auctoritate (contra alios), licere minus malum suadere, ut majus evitetur, quod proximus paratus est exequi; quia tunc qui suadet, non procurat malum, sed bonum, suadens minus malum, licet alterius sit speciei (4). Ita etiam licet domino, aut parenti, non auferre occasionem furandi servis, aut filiis, qui jam parati sunt ad furandum, ut in delicto comprehensi, melius emendari possint. Ob id permittunt dd. multi, posse etiam offerri occasiones furandi, permittendo ut furentur, ut evitentur delicta fu-

(1) Ibid. n. 51. et 53. v. Si ergo.
(2) Lib. 2. n. 55. (3) Num. 56. (4) Num. 57.

tura (1), duce s. Thoma, qui sic ait: *Inducere ad peccandum nullo modo licet; uti tamen peccato alterius ad bonum, licitum est* (2).

PUNCTUM QUINTUM

De cooperatione materiali.

31. Cooperatio materialis communiter admittitur uti licita a dd. cum justa adest causa. Sciatur hîc, quod alia est cooperatio *formalis*, quæ evenit cum directe cooperatur ad peccatum (ut est in eo, qui fornicatur), aut cum influit in pravam voluntatem proximi volentis peccare, ut esset servare terga latroni, aut sicario, ut securius furetur, aut occidat. Scribere literas amatorias vice concubinarii, aut afferre dona concubinæ: accipere dona ab eo, qui suæ honestati insidiatur. Hæ et his similes cooperationes sunt intrinsece malæ, quia ipsis datur ansa proximo ad peccatum exequendum, aut saltem istius prava voluntas fovetur: ideoque nulla ex causa, ne mortis quidem, excusari possunt a mortali. Alia vero est cooperatio *materialis*, quæ est cum actio est indifferens, et proximus potest ea uti sine peccato, sed ille sua malitia ea abutitur ad peccandum, ut esset mutuari pecuniam ab aliquo, qui eam non vult dare sine fœnore: ministrare vinum ei, qui eo abutitur ad ebrietatem: dare claves, qui eis utitur ad furandum.

(1) Lib. 2. n. 58. (2) 2. 2. q. 78. a. 4.

Itaque hæ materiales cooperationes possunt esse licitæ, si tres conditiones concurrunt: 1. Ut actus tuæ cooperationis (ut jam dictum est) sit ex se indifferens. 2. Ut ex officio non tenearis impedire alterius peccatum. 3. Ut causam justam et proportionatam habeas sic operandi; nam tunc proximi peccatum non provenit ex tua cooperatione, sed ex malitia illius, qui abutitur tuo opere ad peccandum: itaque tunc non est actio tua, quæ conjungitur pravæ voluntati proximi, sed ille conjungit suam pravam voluntatem tuæ actioni; unde fit, quod actio tua non est causa illius peccati, sed est tantum occasio, quam tu non teneris auferre, quando habes justam causam eam ponendi; et sic licitum est cauponi dare vinum ebriaturo, semper ac alias grave metueret damnum; ita Sanch., Tournely, Bonac., Busemb., et alii commun. Dictum est, *causam justam et proportionatam*, quia quanto proximior est tua actio proximi peccato, eo major debet esse causa, quæ te excuset. Ad judicandum, quando causa sit justa et proportionata, ante omnia pro regula sit observare, quod dicunt dd., quia cum hoc pendeat a prudentum æstimatione, sententia in hac materia communior erit etiam probabilior, ut dicemus etiam loquendo de gravi materia furti *tract. X. n.* 22. Præterea cum agitur de præjudicio proximi, tenenda est hæc regula, quod non possumus cooperari damno alterius, nisi quando damnum, quod timemus bonis nostris, sit ordinis su-

perioris, v. g. cum aliquis tibi minatur mortem, nisi tu coopereris morti sui inimici, præbendo v. g. ensem; tu non potes eum illi dare, quia non potes positive concurrere morti alterius, ut liberes te a morte. Ita etiam cum fur minatur tibi auferre bona tua, nisi coopereris, ut ille surripiat bona alterius, nec potes quidem cooperari. Secus esset, nisi coopereris, ut ille surripiat illa bona, tu subiturus esses vitæ, aut famæ dispendium, quia tunc cum in extrema sis constitutus necessitate, tenetur proximus ad permittendam tibi illam cooperationem in suorum bonorum jacturam, ne tu vita aut fama, pericliteris (1). Observa etiam super hoc quod dicetur *tract. X. n.* 56.

Caput Tertium

De religione, et vitiis ei oppositis.

33. *De religione.*
34. *Punct. I. De superstitione, et præcipue de astrologia, somniis, ensalmis, et sortibus.*
35. *De virga divinatoria.*
36. *De vana observantia.*
37. *De pulvere sympathica.*
38. *Punct. II. De tentatione.*
39. *De sacrilegio.*
40. *ad* 48. *De simonia, et ejus divisione.*
49. *ad* 53. *De pœnis simoniæ, et absolutione.*

33. Virtus religionis princeps est inter virtutes morales, et definitur: *Est virtus debitum*

(1) Lib. 2. n. 59. et l. 3. n. 571.

cultum Deo exhibens. Duo vitia huic virtuti adversantur. Superstitio nempe per excessum, et irreligiositas per defectum. *Superstitio* tres continet species, *idololatriam, divinationem, et vanam observantiam.* Irreligiositas quatuor alias continet species, *tentationem Dei, sacrilegium, simoniam, et perjurium.*

PUNCTUM PRIMUM

De superstitione.

4. Superstitio definitur: *Est vana, seu falsa religio, indebitum Deo cultum exhibens.* Propterea superstitio duplex est, *cultus indebiti*, et *rei cultæ. Cultus indebiti* est cum Deo exhibemus cultum falsum, ut si laicus vellet missam celebrare, aut si exponerentur reliquiæ falsæ, aut si fingerentur falsæ visiones, revelationes, aut miracula, aut alia adinventa, ut augeretur devotio: quæ omnia ex genere suo sunt peccata mortalia. Aut cum Deo cultum supervacaneum exhibemus, ut esset audire missam a sacerdote talis nominis, aut vultu converso ad orientem (1). Superstitio autem *rei cultæ* est, cum cultum, qui Deo debetur, exhibemus creaturis. Hinc prohibita est *idololatria*, qualis est illa gentium, qui pro Diis homines venerantur, pecudes, herbas, statuas etc. *Divinatio*, quæ est prædictio eventuum futurorum, ope dæmonis facta, cum pacto expresso, aut tacito: unde

(1) Lib. 2. num. 59. et lib. 3. n. 571.

illicita est 1. *astrologia judiciaria*, quæ prædicit futura a libera hominum voluntate dependentia. Ad differentiam *naturalis*, quæ ex motu planetarum auguratur pluvias, aut sterilitates, aut ex momento nativitatis auspicatur inclinationes, aut temperamenta personæ; hæc ceteroquin licita est, sed sæpe sæpius est vana et inutilis (1). 2. Ita etiam est graviter illicitum constanter credere *somniis*, ut quis proprias actiones dirigat, ut futuros eventus prædicat, nisi moralis certitudo habeatur, quod talia somnia sint a Deo (2). 3. Ita etiam est illicitus *ensalmus constitutivus*, qui est quædam oratio certis et determinatis verbis constans, ad morbos sanandos ordinata. Et hoc est peccatum mortale, cum effectus creditur infallibilis, præcipue si verba sint vana, aut falsa, aut scripta certo peculiari modo. Contra est licitus *ensalmus invocativus*, quo a Deo expostulatur sanitas, quin credatur effectus infallibilis (3). 4. Illicitum quoque est *sortilegium*, seu *sors divinatoria*, nempe cum exposcitur a dæmone expresse, aut tacite, revelatio occultorum, aut futurorum, sorte aliquem numerum, aut signum, accipiendo. Contra vero est licita *sors divisoria*, quæ adhibetur ad bonorum divisionem, aut ad lites præcidendas, aut ad distribuenda officia secularia inter æqualiter dignos. Sed non licet ea uti in beneficiis, aut officiis ecclesiasticis (4).

(1) Lib. 3. n. 10. v. Quær. (2) Num. 9.
(3) Num. 21. (4) Num. 11.

Hîc adverte, omnino illicitum esse usum virgæ bidentis, quam vocant *virgam divinatoriam*, ex cujus divinatione inveniuntur thesauri absconditi, metalla, aquarum venæ, aut prædiorum termini translati. Nonnulli admiserunt hoc ut effectum naturalem; sed quomodo (nos inquirimus) hæc virga potest naturaliter moveri ad intentionem ea utentis, quandoquidem si aquam quærit, virga inveniens thesaurum non movetur? Præterquam quod observatum est, si quis præmiserit protestationem non consentiendi concursui diabolico, etsi res conquisita ibi esset, virga immota stetit (1).

5. *Vana observantia* est usus alicujus medii improportionati ad obtinendum aliquem effectum, ut est uti inspectione certarum figurarum, aut cæremoniarum, aut signorum, aut certarum orationum tali situ recitatarum, aut cum verbis sacris, aut vanis mistarum, aut cum fiducia certa prolatarum, ut aliquam scientiam acquirat, sine studio, aut ut liberetur ab aliqua infirmitate, aut vulnere. Omnes istæ sunt vanæ observantiæ, quæ sunt graviter illicitæ. Et de istis præcipue interrogandi sunt milites, nutrices, veterinarii, seu jumentorum medici, pastores, et rustici (2).

7. Advertatur nihilominus hoc, quod dicit s. Thomas (3), quod ubi non adsunt manifesta indicia malitiæ alicujus effectus, in du-

(1) Cont. Tournely tom. 2. p. 268. cum etc.
(2) Lib. 3. num. 14. (3) 2. 2. q. 60. a. 4.

bio præsumi debet, quod proveniat ex causa naturali; unde est valde probabile, licere usum pulveris *sympathici* admoti super sanguinem effluxum, ut hunc inhibeat amplius ex vulnere profluere, modo statim, et in distantia proportionata, applicetur. Ita nec videtur esse prohibitus usus corallorum, et quorumdam animalium ungularum, ut naturalis affascinatio evitetur certorum, qui ea noxia qualitate scatent, ut aspectu suo aliis nocere soleant. Ceterum in hujusmodi remediorum genere, quæ innoxia videntur, satis erit, ut omnis scrupulus auferatur, si protestatio præcedat, cuilibet diabolico operi nolle consentire (1).

PUNCTUM SECUNDUM

De irreligiositate.

38. Irreligiositas tendit contra reverentiam Deo debitam. Prima species hujus vitii est *tentatio* Dei. Hæc potest esse vel formalis, vel interpretativa. *Formalis* est quando aliquis expresse dubitat de aliqua divina perfectione, et de ea vult periculum facere. Hæc est peccatum mortale; et quando accedit dubitatio positiva, est etiam hæresis. *Interpretativa* est, quando aliquis omittit media naturalia, et vult, quod Deus per miraculum eum liberet ab omni malo; v. g., si cupit,

(1) L. 3. n. 20. et 22.

spretis medicinis, ab infirmitate curari a Deo; aut si velit, dum ipse in aliquod vitæ discrimen se conjicit, ut Deus ab omni damno eum liberet. Et hæc per se etiam est mortale, nisi quis excusaretur, aut quia aliquo divino impulsu, aut ab ignorantia ductus, illud faceret, aut materiæ levitate, puta, si, neglectis remediis, a levi infirmitate sanitatem a Deo expectaret (1).

2. Secunda species est *sacrilegium*, quod triplex est, personale, locale, et reale. *Personale*, cum percutitur clericus, aut monachus, aut turpiter agitur cum persona voto castitatis obstricta. *Locale*, cum aliquid committitur, per quod polluitur ecclesia, nimirum si in ipsa effunditur semen humanum, aut sanguis in aliqua copia. Dubitatur autem, an per occultam seminis effusionem polluatur ecclesia. Alii negant, et non improbabiliter; sed alii probabilius affirmant (2). Et idem dicimus de usu matrimonii; ideoque omnes hæ actiones sunt sacrilegia. Ita etiam probabilius sacrilegia sunt omnes tactus, adspectus, sermones impudici in ecclesia habiti (3); observetur quod dicetur super hoc puncto in *tract. IX. n.* 22. *et* 23. Hîc obiter advertatur, nemini, quacumque prædito dignitate, modo non regali, licere indicere, ut sibi ad ecclesiam deferatur stratus; secus statim cessandum a divinis, et ministri ecclesiæ ipso facto excommunicationem incurrunt, et ecclesia

(1) Lib. 3. num. 30. (2) N. 36. et 458.
(3) N. 458. et 461.

tamquam interdicta habenda est. Hoc decretum fuit a S. C. cærem., quæ ait: «Proposito in S. C. cærem. quodam abusu inter alios, qui de recenti in urbe irrepserunt, eadem S. C. ad eum omnino tollendum die 30. anni 1701. decrevit»: *Non licere cuicumque etc. (Personis regalibus tantum exceptis) ad ecclesias strata sibi deferri facere; secus cessandum immediate a divinis. Quod nisi servetur, rectores, ceterosque ministros* ipso facto *excommunicationem incurrere, eamque ecclesiam esse pro interdicta.* (Ita adnotatum reperitur in bullario Clementis XI. *part.* 3. *decr.* 1. *cær.*). Deinde subjungitur: *Et facta relatione, Sanctitas Sua* (i. e. præfatus Clemens) *decretum approbavit, nec non promulgari, atque executioni tradi, et in omnibus urbis sacrariis affigi mandavit die* 3. *Octob.* 1701. Hoc omne refertur a *Ferraris in sua bibliotheca* (1), qui etiam refert *(ibid.)*, vetari pluribus ex decretis S. R. C., dare intra missam laicis (etsi præsidibus) evangelium osculandum, uti etiam dare illis usum baldachini, et illos admittere ut assistant in presbyterio. Ad nostra autem redeuntes dicimus, furtum rei ecclesiis commodatæ, aut in eis repositæ, ut custodiatur, procul dubio esse sacrilegium. Probabile autem est, furtum cujuslibet rei profanæ, quæ ad ecclesiam non pertinet, non esse sacrilegium; sed nobis probabilius videtur, esse quidem (1). Pro *loco*

(1) Ferrar. biblioth. tom. 3. verbo Ecclesia art. V. n. 28. et 29. (2) N. 39.

sacro intelligitur quilibet locus ab episcopo ad divina officia, aut mortuos tumulandos destinatus, a tecto ad solum (1). Sacrilegium *reale* est illicita administratio, aut receptio sacramenti, aut reliquiarum, aut imaginum, aut vasium, aut vestium sacrarum, aut alterius rei, quæ consecratur, aut benedicitur, profanatio. Sacrilegium quoque est sacræ scripturæ verborum abusus, ad turpia, aut detractiones ea detorquendo. Sacrilegium pariter est reliquiarum sanctorum surreptio, cum dominus est graviter invitus (2).

). Tertia species est *simonia*, quæ definitur: *Studiosa voluntas emendi pretio temporali aliquid spirituale, vel spirituali annexum.* Et ut clarius explicetur, est malitiosa voluntas, qua intenditur pretio emi aliquid spirituale, aut spirituali annexum, ut sunt reditus beneficiorum, vestes sacræ, et etiam labor intrinsecus in administratione sacramentorum (3). Simonia quadruplex est, mentalis, conventionalis, realis, et confidentialis. *Mentalis* est, cum aliquis dat temporale animo obligandi aliquem ad reddendum spirituale, aut contra, sine ulla conventione. *Conventionalis* est, cum intercedit pactum, sed a neutra parte executioni mandatum. *Realis* est, cum pactum effectu completum est (4). *Confidentialis* denique est, cum aliquis renuntiat alteri beneficium cum pacto, ut in posterum sibi ipsi, aut alteri illud cedat, aut re-

(1) N. 460. (2) Num. 40. (3) L. 3. n. 49.
(4) Num. 69. alias 67.

nuntiet, aut cum onere, ut sibi partem proventuum reddat (1).

41. Dona, quæ habent rationem pretii in emendo spirituale, nuncupantur *munus a manu*, *munus ab obsequio*, et *munus a lingua*. *Munus a manu* comprehendit quodlibet temporale pretio æstimabile, ut pactio vendendi, aut mutuandi etc., delicti remissio, aut solutio (2). *Munus ob obsequio* est quodlibet servitutem præseferens. *Munus a lingua* est quælibet intercessio, etiamsi sit mediata, quæ pretio digna est. Dare autem aliquid mediatori ob laborem, aut damnum subeundum, non est ex se illicitum, est tamen periculosum (3).

42. Simonia altera est juris divini, juris humani altera. *Juris divini*, est sacramentorum ceterarumque rerum sacrarum venditio. *Juris humani*, est venditio officiorum ad res sacras institutorum, ut sunt officia sacristæ, œconomi, thesaurarii, præfecti domus, vicedomini, et advocati ecclesiæ. Et hîc notandum, posse dari simoniam juris humani, quin sit juris divini (4).

43. Est etiam simonia juris divini admissio alicujus in religionem ob dona temporalia: nisi dentur dumtaxat ad conciliandam benevolentiam, aut quia monasterium esset pauper, aut si postulans esset senex, aut infirmus, ita ut ille esset oneri monasterio. Et propterea dicimus, quod si monasterium es-

(1) Num 90. alias 85. (2) Lib. 3. n. 56. et 57.
(3) Num. 64. et 65. (4) N. 68. et 69.

set opulentum, non licet his precisis rationibus aliquid accipi ab ingredi volentibus, ob sui sustentationem, exceptis monasteriis monialium, quæ semper possunt acceptare dotes, prout declaravit Clemens VIII. (1).

4. Dubitatur 1. An semper sit simonia dare temporale pro spirituali. Juxta communiorem et veriorem sententiam negatur, quando temporale datur non jam ad obligandum, sed ad conciliandam benevolentiam. Nihilominus advertendum est, ut habetur ex propos. 46. ab Innoc. XI. proscripta, certe esse simoniam dare temporale (præcipue cum datur in aliqua notabili quantitate) ob principalem finem obtinendi spirituale (2). Communissime autem dicunt Salmant. cum Cajet., Suar., Less., Laym., Tolet. etc. contra Azor. et alios paucos, quod liceat dare aliquid temporale, v. gr., episcopo, primario ad captivandam suam benevolentiam, secundario ad obtinendum beneficium. Ceterum recte advertunt Roncaglia et ipsi Salmant. cum Sanch. et Bonac., quod cum datur temporale solo intuitu rei spiritualis, vel contra, tunc facile præsumenda est intentio saltem virtualiter simoniaca, ut eruitur ex *c. Tua nos, de simon.* Excepto, ut ajunt, nisi constet de opposito, vel aliter colligatur ex circumstantiis, nempe ex parvitate muneris, vel ex pietate, aut opulentia dantis (3).

5. Dubitatur 2. An liceat aliquid recipi ob

(1) N. 91. et 92. (2) Lib. 3. n. 51.
(3) Eod. n. 51. vers. Ceterum.

sacramentorum administrationem. Nulli dubium est, non licere accipere tamquam pretium rei sacræ, aut laboris intrinseci ipsiusmet administrationis; secus vero extrinseci, v. g. si sacerdos celebratum iturus esset in locum longinquum, aut in hora, aut tempore incommodo. Et quamvis non esset labor extrinsecus, licet accipere temporale, non tamquam pretium, sed tamquam stipendium sustentationis ministri, qui occupatur in alterius gratiam, quamvis minister non esset pauper. Id est commune cum s. Thoma (1). An autem sit lethale administrare sacramenta, concionari, assistere in choro principaliter ob temporale emolumentum. Alii affirmant; sed alii, ut Sotus, Suar., Sylvest., Sanch., Salmant. etc. communius et probabilius negant, eadem ratione superius allata, quia stipendium non recipitur uti pretium rei sacræ, sed tamquam stipendium debitum personæ, quæ in proximi gratiam occupatur. Ceterum videtur, non posse excusari, saltem a veniali, qui spiritualia munia ad bonorum temporalium acquisitionem ordinat (2).

46. Dubitatur 3. An beneficiorum venditio sit prohibita etiam de jure divino. Probabilius s. Thomas et alii affirmant. Nihilominus papa potest a spirituali beneficii separare temporale, uti sunt fructus, et ita ex suo assensu potest efficere, ut aliquis, soluto aliquo pretio temporali, possit assequi beneficium (3).

(1) Lib. 3. n. 55. (2) Ibid. (3) N. 70.

7. Dubitatur 4. An sit licitum permutare res sacras. Si ambo sunt mere spirituales, puta missam cum rosario etc., utique licitum est eas permutare. Si sunt mixtæ, oportet distinguere cum s. Thoma, et communi. Si temporale subsequitur spirituale, ut fructus subsequuntur beneficium, tunc illicita est permutatio sine pontificis permissu, aut saltem episcopi, ut aliqui asserunt. Secus vero si temporale sit annexum antecedenter spirituali, ut argentum vasibus sacris, pannus vestibus sacris, et alia hujusmodi; hæc bene possunt vendi, et permutari, modo habeatur ratio tantum pretii intrinseci rei (1).

8. Dubitatur 5. An sit simonia dare aliquid, ut alter omittat rem spiritualem. Distinguendum, et affirmandum, si omissio est de re directa a potestate spirituali, et adest obligatio eam ponendi, uti esset omissio absolvendi, dispensandi, eligendi etc., ita ex c. *Presbyter. De simon.*, ubi prohibetur negare propter aliquod lucrum temporale absolutionem pœnitentibus, modo illa non esset injusta, aut sacrilega. Negandum vero esse simoniam, si omissio esset alicujus actus spiritualis pendentis a libertate, ut esset omissio orandi, celebrandi, largiendi eleemosynam; dummodo omittens non teneatur ex justitia ad id præstandum (2).

9. Dubitatur 6. An liceat dare aliquid, ut se redimat a vexatione, ut beneficium, aut ali-

(1) N. 72. (2) Lib. 3. n. 97.

quid aliud spirituale assequatur. Duas affert Doctor Angelicus regulas. Prima est, quod si acquisiverit jus *in re*, et jus est certum, bene potest redimi vexatio, dando aliquid temporale (non tamen spirituale) (1). Et hoc procedit etiam de vexatione circa possessionem beneficii pro eo, qui jam acquisiverit jus; nam actio possessionis est mere temporalis (2). *Secunda regula* est, quod si jus est *ad rem*, vexatio nullo potest redimi pretio, etiamsi elector injuste negaret suum suffragium, ut communiter dd., et habetur ex *cap. Matthæus, de simon.* Nihilominus excipitur cum Suar., Castropal., Anacl. et Elbel, si tu pecuniam tradidisses alicui, qui tantum posset obesse, et non prodesse, ut abstineat tibi nocere, etiamsi ille nullis malis artibus hoc faceret, sed precibus, aut donis ob livorem in te conceptum impedire vellet electores, quominus tibi beneficium conferrent, ut recte dicunt Suar., Anaclet. et Salm. etc., quia cum sit temporalis talis iniqua vexatio, bene potes eam redimere pretio temporali. Et propterea paucis ab hinc annis, cum delatus fuisset ad summum pontificem Bened. XIV. casus, quo cum quidam sacerdos diœcesis Nusci nominatus fuisset ad canonicatum in una insigni illius diœcesis collegiata, insurrexit quidam laicus, qui potentia valebat in curia episcopali, et poposcit a præfato sacerdote certam summam non immodicam,

(1) N. 98. (2) N. 99.

alias multa crimina ei affigeret, quibus, pro canonicatus honore decorando, reus in curia sisteret. Sacerdos hoc timore incussus, cum omnium eorum, quæ ab illo opponi sibi intendebantur, culpa vacaret, promisit se daturum quidquid ille turpiter postulabat, et præstitit; et ita a canonicatus consecutione non impeditus fuit. Post multos annos re Romam ab episcopo successore delata, pontifex dixit, si forsan indigeret talis provisio convalidatione, se convalidare eam, et decrevit, talem canonicum permansurum in eodem gradu; unde apparet, quod papa non habuit pro certe invalida illam collationem, sed voluit ad securitatem sic agere, quia sic fuit postulatus, ut ageret. Secus tamen dicendum cum Suar., Anacl., Salmant. etc., si ipse esset elector, qui non solum posset obesse, sed etiam prodesse (quidquid dicat Castropal., qui tenet, posse dari pecuniam tantum ad removendum illius pravum animum); quia illa pecunia de facto semper efficeret, ut deflecteretur erga te illius animus, et consequenter gratiam illius sollicitat ad beneficii consecutionem. Casu autem, quo elector fraudibus et vi moliretur alios electores subornare, ut ei suum suffragium negarent, tunc communiter dicunt Less., Soto, Suar., Filliuc., Sanch., Salm., Croix, Busemb. etc., posse pecunia redimi talem injustam vexationem; et hoc mihi videtur satis probabile, cum (ut ait p. Mazzotta) daretur ei pecunia cum expressa protestatione, quod nihil ab

ipso petitur, nisi ut a vexatione desistat (1). Illicitum est autem pecuniam dare competitori, ne concurrat, si ille juste potest concurrere (2). Contra licet pecuniam dare, ne eligatur indignus, aut minus dignus (3), et ita pariter licitum est pecuniam illi offerre, qui injuste renuit sacramenta ministrare, accedente tamen causa gravi ea suscipiendi; nam hoc etiam est redimi ab injusta vexatione (4). Gerson, Caj., Suar., Less., et Spor. cum s. Bon., Vasq., Pont., et aliis communiter.

50. Pœnæ vero a sacris canonibus in simoniacos inflictæ, sunt sequentes. I. propter simoniam pro ingressu in religionem, communitas incurrit suspensionem, et particulares *id præsumentes*, ut loquitur textus (5), excommunicationem papalem. Sed hæc probabiliter tantum incurritur in professione; imo multi dd. dicunt, illam in desuetudinem abiisse (6). Et hîc advertatur, quod omnes electiones simoniacæ ad generalatum, rectoratum, et ad quodlibet officium spirituale in religione, sunt irritæ, ut habetur ex textu (7).

51. II. Propter simoniam in collatione ordinum (non tamen primæ tonsuræ) episcopus ordinans et mediatores incurrunt excommunicationem et suspensionem papæ reservatas, ac interdictum ab ecclesiæ ingressu. Or-

(1) Lib. 1. n. 100. et 101. (2) N. 103.
(3) Ibid. (4) D. n. 103. Qu. 5.
(5) C. 1. Extrav. de simon. (6) L. 3. n. 108.
(7) Extrav. 2. de simon.

dinati vero præter excommunicationem, et suspensionem ordinum (sed probabiliter eorum tantum simoniace susceptorum), prohibitum est eis ascendere ad superiores ordines. Hoc tamen non procedit, cum simonia ab aliis, ordinato inscio, commissa est (1).

52. III. Propter simoniam realem in beneficiis irritæ sunt omnes præsentationes, electiones, etc. Quare simoniacus nequit retinere beneficium, neque fructus ab illo perceptos (2). Et hoc etiamsi beneficiatus invincibiliter prædictam pœnam et simoniam commissam ignoraret, si v. g. patrata fuerit a quodam tertio, ut habetur ex *cap. Nobis, de simon.* Excipiuntur tamen: 1. Si beneficiatus contradixerit, et postea, simoniam ignorando, acceptaverit beneficium. 2. Si ille tertius commiserit simoniam hoc dolo, ut illum redderet inhabilem ad beneficium. 3. Si pacifice tres annos in beneficii possessione fuisset, ut communiter dd. Exceptis dictis casibus, recipiens simoniace beneficium, præter excommunicationem papalem per bullam s. Pii V. *Cum primum* an. 1566., *qui beneficium ecclesiasticum simoniace adeptus fuerit, perpetuo* fit inhabilis ad ea, et ad quæcumque alia (ita ut etiam per *extrav.* Pii IV. *In sublimi*, si nollet omittere beneficium, non posset absolvi); et præterea privatus existit etiam illis beneficiis, quæ antea obtinuisset. Attamen juxta communiorem et probabiliorem

(1) N. 109. et 110. (2) Extrav. 2. de simon.

sententiam, quam tenent Navarr., Suarez, Lessius, Sanchez, Laym., Anacl., Ronc., Croix, etc., dictæ pœnæ non incurruntur, nisi simonia sit ab utraque parte completa; et hic est stilus curiæ, ut testantur Nav. et alii (1), excepta tamen confidentiali, in qua sufficit, ut tantum temporale sit præstitum, juxta büllam s. Pii V. (2). Et quamvis simonia sit completa, illæ duæ pœnæ privationis et inhabilitatis non incurruntur, nisi post sententiam condemnatoriam, ut communissime Bonac., Castrop., Sanch., Laym., Filliuc. etc. (3). Nec obstat bulla Pii V., quia (ut dicunt præfati dd.) illa intelligitur valere pro foro externo, cum ibi dicatur *quicumque convictus fuerit;* saltem in eo sensu recepta est.

53. IV. Propter simoniam confidentialem, præter pœnas impositas adversus realem, incurritur etiam privatio aliorum beneficiorum etiam antea obtentorum: sed probabiliter non quidem ante sententiam delicti declaratoriam. Advertatur tamen, quod per Tridentinum *sess.* 24. *c.* 18., cum statutum sit, examinatores synodales qui ratione examinis aliquid accipiunt ab eis qui ad beneficia curata concurrunt, tam examinatores accipientes, quam dantes, fieri inhabiles ad beneficia obtinenda, ac non posse absolvi a simonia, nisi *dimissis beneficiis*, deducitur, quod præfati ipso facto, et quidem ante omnem sen-

(1) Lib. 3. n. 106. (2) N. 116.
(3) L. 3. n. 111. et 112.

tentiam, omnibus beneficiis, quæ etiam ante collationem simoniacam obtinuissent, privati existunt.

54. Denique notandum hîc 1., quod præfatæ pœnæ incurruntur tantum propter simoniam in materiis descriptis, nempe in materia religionis ingressus, ordinum, et beneficiorum, non vero in venditione rerum sacrarum, aut ecclesiasticæ jurisdictionis, aut capellaniarum non collativarum (1). Notandum 2., quod pretium acceptum pro simoniaca collatione beneficiorum, aut ordinum, aut sacramentorum, si excedit quod poterat a ministro exigi (loquendo de sacramentorum administratione, ut dictum est *n.* 45.) pro sua sustentatione, restituendum est illi, qui illud tradidit ante traditionem rei spiritualis; si autem postea traditum fuisset, tunc, licet probabile sit posse restitui eidem, nihilominus probabilius est cum s. Thoma, restituendum esse ecclesiæ, aut pauperibus. Quoad autem fructus beneficii simoniace acquisiti, isti restituendi sunt ecclesiæ, et probabile est, posse dari pauperibus, aut successori in beneficium, et potest etiam obtineri compositio a papa. Quod autem acceptum est pro admissione in religionem, non est restituendum, nisi post sententiam, et interim potest retineri pro alimentatione communitatis (2). Notandum 3., quod ab excommunicatione et suspensione ob collationem ordinum, vel beneficiorum,

(1) N. 107. (2) Lib. 3. n. 114. ad 116.

aut ob admissionem in religionem incursis, si publicæ sint, solus papa potest absolvere; sed si occultæ, possunt etiam episcopi juxta communem sententiam per Trident. *cap. Liccat 6. sess. 24.* Et Salmant. cum Less., Sa, et Castropal., dicunt, posse etiam mendicantes, addentes, bullam Pii V., quæ quoad hoc revocavit omnia privilegia regularium, non esse receptam; sed hîc nequeo intelligere, quomodo revocatio privilegiorum opus habeat acceptatione, cum in tantum regulares prius poterant, quia pontificibus sic placuit; ergo si eis ablata fuit ab eodem jurisdictio, qua potestate possunt sibi talem jurisdictionem vindicare? Vide dicenda *tract. XX. n. 17. circa fin.* Sed quidquid sit de hoc, certum est, per Clementem VIII. ablatam fuisse regularibus extra urbem, et intra Italiam, facultatem absolvendi seculares a simonia reali et confidentiali. Vid. *tract. XX. de privilegiis num.* 101. Quoad inhabilitatem ad alia beneficia episcopus potest dispensare, dummodo crimen simoniæ non sit deductum ad forum contentiosum, et modo non sit confidentialis (1). An autem possit episcopus dispensare cum simoniaco ad obtinendum idem beneficium. Respondetur, quod si beneficium (sive sit curatum, sive simplex) scienter fuerit receptum simoniace, non potest episcopus dispensare; si autem simonia commissa fuerit a tertio, et beneficiatus receperit be-

(1) Lib. 3. n. 117.

neficium inscius simoniæ, tunc potest episcopus dispensare, sed non tamen ante renunciationem beneficii. Nav., Sanch., Salm. etc. Si autem beneficium est curatum, non potest episcopus dispensare in illa vacatione, potest vero in alia. Panorm., Pal., Salm. etc. (1).

5. De *perjurio* autem, quod est quarta species irreligiositatis, fiet sermo in *tract. seq.* *capit. II.*

TRACTATUS QUINTUS

DE SECUNDO PRÆCEPTO DECALOGI

CAPUT PRIMUM

De blasphemia.

1. *Quando committitur blasphemia.*
2. *De maledictione creaturarum.*
3. *ad* 11. *De maledicentia in mortuos.*

1. Blasphemia committitur aut attribuendo creaturæ aliquod attributum divinum, ut si vocaretur dæmon sanctus etc., aut aliquod convicium in Deum, vel sanctos, vel in res sanctas, aut in dies sanctos proferendo, ut si quis malediceret alicui sancto, dicendo : *Male habeat sanctus N. Male eveniat ecclesiæ. Maledictum sit pascha, sabbatum sanctum etc.,*

(1) Num. 118.

quam quidem execrationem vulgo rudes exprimunt per verbum *Mannaggia*. Etiam blasphemia est dicere: *Deo invito hoc fiet: O sanguis Christi* (ira excandescens in Dominum)! *Deus non juste operatur.* Et hoc postremum esset etiam blasphemia hæreticalis; itaque si serio prolata esset, qui eam audiret infra mensem teneretur ad denunciandum. Blasphematur etiam facto, v. g. spuendo versus cœlum, conculcando imagines, coronas etc.

2. Dicere autem *Atta* sancti N. non est blasphemia, nec etiam *Potta*; nam hoc verbum tantum significat in nostro idiomate interjectionem indignantis. Nec esset blasphemia dicere: *Mannaggia Santagata, male habeat Santagata, Sanctusermus, Sanctusmenna etc.*, quando intelligitur locus, et non sanctus. Nec item erit blasphemia maledicere creaturis, nimirum igni, vento, pluviæ etc., nisi addatur verbum *Dei*, aut nisi essent eæ creaturæ, quæ speciali relatione referuntur ad Deum, aut in quibus peculiari modo relucet divina potentia, prout sunt anima, cœlum etc. Idem dicendum puto de maledictione mundi, modo non intelligatur mundus pravus, quomodo accipiebatur a Jesu Christo, cum dixit: *Si odit vos mundus; ego vici mundum etc.*

3. Maledicere *fidei* alicujus, ex se non est blasphemia, nisi exprimeretur *fides Christi*, aut *fides sancta*; quia ceterum nomine fidei potest etiam accipi fides humana. Nec est blasphemia maledicere *mortuis*, nisi mens

specifice ferretur ad animas purgatorii, aut nisi malediceret mortuis sanctis, aut Christi. De hoc puncto jam egi in opere moràli (1): sed quoniam de hoc puncto usque adhuc ab aliis auctoribus minime actum est, lubet hîc majore qua possum claritate de hoc tractare, præcipue ut satisfaciam cuidam auctori anonymo, qui quadam sua epistola nonnulla objecit.

4. Itaque affirmo, maledicere mortuis natura sua non esse blasphemiam neque ex se, neque relative ad eos qui ea verba effutiunt. Primo non est blasphemia ex se, dum hoc verbum *mortui* proprie est terminus privativus, qui significat homines vita privatos, qui amplius non existunt in præsenti; et in hac suppositione vox *mortui* non denotat nec animam, nec corpus. Qua de re, philosophico rigore loquendo, qui maledicit mortuis, nemini injuriam irrogat, dum maledicit illi, qui existentiam non habet.

5. Dicit aliquis: Sed hîc vox *mortui* accipitur non tamquam terminus *privativus*, sed tamquam *analogus*, nempe quod possit referri tam ad corpus, quam ad animam defuncti. Respondeo primo, quod qui sic loquitur, jam loquitur de relatione, qua mens ad aliquod fertur; sed ego loquor de eo quod importat ex se vox *mortui*. Sed, dato quod accipienda sit talis vox tamquam terminus analogus; respondeo secundo, quod sub hac

(1) Num. 130.

voce *mortui* principaliter, et in recto, ut ajunt philosophi, venit solum corpus, quod dumtaxat potest dici mortuum, non autem anima, quæ non moritur. Anima enim potest tantum in obliquo intelligi, dicendo v. gr. anima mortui, ex eo quia aliquando fuit forma corporis illius, cui dedit vitam. Sed supposito quod vox *mortuus* principaliter respiciat corpus, et minus principaliter, et ut melius dicam, improprie denotet animam; cum aliquis nominat *mortuos*, ex se loquendo, non intelliguntur animæ illorum, sed corpora. Ut intelligantur animæ, opus est, ut ipse aut mente intendat de animabus loqui, aut animas denotent cetera verba sermonis, ut est illud quod scriptum habetur in libro 2. Machabæorum: *Sancta et salubris est cogitatio pro defunctis exorare.* Hoc loco verbum *exorare* jam significat, sermonem ad animas dirigi.

6. Igitur ex se loquendo, maledictio mortuorum non est blasphemia; quia non refertur ad animam. Videamus nunc, an sit blasphemia, saltem ex relatione mentali eorum, qui eam proferunt. Et hoc etiam negamus; quia illi, qui maledicunt mortuis, ordinarie a consideratione animarum ipsorum præscindunt. Hîc autem auctor epistolæ conviciis me onerat ac improperat, quod nesciam terminum *abstractum a concreto* secernere. *Abstractus*, sic ille me instruit, est qui formam significat a subjecto præcisam, prout est pulchritudo, albedo etc. *Concretus* vero significat

subjectum cum forma conjectum, v. g. homo pulcher, charta alba etc. Hinc dicit, vocem *mortuos* significare hominem, qui olim anima et corpore constabat, sed nunc importare corpus et animam disjunctas. Et ex hoc concludit, quod *mortuis* alicujus maledicens, non tantum eorum corporibus, sed animabus etiam maledicit.

7. Respondeo: Ego non dico, qui *mortuis* maledicit, eos tamquam abstracta considerat, nempe uti formas sine subjecto: sed dico, quod præscindit a considerando in mortuo animam, quæ jam existit. Aliud est abstrahere, quod est considerare formam sine subjecto; aliud est præscindere, quod est considerare subjectum præcisum ab aliqua ejus qualitate, aut circumstantia, cum qua potest illud conspici. Certum est, quod homines mortui in præsenti non sunt illi ipsi, qui prius existebant in vita. Tunc erant tot personæ, quæ anima et corpore conjunctis constabant; sed nunc quidem existunt eorum animæ et corpora, sed sunt substantiæ separatæ. Adeo ut maledicendo in præsenti hominibus mortuis, non proinde necessario maledicitur eorum animabus, nisi cum illæ specialiter exprimuntur, aut subintelliguntur.

8. Sed esto concedatur auctori epistolæ, quod ipse sustinere contendit, nempe quod maledicere *mortuis*, idem sit ac maledicere vivis. Quæro ab ipso: ergo qui viventi maledicit, semper peccat mortaliter? Omnes dd. Cajetanus, Sotus, Molina, Prado, Azor., de

Lugo, et alii apud Salmant. (1) cum s. Thoma (2) dicunt, tunc maledictionem in proximum esse peccatum mortale, cum illa est formalis, nempe (ut explicat Cajetan.) cum quis animo pravo proximo optat malum (et grave quidem), quod illi imprecatur; secus vero cum maledictio est materialis tantum, nempe sine pravo animo prolata; et tamen in vivente certe adsunt anima et corpus. Et cur non est mortale? quia qui maledicit non semper intendit maledicere proximi animæ, et injuriam inferre illi substantiæ, in qua Dei imago elucet, sed præscindit a respicienda anima, et ita non peccat lethaliter. Qui maledicit creaturis rationis expertibus (docet idem s. Thomas in loco cit. a. 2., et omnes alii), si eas respicit ut Dei creaturas, graviter peccat, et veram blasphemiam committit; secus vero si præscindit a considerando eas uti tales, et eis maledicit dumtaxat uti creaturis in se consideratis; et tamen omnes illæ sunt creaturæ Dei. En vide quod s. Thomas jam admittit hanc præcisionem. Ita pariter qui maledicit *mortuis*, si ipsis maledicit, respiciendo eorum animas, peccat mortaliter; secus autem si præscindit, ipsis maledicendo, quin specialem ad eorum animas habeat respectum.

9. Dicere autem, quod omnes qui mortuis maledicunt, intendunt etiam in animas invehere, ego, et tot alii confessarii experien-

(1) De rest. c. 4. n. 27. et 28.
(2) 2. 2. q. 76. a. 3.

tia docti, pœnitentes de hoc interrogando, oppositum experti sumus. Tanto magis, quod qui mortuis maledicunt, eis animus non est mortuos lædere, sed viventes, quibus eas maledictiones dirigunt ad injuriarum modum. Sed hæc est materia facti; confessarius de hoc potest se certum facere, et a dubio se liberare, sedulo interrogando pœnitentes.

6. Dicere autem, quod, licet quis intelligat maledicere solis corporibus mortuorum, nec potest excusari a mortali, propter respectum quem Ecclesia erga defunctorum corpora adhibet, ea thure suffiendo, aqua benedicta aspergendo, ac in sacra sepultura tumulando; nescio utrum hac ratione possit aliquis sibi persuadere, quod maledicere mortuis sit mortale. Brevibus respondeo, et dico, quod præfatæ functiones non sunt cultus religiosi honor erga cadavera defunctorum, sed sunt quædam cœremoniæ, quas Ecclesia etiam erga viventes adhibet. Igitur si honor, qui defunctis præstatur, præstantior non est eo qui vivis exhibetur, nec injuria erit major. Sed cur (subjungit auctor epistolæ) leges severius puniunt in cadavera sævientes? Respondeo: Puniunt, non ratione injuriæ majoris, sed animi pravi, qui in eo actu manifestatur; quod quidem crimen punitur etiam in necantibus infideles et hæreticos. Secus, si id esset ex se in defunctorum corpora contumelia gravis, ejusdem criminis rei essent qui ea incidunt, et frustatim dividunt ad medicas observationes. Ceterum, quod ego

concludo est, quod maledictio in mortuos non est blasphemia, nec peccatum mortale. Et tres auctores (in opere allati), qui tantummodo de hac re scripserunt, idem senserunt. Addo, quod ego, ut cautius agerem, scripsi Neapolim ad plures viros doctos, ubi flos extat doctorum, et ad tres congregationes missionariorum, nempe ad illam p. Pavone, archiepiscopatus, et s. Georgii, et omnes uno exemplo mihi rescripserunt, meæ sententiæ assentientes. Accedit: Pater Sabbatinus (tunc pius operarius, nunc dignissimus Aquilæ prælatus) mihi respondit, cunctos pios operarios, tam præsentes, quam antiquos, idem uniformiter sensisse. Insuper tamquam certum accepi, quod nuntius Neapolis, postquam typis editæ fuissent tam mea epistola circa hanc rem, quam epistola mei adversarii, utramque ad pontificem Benedictum XIV. transmisit, qui r. p. d. Thomæ Sergio pio operario, consultori s. officii (qui jam suum obiit diem) controversiam discutiendam demandavit, et quod ipse pontifici suam sententiam significavit hanc esse, nempe maledictionem in mortuos non esse veram blasphemiam; et ab alio pio operario, qui nunc Romæ degit, mihi affirmatum deinde fuit, quod Papa, cognita p. Sergii sententia, et perpenso difficultatis puncto, ostendit se etiam idipsum sentire.

11. Itaque hoc posito, intelligere nequeo, quomodo fieri potest, ut quidam possint non dubitare saltem, et pro certo habere, et

etiam ex pergamis sine scrupulo prædicare, mortuis maledicere, generaliter loquendo, ex se esse mortale, atque veram blasphemiam, quando omnes dd., et etiam illi, qui rigidiorem profitentur sententiam, ut p. Concina et alii, docent, non esse damnandum de peccato mortali, quod aliquis perspicuus textus scripturæ, aut evidens non suadeat ratio. S. Raymundus scripsit (1): *Unum tamen consulo, quod non sis pronus judicare mortalia peccata, ubi tibi non constat per certam scripturam.* Et s. Antoninus (2) dixit: *Nisi habeatur auctoritas expressa sacræ scripturæ, aut canonis, seu determinationis Ecclesiæ, vel evidens ratio, nonnisi periculose determinatur; nam si determinatur quod sit ibi mortale, et non sit, mortaliter peccabit contrafaciens, quia omne quod est contra conscientiam, ædificat ad gehennam etc.*

EPISTOLA RESPONSIVA

adversus epistolam apologeticam scriptam in propugnationem dissertationis, quæ super abusu mortuis maledicendi prodiit.

Præ omnibus indicandum esse duxi, quod cum adversus ea quæ super hoc puncto scripseram quædam dissertatio, cui brevibus respondi, prius prodiisset, pollicitus fui, cum semel atque iterum iis quæ mihi opponebantur satisfecerim, non amplius circa hoc verbum

(1) L. 3. tit. de pœnit. §. 21.
(2) Part. 2. tit. 1. c. 11. §. 28.

me fore facturum; tum ne in infinitum daretur progressus, tum ne eadem quæ jam a me scripta erant repeterem; sed dixi, quod dumtaxat respondere volebam (prout feci) ad duas s. Thomæ doctrinas, quas mihi de novo objiciebat. Et una simul significari in animo mihi statutum esse deinceps nihil amplius super hac controversia scripturum (quia mihi satis in propatulo res collocata esse videbatur), nisi cum ab adversario meo de veritate prorsus fuissem persuasus; tunc enim nihil mihi difficultatis esset a sententia desciscere, et id in omnibus per publicam scripturam significare non erubescerem, prout animus meus ab hoc faciendo non abhorruit in aliquibus aliis meis opinionibus, quas ubi eas rationi non consentaneas cognovi, libenter revocavi.

Nihilominus post responsionem a me datam vulgata est altera epistola apologetica in propugnationem præfatæ dissertationis, in qua contendebat auctor probare, mortuis maledicere per se esse mortale: cui epistolæ, non obstante consilio, quod de non amplius respondendo ceperam, alia epistola nunc respondere sum coactus. Et hanc dumtaxat hîc subjungo, in qua summatim continetur tum responsio, quam ad dissertationem dederam, tum responsio ad dissertationis propugnationem.

Reverendissimo Abbati D. Bartholomæo de Marco Basiliano.

Reverendissime Pater, et Domine Colendissime.

Cum dissertatio quædam super mortuorum maledictione, ac cum adversus eam brevis responsio mea prodiissent, novissime typis edita est altera epistola apologetica pluribus scripta in præfatæ dissertationis propugnationem. Ubi ad manus meas illa epistola pervenit, et accurate illa a me lecta, diu animi pependi, rescriberem nec ne. Ex una enim parte consilium de non amplius respondendo susceptum, sartum tectum habere voluissem, ne in infinitum progrederer. Ex alia parte expediens videretur nunc denuo respondere, sicut amici mei ad id faciendum me adigunt; tum quia in priori responsione error quidam, a quo me retractare intendo, fortuito excidit, licet ille ad rem nostram nihil referat, sicut ex hac altera responsione animadvertes. Tum quia in laudata epistola apologetica adversarius alias novas exponit animadversiones, quibus, ut ambiguitates aliquæ de medio tollantur, altera responsione satisfacere opus esse duxi. Quapropter ad te hanc alteram responsionem afferendam curavi, et abs te duo hæc peto: Primum, ut omni qua potes animi attentione eam perlegas, detrahendo, addendo, corrigendo quidquid tibi visum fuerit: secundum, ut mihi consilium tuum can-

dide aperias, utrum expedire tibi videbitur, ut hanc typis excudendam curem, dum ex una parte mihi contendere displicet cum viro et aliis ejus sociis ordinis, quem ego maximi facio, atque mirum in modum veneror (tametsi mihi compertum est, non deesse aliquos inter illius ordinis, forte eis minime indoctiores, qui meæ adhærent sententiæ). Ex altera parte, a fidelium cordibus hanc deducere opinionem, nimirum quod præfata maledictio sit mortale, cum tale non sit, ad gloriam Dei, qui sibi animarum salutem gloriæ habet, non parum conferre censeo.

Parcas mihi, quæso, si non pauca quæ in priori responsione jam notata erant, hîc repetita observas. Hoc non aliter faciendum esse censui, ut lectoris ante oculos omnia simul exponantur, dum legit illas animadversiones, quas mihi adversarius de novo objicit. In dissertatione probare aggressus est, maledictionem in mortuos esse peccatum lethale, et veram blasphemiam, duabus ex rationibus: 1. quia corpora fidelium defunctorum sunt sacra: 2. quia præfata maledictio præscindere non potest, quin ad animas referatur. In responsione ad dissertationem data dixi, quod jam illis objectionibus bis responderam; propterea ne eadem semper canerem, nolui ad omnia quæ apponebantur respondere. Nihilominus duabus s. Thomæ auctoritatibus, quæ de novo afferebantur, dixi me facere non posse quin responderem.

Primus textus desumtus est ex 3. *p.* *q.* 8. *a.* 2., ubi s. Doctor dicit, Christum in fidelium corpora influere jus resurgendi propter Spiritus sancti inhabitationem. Et hoc idem jus auctor dissertationis probare intendit aliunde, nempe ex ratione sacramentalis communionis, qua fideles, dum vivunt, reficiuntur: hinc que ex hisce duabus rationibus infert, mortuorum corpora inter sacra annumeranda esse, adeo ut sacro cultu ex religionis virtute emanato veneranda sint. Ast si hæ rationes (respondeo ego) probarent, quod corpora quorumlibet defunctorum pro sacris habenda sunt, probarent etiam, quod necessario corpora fidelium damnatorum inter sacra annumeranda essent; in iis enim etiam aliquando habitavit Spiritus sanctus, et cum Jesu Christo per eucharistiam concorporata fuerunt. Dicit, quod illæ qualitates per peccatum postea amittuntur. Igitur, subsumo, quoties Ecclesiæ authentico testimonio mihi non constat, animam illius gloria æterna frui, ac etiam quotics Ecclesia honorem qui ei debetur ad cultus sacri rationem non elevat, ut infra explicabimus, mihi fas non est illud corpus pro sacro habere. Præterquamquod, si corpora defunctorum sacra sunt propter eucharistiam quam receperunt, et propter Spiritus sancti inhabitationem, necessario dicendum erit, etiam corpora viventium fidelium tamquam sacra colenda esse, ita ut quælibet injuria aut ma-

ledictio in fidelis viventis corpus irrogata, peccatum grave religioni adversans dicendum sit. Sed hoc est contra expressam s. Thomæ doctrinam, ut mox videbimus. Dicere autem, sacra esse corpora defunctorum propter ritus, quibus erga illa utitur Ecclesia, quia nempe sacræ sepulturæ beneficio donat, processionibus et benedictionibus ea decorat, thure suffit, et etiam ob antiquum ritum (ut adversarius dicit) dudum adhiberi consuetum sacram eucharistiam super defunctorum pectore collocandi; nescio, cur hi ritus actus sacri cultus dici debeant, cum compertum sit, seculis superioribus, etiam tempore quo ab infidelium persecutionibus pace Ecclesia fruebatur, defunctorum fidelium corpora sepeliri in campis et viis, prout testantur Thomassinus et Calmet; imo plura concilia prohibuerunt, quominus in ecclesia cadavera sepulturæ darentur. Quod si posterioribus temporibus usus invectus est ut in loco sacro sepelirentur (hoc affirmante s. Gregorio), inde processit, ut proximi ex sepulchrorum conspectu recordarentur defunctorum animas sæpius suis precibus coadjuvare: *Hoc prodesse mortuis* (sunt verba Sancti), *si in ecclesia sepeliantur, quod eorum proximi, ipso tumulorum conspectu admoniti, pro illis frequentius exorent; lib.* 4. *dial. c.* 50. 52. *et* 53. Et idem dicit s. Augustinus *lib. de cura pro mortuis*. Benedictiones autem cum aqua lustrali, dicunt Gavantus et Durandus, erga cadavera ideo adhiberi, ut a dæmonum in-

festatione illa liberentur. Et hac eadem de causa illa thurificantur, ut scribit Innoc. III. *lib.* 2. *de myst. missæ, c.* 17., et ob id idem ss. eucharistia in defuncti pectore apponebatur, ut idem s. Gregorius asserit *lib.* 2. *dial. c.* 24. Quamvis hoc deinde reprobatum fuerit a conciliis in IV., VI. et VII. seculo, ut refert p. Vestrini in suis literis theologicis *t.* 3. *epist.* 53., sicut etiam vetitum fuit, sacram eucharistiam in ecclesiarum fundamentalibus lapidibus collocare, aut ad energumenos, aut ad infirmorum vulnera admovere, sicut pariter sanguine consecrato frontem, oculos etc., linire, qui apud antiquos fideles mos receptus habebatur, referentibus s. Cyrillo et s. Joanne Chrysost. Hæc perspicuum dilucidumque faciunt, hos pios actus (qui a simplicitate potius quam a religione derivarunt) non judicare sacra esse ea, circa quæ illi adhibebantur, sed quod solum ad bonos assequendos effectus, quos ex eorum usu sperabant fideles, adhibebantur.

Sed loquendo de ritibus, quibus hodie utitur Ecclesia communiter in tumulandis cadaveribus, hæc sunt quæ scribit Spondanus (*lib.* 1. *p.* 2. *cap.* 15. *sect.* 3. *de sacr. cœmet.*): *Quanta namque sit vis crucis qua signantur et ornantur, et aquæ benedictæ qua asperguntur, et thuris quo suffiuntur, tum ad alia plurima arcenda mala, tum maxime ad fugandos dæmones, eorumdemque ac magorum præstigia dissolvenda, pronum mihi esset quamplurimis patrum testimoniis et*

exemplis testatissimum reddere. Et in *cap. II. sect. I. Fit suffitus ad corpora fidelium defunctorum, quoniam, qui pie moriuntur sunt Christi bonus odor; et ut insuper significetur, defunctos reliquisse odorem bonorum operum etc. Per incensum, ut judicetur eosdem credidisse se per mortem ire ad immortalitatem.* Insuper Stephanus Durandus (*lib. 1. cap. 9. num. 9.*): *Porro thurificatio fit ad reverentiam loci, et divini officii, etc.* Item Joannes Beleto (*in explicat. divin. offic. cap. 161.*): *Cadaver ponitur in sepulcrum, et aqua apponitur benedicta, ac prunæ cum thure. Aqua benedicta, ne ad corpus dæmones accedant. Thus propter corporis fœtorem removendum. Prunæ ad designandum, quod terra illa in usus communes redigi nequeat.* Præterea Guilielmus Durandus (*in Rationali lib. 7. cap. 35.*): *Aqua benedicta ponitur, ne dæmones ad corpus accedant. Thus propter fœtorem removendum, seu, ut defunctus Creatori suo acceptabilem bonorum operum odorem indicetur obtulisse, seu ad ostendendum, quod defunctis prosit auxilium orationis.* Ex quo patet, omnes præfatos ritus quos erga defunctos adhibet Ecclesia, non esse cultum sacrum, quo honorare intendit cadavera, sed mysticas cæremonias. Nota præterea, quod eos denegat Ecclesia iis qui excommunicationis aut interdicti vinculo ligati ex hac vita decesserunt, quamvis antequam animam efflarent certa pœnitentiæ ac suæ salutis signa dedissent. Igitur non ideo cum defunctis

eos ritus adhibet Ecclesia, quia supponit, eos esse templa Spiritus sancti, sed quia communionem inter viventes et defunctos cupit conservari.

Alter locus s. Thomæ, qui mihi objicitur, excerptus est ex eadem 3. *p. q.* 25. *art.* 6., ubi dicit Angelicus, quod sanctorum reliquiæ venerandæ sunt, quia fuerunt templum et organa Spiritus sancti, qui in ipsis inhabitavit et operatus est: Et etiam quia aliquando illa per gloriosam resurrectionem Jesu Christi configuranda sunt corpori. Ex hoc infert adversarius, maledictionem in defunctorum corpora veram esse blasphemiam, ex eo quia illa jamdudum etiam templa et organa fuerunt Spiritus sancti. Sed si hæc ratio valeret pro defunctis (iterum pariter dico) tanto magis valere deberet pro vivis; imo quam longe fortius, viventes enim sunt actu (si in caritate vivunt, prout pie præsumendum est) templa viva et organa Spiritus sancti. Sed s. Thomas 2. 2. *q.* 76. *a.* 3. cum communi theologorum, qui eum sequuntur, Cajet., Sot., Azor., Prad., Serra, Mol., Lugo, Laym., Trullen., et omnes, dicunt, quod maledictio, sive imprecatio in homines prolata, veniale non excedit, quoties maledictio non est formalis, sed tantum materialis, nempe sine pravo affectu. Referamus integrum textum Angelici, ne mihi imponatur quod truncum retulerim: *Maledictio est, per quam pronunciatur malum contra aliquem* (nota) *vel imperando, vel optando.*

Velle autem, vel imperio movere ad malum alterius, secundum se repugnat caritati, qua diligimus proximum volentes bonum ipsius. Et ita secundum suum genus est peccatum mortale, et tanto gravius, quanto personam, cui maledicimus, magis amare et revereri tenemur. Unde dicitur (*Lev.* 20.): Qui maledixerit patri suo, et matri, morte moriatur. *Contingit tamen verbum maledictionis prolatum esse veniale, vel propter parvitatem mali, quod quis alteri imprecatur, vel etiam propter affectum proferentis, dum ex levi motu, vel ex ludo, aut ex subreptione alia verba proferuntur; quia peccata verborum maxime ex affectu pensantur.* Hinc in me adversariu invehendo, et verba Angelici cum emphasi mihi repetendo, *secundum genus suum est peccatum mortale*, sic me alloquens excandescit: *Intende, o non intende?* Ego tamen mihi videor hæc intelligere, et quidem ita, ut nemo aliter quam ego intelligo textum s. Thomæ intelligere debeat; nimirum, quod hominibus maledicere tunc est peccatum mortale, cum maledictio est formalis, quæ tunc dicitur esse talis, cum quis animo pravo optat, ut illis eveniat malum quod imprecatur, aut cum alios inducit ad illis malum ferendum, sicut se explicat Angelicus in *art.* 1., exemplo judicis, qui ministros justitiæ ad pœnam injustam exequendam in reum injuste movet. Et hoc dicit Sanctus ex se esse peccatum mortale, quia hoc *Secundum se* (ut ipse loquitur) *repugnat*

caritati, qua diligimus proximum, volentes bonum ipsius. Nam sicut caritas nobis imponit, ut proximi bonum velimus, ita vetat, ne illi malum optemus, et ne alios ad illi malum inferendum inducamus. Loquendo vero s. Thomas de maledictione verbali (de qua dumtaxat nos in præsenti casu loquimur) dicit, illam non excedere veniale, aut cum malum quod quis imprecatur est leve, aut deest pravus affectus (quæ materialis maledictio nuncupatur), proferendo nempe maledictionem aut joco, aut sine plena deliberatione. Et hoc denique hac ratione confirmat: *Quia peccata verborum maxime ex affectu pensantur.* Hoc idem docet Cajetanus super cit. *q.* 76. *a.* 1., dicens: *Nota ex* 1. *art. quid sit proprie maledictio, scil. dicere malum, in quantum malum, alicui ex intentione. Et ex hoc oritur quod maledictio distinguitur in maledictionem formaliter, et materialiter; et quod quandoque est peccatum mortale, quandoque veniale; nam maledictio formaliter est ex suo genere mortale, ut patet; materialiter autem si fiat optative, non est mortale; si vero fieret imperative, posset esset mortale. Et ratio diversitatis est, quia præter intentionem optative maledicens neminem lædit; quia nec ex intentione, nec ex opere ministri obsequentis, quamvis non ex propria intentione. Dixi autem ex suo genere, quia propter imperfectionem actus, sive ex parte objecti, ut si parvum malum optet, vel imperet, sive ex parte operantis, ut si ex*

ira (*vel ex ludo*, addit s. Th.) *maledicat*, *quamvis affectu tendat in malum*, *quia non ex consensu rationis in malum tendit*, *deficit a perfecta ratione peccati*, *et per hoc non est mortale.* In sequela igitur doctrinæ s. Thomæ, Cajetanus ex una parte ait, quod maledictio formalis, nempe *ex intentione*, est de genere suo mortalis, et fit venialis vel propter imperfectionem actus, scilicet consensus rationis, vel propter parvitatem mali quod optatur; ex alia dicit, esse nonnisi venialem maledictionem materialem, nimirum *præter intentionem*, pronuntiatam *optative*, idest modo optativo, sive per verba desiderium exprimentia, sumendo illud *optative* adverbialiter, ad differentiam *to imperative*, scilicet imperativo modo. Et idem quippe, etsi diverso modo, docet d. Thomas loco citato; ibi enim distinguit maledictionem formalem a materiali; nam primo loco loquitur de formali, nempe cum intentione volendi malum, quod pronuntiatur, dum ait: *Velle autem*, *vel imperio movere ad malum alterius secundum se repugnat caritati*, *qua diligimus proximum volentes bonum ipsius. Et ita secundum suum genus est peccatum mortale.* Illud igitur quod s. Doctor repugnare intelligit caritati, et esse mortale secundum suum genus, non est simpliciter pronuntiare maledictionem, sed illud *velle*, *vel imperio movere ad malum alterius*. Ergo s. Thomas tantum in volendo malum quod pronuntiatur, vel in movendo alios ad ma-

lum inferendum, gravitatem culpæ recognoscit. Deinde ad explicandam procedit maledictionem, materialem dicendo, illam esse venialem si ex levi motu, vel ex ludo, profertur, rationem tradens: *Quia peccata verborum maxime ex affectu pensantur, ut supra dictum est qu.* 72. *art.* 2.: et in citato *art.* 2. sic prius dixerat: *Verba, in quantum sunt soni quidam, non sunt in nocumentum aliorum, sed in quantum significant aliquid; quæ quidem significatio ex interiori procedit; et ideo in peccatis verborum maxime considerandum est ex quo affectu aliquis verba proferat.* Aliud itaque est maledicere *optative*, ut loquitur Cajetanus, aliud maledicere *optando*, ut loquitur s. Thomas; *optative* enim denotat maledicere per verba optativa præter intentionem; *optando* autem intelligit s. Doctor maledicere ex vera intentione, sicut perspicue deinde se explicat, dicendo: *Velle autem, secundum se repugnat caritati etc.* Et hoc quidem est maledictio formalis, ac ideo graviter culpabilis; et tantum evadit venialis, ut subdit Angelicus, vel ob parvitatem mali quod optatur, vel ob surreptionem, sive levi motu, quo maledictio profertur.

Cæterum quæstio hæc me inter et meum contradictorem de mero nomine est; nam dato quod s. Thomas generaliter diceret, quamcumque maledictionem de genere suo esse mortalem, attamen s. Doctor pro certo equidem habet, quod maledicere homini si-

ne pravo affectu non est nisi veniale. Et non aliud quam hoc ipse probare quæro. Itaque tam d. Thomas, quam Cajetanus, et omnes alii doctores, cum s. Augustino apud eumdem Angelicum (1), non reputant esse blasphemiam maledicere homini, ex eo quod homo sit templum Spiritus sancti; nam si hoc tenerent, nequirent dicere, maledictionem sine pravo animo esse venialem; maledicere enim sanctis aut rebus sacris, licet absit malus animus, semper est mortale. Ex hoc evidenter infertur, quod juxta Angelicum, et communem dd. sententiam, recte considerari potest fidelis persona præcise ab eo quod sit templum Spiritus sancti. Et deducitur præterea (adversus id quod etiam innuit meus adversarius), quod sicuti non est culpa gravis contra caritatem, et pietatem, maledicere corpori fidelis viventis, si abest pravus affectus, ita non est gravis contra caritatem, et pietatem, sine pravo animo corpori fidelis defuncti maledicere; quandoquidem juxta ipsum s. Thomam, caritas, qua mortui qui in gratia decesserunt prosequendi sunt, non est aliud quam extensio caritatis, quam vivis præstare debemus: *Caritas* (ait Sanctus), *quæ est vinculum Ecclesiæ membra uniens, non solum ad vivos se extendit, sed etiam ad mortuos, qui in caritate decedunt.*

Sed adversarius meus dicit, quod maxi-

(1) 2. 2. q. 76. art. 4. object. 1.

mum est discrimen inter vivorum et defunctorum maledictionem, quia in vivo regnat fomes, ac proinde ipse in peccandi periculo versatur, a quo qui decessit in gratia immunis est: unde fit (ait), quod maledictio in vivos potest esse veniale; cum enim sit peccatum contra caritatem, remoto pravo affectu, potest esse non grave; sed maledictio in defunctos, cum sit peccatum contra religionem, etiam remoto pravo affectu, semper est grave peccatum, ratione injuriæ, quæ religioni irrogatur, cum corpori sacro maledicitur. Sed ut respondeam, iterum principium ejus perquiramus, unde ille fidelium defunctorum corpora sacra esse autumat. Ipse dixit, juxta s. Thomæ doctrinam, mortuis maledicere esse grave, quia eorum corpora fuerunt organa Spiritus sancti, et quia communionem sacramentalem receperunt. Respondeo igitur. Quoad illud quod defuncti corpus propter communionem et quia templum fuit Spiritus sancti, pro sacro habendum sit, jam superius dixi, quod hæc ratio probat tam defuncti quam vivi corpora pro sacris habenda esse, quia etiam vivus est templum Spiritus sancti. *Membra vestra templum sunt Spiritus sancti.* 2. Cor. 6. 19. Sed in vivos (replicabit) quod fomes adest, qui hominem redigit sub potestatem peccandi. Respondeo. Ergo corpus Adæ ante peccatum erat sacrum. Præterea, potentia ad peccandum non efficit, ut mutetur species sanctitatis corporis. Item nec fomes, nec

periculum peccandi efficiunt, ut *hic et unus* vivens non sit templum Spiritus sancti. Tanto magis quod fomes iste nullum reatum aut maculam in animam inducit; nam gratia Redemtoris in baptizatis omnes peccati maculas extergit, et cumulatissime omnia ejus damna reparat. *Copiosa apud eum redemtio.* Ps. 129. 7. *Ubi autem abundavit delictum, superabundavit et gratia.* Rom. 5. 20. *Ego veni, ut vitam habeant, et abundantius habeant.* Jo. 10. 10. Unde definivit Trident. (*sess.* 5. *in decr. de pecc. orig. can.* 5.), per baptismum animas immaculatas reddi, et fomitem nihil nocere, imo prodesse ad majorem mercedem recipiendam non consentienti: *In renatis enim nihil odit Deus . . . . innocentes, immaculati, puri ac Deo dilecti effecti sunt, etc. Manere autem in baptizatis concupiscentiam, vel fomitem, hæc sancta Synodus fatetur et sentit: quæ cum ad agonem relicta sit, nocere non consentientibus non valet; quìnimo, qui legitime certaverit, coronabitur.* Itaque ratio, quod sunt Spiritus sancti organa, non efficit, ut corpus fidelis vivi vel defuncti sacrum habeatur; alias vivis, etiam sine pravo animo, maledicere, semper esset peccatum grave; et oppositum certum est, ut ipse adversarius admittit. Unde ad aliam rationem (si forte adversarius eam reperiat) confugere opus est, ut probet, defunctorum corpora sacra esse. Nec valet dicere, quod maledicendo vivum potest præscindi, eum non considerando ut tem-

plum Spiritus sancti, sed mentem ad alia motiva peculiaria applicando, v. g. ad injurias, quibus ab eo affectus est. Et ego subsumo: et cur hæc præcisio effici non potest etiam respectu defunctorum, iis maledicendo ratione habita alicujus molestiæ, qua ab eo affectus sit, sed sine pravo animo? Præterquamquod (ut scripsimus in prima epistola) plerumque hæ maledictiones potius in vivorum contumeliam, quam in defunctorum, effutiuntur. Sed (dicit) hoc neutiquam effici potest, quia defunctorum corpora sunt sacra; sed hîc redit quæstio, quia hoc est quod controvertitur; nos enim dicimus, nullum defunctorum corpus pro sacro habendum esse, nisi cum Ecclesia sanctum illud esse declarat, atque præcipit, illud uti sacrum venerandum esse, elevando veneratione ab ordine humano ad supernaturalem et divinum, ut mox cum s. Thomæ auctoritate videbimus.

Sed replicabit auctor, quod juxta eumdem s. Thomam, *art. cit. ad* 2., reliquiæ sanctorum veneratione dignæ sunt, quia hujusmodi corporum animæ Deo actu fruuntur; et quod propterea defunctorum corpora (ait), licet cultu duliæ venerari nequeant, non possunt tamen sperni, cum sint sacra; pie enim credendum, est eorum animas salvas esse. Igitur, respondeo, defunctorum corpora, cum sint sacra, eis sacer cultus exhibendus est? Sed vellem scire, quinam sacrorum cultuum eis exhibendus sit? Adversarius fa-

tetur non deberi cultum duliæ; sed ego nullum alium reperio qui ab Ecclesia aut a dd. assignetur; nec capere possum, quod alia cultus sacri species assignari possit, præter latriæ, hyperduliæ, et duliæ. Sed (insurgit) ad quem cultum reducitur altarium, vestium, et vasorum veneratio? Respondeo, quod reducitur ad cultum latriæ; nam hæ res per se nullum cultum merentur; dum, cum execrantur, non amplius sacro cultu venerantur, sed *relative*, sive *reductive;* unde eorum cultus reducitur ad cultum latriæ ratione sacrificii, ad quod ordinantur. Ideoque dico, quod cum defunctorum corpora cultu latriæ, vel alio sacro, venerari non possint, inter sacra numerari non debent. P. Suar. (*opusc. defens. fid. cath. adv. angl. sect. errores lib.* 2. *c.* 5. *n.* 14. *circa fin.*) loquendo de veneratione debita sanctorum et cæterorum defunctorum reliquiis, dicit: *Imo insuper addo, hanc ipsam consuetudinem* (nempe venerandi uti sacras reliquias sanctorum) *ostendere, longe altiori modo Ecclesiam de sanctorum reliquiis sentire, quam vulgarium hominum mortua corpora soleant reputari.* Occurrit mihi, quod etiam s. Gregorius Nyssenus, loquendo de corporibus sanctorum, et cæterorum fidelium vulgari morte defunctorum, dicit, nullam paritatem esse inter honorem, qui illis exhibendus est, et illum, qui aliis; nam subjungit, quod corpora aliorum defunctorum omnes horrent, et ab illis fugiunt; sed ad corpora sanctorum,

quia sacra sunt, quilibet se appropinquare optat, et tactu se credit sanctificari. Afferamus ejus verba, quæ de corpore sancti Theodori affert (in *orat. de s. Theod.*): *Corpus s. Theodori ad alia corpora, quæ communi et vulgari morte dissoluta sunt, nec comparandum quidem est . . . . nam cæteræ quidem reliquiæ abominabiles plerisque sunt, ac nemo lubenter sepulchrum præterit, aut si ex inopinato apertum offendit, prætercurrit. At si venerit in aliquem locum similem huic, ubi hodie noster conventus habetur, ubi memoria justi, sanctæque reliquiæ sunt, primum quidem earum rerum quas videt magnificentia oblectatur . . . cupit deinceps ipsi conditorio appropinquare, sanctificationem ac benedictionem contrectationem ejus esse credens.* Hinc notandum, quam alia sit veneratio, quam Ecclesia et fideles sanctorum corporibus exhibent, et alia, qua aliorum defunctorum corpora honorantur.

Quoad venerationem autem debitam corporibus, quorum animæ Deo fruuntur; respondemus, quod ratio s. Thomæ non potest valere, nisi pro solis sanctis ab Ecclesia declaratis, de quibus tantum Angelicus loquitur; sanctus enim Thomas, ex ratione, quod animæ sanctorum Deo fruuntur, procedit ad demonstrandum, quod eorum corpora veneranda sunt. Ad percipiendum igitur quid sanctus Doctor sentiat, et quæ sit rei veritas, distinguendæ sunt duæ species cognitionis, qua nos scimus, et credimus, animam alicu-

jus Deo frui, humana una, superhumana et divina altera, ex Ecclesiæ declaratione. Nunc certum est, venerationem illam corporibus sanctorum, de quibus loquitur sanctus Thomas, debitam, non posse applicari nisi ad illa corpora, quorum animas beatas esse scimus cognitione revelata nobis per Ecclesiam, quæ elevat honorem, qui eis debetur, ex ordine humano ad superhumanum.

Hinc fit, non sufficere nobis pro sacro habere aliquem defunctum, etiam morali certitudine, ut debeat aut possit ejus corpus sacro cultu venerari; sed requiritur, ut Ecclesia authentice nos certos faciat certitudine ipsi divino lumine communicata, animam illius defuncti jam cum Deo in cœlis regnare. Audiamus verba s. Thomæ *Quodlib.* 9. *art.* 16. Ibi ad objectionem quam præmittit, quod non possint venerari sancti, quia de ipsorum beatitudine moralis certitudo haberi non potest, Sanctus (*ad primum*) ita respondit: *Dicendum, quod pontifex, cujus est sanctos canonizare, potest certificari de statu alicujus per inquisitionem vitæ, et attestationem miraculorum; et præcipue* (nota) *per instinctum Spiritus sancti, qui omnia scrutatur profunda Dei.* Itaque propter quamcumque moralem certitudinem, sed humanam et naturalem, nos non debemus nec possumus pro sacris habere fidelium defunctorum corpora, nec eis exhibere cultum sacrum, nisi post eorum canonizationem; tunc enim Ecclesia ex illa notitia supernaturali, quam

ex Spiritus sancti instinctu habet, sicut dicit Angelicus, transfert venerationem erga illud corpus ab ordine humano ad ordinem superhumanum et divinum. Idem apparet expressum in decretis Urbani VIII. spectantibus ad cultum servorum Dei, non adhuc canonizatorum aut beatificatorum (vide apud *Benedictum XIV. de canoniz. ss. lib. 2. cap. XI.*); in quibus præcipue statutum fuit, ut in scribendis vitis, aut gestis talium Dei servorum, sequens protestatio auctoris præmitteretur: *Profiteor, me haud alio sensu, quidquid in hoc libro refero, accipere, aut accipi ab ullo velle, quam quo ea solent quæ humana dumtaxat auctoritate, non autem divina, catholicæ romanæ Ecclesiæ, aut sanctæ sedis apostolicæ nituntur*: notentur hæc verba: *Quæ humanæ auctoritate, non divina Ecclesiæ etc.* Itaque servorum Dei gesta aliam non habent fidem, et venerationem, quam humanam; sed cum eos Ecclesia sanctos declarat, tunc veneratio ex humana ad divinam extollitur, propter Ecclesiæ divinam auctoritatem. Hinc est, quod ut alicui defuncto cultus aliquis præstetur sacer, qui superhumanus est, necesse est, ut principium aliquod, et cognitio superhumana habeatur de sanctitate objecti, media illustratione divina nobis per Ecclesiam communicata. Et propterea cum sancti jam ab Ecclesia declarati sunt, sacra evadunt non tantum eorum ossa, sed etiam vestes, literæ, et cætera, quibus ii usi sunt; et irreverentia gra-

vis et sacrilegium esset iis præcisa necessitate ad profana uti. Quod quidem contra de rebus mortuorum non adhuc canonizatorum, licet qualemcumque de eorum cœlesti beatitudine haberemus notitiam, id efficere vetitum non est.

Quamquam concedimus, quod cum veneratione possumus reliquias alicujus defuncti cum sanctitatis opinione apud nos habere, eum invocare, effigiem depingendam curare, et alia id genus efficere, quia hæc cultus sacri rationem non habent, sed sunt dumtaxat religionis actus (non autem civiles), qui, ut dicit P. Joann. a s. Thoma, auctoritatem cujus mihi adversarius objicit, et ut etiam docet Bellarminus (*Contr.* 4. *l.* 1. *c.* 10. *n.* 4. *et* 7.) et Benedict. XIV. (*de canon. ss. l.* 2. *c.* 7. *et n.* 4. *et* 7.) adhiberi possunt æque erga defunctos ac erga vivos. Imo ex hoc infert Bellarminus, licitos esse eos actus erga defunctos adhibere, quia vivis licite præstari possunt: *Si licet* (sic ille concludit) *honorare viventes, quos credimus sanctos, cur non mortuos?* Et cum nonnulli hanc Bellarmini doctrinam carpsissent, nempe quod venerari concedebat sanctos non canonizatos, si eam vindicavit dicendo, quod ipse alium non concedebat non canonizatis cultum, nisi illum qui vivis exhiberi solebat, apud Bened. *loc. cit. cap.* 9. *n.* 1. Dixi *actus religionis*, quia alius est actus religionis, alius est cultus sacer: deosculari manus servo Dei, se ejus precibus commendare,

pedes eis lavare, et cætera, hi sunt quidem religionis actus, quia e religione manant; non sunt autem cultus sacri, cum erga res sacras non exerceantur. Et ita pariter mortuos in loco sacro sepelire, thure suffire, pedes deosculari, reliquias eorum venerari, sunt quidem cæremoniæ sacræ ac religionis actus, non sunt autem cultus sacer.

Profecto cæremoniæ sacræ dicuntur, et vere sunt, quia illæ seipsas respiciunt, quæ sacræ sunt prout ab Ecclesia præceptæ; sed cultus sacer dici nequeunt, quia cultus objectum erga quod adhibentur respicit; ideoque numquam dici potest cultus sacer cum objectum sacrum esse non constat. Præterea sunt utique actus religionis; et hic fateor, quod in mea prima responsione (nescio quomodo) error excidit; nam cum dicere deberem thurificationes, et benedictiones, et alias cæremonias, quæ erga defunctos adhibere solemus, non esse cultum sacrum, dixi, non esse actus religionis. Affirmo quidem, nec dubito, quin actus religionis sint; sed non proinde sunt cultus sacri, et per consequens non est, quod propter præfatos actus, qui adhibentur erga defunctos, corpora eorum tamquam sacra habenda sint, atque ideo possint ea cultu sacro venerari. Propterea Alexander III., *cap.* 1. *de reliq. et ss. venerat.*, absolute prohibuit venerari pro sancto aliquem, nisi Ecclesiæ auctoritas accedat: *Cum etiam si per eum miracula fierent, non liceret vobis ipsum pro sancto absque auctoritate*

Ecclesiæ romanæ venerari. Et quamvis olim pro sanctis sine Ecclesiæ declaratione, sed sola populorum consuetudine, aliqui venerabantur; nihilominus respondet Bellarm. *loc. cit.* (*cap.* 8. *in fin.*), quod hoc ex tacita papæ approbatione licebat: *Sicut consuetudines aliæ vim habent legis ex tacito consensu principis; ita Sancti alicujus cultus, ex consuetudine introductus, vim habet ex approbatione tacita, vel expressa pontificis.*

Repono igitur: Ego non dubito, quin ritus quos adhibet Ecclesia erga defunctos sint cæremoniæ sacræ, et religionis actus, non autem cultus sacer; prout revera rituale romanum, loquendo de exequiis, ritus qui adhibentur in sepelitione mortuorum, non jam vocat cultum sacrum, sed tantum *Mysteria religionis, et signa christianæ pietatis*, sic dicens: *Sacras cæremonias ac ritus, quibus mater Ecclesia in filiorum suorum exequiis uti solet, tamquam vera religionis mysteria, christianæque pietatis signa, et fidelium mortuorum saluberrima suffragia, parochi summo studio servare debent.* Addo duas alias animadversiones, ex quibus hoc fit clarius. Primo si talis cultus esset sacer, etiam esset cultus publicus, siquidem ille a publico ministro Ecclesiæ adhibetur; et hoc certum est quod fieri non potest, dum ipsa Ecclesia prohibet, ne cultus publicus cuivis ab ea pro sancto aut beato non declarato exhibeatur. Præterea dicit s. Franciscus Salesius, quod cultus sacer defunctis non præstatur, nisi in

protestationem eorum virtutis excellentis; et cognitio hujus excellentiæ certa esse debet. Quomodo autem dici poterit, quod ritus, qui erga defunctos exercentur, sint cultus sacer, cum de defunctis (communiter loquendo) non habetur hæc eorum excellentis virtutis cognitio? Imo pro comperto habetur, quod inter fideles defunctos non pauci sunt, qui æterno igne cremantur, et interim hi ritus indifferenter erga omnes practicantur. Igitur dicendum est, Ecclesiam tales ritus pro sacro cultu non habere.

Argumentum quoddam prævenio, quod mihi objici posset: si ergo conceditur, quod mortuos venerari sit actus religionis, eis maledicere proculdubio erit religioni actus oppositus. Respondetur prius per instantiam: si hoc argumentum valeret pro defunctis, valeret etiam pro vivis; nam venerari servos Dei viventes actibus superius descriptis, ut ostendimus, etiam est actus religionis, sive cultus religiosus; unde maledicere huic tali servo Dei, etiam præciso animo pravo, esset pariter grave sacrilegium; sed nemo hoc dicit. Sed responsio directa affertur. Distinguendum atque videndum est, ex quo motivo talis actus religionis proveniat, si provenit ex motivo ipsius objecti, quia objectum sacrum est, contumelia in illud tunc est peccatum religioni adversans, et est sacrilegium; sed si actus honoris procedit a pietate religiosa fidelis, tunc utique erit actus religiosus, quia a motivo religionis procedit;

sed maledictio in objectum non erit actus contra religionem, quia non est actus, qui ad objectum sacrum refertur.

Adversarius in dissertatione admiratur, et imprudentes (ne dicam temerarios) sincera fronte appellat eos, qui in confessionario aut in suggestu, dicunt, non esse ex se grave mortuis maledicere. Sed ego et alii mecum admiramur eos qui sibi scrupulum non faciunt absolute prædicare, hanc maledictionem esse peccatum mortale atque blasphemiam. Ad hoc ut dicatur, quod actio aliqua non sit peccatum grave, sufficit, ut vera probabilitas habeatur, quod tale non sit, quemadmodum omnes fatentur: intelligo, illam quæ fundamento non tenui innititur, sed tali, ut tuto (juxta sententiam communem, seposita quæstione de probabiliori, et minus probabili) possit teneri et doceri. Et parvi aut nihili faciunt ad nostram rem duæ illæ doctrinæ, quas mihi adversarius opponit: s. Augustini unam: *Graviter peccaret in rebus ad salutem animæ pertinentibus, vel eo solo quod certis incerta præponeret. lib.* 1. *de bapt. cap.* 3. Et *cap.* 5. *Si incertum est peccatum, quis dubitat, certum esse peccatum?* Nam ibi s. Doctor loquitur de eo qui operatur in dubio circa res ad salutis æternæ necessitatem spectantes, in qua re quilibet tenetur certum sequi. Præterquamquod ibi Sanctus sermonem habet de quodam donatista, qui cum certus esset in catholica Ecclesia rite et recte baptismum conferri, contra dubius erat

an recte in sua secta cum reciperet. Integrum textum exhibebo: *Si dubium haberet, non illic recte accipi quod in Ecclesia catholica recte accipi certum haberet, graviter peccaret in rebus ad salutem animæ pertinentibus, vel eo solo quod certis incerta præponeret.* Ed deinde: *Accipere itaque in parte Donati, si incertum est esse peccatum, quis dubitat, certum esse peccatum, non ibi potius accipere, ubi certum est non esse peccatum?* Quis dubitat, quin iste donatista certe peccaret? Sed non dicebat s. Augustinus, quod qui ex vera et solida probabilitate operatur, cum dubium non versatur circa ea quæ ad salutis necessitatem pertinent, prout est baptismus, et cum actio non est certe illicita: lex enim dubia non imponit certam obligationem, juxta id quod docet Angelicus *Quodlib.* 14. *de verit. art.* 3. *Nullus ligatur per præceptum aliquod, nisi mediante scientia illius præcepti.* Et idem probatur ex *cap. Cum jure* 31. *de offic. et pot. judicis deleg. Nisi si de mandato certus extiteris, exequi non cogeris quod mandatur.* Item in *can. Sicut quædam, distinct.* 14., ubi s. Leo hæc scribit: *In his quæ vel dubia fuerint, vel obscura, id noverimus sequendum, quod nec præceptis evangelicis contrarium, nec decretis ss. Patrum inveniatur adversum.* Hoc locum habet in quantum asseri potest, quod aliqua actio non sit graviter illicita. Sed ut affirmetur absolute, aliquam actionem esse peccatum mortale, non sufficit opinio probabilis, nec etiam proba-

bilior; nam probabilior non excludit rationabilem timorem errandi; unde non efficit, quod lex non remaneat dubia, et quod opinio opposita non possit esse vera, si vere probabilis est; quapropter cum agatur de sacramentis, non est licitum sequi probabiliorem, cum opposita est probabilis, licet minus probabilis. Ad hoc igitur ut actio aliqua sit graviter illicita, requiritur certitudo, prout docent omnes cum s. Raymundo, qui (*lib.* 3. *de pœnit.* §. 21.) scripsit: *Non sis nimis pronus judicare mortalia peccata, ubi tibi non constat per certam scripturam.* Itaque Sanctus monet, ne judicetur aliqua actio esse peccatum mortale ubi non constat tale esse; et cum dicat Sanctus *ubi non constat*, semper reprobare intelligit tamquam excessum asserere, aliquod esse peccatum grave, quoties de illius gravitate non constat. S. Antoninus pariter dixit (*p.* 2. *tit.* 1. *cap.* 11. §. 28.), quod sine periculo peccandi determinari non possit, aliquam actionem esse peccatum grave, nisi aperta scriptura, aut Ecclesiæ determinatio, aut ratio evidens non habeatur: *Quæstio, in qua agitur* (sunt verba Sancti) *de aliquo actu, utrum sit peccatum mortale vel non, nisi ad hoc habeatur auctoritas expressa scripturæ, aut canonis Ecclesiæ, vel evidens ratio, periculosissime determinatur. Quia* (ut subjungit) *qui determinat sine aliquo ex prædictis momentis, ædificat ad gehennam*, conjicit animas in periculum damnationis. Hinc sapientissime Be-

ned. XIV., in suo opere *de Synodo*, in plerisque capitibus nihil aliud episcopos monet, quam ne unquam peccati gravis eas damnent opiniones, quæ uti probabiles dd. utriusque partis defendunt.

Adversarius meus cæteroquin usque eo progressus est, ut conclusionem theologicam suam opinionem appellet. Ego nolo me ingerere ad decidendum, utrum ejus opinio pondere, et quo pondere probabilitatis fulciatur; sed nescio an *Conclusio theologica* dici possit, cum nullus scripturæ textus pro illa habeatur, nec Ecclesiæ definitio extet, nec ratio evidens, nec dd. communis auctoritas, imo nec unius, qui juxta ejus opinionem scripserit, reperiatur. Adducit ille textum s. Isidori Pelusiotæ (*lib.* 5. *Epistolarum*, *epist.* 491.) *Vivi incessunt etiam mortuos; et hostes fœdus ineunt! Cur igitur, et naturæ leges, et inimicitiarum superas terminos, vita functo maledicens? Videris enim in cinerem ac favillam linguam acuere; sed primo violas sanctimoniam, cui omnes mortales studeant oportet. Deinde immortalem habet animam, cujus vindex est oculus Dei pervigil.* Sed in libro, qui apud me est, typis edito Romæ, anno 1629., reperio, non ita, sed aliis verbis textum præfatum esse conceptum (*pag.* 370.); sic enim ibi legitur: *Vivi solent calumniis incessi, cum jam defunctis etiam hostes conciliantur, et fœdus ineunt. Cur igitur ipse, et naturæ, et inimicitiarum*

terminos transgrederis, dum vita jam functum calumniaris, et lacessis? nam putas quidem te solum adversus cinerem et pulverem linguam stringere; sed heus primum ipsum sacrosanctum sepulturæ jus violas, quod tamen nemo non ambit, et habere studet: deinde habet is animam immortalem, cujus oculus ille pervigil, et semper excubans, vindex est. Judicent nunc alii, si hæc auctoritas quid momenti opinioni conferat adversarii mei, qui defunctorum fidelium corpora omnia tamquam sacra veneranda esse contendit. S. Isidorus sacrum appellat jus sepulcri, non autem corpus defuncti. Sed præterea, adversarius sibi assentatur omnia sibi favere, scripturas, Ecclesiæ definitiones, dd. communem auctoritatem, et evidentes rationes. Scripturæ sunt: *Neque maledici regnum Dei possidebunt*, 1. *Cor.* 6. 10. (*Maledici* explicat Calmet, qui convicium in faciem proferunt, vel de absente obtrectant). Ecclesiæ definitionem dicit esse disciplinam, qua ipsa utitur in sepeliendis fidelibus. Pro se etiam habet communem dd. auctoritatem, dicendo, quod moralistæ ideo de hac sententia non disseruerunt, quia juxta eorum regulas apud ipsos pro certa habita est. Tandem habet pro se rationes evidentes, quæ illæ utique sunt, quas ipse in sua dissertatione exposuit. An hæc suadeant, nolo meo judicio quæstionem decidere; sed sapientes omnem controversiam exhauriant.

Ceterum, loquendo de mea sententia, ut

superioribus paginis retuli, præter tres auctores ibi citatos, qui de hac re scripserunt, curavi rem hanc a multis examinandam, et præsertim ab omnibus congregationibus missionariorum civitatis Neapolis, in quibus, quia missionariorum, theologiam moralem præcipue omnes profitentur, et ibi (ut omnibus compertum est) selectiores cleri neapolitani coadunantur viri. Hîc adversarius meus Socratis quemdam textum in medio afferens, innuit, quod non omnes ea sunt solertia præditi, ut sint magistri idonei ad similes enucleandas quæstiones. Concedo, quod non omnes sunt magistri; sed cum mihi præfatæ congregationes totius corporis nomine responsum dedissent, supponendum est, resolutiones non a minus sapientibus, sed a sapientioribus datas fuisse. Præfata quæstio, ut jam prius scripsi, fuit etiam Romæ ex mandato Benedicti XIV. discussa, et juxta mentem ipsius Pontificis (quam cæteroquin numquam animo intendi hanc fuisse definitionem ex cathedra) quæstio resoluta fuit, quod peccati mortalis reatu careret. Sed ille scribit, quod non tenetur fidem præstare nec huic examini adhibito, nec resolutioni Romæ datæ. Nec eo unquam meus appulit animus, ut cogerem eum ad id credendum: sed id ego scripsi, quia vehementia mihi adsunt momenta, ne in dubium id revocem; dum mihi testatus est tamquam testis ex propria scientia et de visu (ille enim propriis oculis aspexit pontificis schedulam) quidam

sacerdos, religiosus, doctus, et in hac controversia minime affectus; proptereaque existimavi, alios qui ad utramque sententiæ partem indifferentes sunt, prudenter et non abs ratione id credere etiam posse. Cæteroquin quantum ad me, tanto certius hoc mihi visum est, ut non dubitaverim hoc idem in eodem opere morali a me congesto, quod eidem Pontifici dedicavi, et præsentandum curavi scribere, et rem, uti mihi ille testatus fuit, exponere. Quod reliquum est, si meus adversarius bono fine ductus id scripsit, ego etiam pro certo habeo, non inductum fuisse ad id scribendum aliqua animi adhæsione, aut contendendi lubentia (esset quidem optimum, ut postquam ex seculi laqueis me expedissem, ut in æternæ salutis tuto animam meam collocarem, id aggredi contenderem, quod ad damnationem eam conduceret, et cur? ut inanem gloriam, melius dicam, ut perpetuum dedecus in defendenda opinione falsa aucuparer!), sed fine recto et bono, ut ex tot peccatis liberarem tam multos, qui habitum contraxerunt ad mortuis maledicendum, et qui non obstante, quod credant (erronee, meo judicio) esse peccatum grave, prout eis assertum erat, prosequebantur nihilominus ad eas maledictiones effutiendas. Quod autem meus adversarius voluerit me appellare *obstinatum, et falso zelo impulsum*, hoc omissum facio, sciens quoniam *qui judicat me, Dominus est.* 1. Cor. 4. 4.

Ad hæc subjungo epistolam responsivam ad

me rescriptam a reverendiss. abbate d. Bartholomæo de Marco Basiliano (cui hanc epistolam meam perpendendam misi), *viro quidem maximi pro ejus doctrina habito, tum apud ipsius religionem, quæ præstantissimis muneribus eum decoravit, tum etiam quoquo versum Neapoli et Romæ etc., magistro in sacra theologia, quam ipse per plures annos cum omnium plausu docuit, et* 30. *aut* 40. *annos in excipiendis confessionibus exercitato. Ego animi pendebam, utrum huc afferre deberem nec ne sequentem illius epistolam; sed mihi consilium datum est, ut duobus ex motivis id efficerem;* 1. *ut omnibus notum fiat, me, ut cautius agerem, et ne proprii sensus adhæsione deciperer, prout jam me deceptum autumat meus adversarius, semper solitum fuisse aliorum doctorum consilium exposcere:* 2. *ut patefaciam quam tum de mea, tum de opposita sententia, ceteri præstantes viri existimationem habeant. Epistola est sequens:*

Reverendiss. Padre, Sig. e Padr. Col.

Da molto tempo fa ebbi la consolazione di leggere la sua erudita dissertazione sopra l'imprecazione de' morti, sostenendo, che non sia colpa grave il maledirli, siccome tal è il sentimento mio, e delle persone più saggie, colle quali su di ciò ne ho tenuto spesso discorso. Ora per sua bontà mi manda la risposta fatta ad un suo contraddittore, nella quale ho ammirata la sua dottrina, e

aggiungendo ragioni a ragioni, l'ha resa quasi dimostrativa, nè saprei con qual fondamento il suo contraddittore difenda, che sia colpa grave, sembrandomi i motivi addotti da lui di niun momento, conforme li lessi in un libretto mandato dal medesimo alle stampe, e che V. S. Reverendiss. gli ha sodamente confutati, e presentemente li confuta. Certamente io non comprendo come possa esser peccato mortale il maledire i morti. Lodo poi la sua moderatezza in chiamar probabile questa sentenza, che dice, non esser colpa grave la bestemmia de' morti: dovea piuttosto chiamarla moralmente certa, e per conseguenza l'opposta, che si difende dal suo contraddittore, moralmente falsa, e di debole e tenue probabilità.

Io dunque non ho avuto nè che togliere, nè che aggiungere, nè che mutare della sua dotta scrittura; e prego il Signore, che illumini la mente del suo contraddittore, e di alcuni pochi compagni, che fan pompa di trovar la colpa in ogni piccola azione. V. S. Reverendiss. intanto non si arretri di mandar alla luce l'accennata apologetica risposta, che ne sarà applaudita, come ne fu in tutte le altre sue opere. Mi raccomando alle sue orazioni, e facendole riverenza, con ogni rispetto le bacio le mani.

Di V. S. Reverendissima

Mater Domini, 14. *Giugno* 1758.

Umiliss. Serv. Obligat. e Divotiss.
Bartolommeo di Marco Abate.

Subjungo hæc pauca. Præfatus Abbas reverendissimus, ut scribit, videtur supponere a me opinionem meam dumtaxat uti probabilem haberi. Hoc a me dictum non est; dixi tantum, quod ad hoc ut affirmari possit culpa gravi actionem aliquam carere, sufficiens est, quod probabile sit, non esse gravem. Ceterum nolui judicium ferre, utrum mea sententia sit nec ne moraliter certa, cum hoc sapientium judicio committam; sed ceteroquin ego illam plusquam probabilem esse duxi, et duco.

Nuper alia prodiit epistola adversarii, cui respondere opus esse minime censemus; sufficiunt quæ jam respondimus. Si autem forte putat adversarius, in controversiis eos remanere victores, qui ultimo loco scribunt, hujusmodi victoriam valde libenter illi concedimus.

Caput Secundum

De juramento.

12. *Quid est juramentum, et quænam sint formulæ jurandi.*
13. *Quotuplex est juramentum.*
14. *Conditiones juramenti liciti.*
15. *et 16. An liceat jurare cum æquivocatione.*
17. *Qui jurat sine animo jurandi.*
18. *Juramentum non obligat ad illicita.*
19. *Quot modis tollitur obligatio juramenti.*
20. *De adjuratione, et exorcismis.*

2. Juramentum definitur: *Invocatio nominis divini in veritatis testimonium.* Jurat igitur

qui dicit: *Per Deum*; *per sanctos*; *per res sacras*; *per creaturas*, in quibus modo speciali relucet bonitas aut potentia Dei, nimirum per *ecclesiam*, *crucem*, *sacramentum*, *evangelium*, *animam*, *cœlum*, *terram etc.* Sed juramentum non facit qui jurat per conscientiam, per fidem suam (non intelligendo fidem divinam), aut qui dicit: *Vivit Deus*; *Deus hoc videt: Est verum*, *tamquam evangelium.* Aut qui diceret: *Juro hoc ita esse*, nisi esset aliquis qui exposceret jurari per animam, evangelium, aut aliud ex supra allatis, et ille post exquisitionem sibi factam jurat ita esse (1).

13. Jusjurandum quadruplex est: *Assertorium*, cum asseritur aliquid: *Promissorium*, cum aliquid juramento promittitur: *Execratorium*, sive *Imprecatorium*, cum v. g. dicitur: *Deus in me animadvertat*, *nisi hoc faciam*: *Comminatorium*, cum v. g. dicitur: *Nisi mihi obedias*, *per Deum efficiam*, *ut te pœniteat*; *dabis mihi pœnas etc.* Hinc advertatur, quod in juramento *assertorio* graviter peccat, qui asserit falsum. Peccat etiam graviter, qui in promisso jurat sine animo standi promissis. Dico *sine animo*; quia si habet animum servandi promissa, sed postea non servat, et res est parvi momenti, tunc valde probabile est cum Soto, Suarez, Azor., Sanch., Salmant., non peccare mortaliter (2); quia in juramento invocatur Deus, ut testis volun-

(1) Lib. 3. n. 133. ad 138. (2) Ibid. n. 172.

tatis præsentis, non autem futuræ executionis promissæ. Si quis autem juramento promitteret, sed sine animo jurandi, aut se obligandi, graviter peccaret. Nihilominus probabiliter non teneretur promissis, saltem non sub gravi; Sanch., Castropal., Ronc., s. Anton., Salmant. etc. (1). Juramentum vero *execratorium*, cum in eo non invocatus est Deus, probabile est non obligare sub gravi. Et idem dicendum de *comminatorio*; imo si pœna comminata fuerit injusta, juramentum nullo modo obligabit (2). Ideoque juramenta parentum puniendi filios sæpesæpius non obligant; quia fiunt aut ob res inutiles, aut calore iracundiæ (3).

4. Juramentum, ut sit licitum, tres requiruntur conditiones, nempe judicium, justitia, et veritas. *Judicium* significat, ne ex vanitate juretur, sed ex rationabili causa. Defectus autem judicii non excedit culpam venialem. *Justitia*, ut res jurata sit justa; quare graviter peccat qui jurat facere rem injustam, licet sit leviter injusta. *Veritas*, ut res quæ juramento asseritur, sit moraliter certa, saltem aliquo modo (4).

5. Hîc quæritur, an liceat jurare cum æquivocatione. Aliud est mendacium, aliud est æquivocum. *Æquivocum* potest esse pluribus modis, aut cum sermo, aut verbum habet unum sensum literalem, et alterum spiritua-

(1) N. 173. v. An autem.
(2) L. 3. n. 134. ad 6., et 143.
(3) N. 186. et 187. (4) Ex n. 145. ad 150.

lem aut mysticum. Æquivocum dicitur etiam restrictio *non pure mentalis*, quia pure mentalis est omnino prohibita, uti habetur ex propos. 26. damnata ab Innoc. XI., in qua generaliter dicebatur, licere negare *se fecisse aliquid quod revera fecit*, dummodo negans intra se intelligat *aliquid quod* revera *non fecit*. *Pure mentalis* est cum nullo modo proximus potest animadvertere æquivocum. *Non pure mentalis* est cum ex circumstantiis potest proximus arguere quod tu loqueris, intelligens intus aliud quam propositio ex se significat; v. g. si aliquid sub sigillo scias, potes dicere: *Nescio;* nimirum nescio eo modo quo possim illud detegere: prout dixit Jesus Christus, nescire tempus novissimi judicii: *De die illa nemo scit, neque Filius hominis. Matth.* 24. Intelligendo, quod nesciebat uti homo; aut, ut melius dicunt Gotti, Tourn. (1), quod nesciebat ut revelaret. Sic etiam sentit s. Thomas (2), inquiens: *Dicitur nescire diem, quia non facit scire.* Idest, ac si dixisset, nescio ad manifestandum aliis. Et idem sentiunt s. Jo. Chrysost., s. August., s. Hieron., s. Ambros., s. Athanas., s. Basil., s. Hilar. etc., ut testatur Suarez (3). Pariter illud Christi: *Non ascendo ad diem festum.* Joan. 7. Intelligendo *manifeste*, dum ipse jam occulte se contulit ad templum. Cum ergo justa adest causa, bene possumus licite re-

(1) Tourn. de incarn. pag. 349. v. Quo autem.
(2) S. Thom. 3. p. q. 10. a. 2. ad 1.
(3) Suarez tom. 3. in 3. p. q. 10. a. 2.

spondere, imo jurare cum æquivocatione, sive restrictione non pure mentali, ut communiter dicunt Soto, Gonet, Palud., Wigandt, Laym., Carden., Holzman., Salmant., Tournely, Croix, Viva etc. (1). Adde Adrianum, Cajet., Riccard., Armill., Tabien., Sylvest., Soto, et Navarr. (2). Quia tunc non intenditur decipere proximum (quod semper est illicitum), sed permittere, ut ipse decipiatur, cum non semper teneamur respondere ad mentem interrogantis. Nihilominus hoc non licet in judicio, quia quisquis a judice interrogatur legitime tenetur veritatem dicere; quare qui jurat cum æquivocatione peccat contra justitiam legalem (3).

6. Sed extra judicium, dicunt dd. multi, quod si quis jam confitetur peccatum uni confessario, interrogatus postea ab alio potest dicere, se illud peccatum non admisisse, intelligendo, non admisisse ita ut denuo teneatur illud confiteri. Advertatur tamen hîc, quod quilibet tenetur patefacere peccandi consuetudinem cum interrogatur a confessario, uti constat ex propos. 58. damnata ab Innoc. XI. Ita etiam si quis pauper habet unum panem, requisitus ad mutuandum pa-

(1) Lib. 3. ex n. 151.

(2) Adrian. 4. sent. q. de sig. conf. Cajet. opusc. 16. resp. q. 5. Riccard. in 4. dist. 18. Armil. v. Juramentum, n. 16. Tabien. v. Jurare, §. 13. n. 14. Sylvest. v. Mendacium, q. 6. §. 4., et v. Juramentum, 3. q. 2. §. Licet. Soto de just. l. 5. q. 6. a. 2. Navar. man. c. 12. ex n. 8., et c. 18. n. 61., et c. 25. n. 94.

(3) Lib. 3. n. 155.

nem, potest dicere, se non habere (1); quia ex circumstantia paupertatis bene possunt alii arguere, quod ille loquitur in alio sensu, nempe quod non habeat tantum ut possit alii dare. In his et similibus tutius erit respondere: *Utinam et haberem!* aut: *Et quis hoc habet? Et ubi reperitur panis* (2)?

17. Si quis jurat sine animo jurandi, et sine animo standi promissis, procul dubio peccat graviter. Si contra jurat cum animo standi promissis, sed sine animo jurandi, probabile est, quod tantum venialiter peccat, quia tunc nulla alia adest culpa, quam in vanum Deum nominare. Et idem est, si jurat sine animo se obligandi, quia talis promissio non est verum juramentum promissorium, nec vera promissio, sed potius jurat, se nunc habere voluntatem dandi. Si autem jurat sine animo adimplendi, sed vero animo jurandi, tunc peccat graviter, et tenetur ad promissa, licet non habuisset animum se obligandi, quia tunc obligatio oritur ex ipso juramento, quod ob divini nominis reverentiam obligat ad verificandum quod juratur, modo ille sciat obligationem juramenti, quod revera non obligat præter intentionem jurantis, ut dicit s. Thomas (3).

18. Juramentum numquam potest obligare ad faciendum illicitum; et ita nec ad adimplendum inutile, aut quod impedit majus bonum, ut si res esset contra consilia evange-

(1) Lib. 3. n. 163. (2) N. 153. et seq.
(3) Vide lib. 3. n. 172. v. Quæritur.

lica. Advertendum tamen, quod cum juramentum est factum in favorem tertii, tunc adimplendum est semper ac potest sine peccato. Hinc qui jurat solvere usuras, aut dare bona sua latroni, tenetur ea præstare, licet postea possit compensationem facere (1): et est probabile etiam cum Sanch. et La-Croix, quod tunc potest jurare, se daturum fore, subaudita conditione, nisi obtineat a prælato relaxationem juramenti; itaque, ea obtenta, non amplius tenetur (2). Quod si promissio irrita facta fuisset a jure ob bonum commune, ut esset promissio facta concubinæ a clerico, aut renunciatio fori ecclesiastici, aut juramentum timore extortum pro religiosa professione, aut pro matrimonio, aut sponsalibus, tunc plane juramentum est nullum (3). Ceterum omne juramentum intelligitur factum sub sequentibus conditionibus: 1. si ille, cui promissio facta est, eam acceptet, aut non eam remittat: 2. nisi status rerum notabiliter mutetur, aut nisi adsit aliqua circumstantia, quæ, si prævisa fuisset, juramentum præstitum non esset: 3. si non cessat causa finalis, ob quam promissio facta est: 4. si altera pars observat quod pollicita est: 5. nisi superiores prohibeant, quominus promissio executioni detur (4): 6. si promissio adimpleri potest sine gravi damno (5). Hinc si promittis secretum, non teneris ad illud non aperiendum cum gravi tuo damno.

(1) N. 174. (2) N. 172. in fin. (3) N. 177.
(4) N. 180. 187. et 188. (5) N. 183.

Si autem promitteres secretum servare etiam cum periculo vitæ, probabile est, te non teneri (1). Item etiam si promittis te secretum non proditurum in medendo morbis, non teneris illud celare, cum ceteroquin aliquis esset in gravi periculo mortis (2).

19. Quomodo tollitur obligatio juramenti? 1. *Irritatione*, quæ potest fieri a quolibet, cui est potestas dominativa, ut est pater, prælatus, abbatissa, tutor etc. Et hoc etiam licet sit in præjudicium tertii, in illis contractibus, quæ ab ipsis superioribus irrita fieri possunt (3). 2. *Dispensatione* aut *commutatione*, quæ potest concedi ab illis, in quibus residet talis potestas dispensandi aut commutandi vota (4). 3. *Relaxatione*, quæ potest fieri a prælatis ecclesiasticis cum suis subditis, et etiam a delegatis, qui possunt dispensare vota (5). Hîc notetur 1., quod jusjurandum datum in tertii beneficium potest relaxari ab eodem tertio, ut docet s. Thomas (6), cum communi. Et hoc (ut dicunt multi dd.) etiamsi jusjurandum sit exhibitum in honorem Dei, cum tota promissio vergitur in tertii utilitatem, v. g. monasterii, ecclesiæ, aut pauperis (7). Notetur 2., quod ad irritationem nulla requiritur causa, bene vero pro dispensatione, commutatione, et relaxatione (8). Notetur 3., quod cum pro-

(1) L. 3. n. 971.
(2) N. 183. v. Juramentum.
(3) N. 189.
(4) N. 190.
(5) N. 192.
(6) 2. 2. q. 89. a. 9. ad 2.
(7) N. 193.
(8) N. 192.

missio jurejurando firmata est, et a tertio acceptata est, non potest ab alio relaxari, nisi ab eodem tertio, cum intercedit contractus. Unde fit, quod jusjurandum, sive votum perseverantiæ, quod præstatur in aliquibus congregationibus, ut in venerabili congregatione patrum missionis s. Vincentii a Paula, in nostra minima ss. Redemtoris non potest ab aliis relaxari, nisi a papa, aut a superiore majore congregationis; tale enim jusjurandum (sive votum) assumit naturam contractus, qui intercedit inter subjectum et congregationem; dum congregatio se obligat ad substentandum et ad instruendum illum, et contra subjectum se obligat ad inserviendum congregationi; et ita declaravit n. ss. pontifex Benedictus XIV. in bulla *Convocatis* §. 32., sub die 25. Novembris 1749., et idem confirmavit in alia bulla *Inter præteritos*, §. 5. *n.* 66., die 3. Decembris 1749. (1). Denique notetur, quod promissio jurata, etiamsi sit acceptata a tertio, potest relaxari a superiore, cum illa esset in præjudicium sui juris, aut in damnum commune, aut cum jusjurandum timore extortum esset (2).

). Hîc etiam theologi loquuntur de *adjuratione*, quæ fit cum aliquis adjuratur, sive obsecratur Dei nomine, ut respondeat; aut ejus nomine imperatur, ut fit in exorcismis cum energumenis, sive a dæmone vexatis,

(1) Vide l. 3. n. 255. v. Notandum.
(2) L. 3. n. 192.

qui exorcismi bene possunt in privato fieri a quolibet, sed solemniter dumtaxat ab Ecclesiæ ministris ex licentia ordinarii. Et qui unquam tali fungitur officio, caveat ne exquirat vana et curiosa, sed utatur præfatis exorcismis tantum ad evitanda damna, et ad liberandum energumenum a dæmonis vexatione (1).

Caput Tertium

De voto.

21. 22. *et* 23. *De animo se obligandi.*
24. *De materia possibili, et meliori.*
25. *De voto emisso ob pravum finem.*
26. *De voto non impetrandi dispensationem.*
27. *Nubendi.*
28. *De non vovendo.*
29. *Nonnulla digna notatu.*
30. *De voto conditionato.*
31. *De voto disjunctivo; et de eo qui immemor voti satisfacit.*
32. *Si tempus elabitur.*
33. *De culpa in differendo.*
34. *De voto religionis.*
35. *De materiæ mutatione.*
36. *et* 37. *De irritatione.*
38. *De commutatione.*
39. *et* 40. *De dispensatione, et ejus causis.*
41. *Si votum fuerit emissum in tertii utilitatem.*
42. *ad* 44. *Quinam dispensare possunt.*
45. *ad* 49. *De votis reservatis.*
50. *An papa possit dispensare in votis solemnibus.*

21. Votum definitur: *Promissio facta Deo deliberata de bono possibili et meliori.* Explica-

(1) L. 3. post n. 192.

tur definitio. Dicitur 1. *Promissio:* intelligitur promissio facta cum animo se obligandi, et quidem obligatione gravi, ad differentiam meri propositi, quod ex se loquendo ne obligat quidem sub levi. Quare votum emissum sine animo promittendi, nec se obligandi, est omnino nullum. Contra tenetur quidem ad votum qui vult promittere et se obligare, licet nolit illud adimplere, aut vult promittere et satisfacere, conscius voti obligationis, quamvis reflexe ad eam non advertat; nam qui vult antecedens, vult etiam consequens (1). Si quis autem vellet promittere, et non se obligare, dicimus, istum peccare, sed juxta probabiliorem non teneretur ad votum, licet conscius esset voti obligationis, quia cum debitum oritur a propria voluntate, nemo ligatur nisi habeat voluntatem se ligandi. Et tale peccatum (subjungimus) regulariter loquendo non esset nisi veniale; nisi hoc contingeret in profitendo religionem, aut susceptione ordinum sacrorum, nam tunc utique esset mortale; Less., Sanch., Suar., Salm. etc. (2). Imo si quis ordinaretur sine animo se obligandi ad castitatem, iste remaneret ad illam obligatus, saltem ex præcepto Ecclesiæ (3). In dubio enim de voluntate se obligandi, præsumitur ordinarie illam adfuisse in quolibet voto quod emittitur. Et idem procedit, si dubitatur an adverterit ad obligationem voti, ex regula generali, quod

(1) Lib. 3. n. 201. (2) N. 202. qu. II.
(3) Lib. 6. n. 809. dub. 2.

quilibet actus præsumitur rite factus. In dubio vero, an promissio fuerit votum, an propositum, dicimus, quod tunc præsumitur fuisse votum, quando ille recordatur, credidisse se peccaturum, nisi adimpleret quod promisit (1).

22. Dicitur 2. *deliberata*, dum ad voti obligationem primo requiritur perfectus usus rationis. Quare votum pueri, si illud fuerit emissum ante septennium, non obligat, nisi constet de usu rationis; sed si emissum fuit post septennium, in dubio obligat, quia tunc bene præsumitur adfuisse perfectus usus rationis, juxta id quod communiter contingit. Et idem dicendum in dubio, an votum fuerit emissum ante an vero post septennium, ex regula mox tradita, *quod omnis actus præsumitur rite factus* (2).

23. Item requiritur plena et libera deliberatio, qua velit se obligare voto; ideoque votum emissum ex metu injuste ab aliis incusso ad votum extorquendum, illud est nullum: et non solum si votum est solemne (quod certum est), sed etiam si est simplex, juxta probabiliorem (3). Ita etiam nullum est votum, si emissum est ex errore (licet supino), cum error fuit circa substantiam, aut circa aliquam circumstantiam substantialem. Imo probabiliter dicunt Suar. et Sanch. cum s. Thoma (4), quod quilibet error circa cir-

(1) Lib. 3. n. 201. quæst. III. (2) N. 196.
(3) Lib. 3. n. 197.
(4) In 4. d. 38. q. 1. a. 3. q. 1. ad 1.

cumstantias accidentales liberat a voto, semper ac votum emissum non esset, si a principio cognitus esset error: *Id liberare* (sunt verba Angelici) *a voti vel juramenti obligatione, quod si a principio notum fuisset, ea fieri impediret* (1).

4. Dicitur 3. de bono *possibili et meliori*. Dicitur *possibili*, quia alias non tenet votum. Si autem esset possibile tantum in parte, et materia esset divisibilis, esset validum tantum quoad partem possibilem. Et ita etiam deberet adimpleri principale votum, si accessorium non potest satisfieri; sed contra, si principale non est possibile, non est obligatio adimplendi accessorium (2). Item dicitur de bono *meliori*, dum etiam nullum est votum, cum materia est de bono inferiori, aut indifferenti; nisi accideret quod ex circumstantiis redderetur melius (3).

5. Quæritur hîc 1. An sit irritum votum ob malum finem emissum. Distinguatur: si finis est pravus ex parte voventis, v. gr. si quis voveret jejunare, ut ex ipso actu voti humanam laudem assequeretur, tunc est validum. Nullum vero erit, si finis est pravus ex parte *rei votæ*, ut si quis promitteret jejunium, ut laudaretur in jejunando, aut ut jejunando expensis parceret. Si autem iste voveret, ut a Deo aliquid temporale obtineret, aut si finis est positus sub conditione (v. g. si occideret inimicum), votum est certe

(1) N. 198. et 226. (2) N. 202. (3) N. 204.

validum (1). Item notetur, quod si quis voveret peccaturum, licet venialiter, graviter peccaret; quia vellet, ut in Dei honorem converteretur quod est illi contumeliæ (2). Et idem dicunt de jurejurando aliquod peccatum committendi; ita Marchant., Turrian., et Elbel (3); licet persæpe ignorantia excuset rusticos.

26. Quæritur 2. An valeat votum non impetrandi dispensationem. Respondetur affirmative, dummodo non observetur, quod dispensatio sit utilior profectui spirituali voventis (4).

27. An valeat votum uxorem ducendi. Ordinarie non valet, licet votum esset ducendi mulierem pauperem, vel meretricem; nisi matrimonium non iniretur ad tollendum scandalum, aut ut occurratur honori ablato; aut esto quod homo vellet ducere uxorem, aut nollet adhibere alia remedia, ut continens fiat, postquam expertus fuerit suam incontinentiam (5).

28. Quæritur 4. An valeat votum non amplius vovendi. Valet, si quis est nimis pronus ad vovendum cum periculo vota postea non observandi. Unde si postea ipse emittit aliquod votum, peccat; sed votum postea emissum remanet firmum; modo intentionem non habuerit, ut omnia futura vota sint invalida, et hanc intentionem non revocaverit, prout

(1) N. 206. (2) Lib. 3. n. 205.
(3) N. 146. v. 5. Venialiter. (4) N. 208.
(5) N. 209.

revocata judicaretur, si ipse memor primi voti emiserit secundum (1). Si quis autem emiserit plura vota incompossibilia, teneretur ad dignius; et si essent æqualia, ad anterius, juxta communiorem (2).

9. Deveniendo ad voti obligationem, plura advertenda sunt: et I. Si materia est gravis, votum obligat sub gravi; sed si quis vellet ad illud se obligare sub levi, probabilius est remanere obligatum sub levi (3). Si vero materia est levis, nemo, licet velit, se potest obligare ad illam voto sub gravi. Quod si quis voveret quolibet die unius anni aliquod leve opus ponere, eo casu, cum votum est emissum *per modum unius, ad sollicitandam obligationem* (ut existimatur regulariter in votis realibus), tunc omittendo opus pro tempore, aut in materia notabilibus, graviter peccaret. Contra si votum sit emissum in *honorem diei ad finiendam obligationem* (prout existimantur vota personalia, v. g. recitandi *salutationem angelicam* quotidie), tunc omissiones sunt tantum venialia (4). II. Hæres ex justitia satisfacere tenetur omnibus votis realibus sui testatoris; et hæc sunt solvenda prius quam legata, sed post debita justitiæ (5). III. Licitum est patrifamilias emittere vota realia, licet aliqua ex parte (moderate tamen) læderetur legitima filiorum. Hoc tamen nequit facere in morte, quia tunc de-

(1) N. 209. v. Quær.
(2) Ib. v. Notandum.
(3) N. 213.
(4) N. 212.
(5) N. 214.

bet disponere de bonis juxta legum dispositiones (1). IV. Non potest pater obligare filios ad vota emissa eorum nomine. Neque communitas potest obligare subjectos futuros (2). V. Vota personalia debent satisfieri ab ipsomet qui ea emisit; sed realia possunt satisfieri etiam ab aliis (3).

30. VI. Circa conditiones votorum, advertendum, quod si sola conditio est turpis aut impossibilis, votum non tenet (4). Si filius voveret, v. g. jejunare, sub conditione consensus patris, ille non peccat, si exorat eum ne consentiat. Peccaret contra, si dolo obtineret ejus dissensum: sed tunc probabilius liber remaneret a voto, quia jam non adimpleretur conditio apposita (5). VII. Qui vovet castitatem sub hac conditione, v. gr. si Deus per annum se liberat a culpa gravi, et interim labitur: si scienter labitur, ut liberetur a voto, peccat iste etiam contra votum: secus si peccat ex fragilitate (6). VIII. Qui vovet, si ludat, se aliquam pœnam subiturum, sufficit, ut prima vice se illi subjiciat; sed si voveat, non ludere sub tali pœna, tunc quoties ludit, toties dabit pœnam: excipe tamen, si ludendo penitus sit immemor voti (7).

31. IX. Qui facit votum disjunctivum, et postea eligit satisfactionem alterutrius partis, ad illam tenetur, licet post electionem

(1) N. 215. (2) N. 216. (3) N. 217.
(4) N. 219. (5) N. 218. (6) Ibid.
(7) N. 223.

altera pars redderetur impossibilis. Secus si altera pars redderetur impossibilis ante electionem; nam tunc ad nihil tenetur, dummodo illi mora non eligendi non fuisset culpabilis. Facta nihilominus electione, probabile est, quod semper possit eligere partem quam malit (1). X. Qui vovet audire missam quotidie, probabiliter die festivo non tenetur audire duas. Qui vovet recitare rosarium, sufficit ut recitet tertiam partem; et utique satisfacit si cum socio recitet. Qui vovet jejunare quolibet sabbato, probabiliter non tenetur, si eo die accidat natalis Domini; modo expresse hoc etiam non promiserit (2). XI. Si quis satisfacit operibus voti, quin voti recordetur, non tenetur ad aliud; quia quilibet habet voluntatem generalem, prius satisfaciendi operibus debitis, et postea illis ex devotione: ita communissime Lessius, Sanch., Laym. etc. (3). Et generaliter loquendo qui habet rationes probabiles satisfecisse voto, non tenetur ad aliud, ut dicunt Lugo, Laym., Ronc., Bossius, Viva, et Salm., Carden., Bardi, etc. (4). Sed dices: ille est certe ligatus voto, et dubie solutus. At hîc distinguendum dubium facti a dubio juris. Si quis emisit votum, et deinde dubitat, an facto illud impleverit, tenetur equidem implere; sicut certus de debito, et dubius de solutione, tenetur solvere, quia dubia solutio non æquivalet debito certe con-

(1) N. 224.
(2) N. 224. et 226.
(3) N. 224. in fin.
(4) Ibid., et l. 1. n. 76.

tracto. Sed hic sermo est de jure circa factum; nam sicut constat, votum fuisse emissum, sic etiam constat, jam impletum fuisse opus promissum. Restat igitur dubium juris, an, opere impleto de facto, et extante probabili satisfactione de jure, adsit obligatio satisfaciendi voto? et hîc dicimus, quod, facta probabili satisfactione, obligatio juris evasit dubia, et consequenter dubia etiam possessio illius; obligatio autem dubia, quæ adhuc dubie possidet, nequit inducere onus præstandi rem certam.

32. Quæritur 1. Si quis vovens jejunare in aliquo die determinato, transacto eo die, an postea tenetur ad votum. Non tenetur si dies est appositus *ad finiendam obligationem*, quod præsumitur ita esse in votis personalibus, ut supra dictum est. Aliter dicendum si dies est appositus ad *sollicitandam obligationem*, ut præsumitur in votis realibus (1).

33. Quæritur 2. Quanta temporis dilatio requiritur, ut differens voti satisfactionem peccet lethaliter. Si votum est perpetuum, ut est votum religionis, peccat graviter (ut dicunt dd.) si differt sine causa ultra sex menses; nam si adolescentulus est, potest ex aliqua justa causa licite differre, etiam ad tres aut quatuor menses. Si vero votum sit ad tempus, ut sunt vota peregrinationis, rosariorum, etc., dicunt Castrop., Salm., Trull., Garzia, et Croix, peccare graviter, si

(1) Lib. 3. n. 220.

differt ad duos aut tres annos (1). Votum indeterminatum (v. gr. quotidie recitandi rosarium) intelligitur etiam perpetuum (2). In dubio autem, an votum fuerit ad annum, an ad mensem, sufficit satisfacere minus, ut ex *c. Ex parte, de censibus* (3).

4. Quæritur 3. Ad quid tenetur qui vovet religionem. Si simpliciter vovit religionem, tenetur eam ingredi, et ad permanendum etiam in ea; aliter, si egrediatur sine justa causa, graviter peccaret: nisi intellexisset tantum de ea periculum facere. Ceterum esset justa causa egrediendi, si ibi inveniret talem vivendi modum, cui suæ vires pares non essent; aut ibi gravem et longum mœrorem experiretur. Si vero etiam vovisset profiteri, tenetur etiam cum gravi suo incommodo id exequi; modo status religionis illi penitus intolerabilis non succedat. Advertatur etiam hîc, quod qui vovisset religionem, si admissus non fuerit in monasteria provinciæ, non tenetur extra eam proficisci. Et si est mulier non tenetur egredi patriam, si in ea adsint monialium monasteria. (4).

5. Voti obligatio primo tollitur ex se, *ob materiæ mutationem*, prout si eveniret aliqua nova aut non prævisa circumstantia, quæ si prægognita fuisset, votum non fuisset emissum (vide *n.* 23.); aut si materia redde-

(1) Lib. 3. n. 221. (2) Ibid. v. Votum.
(3) Ibid. (4) Vide l. 4. ex n. 72.

retur inutilis, aut impossibilis: quod si votum potest adimpleri ex parte, et commode, debet illi satisfieri (1). Secundo tollitur *superiorum auctoritate*, irritatione nimirum, commutatione, aut dispensatione.

36. *Irritatio* potest fieri ab omnibus qui habent potestatem dominativam, ut sunt parentes, tutores, prælati, mariti, et alii, ut dictum est *n.* 19. Et hoc etiamsi vota essent futura, nempe nondum emissa a filio, pupillo etc., et licet non adesset causa sufficiens irritationis, saltem talis irritatio sine causa non est culpa gravis (2). Itaque pater, et avus paternus in patris deficientia, et etiam mater (modo non contradicat pater), possunt irritare omnia vota, tam impuberum (etiam in dubio an votum sit emissum ante vel post pubertatem), quam puberum, cum votum est reale, etsi puber sit in ætate minori, modo tunc ætatis non habeat bona propria; quod si votum esset personale, etiam possunt illud irritare, cum illud esset in præjudicium domesticæ gubernationis. Idem dicitur de tutore et curatore (3). Notandum, quod quando votum est emissum tempore impubertatis, potest pater illud irritare, licet filius sit factus puber, modo filius non ratificaverit, sciens, votum fuisse infirmum (4). Imo prælati religionum, etiam si locales, dummodo a prælato superiore approbatum non fuerit votum, possunt irri-

(1) Lib. 3. n. 225. (2) Ibid. n. 228.
(3) Ibid. n. 229. et 230. (4) Ibid. n. 238.

tare omnia vota (præter votum transeundi ad religionem strictiorem) suorum subditorum professorum; vota enim novitiorum possunt solummodo suspendi. Hoc etiam conceditur abbatissis (sed non dispensatio) a multis dd., uti sunt Suar., Bonac., Filliuc., Salmant., etc. (1). Advertendum tamen, quod vota emissa ante professionem, omnia per illam extinguuntur (2). Item viri possunt irritare omnia vota uxorum, licet incommodo non essent familiæ, aut matrimonio, ut valde probabiliter dicunt Sotus, Sanch., Prado, Salmant., etc. Et etiam vota exequenda post mortem virorum, v. g. religionis, aut castitatis, ut dicunt Sanch., Soto, Salmant. contra Nav. et Cajet. (3). Vota tamen facta ante matrimonium, non possunt irritari a viro, sed tantum suspendi in quantum illi essent incommodo (4). Vota autem virorum non possunt irritari ab uxoribus, nisi in quantum illi afferrent nocumentum, ut esset votum longæ peregrinationis, et etiam votum non petendi debitum, quod ceteroquin respectu viri est irritum ex se, uti de materia inepta (5).

7. Notandum hîc 1., quod vota subditorum probabilius cum s. Thoma non sunt irrita ex se, sed valida, donec fiant irrita a superioribus; quia subditi, licet debeant habere voluntatem superioribus subjectam, non ta-

(1) Lib. 3. n. 233., et l. 4. n. 54.
(2) N. 237. (3) N. 234. (4) N. 237.
(5) N. 135.

men sunt illa privati (1). Notandum 2., superiorem (ut pater, prælatus, aut maritus) posse valide irritare vota subditi, licet aliquando ea approbasset; etenim ille non potest, licet vellet, a se abdicare potestatem, quam sibi concedit lex etiam naturalis. Dictum est *valide*, quia irritando illa sine causa justa non excusaretur saltem a culpa veniali; sed non peccaret graviter, uti dicunt Soto, Suar., Bonac., Valent., Sporer., Peyrin., et alii (2).

38. *Commutatio* autem votorum potest fieri Ecclesiæ auctoritate, saltem cum commutatio fit in opus aliquanto minus, aut dubie æquale; quia si esset evidenter æquale, dicunt plures aa., ut Lessius, Bonacina, Sa, Salmanticenses, etc., probabile esse, quod possit fieri commutatio ab eadem persona, quæ votum emisit. Sed multo magis mihi arridet opposita sententia negativa, quam tenent Cajetan., Sanch., Soto, Suarez, Azorius, Laym. et alii cum s. Thoma, qui ait: *Quia commutatio est quidam contractus, qui perfici nequit absque consensu ejus, qui vicem Dei gerit in terris, scilicet prælati.* Præterea, quia, posita promissione, magis gratum censetur esse Deo, ut vovens fidelis sit ei præstando rem prossimam, quam aliam æqualem. Contra vero communiter admittunt dd., licite posse fieri commutationem ab eadem persona, si fiat in melius, quia mi-

(1) L. 3. n. 231. (2) N. 239.

nus in meliori continetur (1). Et notandum hîc 1., quod si commutatio fiet in opus melius, non requiritur causa; secus vero si in æquale. Ceterum pro justa causa sufficiet minoratio periculi transgressionis, et etiam sufficiet major propensio subjecti; et opus si est dubie æquale, sufficiet notabilis molestia in eo adimplendo. Si autem opus commutatur in minus, est probabile cum Sanch., Tamb., Candido, etc., quod valide et licite adimpletur minus, si postea suppletur per aliud opus adjunctum (2). Notandum 2., quod qui habet facultatem commutandi vota, non potest commutare, nisi in æquale, ita ut non appareat excessus notabilis et manifestus, juxta communem sententiam (3). Probabilius est, vota realia posse commutari in personalia, et personalia in realia, ut dicunt Suar., Less., Laym., Castropal., Salmant., etc. (4). Notandum 3., quod, facta commutatione voti, semper licet reassumere primum opus, licet commutatio sit facta in melius, dummodo secundum votum non acceptetur tamquam novum, ut recte dicunt Castropal., Prado, etc. (5). Sed si unquam opus commutatum redderetur impossibile, quæritur, an debeat reassumi primum votum. Affirmandum, si commutatio fuerit facta propria electione, secus si auctoritate Ecclesiæ: et id etiam si opus evasit impossibile propria culpa (6). Notandum 4., quod qui

(1) N. 244. (2) N. 244. et 245. (3) N. 247.
(4) Ibid. Not. (5) N. 248. (6) N. 249.

habet facultatem commutandi pro aliis (idem dicendum de dispensatione), habet etiam pro seipso, ut docent Suar., Azor., Sanch., Salmant., Prado, et alii ex s. Thoma, qui (1) expresse docet, prælatum posse secum dispensare in voto emisso (2).

39. Pro *dispensatione* requiritur major causa, quam pro commutatione. Causæ sufficientes dispensationis sunt 1. Bonum communitatis, aut Ecclesiæ, aut familiæ, aut ipsius subjecti, ex. gr., si dispensatio judicaretur esse illi majori profectui, ut habetur ex *cap. Magnæ*, *de voto*, aut si ille esset in periculo gravi votum transgrediendi, aut si scrupulis vexaretur. 2. Difficultas notabilis pro adimplendo voto. 3. Imperfecta libertas et deliberatio, v. g. si quis vovisset cum erat impuber, aut impulsu iracundiæ, aut timore intrinseco incussus, puta incendii, naufragii, etc., aut timore extrinseco, sed levi. 4. Si cessat causa impulsiva voti (3).

40. Notandum primum, quod si revera adfuit causa justa, sed prælatus dispensavit mala fide credendo eam injustam, dispensatio probabiliter est valida, etiamsi concessa sit a delegato, ut dicunt Suar., Pontius, Sanch., etc. (4). Contra si prælatus dispensavit bona fide, sed causa certe non erat sufficiens, dispensatio est nulla juxta veriorem sententiam; observa quod dictum est

(1) 2. 2. q. 185. a. 8.
(2) Cit. n. 249. circa finem.
(3) N. 252. et 253.
(4) L. 1. n. 181.

tract. II. n. 53. Dictum est *certe*, nam in dubio possessio stat pro valore dispensationis (1). Si autem causa non esset sufficiens pro dispensatione, potest illa concedi, adjuncta aliqua commutatione (2).

. Notandum 2., quod si votum fuerit emissum in tertii utilitatem, et iste tertius est determinatus, nempe talis pauper, talis ecclesia, votum non potest dispensari, quoties a paupere, aut a rectore illius ecclesiæ acceptatum est. Sed si votum emissum est pro paupere indeterminato, potest dispensari, licet ab aliquo paupere jam acceptatum fuisset. Et idem dicunt probabiliter multi dd., ut Cajet., Nav., Viva, Trullench., Henriq., etc. (contra Suar., Sanch., etc.) de voto facto principaliter in Dei honorem, et secundario in tertii beneficium, habita particulari ratione, v. gr. ipsius paupertatis, bonitatis, etc., quia tunc pauper non acquirit verum jus ad rem promissam, aut si acquirit, illud acquirit dependenter a Dei voluntate, cui præcipue promissio facta est (3). Sed advertendum, quod hoc intelligitur de promissis omnino gratuitis, non autem de mutuis, ut advenit in votis, et jurejurando perseverantiæ, quæ fiunt in aliquibus congregationibus; nam illa tunc assumunt rationem contractus, sicut superius dictum est *n.* 19. cum auctoritate pontificis (4) Benedicti XIV.

a. Notandum 3., facultatem dispensandi vo-

(1) N. 251. (2) Ibid.
(3) L. 3. n. 255. (4) Ib. v. Notandum.

ta residere apud omnes prælatos habentes jurisdictionem ordinariam in foro externo, ut sunt 1. Papa respectu omnium fidelium. 2. Episcopi respectu subditorum; sed non vicarii eorum, nec parochi, nec pœnitentiarii. 3. Prælati regulares tam quoad professos, quam quoad novitios; licet votum emissum esset in seculo (uti dicunt Lessius, Sanch. et Busemb.), saltem possunt suspendere illa, quatenus præjudicant novo vitæ statui (1). 4. Confessarii mendicantes, qui ex licentia suorum superiorum possunt dispensare vota cum secularibus, etiam extra confessionem, juxta communem, Lessii, Nav., Pal., Salmant., etc. (2). Possunt etiam ipsi votum ad strictiorem religionem transeundi dispensare. Quod concessum est etiam episcopis, qui cum subditis qui habent votum ingrediendi in aliquam religionem, in qua viget observantia, possunt dispensare, ut ad aliam minoris observantiæ se recipiant. Soto, Less., Sanch., Ledesm., Salm., etc. (3).

43. Omnes superiores, qui ordinaria potestate gaudent, possunt certe eam delegare cuilibet clerico, qui saltem sit prima tonsura initiatus. Et qui possunt dispensare cum aliis, possunt etiam eo modo cum seipsis, Suar., Sanch., Less., Bonac., Laym., Cajet., Pontius, Castropal., etc., cum s. Thoma 2. 2. *quæst.* 185. *a.* 8. *in fine* (4). Et qui potest

(1) N. 237. v. Quæritur in fine, et 242. ad 54.
(2) N. 257. v. Immo. (3) N. 257.
(4) N. 256. v. Quær.

dispensare vota, potest etiam juramenta (1).

4. An autem possit episcopus dispensare vota peregrinorum, qui brevi morantur in diœcesi, probabilior sententia est, quod non possit, nisi per majorem anni partem illic moram faciant. Sed contraria non est improbabilis, ut dicunt Suar., Pontius, Castrop., Sanch., Salas, Salmant., etc., quia (ut dicunt) peregrini, etiam brevi alibi morando, subditi fiunt episcopi loci, ita ut teneantur legibus illius loci, ubi reperiuntur. Vide quod dictum est *tract. II. n.* 41. *et* 42.

5. Notandum 4., dispensationem quinque votorum, nempe religionis, castitatis perpetuæ, trium peregrinationum ad terram sanctam, Romam ad limina apostolorum ss. Petri et Pauli, et Compostellam ad s. Jacobi templum, esse papæ reservatam. In casu tamen urgentis necessitatis, et quando non est facilis recursus ad papam, si in mora sit periculum gravis damni, vel spiritualis, v. gr. violationis voti, scandali, rixarum, vel alterius peccati, vel damni temporalis proprii, aut alieni, nimirum gravis infamiæ mulieris, etc., tunc cum ipsis possunt dispensare, juxta communem, etiam prælati inferiores prælaudati (2).

6. In pluribus vero casibus præfata vota non sunt reservata: et 1. si sunt facta sub levi. 2. Si facta sunt ex timore extrinseco, licet levi, quia tunc jam non cum plena liberta-

(1) N. 190. et 254. (2) N. 258. v. Not. I. et II.

bi etiam particulares), et ita etiam aliarum rerum venditiones, exceptis iis quæ in publicis officinis venduntur, ut dicunt Nav., Sanch., Castrop., Salmant., La Croix, etc., nam hæ tantum prohibitæ sunt a lege canonica ratione scandali (1). Item permittunt dd. etiam mercatoribus vendere aliquid clausis januis, cum emtores pro tunc iis valde indigerent (2). Ita etiam ex consuetudine pluribus in locis permittuntur (saltem ex licentia generali ordinarii) contractus locationum, permutationum, negotiationum, et hujusmodi, quæ strepitum judiciale non requirunt (3).

PUNCTUM SECUNDUM

De causis, quibus permittuntur opera servilia die festo.

14. *Excusant I.* Dispensatio *papæ, aut episcopi, aut parochi.*.
15. *II.* Consuetudo.
16. *et* 17. *III.* Pietas. *IV.* Caritas.
18. *ad* 21. *V.* Necessitas.
22. *An propter magnum lucrum etc.*
23. *Ut evitetur otium.*
24. *VI.* Utilitas.
25. *VII.* Parvitas materiæ.
26. *Qui imponit opus decem servis etc.*

14. Hæ causæ sunt I. *Dispensatio* papæ pro tota ecclesia, aut episcopi pro sua diœcesi, aut vicarii capitularis, sede vacante, (non

(1) N. 285. et 286. (2) N. 303. in fin. (3) N. 286.

autem vicarii episcopi); modo adsit justa causa, loquendo de festis communibus; aut prælati regularis respectu suorum religiosorum, aut domesticorum. Parochi possunt etiam dispensare (etiam præsente episcopo) in casu particulari, sed tantum ad tempus, et in iis in quibus consuetudo permittit eis dispensare, nempe in jejunio, et laborando die festo, ut communiter testantur Suar., Sanch., Viva, Salm., Spor., etc. (1).

5. II. *Consuetudo*. Propterea excusantur qui vehuntur sella gestatoria ab hominibus conducta (2). Ducere vehicula, vel animalia rebus onusta, Roncagl., Viva, Salm., Mazzotta (3). Irrigare olera, vertere aut separare segetes (4). Ita etiam ex consuetudine permissum est die festo animalia occidere, et ea excoriare, cum die præcedenti id fieri nequit, ut accidit in frequentioribus civitatibus, non autem in oppidis, nisi esset tempore æstivo, aut plura festa concurrerent. Ita etiam consuetudine permittitur molere frumentum (5). Et ita pariter licitum est cibos parare, et coquere, licet superflui sint, Azor., Castrop., Viva, et Mazzotta, etc. (6). Ita etiam calceamentis novis aliquem calceare, et barbam tondere; ita circa barbam tondendam aliqui dd. dicunt adesse consuetudinem ubique; alii dubitant. Cæterum probabiliter dicunt alii, universaliter permitti rusticis tonderi in festo, quia hic dies

(1) N. 288. (2) N. 275. (3) N. 276.
(4) N. 290. (5) N. 277. (6) N. 298.

Sanch., etc., negative, quia hujusmodi vota non procedunt ab affectu absoluto erga virtutem. Secus tamen dicendum, si votum fuerit factum ob merum affectum ad virtutem, et conditio tantum apponitur, ut votum valeat eo tempore, quo judicatur sublatum fuisse impedimentum, quominus possit observari, v. g. cum aliquis voveret religionem sub conditione, si *mater obierit*; nam ille tunc revera movetur jam ad vovendum a desiderio perfectionis; sed quia non potest illud exequi, ne matrem derelinquat, ideo apponit conditionem, quæ in rigore non est conjunctio conditionalis, sod potius adverbium temporis, significans *quando* (1).

50. Dubitatur IV. An papa possit dispensare in votis clericorum in sacris, et religiosorum. Quoad clericos probabilius est cum s. Thoma, et communiori, quod possit; modo adsit causa urgentissima (2). Dictum est clericorum, sed non jam sacerdotum, ut vult communis sententia (3). Et sicut potest cum clericis, ita etiam probabilius est posse cum religiosis (4).

(1) N. 261.
(2) Lib. 6. n. 1059.
(3) Lib. 3. n. 808.
(4) N. 256. v. Quæritur.

TRACTATUS SEXTUS

DE TERTIO PRÆCEPTO

Caput Primum

De obligatione talis præcepti.

1. *An tale præceptum hodie sit ecclesiasticum, an divinum, et an obliget infideles.*
2. *Qui peccat die festivo.*
3. *Quis potest instituere festa.*
4. *Obligatio concionem auscultandi.*
5. *Obligatio concionandi.*
6. *Quinam pueri etc.*

1. Antequam progrediamur ad videndas obligationes particulares, quas hoc tertium præceptum inducit, plura prænotanda sunt. Et 1. Quod tertium præceptum, quoad debitum honorandi Deum in aliquo vitæ tempore per aliquem cultum, illud erat, et est divinum, et naturale. Sed quoad tempus præscriptum die sabbati in veteri lege, et dominica in nova, erat cæremoniale, et nunc est ecclesiasticum, juxta communem s. Antonini, Navar., Azor., Suar., Cajet., Sanchez, Salmant., Carden. et aliorum cum s. Thoma (1), et Catechis. Rom. (2). Stante hoc infertur, quod quamvis Ecclesia non pos-

(1) 2. 2. q. 122. a. 4. ad 1. et 4.
(2) 3. p. in præcept. decal. n. 4. 6. et 19.

sit generaliter dispensare huic obligationi exhibendi Deo aliquem cultum, potest nihilominus mutare, et etiam dispensare observantiam dominicæ, et aliorum festorum assignatorum, ut patet ex *cap. Licet, de feriis* (1). Ex hoc infertur etiam probabile esse vetitum non esse imponere opera servilia infidelibus, qui sunt extra, ideoque non subditi Ecclesiæ.

2. Notandum 2. Quod juxta sententiam etiam communem s. Thomæ (2), s. Antonini, Soti, Coninch., Sanch., Salmant., Covar., Bonac., Filliuc., etc., in hoc tertio præcepto desideratur, sed non imponitur cultus internus per actus caritatis, et contritionis, ut volunt aliqui. Tantummodo præcipitur cultus externus audiendi missam, et abstinendi ab opere servili in diebus festis; etenim licet sanctificatio animæ sit finis præcepti, attamen finis præcepti non cadit sub præcepto, ut docet communis sententia cum sancto Thoma (3), qui ait: *Non enim idem est finis præcepti, et id de quo præceptum datur.* Et id confirmat Catechismus Rom. (4) dicens: *Hoc legis præcepto externo ille cultus qui Deo a nobis debetur præscribitur.* Et hac ratione cum laudato s. Thoma (5), et communi Nav., Soto, Sylvest., Cajet., Suar., dicimus, verum non esse (uti volunt aliqui)

(1) Lib. 3. n. 263. et 265.
(2) 2. 2. q. 122. a. 4.
(3) 1. 2. q. 100. a. 9.
(4) De tertio præcepto n. 1.
(5) In 3. sent. d. 37. q. 1. a. 5. q. 2. ad 2.

die festo peccantem duplex committere peccatum (1).

3. Notandum 3. Episcopos posse festos in honorem alicujus sancti (non vero beati) statuere, ut habetur ex *c. Conquestus de fer.*, modo sint consentientes clerus et populus (2).

4. Notandum 4. In diebus festis (ex se loquendo) non adesse obligationem concioni interesse; nam in *c. Sacerdotes*, *dist.* 1. *de consecr.*, aliud non præcipitur, nisi ut episcopi et parochi in dominicis et solemnioribus festis sermoncinentur per se, vel per alios idoneos, et ut in quadragesima, saltem ter in hebdomada, habeant concionem, cum ibi subjungitur: si ita oportere duxerint. Dictum est, *ex se loquendo*; cæterum rudes, qui mysteria principalia, aut res necessarias saluti ignorant, utique ipsi tenentur concioni interesse, aut potius catechismo (3).

5. Hîc advertere juvat, a Tridentino *sess.* 5. *c.* 2. *de Ref.* imponi episcopis, ut concionentur diebus dominicis, et solemnioribus, per se, vel per alios, si ipsi impediti fuerint. Hanc ipsam obligationem (quæ procul dubio est gravis) pariter imponi parochis legimus his verbis: *Ut plebes sibi commissas pro earum capacitate pascant salutaribus verbis, docendo necessaria ad salutem, enunciandoque cum brevitate et facilitate sermo-*

(1) Lib. 3. n. 274. (2) N. 266. (3) N. 308.

nis vitia quæ eos declinare, et virtutes quas sectari oportet. Ex quo rationabiliter dicunt Barbosa, Salmant., et Ronc., graviter peccare parochum, qui per integrum mensem, aut per tres interruptos, omittit concionari (1). Hoc tamen procedit de parochis, non autem de episcopis, qui ex consuetudine communi, legis interprete, non tenentur tam frequenter prædicare, ob tot negotiorum genera, quæ expedire debent, et aliis facile committere nequeunt, ut committi potest munus concionandi: cui jam episcopis posse per alios, si ipsi impediti fuerint, a concilio permittitur satisfieri (2).

6. Notandum 5. Huic tertio præcepto teneri omnes fideles usu rationis pollentes, qui quidem ordinarie septennio adipiscitur. An autem pueri, qui ante septennium pervenerint ad discretionis ætatem, teneantur? Vide quicquid dictum est *tract. II. n.* 37.

(1) N. 169.
(2) Lib. 4. n. 117. dub. 3. v. Hinc.

Caput Secundum

De abstinentia ab operibus servilibus.

PUNCTUM PRIMUM

De operibus prohibitis in die festo.

7. *Opera servilia, liberalia, et communia.*
8. *Liberalia facta ob lucrum.*
9. *Transcribere.*
10. *Pingere.*
11. *Venatum, et piscatum ire.*
12. *Opera forensia.*
13. *Nundinæ, venditiones, et contractus.*

7. Tria genera operum ab auctoribus distinguuntur. Opera *corporis*, quæ a corpore exercentur, et ad corporis utilitatem ordinantur, ut sunt fodere, suere, et similia; et hæc dicuntur servilia, quia a servis dumtaxat exercentur. Opera *animæ*, quæ ab anima principaliter procedunt, et ad mentis culturam spectant, ut legere, studere, sonare etc., et hæc *liberalia* dicuntur, quia a liberis solent fieri. Denique opera *communia*, seu media, sunt, quæ promiscue tum a servis, tum a liberis exercentur, ut iter facere, venari etc. Itaque festis tantum opera servilia sunt prohibita, non vero liberalia, et communia (1).

8. Quare permissum est studere, docere,

(1) Lib. 3. n. 172.

scribere, canere, sonare, et hujusmodi, et hoc etiam lucri causa, ut dicunt Soto, Navar., Suar., Salmant. (contra alios) ex s. Thoma (1), qui sic docet: *Nullius spiritualis actus exercitium est contra observantiam sabbati, puta si quis doceat verbo, vel scripto.* Nam intentio agentis non potest operis naturam ex liberali in servile mutare (2).

9. Ita pariter probabilius permissum est transcribere scripturas: Suar., Bonac., Salm., Sa, Castropal., etc., communissime, quia tam scribere, quam transcribere ordinatur ad mentis instructionem. Ideoque plures dd. admittunt etiam notas musicales, et computationes exscribere; et etiam characteres typographos ordinare, non autem folia imprimere (3).

10. Pingere communius volunt dd. esse opus servile; hoc enim requirit actionem materialem. Sed opposita sententia non est improbabilis, uti dicunt Laym., Sa, Castropal., Ronc., Anacl., Holzmann etc., dum pingere (modo non sit labor notabilis in præparandis coloribus, et tabulis edolandis) videtur etiam potius opus liberale quam servile, cum magis in eo mens operetur, quam manus. Saltem est dubium sitne liberale an servile. Et si non est liberale, saltem est opus commune, cum id exercitium tam a liberis, quam a servis factitetur. Sculpere autem nemo dubitavit quin sit ars servilis (4).

(1) 2. 2. q. 122. n. 4. ad 3. (2) Lib. 3. n. 278.
(3) N. 279. (4) N. 280.

1. Venari autem scopleto, vel reti, alii tenent esse servilia; sed communior et probabilior sententia negat, licet lucri gratia id ageretur. Servile potius videtur piscari, cum magna defatigatio adesset; alias non opus fuisset pontificis dispensatione in halecium piscatione, ut habetur *c.* 3. *de Feriis*. Piscatio autem si moderato labore fiat, probabilius excusatur ex consuetudine, ut dicunt Castropal., Filliuc., Sanch., Holzmann., etc. (1).

2. Præter opera servilia in festis sunt prohibita etiam forensia; sub horum nomine intelliguntur primo omnes actus, qui ad forum spectant circa causarum decisiones, ut sunt citatio partium, compilatio processus, examen testium, sententiam proferre, aut eam executioni mandare. Hujusmodi igitur opera prohibentur in festis; modo necessitas aut pietas obiter non expostulet, ut præscribitur *cap. ult. de Feriis*. At vero non est prohibitum excommunicare, dispensare, aut aliud jurisdictionis exercitium, quod judiciali strepitu non indiget (2).

3. Sub nomine forensium intelliguntur 2. prohibitæ nundinæ, modo non fiant de rebus necessariis usui quotidiano, ut sunt cibi et potationes; et etiam candelæ, calceamenta, et similia, quorum pretium est determinatum. Cæterum hodie ex consuetudine permittuntur nundinæ universales, (et alicu-

(1) N. 283. (2) N. 284. et 287.

bi etiam particulares), et ita etiam aliarum rerum venditiones, exceptis iis quæ in publicis officinis venduntur, ut dicunt Nav., Sanch., Castrop., Salmant., La Croix, etc., nam hæ tantum prohibitæ sunt a lege canonica ratione scandali (1). Item permittunt dd. etiam mercatoribus vendere aliquid clausis januis, cum emtores pro tunc iis valde indigerent (2). Ita etiam ex consuetudine pluribus in locis permittuntur (saltem ex licentia generali ordinarii) contractus locationum, permutationum, negotiationum, et hujusmodi, quæ strepitum judiciale non requirunt (3).

PUNCTUM SECUNDUM

De causis, quibus permittuntur opera servilia die festo.

14. *Excusant I.* Dispensatio *papæ, aut episcopi, aut parochi.*
15. *II.* Consuetudo.
16. *et* 17. *III.* Pietas. *IV.* Caritas.
18. *ad* 21. *V.* Necessitas.
22. *An propter magnum lucrum etc.*
23. *Ut evitetur otium.*
24. *VI.* Utilitas.
25. *VII.* Parvitas materiæ.
26. *Qui imponit opus decem servis etc.*

14. Hæ causæ sunt I. *Dispensatio* papæ pro tota ecclesia, aut episcopi pro sua diœcesi, aut vicarii capitularis, sede vacante, (non

(1) N. 285. et 286. (2) N. 303. in fin. (3) N. 286.

autem vicarii episcopi); modo adsit justa causa, loquendo de festis communibus; aut prælati regularis respectu suorum religiosorum, aut domesticorum. Parochi possunt etiam dispensare (etiam præsente episcopo) in casu particulari, sed tantum ad tempus, et in iis in quibus consuetudo permittit eis dispensare, nempe in jejunio, et laborando die festo, ut communiter testantur Suar., Sanch., Viva, Salm., Spor., etc. (1).

5. II. *Consuetudo.* Propterea excusantur qui vehuntur sella gestatoria ab hominibus conducta (2). Ducere vehicula, vel animalia rebus onusta, Roncagl., Viva, Salm., Mazzotta (3). Irrigare olera, vertere aut separare segetes (4). Ita etiam ex consuetudine permissum est die festo animalia occidere, et ea excoriare, cum die præcedenti id fieri nequit, ut accidit in frequentioribus civitatibus, non autem in oppidis, nisi esset tempore æstivo, aut plura festa concurrerent. Ita etiam consuetudine permittitur molere frumentum (5). Et ita pariter licitum est cibos parare, et coquere, licet superflui sint, Azor., Castrop., Viva, et Mazzotta, etc. (6). Ita etiam calceamentis novis aliquem calceare, et barbam tondere; ita circa barbam tondendam aliqui dd. dicunt adesse consuetudinem ubique; alii dubitant. Cæterum probabiliter dicunt alii, universaliter permitti rusticis tonderi in festo, quia hic dies

(1) N. 288. (2) N. 275. (3) N. 276.
(4) N. 290. (5) N. 277. (6) N. 298.

tantum illis, ut tonderi possint, vacat; et dicunt etiam posse excusari tonsores, si eis renuentibus tondere diebus festivis, notabilis lucri jactura facienda esset (1). Plures auctores dicunt, dubiam consuetudinem non posse excusare, bene vero probabilem, prout si attestaretur ab aliquo doctore eximio: ita Salm., Salas, Granado, Viva, Mazzotta, etc. (2). His positis mihi lubet hîc afferre quid s. Carolus Borromæus in 1. et 3. conciliis Mediolanensibus pro venditoribus rerum victui necessariarum, et pontifex Bened. XIV., cum esset archiepiscopus Bononien. (3), tam pro dictis venditoribus, quam barbitonsoribus statuerunt, ut præscriberetur hora, qua claudendæ essent hujusmodi tabernæ; propterea præfatus Pontifex jussit affigi tabellam horarum, quibus pro temporum varietate ad signum campanæ majoris statim illæ claudi deberent. O utinam hoc ubique ab episcopis fieret! utique non viderentur homines penitus suæ salutis tam immemores, ut vix semel in anno, et quasi inviti ad sacramenta accedant, numquam verbo Dei, quod est Christi ovium alimentum, ab eis audito.

16. III. *Pietas*. Qua de re permittuntur opera quæ proxime spectant ad cultum divinum, ut campanarum pulsatio, statuarum delatio in processionibus, et etiam (saltem ex consuetudine) altaria et ecclesias orna-

(1) Lib. 3. n. 190. (2) N. 290. v. Notandum.
(3) Notificat. 43.

re, hostias coquere, templa verrere, molem funerariam, vel ad sanctissimi sacramenti expositionem erigere. Conficere autem tabulata ad invisendas processiones non licet in festo, nisi quando nullum aliud tempus suppeteret (1).

7. Hîc dubitatur an liceat laborare in festo ad solam pietatem, ut pauperum vestes suere, ecclesiæ agros colere, aut eas ædificare, aut lapides pro illius ædificio adferre. Alii hoc permittunt, quia in *cap. Conquestus, de fer.*, jam permittuntur opera forensia, si necessitas, vel pietas suadeat; propterea idem putant posse dici de operibus servilibus; in æquiparatis enim, *ubi currit eadem ratio, eadem est legis dispositio.* Alii tamen probabilius id negant, nisi adsit actualis et gravis necessitas, aut nisi adsit licentia episcopi; quia opera prædicta tantum remote concurrunt ad cultum divinum. Cæterum dicunt Salmanticenses cum Suar., Soto, Cajet., Castropal., Sanch., Bonac., Trullenc., etc., quod nostra hac tempestate cum loca pia quasi omnia egeant, bene posse exerceri prædicta opera, ut eis succurratur (2). IV. *Caritas*, ideoque permittuntur agi causæ pauperum, eis opitulari, etc. (3).

5. V. *Necessitas*, propria vel aliena animæ, vel corporis, si nimirum sine gravi incommodo, aut detrimento aliquid omitti non possit. Ideoque possunt excusari servi, et fa-

(1) N. 395. (2) N. 193. (3) N. 294.

muli, etc., si coacti a dominis laborare metu gravis incommodi, v. g. ne dimittantur, sine spe faciliter, et brevi inveniendi, cui serviant. Idem dic de uxoribus, et filiis coactis a patre ad laborandum. Suar., Azor., Pal., Salmantic., etc. (1). Ita etiam excusantur pauperes, quibus die festo laborandum est pro seipsis ad sui et familiæ alimentationem, ac pariter, ut resarciant vestes proprias, aut consanguineorum (2).

19. Ratione etiam necessitatis permittitur laborare pharmacopolis, vitri et ferri conflatoribus, laterum et calcis coctoribus, et quibuscumque, quorum opus semel cœptum non potest interrumpi sine damno (3). Ideoque etiam permittitur equos calceare itinerantium, reficere vomeres eorum, quibus aliter die sequenti cessandum esset a labore, reficere vias et pontes, fontes, etc. (4). Ita pariter licitum est sartoribus (si aliud non suppetat tempus) vestes suere pro nuptiis, aut funeribus, et similibus; puta si exterus indigeret vestibus juxta loci, ubi reperitur, decentiam, aut si alii expectarent vestes promissas, quas si non exhiberent, ipsi magnum detrimentum subituri essent. Idem valet pro calceamentariis (5).

20. Permittitur etiam pistoribus publicis panem conficere diebus festis, tam ob consuetudinem, quam ob populi necessitatem; dum semper adest periculum, ne ob quamlibet

(1) L. 3. n. 296. (2) N. 297. (3) N. 300.
(4) Ibid. (5) N. 303.

panis penuriam populus commoveatur. An consuetudo permittat omnibus indiscriminatim hisce diebus panem confiecre, merito Tamburinus dubitat, nisi accideret concursus plurium festorum, et panis antea coctus edendo minus aptus redderetur; aut si panis esset necessarius pro illo die. Et idem dicimus de *pastillis*, sive artologanis (1).

1. Ita pariter, ut evitetur damnum, permittitur colligere fruges, aut fœnum, et (saltem ex consuetudine) etiam fructus, quamvis non necessarios usui illius diei: ut melius serventur, præcipue si est periculum pluviæ imminentis; ideoque in multis regionibus solent colligi quibuscumque diebus ulivæ, castaneæ, aut alii fructus silvestres. Communiter licent quælibet opera quæ sunt necessaria usui quotidiano familiæ, ut verrere domum, lectos sternere, utensilia culinaria lavare, etc. (2).

2. Dubitatur 1. An jactura magni lucri possit excusare laborantem die festo. Multi negant, ut Salmant., Roncaglia, etc., quia dicunt, aliud esse damnum pati, aliud lucrum non facere. Sed multi alii dd. etiam graves, ut Suar., Castropal., Cajet., Sanch., Navar., Armilla, Holz., Bonac., Viva, Elbel., Mazzotta, etc., probabiliter excusant, quia, ex *l. un. c. de Sentent.*, lucrum non facere magnum æquiparatur gravi damno. Saltem

(1) N. 299. (2) N. 298. v. Permittunt.

hac in circumstantia dici potest præceptum festorum, quod est humanum, cum tanto incommodo haud obligare (1). Eademque ratione multi dd. excusant etiam a sacro; ita Suar., Castrop., Mazzotta, etc. Contra tamen nescio approbare opinionem nonnullorum dicentium, posse sabbato proficisci aliquo venatum, licet prævideat, dominica omissurum missam. Aliter tamen dicunt multi aa. de eo qui proficisceretur die Jovis; et aliter de iis qui ex officio iter agunt, aut merces vehunt (2).

23. Dubitatur 2. An liceat laborare in festo ad evitandum otium. Alii dd. id negant; alii affirmant, ut Laym., Sylv., Sa, Mazzotta, etc., quando quis alias esset in periculo peccandi; nam (dicunt) si excusat necessitas, quæ corporis commodum respicit, tanto magis debet excusare necessitas, quæ animæ bono conducit. Hanc sententiam puto probabilem in solo casu quo tentatio non possit alio modo superari, nisi se labori applicando; sed hic casus nescio an moraliter possit accidere; saltem erit rarissimus (3).

24. VI. Excusat *utilitas* publicæ lætitiæ, aut splendoris; quapropter licet in victoriis, natalitiis, vel adventibus principum theatra construere, vestes conficere, ignes accendere, etc., modo hæc præveniri non potuissent; dum consuetudo permittit hujusmodi res,

(1) Lib. 3. n. 301. cum Castrop. tr. 3. de leg. d. 5. p. 3. §. 2. n. 3., et Suar. eod. cit. l. 6. c. 7. ex n. 9.
(2) N. 301. v. Ob eamdem. (3) N. 302.

cum sint signa lætitiæ moraliter necessaria ad populi pacem (1).

25. VII. *Parvitas materiæ* excusat saltem a mortali. Sed hîc quæritur 1. Quænam in hoc sit gravitas materiæ. Alii ponunt tres horas; sed hæc opinio est nimis laxa. Alii unam horam, et hæc est nimis rigida. Alii communius duas horas, et multi alii aliquid amplius, nempe duas cum dimidia, ut Valentia, Granado, Henriq., Basseus, La Croix, etc., cum Viva, qui asserit, hanc esse communiorem; imo Viva et Mazzotta dicunt, excusare etiam longius hoc temporis spatium, si intercedat aliqua necessitas, quæ alioquin non sufficeret ad excusandum (2).

26. Quæritur 2. An peccet graviter dominus qui imponit decem servis laborem mediæ horæ. Si labor impositus eodem tempore exercetur, ex communi sententia non peccat graviter. Dubium restat, an si successive. Alii volunt peccare mortaliter; nihilominus communior est opposita cum Sanch., Bonac., Salmant., Ronc., Trullench., Viva, etc., quod non excedit veniale: et est satis probabilis; nam hujusmodi dominus non potest amplius peccare, quam ipsi servi, quorum nemo pro eo labore peccat graviter. Secus esset si dominus eidem servo præciperet pluries infra eumdem diem laborare, quia illæ plures vices coalescunt ad constituendam materiam gravem (3). Advertatur hîc

(1) N. 504. (2) N. 305. (3) N. 306.

denique, quod in operibus forensibus gravitas materiæ, non tam desumitur a quantitate temporis, quam a quantitate operis.

CAPUT TERTIUM

De obligatione audiendi sacrum.

PUNCTUM PRIMUM

Quomodo huic obligationi satisfaciendum est.

27. *De intentione.*
28. *De attentione.*
29. *Qui dum audit missam recitat officium etc.*
30. *Qui celebrat.*
31. *Qui confitetur.*
32. *Qui dormitat, aut colligit eleemosynas.*
33. *De materiæ parvitate.*
34. *Qui audit duas dimidias missas.*
35. *De loco unde audiri potest missa.*
36. et 37. *De oratoriis, et ubi potest episcopus celebrare.*
38. *Utrum episcopus possit dispensare ad celebrandum in domibus privatis.*

27. Hoc præceptum audiendi missam omnibus festis habetur ex *can. Omnes fideles*, et *can. Missas*, *de consecrat. dist.* 1. Et obligat omnes fideles usu rationis utentes. Ad satisfactionem hujus præcepti duo requiruntur, *intentio*, et *attentio*. Requiritur 1. *intentio*, nempe ut quis intendat missam audire; nam non satisfaceret præcepto, qui assisteret solo fine ecclesiam visendi, amico præstolandi, etc., aut vi detineretur; dico *vi*, quia si quis interesset sacro timore a patre, vel ma-

gistro in eum incusso, jam satisfaceret debito suo, quamvis peccaret ob pravam voluntatem missam omittendi si posset. Præterea sufficit intentio adimplendi opus præceptum; et nihil refert, quod non habeatur intentio satisfaciendi præcepto; quare qui jam adfuisset sacro, utique præcepto satisfecit, licet fuisset immemor diei festivi (et idem dicitur de voto, jurejurando, pœnitentia sacramentali, modo opus promissum in voto, aut impositum pro pœnitentia, non applicetur ad alium finem(1)). Imo satisfacit, licet habuisset expressam intentionem non adimplendi præceptum juxta communissimam et probabiliorem Suar., Lessii, Sanchez, Castropal., Tournely, Pontas, Valentia, Vas[q]., La Croix, Salmant. (2). Ratio quia, qui voluntarie jam exequitur opus præceptum, necessarie etiam satisfacit præcepto. Nec obstat paritas quæ a contrariis adducitur, nempe, quod sicut qui debet alteri centum, et conscius debiti centum illi donat, non remanet liber a debito; ita non remanet liber a præcepto, qui præcepto satisfacere non vult. Nam responsio patet: in debito pecuniæ (idem de debito voti) obligatio dependet a propria voluntate; quare bene potest aliquis, non obstante solutione, velle ligatum remanere; sed in casu nostro, obligatio audiendi sacrum dependet ab Ecclesiæ voluntate, unde non potest homo ex se illam sibi imponere;

(1) N. 163.
(2) L. 2. n. 164., et fusius l. 4. n. 176.

adeoque dum adimplet præceptum, non potest non adimplere.

28. Requiritur 2. Attentio (saltem virtualis, seu in confuso), nimirum ut advertat et attendat ad assistendum, ut debet, sacrificio quod peragitur: quare non satisfacit certe, qui assistit dormiendo, aut sensibus abreptus, aut nesciens quod fit. Quæstio est inter dd., an in assistendo sacro requiratur attentio interna? Multi aa. negant; uti Suar., Less., Lugo, Coninch., Sylvest., Medina, Hurtado, Henriq., Renzi, Croix, et plures alii, dum dicunt, quod, ut missæ præcepto satisfiat, non est necesse orare, sed sufficit præsentia morali adesse, intendens illa Deo cultum exhibere. Sed communior sententia cum s. Thoma, Laym., Bonac., Sporer., Salmant., et aliis pluribus, vult, esse necessariam attentionem internam, attendendo aut ad Deum (nimirum ejus bonitatem, amorem, etc.), aut ad sacrificii mysteria, aut ad verba et actionem celebrantis; sufficiendo ceteroquin (ut dicunt communiter), ut in principio habeat intentionem interne attendendi, et eam non revocet voluntarie et advertenter se distrahendo: dico *advertenter*, quia si quis voluntarie se distrahit, non advertens quod distrahitur a missa (idem valet de horis canonicis), etiam satisfacit; quia iste, licet voluntarie distrahatur, non tamen voluntarie distrahitur a missa. Hanc secundam opinionem puto esse probabiliorem, et quidem consulendam; contrariam vero non judico im-

probabilem; saltem stante auctoritate tot dd., qui eam tuentur, redditur res valde dubia, an adsit hæc Ecclesiæ lex obligans fideles ad missæ assistentiam etiam cum interna attentione (1).

9. Ceterum communiter admittitur, quod satisfacit missæ qui conscientiam examinat, ut confiteatur, aut aliquem librum spiritualem legit (non autem historiarum licet spiritualium) (2); aut recitat horas canonicas, vel pœnitentiam persolvit, aut aliam orationem debitam facit; quia eodem tempore potest duobus præceptis satisfieri, quando res præceptæ non sunt ad invicem incompatibiles, ut communissime Suar., Bonac., Castrop., Sanch., Filliuc., Sa, Busemb., Salmant., etc., contra pauciores (3). Ita etiam satisfaciunt, qui missæ inservientes se parant, ut res altari necessarias afferant, puta vinum, hostias, thus etc., cum eædem res ad idem sacrificium pertineant; sed hoc intelligitur, modo ab Ecclesia non egrediendum erit, aut saltem per multum tempus (4).

10. Probabile etiam est, celebrantem posse aliam missam audire, quæ una simul celebratur, quia dum ipse celebrat jam orat. Sic etiam probabiliter satisfacit, qui dum missæ assistit ecstasim patitur, quæ a sensibus eum abalienat, quia anima tunc ad Deum attendit.

11. An satisfaciat qui in audiendo sacro con-

(1) Lib. 3. n. 313.
(2) N. 314.
(3) N. 309.
(4) Ibid.

fitetur; multi dd. affirmant, modo pœnitens tunc attendat missæ, ita Castropal., Reginald., Molfes., Hurtad., La Croix, Elbel, Pichler. etc., dicentes, quod per confessionem honoratur Deus; et idem dicunt de confessario audiente confessiones. Sed nos contrarium sentimus cum Lugo, Tambur., Bonac., Escob., Salmant., ratione, quia qui confitetur tamquam reus sistit, non autem ut offerens sacrificium cum sacerdote. Nihilominus dicunt Lessius et La Croix absolute, bene satisfacere servum, aut famulum, cui nullum aliud tempus vacaret ad confitendum, nam pro isto præsumitur Ecclesiæ conniventia.

32. Satisfacit etiam, aut saltem in materia gravi non delinquit, qui in audiendo sacro (aut in horis canonicis recitandis) dormitat, modo advertat ad id quod fit (1). Probabiliter etiam satisfacit qui circumiens ecclesiam colligit elcemosynas, modo ad missam attendat. Qui vero confabulatur per partem notabilem missæ (quicquid dicat Busemb.), cum communi dicimus, quod non satisfacit, quia confabulatio destruit attentionem etiam externam, quod impedit præcepti satisfactionem (2).

33. Quæritur 1. Quæ sit parva materia in præcepto audiendi sacrum. Alii putant esse parvam materiam omittere usque ad evangelium *exclusive*. Multi *inclusive*, prout Az.,

(1) N. 316. (2) N. 317.

Lugo, Suar., Laym., Castropal., Sa, Holzman, Elbel, Salmant. etc., etiamsi omitteretur *credo*, ut dicit Lugo cum aliis. Prima sententia est communior et probabilior, sed secundam non puto improbabilem, quia missa juxta s. Isidorum ab offertorio olim incipiebat. Commune vero est cum Suar., et aliis, non esse grave omittere ea quæ præcedunt epistolam, et quæ post communionem subsequuntur, etiamsi utrumque omittatur. Commune contra pariter est, esse gravem omissionem a consecratione ad *Pater noster*, etiam exclusive; aut omittere consecrationem et sumtionem. An autem sit grave omittere consecrationem vel sumtionem. Alii communius affirmant, imo dicunt, esse grave, licet omittatur consecratio unius speciei. Multi alii nihilominus cum Lugo, Suar., Hurt., Fagund., Escob., Tamb., Elbel, etc. negant; nam, uti dicunt, non constat, essentiam sacrificii consistere in consecratione (sicut communius volunt), aut in sumtione (uti vult Ledesma, Pignatelli, et alii cum Alberto Magno); attamen nos probabiliorem putamus primam sententiam, tamquam probabilius habentes, essentiam sacrificii in utraque simul considere, nempe in consecratione et in sumtione (1). Dicunt autem aliqui auctores, quod cum sit probabile, essentiam sacrificii missæ in sola consecratione consistere, ideo etiam probabile sit, quod

(1) Lib. 3. n. 305.

si aliquis veniret post consecrationem ultimæ missæ, reliqua audire non teneatur. Sed dicimus, oppositum tenendum cum Continuatore Tournely, et p. Zacharia in La Croix (1). Ratio, quia cum sit satis etiam probabile, quod essentia sacrificii in sumtione consistat, dicimus, illum bene obligari ad reliquam missæ partem audiendam; qui enim implere nequit præceptum impositum certe, tenetur saltem si potest implere probabiliter, nam hujusmodi onus satisfaciendi præcepto probabiliter, cum non possit satisfieri certe, inclusum est in præcepto certe satisfaciendi; cum enim præceptum stet in possessione, debet ipsum impleri ut melius impleri potest.

34. Quæritur 2. An satisfaciat qui duas medias missas audit a duobus celebrantibus. Qui eodem tempore has partes audit, utique non satisfacit, uti patet ex *propos.* 53., ex damnatis ab Innoc. XI. Sed si successive, multi admittunt satisfieri, ut Nav., Laym., Soto, Bonac., Sa, Castrop., etc.; quia talis assistentia, non jam physice, sed moraliter jam terminatur ad unam missam integram; itaque illæ duæ medietates sufficiunt ad unitatem obsequii ab Ecclesia præcepti. Hanc non negamus esse probabilem, saltem extrinsece; sed longe probabiliorem putamus contrariam cum Suar., Lugo, Az., Coninch., Tamb., Sporer., etc.; si audiatur pars usque

(1) Cont. Tourn. tom. 3. pag. 353., et p. Zachar. ap. La-Croix l. 3. p. 1. n. 668.

ad consecrationem inclusive ab uno sacerdote, reliquum vero ab alio, quia hæ duæ partes nequeunt constituere unum integrum sacrificium. Secus dicimus si assisteret tam consecrationi quam sumtioni ejusdem sacerdotis (1).

5. Quæritur 3. In quo loco satisfit præcepto de audiendo sacro. Respondetur, in qualibet ecclesia publica, etiamsi non sit parochialis, prout hodie certum est ex communi consuetudine. Et jam satisfacit qui audit missam in choro post altare, aut per aliquam fenestram, quæ prospectat ecclesiam, etsi sacerdos non videatur, dummodo saltem per alios advertatur quod fit. Et licet adsit post parietem, aut columnam ecclesiæ, et etiam extra ecclesiam, modo uniatur cum populo, qui est intra ecclesiam. Admittunt alii (et non improbabiliter) cum Lugo, Escobar., Mazz., Spor., Elbel, Dicast. et Gob., et non dissentit Tournely, posse satisfieri huic præcepto ex aliqua fenestra domus, licet via intermediet, modo prospiciatur altare, et distantia sit parva, quia sic etiam moraliter assistitur. Admittunt Lugo, et Escob., distantiam 30. passum; sed hæc merito non admittitur a Tamb. et Gob. (2).

6. Dictum est *ecclesia publica*, nam in oratoriis privatis non satisfaciunt præcepto omnes ii qui ibi adsunt missæ, nisi sint domini, aut illorum conjuncti, qui habitant eam-

(1) Lib. 3. n. 311. (2) N. 312.

dem domum, et vivunt illorum expensis (etsi aliqui dd. admittunt satisfacere fratres, et uxores eorum, etiamsi habeant mensam particularem, et separatam), aut servi qui ab iisdem dominis aluntur, quamquam isti degant extra domum, ut admittunt Pelliz., Quarti, Diana, La Croix, Castrop., Tambur. et Mazzotta (contra Barbos., Lezan., etc.). Sed non satisfaciunt familiares, qui non sunt necessarii, uti loquitur indultum (1), et tanto minus extranei, ut sanxit Clemens XI. adversus quorumdam opinionem (2).

37. Circa oratoria privata plura hîc advertenda. Et 1., non posse in iis celebrari in quibusdam festis principalibus, et hæc sunt *pascha*, *pentecostes*, *natalis Domini*, *epiphania*, *feria V. in cœna Domini*, *ascensio*, *annunciatio*, *et assumtio b. Mariæ V.*, *festa ss. Petri et Pauli*, *et omnium sanctorum*. Ita ex decret. S. C. Sed hæc limitatio non intelligitur pro oratoriis concessis infirmitatis causa (3). 2. Pontificem Benedict. XIV. in bulla, *Cum duo nobiles*, anno 1740., declarasse, non posse celebrari missam in oratoriis privatis, nisi actu assistat saltem unus illorum, quibus directe concessum est indultum (4). 3. Per eumdem Pontificem in bulla *Magno*, sub die 2. Junii 1751., decla-

(1) Lib. 3. n. 319.
(2) Vide l. 6. n. 359. v. Not. III.
(3) Lib. 6. n. 359. v. Ex quo, et ex alio decr. quod affert p. Zacharia ap. Croix l. 6. p. 2. ad n. 271.
(4) Lib. 3. n. 319. v. Probabilem.

ratum esse, attenta formula indultorum, in prædictis oratoriis privatis non posse celebrari nisi unam tantum missam, cum jam explicatum sit, verbum *una missa* idem sonare ac *unica* (1). 4. Non licere ministrare sacramentum pœnitentiæ in oratoriis privatis sine licentia episcopi, et præcisa justa causa, expressum est in citata bulla *Magno* §. 20. An autem requiratur licentia episcopi, pro ministranda Eucharistia. Alii negant; sed communius affirmant; et reperi, quod præfatus pontifex Benedictus XIV. in epistola encyclica ad episcopos Poloniæ data eodem die 2. Junii 1751. prohibuit communionem ministrari in oratoriis privatis sine licentia episcopi. 5. Hoc procedere de oratoriis privatis concessis a papa privilegio aliquas personas donare volente, non autem de illis auctoritate episcopi erectis, et designatis ad sacros usus in seminariis, conservatoriis, hospitalibus, et etiam in domibus privatis, modo in istis ingressus pateat a via publica; nam in hujusmodi oratoriis, seu capellis, quilibet potest celebrare, et missæ præcepto satisfacere in quibuslibet anni diebus, quia hæc sunt vere ecclesiæ publicæ. Et idem currit pro oratoriis religiosorum, et pro iis, qui in domibus episcoporum, aut cardinalium, eriguntur (2). Episcopi autem possunt celebrare, et celebrare facere se præsentibus in omnibus domibus (etiam extra diœcesim)

(1) Lib. 3. v. Dices. (2) Lib. 6. n. 357.

ubi reperiuntur causa visitationis, aut itineris, aut moræ extra diœcesim a jure, vel a s. sede ob aliquam peculiarem causam permissæ; ita habetur ex bulla *Apostolici ministerii* Innoc. XIII., confirmata a Bened. XIII., et extat in appendice conc. Rom. (1).

38. An autem episcopi possint dispensare, ut aliquando celebretur in domibus privatis. Respondetur, quod licet hodie per Trident. *sess.* 22. *in decr. de celebr. miss.*, et luculentius ex decr. Clementis XI., ablata sit episcopis potestas, quam primitus per *can. Missarum* 11. *de consecr. dist.* 1. habebant celebrandi, et celebrare faciendi etiam in domibus laicorum; nihilominus valde probabilis et communissima est sententia, cum Nav, Suarez, Lugo, Castrop., Vasq., Coninch., Salm., Croix, etc., quod hoc intelligitur de licentia perpetua per modum habitus, non autem de licentia ad tempus per modum actus, intercedente aliqua justa causa particulari, et transitoria, infirmitatis, aut alterius rei. Nonnulli dd. admittunt hoc tantum pro aliquibus vicibus in anno; sed alii, ut Holz., Elbel, et Pasqual. concedunt, quoties occurrit aliqua causa specialis, dicentes, solum vetitum esse episcopis per modum habitus, et quoties dispensato lubet ea licentia uti; et hoc etiam approbatur a Gallemart in citat. loco Trid., et non irrationabiliter (2).

(1) Lib. 6. n. 358. (2) Cit. n. 359.

APPENDIX

De oratoriis privatis.

Operæ pretium est hîc adnotare formam brevium pontificiorum, quibus concedi solent oratoria privata ; hæc igitur est: « Clemens XIII. tibi N. N. diœcesis neapolitanæ, qui (ut asseris) ex nobili genere procreatus existis , ut in privato domus tuæ solitæ habitationis oratorio in civitate N. existentis, ad hoc decenter (muro exstructo) ornato, ab omnibus domesticis usibus libero, per ordinarium loci prius visitando , et approbando, ac de ipsius ordinarii licentia, ejus arbitrio duratura, unam missam pro unoquoque die, dummodo in eadem domo celebrandi licentia, quæ adhuc duret, alteri concessa non fuerit , per quemcumque sacerdotem ab eodem ordinario approbatum secularem , seu de superiorum suorum licentia regularem, sine tamen quorumcumque jurium parochialium præjudicio, ac paschatis, resurrectionis, pentecostes, nativitatis D. N. Jesu Christi, nec non aliis solemnioribus festis diebus exceptis in tua, et familiæ tuæ, nec non hospitum tuorum nobilium præsentia celebrare facere valeas. Non obstantibus etc. Volumus autem, quod familiares servitio tuo tempore dictæ missæ actu non necessarii ibidem missæ hujusmodi interessentes , ab obligatione audiendi missam in ecclesia die-

bus festis de præcepto minime liberi censeantur. » *Datum Romæ etc.*

Nunc examinemus sigillatim dictas clausulas, quarum I. *Tibi diœcesis neapolitanæ*. Hîc quæritur, an qui habuit privilegium, cum transferat domicilium in aliam diœcesim, possit ibi uti privilegio. Multi affirmant, ut Barbosa, Pasqual., La-Croix, cum aliis (1); nam dicunt, hoc privilegium non loco, sed personæ concessum ob suam nobilitatem, adeoque stante eadem causa in alia diœcesi, adhuc et privilegium perseverat. Addunt postea, *tò Tibi diœcesis neapolitanæ*, non laxative apponi, sed demonstrative, i. e. *Tibi qui es diœcesis neapolitanæ*; et hoc eo fine, ne ab alio, qui forsan sit eodem nomine appellatus, privilegium usurpari queat. Hoc tamen non obstante contrarium tenendum cum p. Fortunato a Brixia (2), qui secundum se multos auctores adducit. Ratio, quia nunc temporis in exemplaribus brevium hujusmodi privilegii, secus ac fiebat antiquitus, nomen civitatis respicit non personam tantum, sed etiam eadem oratoria, cum dicatur: *In privato domus tuæ solitæ habitationis oratorio in civitate N. existentis*; et quandoque apponitur etiam nomen diœcesis. Sicuti ergo privilegium quoad personam, sic etiam ad locum limitatur. Præterea,

(1) Barb. de jur. eccl. l. 2. c. 8. n. 16. Pasqual. de Sacr. miss. qu. 629. La-Croix l. 6. p. 2. n. 269. cum Sylv., Bonac., et aliis.

(2) A Brixia de orat. domest. pag. 62.

ut bene ait p. Brixiensis (1) mox laudatus (et asserit hanc esse comm. sententiam), quamquam hoc dubium esset, stricte tamen interpretandum est; etenim, generaliter loquendo, privilegia favorabilia sunt late interpretanda, non autem illa derogantia juri communi, uti est privilegium de oratorio privato; contra Tambur. sententiam(2). Vide quod dicemus de privilegiis *Tract. XX. num.* 7.

Clausula II. *Qui (ut asseris) de nobili genere procreatus existis.* Igitur animadvertendum, cum non verificatur conditio nobilitatis, privilegium utique nullum esse, dum illa est apposita uti causa finalis (3). An autem sufficiat nobilitas habita ex privilegio, vel dignitate, seu gradu acquisito. Quidam admittunt (4); sed negatur a p. Fortunato a Brixia, asserente, requiri proprie dictam nobilitatem habitam ex nativitate. De reliquo semper in hoc locus a loco est distinguendus.

Clausula III. *Ut in privato domus tuæ solitæ habitationis oratorio in civitate N. existentis, ad hoc decenter (muro exstructo) ornato, ab omnibus domesticis usibus libero.* Hîc quæritur, an privilegio donatus illo uti possit, cum per parum temporis domi suæ ruri exstructæ immoratur. Affirmant Pignat. et Pa-

(1) Brix. loc. cit. c. 3. annot. 1. pag. 91.
(2) Tamb. meth. cel. miss. l. 1. c. 6. §. 4. n. 31.
(3) Vide Tamb. loc. cit. §. 4. n. 5.
(4) Pasqual. et Cleric. cum Pignat. cons. 98. n. 100.

squal., sed merito id negat Ronc. (1), attentis verbis, *In privato domus tuæ solitæ habitationis.*

Notetur hîc 1. Per verba *muro exstructo*, uti probabiliter dicunt quidam aa. (2), non signari opus esse ut quatuor adsint parietes, sed sufficere tres, et pro quarto ut apponatur tapes, aut tela, quæ claudatur, aperiaturve cum opus erit. Juxta usum autem Neapoli receptum, scio pro hujusmodi privatis oratoriis ab archiepiscopo approbari armaria lignea; attamen sentio, semper observandum decr. S. R. Congr. die 3. Dec. emanatum 1661., ubi dicitur: *Habens indultum erigendi oratorium in propria domo, si voluerit ibi edificare altare ligneum, non indiget facultate apostolica, dummodo altare cum sacro lapide parieti colligatum amovibile non sit, et altaris portatilis imaginem non præseferat.* Notandum 2., quoad verbum, *ornato*, quod locus oratorii ita aptari debet, ut omnes fatentur, ut distinguatur ab aliis profanis usibus destinatis. Imo bene ait Pasqual., in hujuscemodi oratoriis ornamenta splendidiora ante alia quæ in ecclesiis adsunt esse apponenda, quia ecclesiæ ex se exigunt venerationem. Notandum 3., quoad verba, *Ab omnibus domesticis etc.*, id quod dicunt dd., nimirum quod sicut in ecclesia quis dormire potest, comedere, et similia, tanto magis hæc permit-

(1) Ronc. de sacr. miss. c. 5. q. 3. v. Quarto.
(2) La-Croix lib. 6. c. 2. n. 266., et Tamb. loc. cit. num. 8.

tuntur in oratorio (1); et uti hæc agendo in ecclesia absque necessitate venialem culpam non excedit, modo non fiant per modum habitus, ut inquit Suar. cum aliis (2); idem a fortiori dicendum est de oratorio privato. Casu tamen, quo per modum habitus oratorium tamquam locus profanus haberetur, volunt dd. (3), locum illum ineptum fieri, et privilegium cessare; saltem, ut ajunt alii (4), novæ eget ordinarii approbationis. An autem super oratorii tecto dormire liceat, aut aliæ actiones profanæ, negant aa. fere communiter (5), dicentes id esse solum convenientiæ, non vero præcepti; dum qui dormit super tecto ecclesiæ extra ecclesiam dormit. Verum tamen est, in sua diœcesi s. Carolum Borromæum vetuisse. Ceterum inquit p. Gatticus (6), hoc permitti posse in aliqua domo, ubi aliter ex angustia provideri non potest.

Clausula IV. *Per ordinarium loci prius visitando, et approbando, ac de ipsius ordinarii licentia ejus arbitrio duratura.* Notetur hîc, ordinarium, cum semel approbaverit oratorium, non posse impedire, quominus ibi celebretur, ut decisum legitur apud Barb. (7).

(1) Sa v. Eccles. n. 3., et Tamb. n. 9.
(2) Suar. de relig. tom. 1. l. 3. c. 5.
(3) Pasqual. q. 618. n. 8. cum aliis.
(4) Tamb. ex Castropal.
(5) Ronc. de sacr. miss. c. 5. qu. 3. v. Primo, cum Pignat., et Croix n. 266. cum Quarti, et Tamb. n. 9. v. Illud, ex Sanch. et Glossa in c. un. de cons. eccl. in 6.
(6) Gattic. de orat domest. c. 33. n. 6.
(7) Barb. in Trid. sess. 22. decr. de observ. in cel. n. 19.

Hoc tamen intelligitur, cum desit justa causa; nam cum adest, bene potest celebrationem suspendere vi verborum, *Ejus arbitrio duratura.*

Clausula V. *Unam missam pro unoquoque die, dummodo in eadem domo celebrandi licentia, quæ adhuc duret, alteri concessa non fuerit.* Jam superius dictum est *n.* 37., per verba, *unam missam*, intelligi *unicam*, ut declaravit Benedictus XIV., in bulla *Magno.* Per verba autem, *dummodo in eadem domo etc.*, advertatur, quod etsi unus ex dominis oratorium obtinuisset in suis diætis, sed ejusdem domi invalide alter dominus privilegium impetraret.

Clausula VI. *Per quemcumque sacerdotem ab eodem ordinario approbatum secularem, seu de superiorum suorum licentia regularem.* Notandum hîc, non opus esse approbatione speciali ad celebrandum in oratoriis privatis; hodie enim ordinarie solent ibi sacrum facere sacerdotes vi cujusdam approbationis, quæ ex consuetudine (1) adest.

Clausula VII. *Sine tamen quorumcumque jurium parochialium præjudicio.* Ob hanc clausulam nequeunt in oratoriis privatis denunciari matrimonia, et similia. An autem possint ministrari sacramenta pœnitentiæ et eucharistiæ. Vide quod dictum est *n.* 37. *in fin.*

Clausula VIII. *Paschatis resurrectionis*,

(1) Tamb. loc. cit. n. 23.

pentecostes, et nativitatis D. N. J. C., nec non aliis solemnioribus festis diebus exceptis. Advertendum cum Gavanto (1), sub paschatis et pentecostes nomine primum tantum diem comprehendi. Quinam alii dies comprehendantur in verbis, *solemnioribus festis diebus*, dictum est *num.* 37. iterum iterumque citato.

Clausula IX. *In tua, et familiæ tuæ, necnon hospitum tuorum nobilium præsentia celebrare facere valeas.* Superius etiam notatum est (*n.* 37.) per verba, *in tua, et familiæ tuæ præsentia*, intelligi, quod celebrari non potest, quin adsit aliqua ex illis personis, quibus principaliter est concessum indultum, ut declaravit Bened. XIV. Sub verbo autem *familiæ* veniunt omnes consanguinei, saltem usque ad quartum gradum, modo eamdem incolant domum, et vivant privilegio donati expensis, ut volunt dd. communiter (2).

Clausula X. *Volumus autem, quod familiares servitio tuo tempore dictæ missæ actu non necessarii missæ hujusmodi interessentes ab obligatione audiendi missam in ecclesia diebus festis de præcepto minime liberi censeantur.* Ut igitur servi gaudeant privilegio requiritur 1. ut non modo vivant expensis Domini, sed etiam, ut actu serviant, ut habetur *ex cap.*

(1) Gav. p. 1. tit. 10. §. Sciendum.

(2) Pignat. cons. 98. n. 95. Pasq. qu. 699. Ronc. de sacr. miss. c. 5. q. 3. v. Sexto. Croix l. 3. p. 1. n. 626. P.a Brixia p. 8. contra Pelliz. et Tamb.

Sicut nobis, de verb. sign. in 6. Non sufficit, quod continue serviant domino, sed requiritur actualis eorum necessitas tempore sacri. Tenet Pign. (1), servos utiles etiam posse quodammodo necessarios reputari; saltem ait p. Gatticus, si sunt necessarii ad decus domino competens: sed Brixiens. negat utrumque ex principio superius dato, privilegium nempe hoc stricte esse interpretandum, tamquam derogans juri communi; tantum admittit cum Gattico unum servum, qui moraliter necessarius reputatur ad ea quæ occurrere possunt tempore missæ.

Quæritur, an gaudeant privilegio servi qui vivunt de salario Domini, sed habitant extra illius domum. Alii negant; sed communius alii (2) affirmant; et non improbabiliter, modo continue serviant in domo heri, et actu, ut dictum est, sint necessarii tempore missæ.

PUNCTUM SECUNDUM

Quæ excusant ab auditione sacri.

39. *Excusat impotentia, qualis est infirmorum, excommunicatorum, vinculis detentorum, custodum etc.*
40. *De servis, filiis, et uxoribus coactis etc.*
41. *Excusat grave incommodum.*
42. *Excusat usus.*
43. *An propter scandalum etc. An propter grande lucrum, aut ut confiteatur possit omitti sacrum.*

39. Excusat a præcepto audiendi sacrum quæ-

(1) Pign. loc. cit. n. 107.
(2) Pelliz. manual. tr. 8. c. 2. sect. 2. q. 22. Mazzot., Gattic., Castrop., Quarti, et alii apud Croix l. 6. p. 2. n. 272. contra Bonac., Barb., Lez. etc. apud Croix.

vis impotentia sive realis, sive moralis, quæ grave afferret damnum, aut incommodum spirituale, vel temporale, propriæ personæ, aut proximo. Quare 1. excusantur infirmi, qui, si domo egrediantur, grave nocumentum, aut dolor, aut valetudinis procrastinatio timetur. In dubio potest infirmus judicio medici, aut superioris, aut viri prudentis acquiescere; et etiam proprio, si jam potest ipse prudenter judicare; et quando agitur de gravi damno, etiam perseverante dubio, infirmus probabiliter excusatur; nam in tali dubio prævalet jus naturale conservandi salutem (1). 2. Excusantur excommunicati, et carceribus detenti, qui non tenentur absolutionem, vel libertatem procurare, ut sacro adsint, ut volunt multi dd. Sed ego non excusarem, ut melius dicunt alii, si de facili sine gravi incommodo possent absolutionem aut libertatem obtinere; aut si ipsi ideo eam obtinere non curent, ne tali præcepto se obstrictos reddant (2). 3. Excusantur qui custodiunt castra, urbem, gregem, domum, infantes, vel pueros, quos domi relinquere sine periculo, et secum conducere sine templi perturbatione nequeunt; item illi qui probabiliter timent, ne in carcerem detrudantur, si ad ecclesiam pergant, et illi qui necessario debent assistere infirmis, ut medicinas et cibum tempore opportuno illis ministrent, aut eos nequeunt

(1) Lib. 3. n. 325. (2) Ibid. v. Excommunicatus.

derelinquere, quin molestia magna afficiant (1).

40. Excusantur 4. Servi, si necessaria foret eorum opera, ut dominorum grave incommodum evitetur. Debent nihilominus hujusmodi servi procurare (si possunt) ut adsint sacro cum suo incommodo levi, etc., v. g., auferendo aliquid a somno, citius foras egrediendo, etc. Si autem eorum opera non esset necessaria eo tempore, quo audiendum sit sacrum, non excusantur, nisi in casu, in quo gravem indignationem, aut grave incommodum timeant, v. g. ne dimittantur, ac de facili et statim alium dominum non possent invenire. Idem dicendum de filiis a parentibus et de uxoribus a viris coactis ad omittendum sacrum, aut ad laborandum in festo; ipsi enim excusantur, si timeatur gravis indignatio (2).

41. Excusantur 5. Navigantes, et itinerantes, si ex auditione sacri grave damnum passuri sint (3). Excusat notabilis distantia ab ecclesia. In hoc pensandæ sunt circumstantiæ personæ, temporis, et loci; sed regulariter putant Suar., Castrop., Filliuc., Salmant., Trullench., Croix, Mazzotta, et alii, excusare distantiam trium milliarium, aut iter pedester unius horæ cum quadrante; et minus si plueret, aut ningeret, aut adesset alia causa excusans (4).

42. Excusat 7. usus juxta locorum consuetudinem domo non egrediendi sex hebdoma-

(1) N. 326.
(2) N. 327.
(3) N. 328.
(4) N. 329.

das post partum, vel mensem tempore luctus ob mortem viri, et etiam sororis, aut filiæ, ut dicunt Suarez et Mazzotta. Sed illæ personæ, quæ jam domo exeunt, illæ ob has causas non excusantur a sacro. Nulla autem ratione potest licita reputari illa consuetudo (ut melius dicam abusus), qua puellæ, ne in publicum exeant, ab auditione sacri se abstinent. Excusantur tamen mulieres, quæ vestibus, aut servis, aut sociis se decentibus carent; sed istæ tenentur, si possunt, valde mane, aut in aliqua ecclesia, ubi populus non frequens sacro adest. Idem dicitur de puella inhoneste prægnante. Aliqui dd. excusant puellam, si tantum una missa celebranda esset, et inter eam proclamationes illius nuptiarum faciendæ essent; sed hoc non potest admitti, nisi in iis locis, ubi talis esset usus, aut puella magno rubore suffundenda esset; quod quidem raro accidit (1).

3. Potest 8. excusari mulier, si sciat, quod turpiter concupiscatur. Sed dicimus, quod illa non teneretur ideo abstinere a sacro, nisi semel, aut bis (2). Denique potest probabiliter excusare jactura magni lucri, ut in simili dictum est *n.* 22. Et ita etiam possunt excusari muliones, redarii, molitores, qui, ut sacro adessent, magnum damnum, aut jacturam lucri extraordinarii subituri essent (3).

(1) N. 330. (2) N. 331. (3) Ibid.

Ita etiam potest excusari, qui omitteret sacrum, ut impediret aliquod grave peccatum, aut damnum: aut ut confiteatur, qui secus esset diutius permansurus in peccato mortali. Sed non licet missam omittere, ut faciat aliquod opus non præceptum, licet altioris meriti (1). An autem peregrinus teneatur ad audiendum sacrum in festo in loco, ubi est de præcepto, licet ibi tantum diem moretur, vide quid dictum est *Tract. II. num.* 41.

Hîc obiter notandum, Benedictum XIV. in Brevi, *Cum sicut*, dato 22. Decembr. 1748. in regnis Neapolis et Siciliarum permisisse opera servilia in festis; exceptis *Dominica paschali et pentecostes, et omnibus aliis dominicis : item diebus circumcisionis, epiphaniæ, ascensionis, Corporis Christi, et ejus nativitatis, item purificationis, annunciationis, assumtionis, nativitatis, et conceptionis B. V. Mariæ immaculatæ;* item *diebus ss. Petri et Pauli, omnium Sanctorum, et Patroni principalis cujusque civitatis aut loci diœcesis.* In aliis autem festis indulsit fidelibus teneri tantum ad sacrum audiendum.

(1) N. 331. v. Non excusatur.

TRACTATUS SEPTIMUS

DE QUARTO PRÆCEPTO

CAPUT PRIMUM

De filiorum obligatione.

1. *De amore erga parentes.*
2. *De reverentia.*
3. *De obedientia.*

1. Filii tenentur erga parentes (ita etiam subditi erga superiores) amorem, reverentiam, et obedientiam præstare. Quare peccant graviter I. contra *amorem*, et quidem pluribus modis: 1. Si ab eis abhorrent, aut illis malum grave optant (in quo dupliciter peccant, contra pietatem, et contra justitiam). 2. Si injustis modis eos impediunt, ne testamentum conficiant. 3. Si eos sine justa causa gravi molestia afficiunt. 4. Si non subveniant in gravi necessitate temporali, aut spirituali, præcipue si negligunt, ut illi in articulo mortis sacramenta suscipiant (1).

2. II. Peccant graviter contra *reverentiam.* 1. Si percutiant eos etiam leviter, aut ostendant velle eos percutere. 2. Si gestus eorum contumeliose exprimendo, derisui eos ha-

(1) Lib. 3. num. 333.

beant. Si maledica aut convicia in eos coram effutiant, appellando illos *amentes*, *ebrios*, *bestias*, *latrones*, *veneficos*, *scelestos*. Vocare autem eos *senes*, *ignaros*, *stupidos*, *etc.*, non debet absolute damnari de peccato mortali, nisi tunc, cum illi graviter contristarentur (1). Dictum est *coram*, quia si filius parenti illuderet, aut mala imprecaretur, sine pravo animo, et clanculum, nescirem eum damnare de peccato mortali (2).

3. III. Peccant graviter contra *obedientiam*. 1. Si ipsis invitis ducunt uxores indignas cum familiæ dedecore (observetur quod dicitur de sponsalibus *tract. XVIII.*). 2. Si furentur in materia gravi bona domus; quocirca observetur quod dicetur loquendo de furto *tr. X. n.* 32. Peccant 3. Si non obediant parentibus in rebus gravibus et justis, ac per ipsos jussis (præcepto expresso, et serio, ut dicunt Roncaglia, Holzmann, et Sporer) v. g., ne ludant ludi. perniciosis, ne domo exeant nocte, ne cum mulieribus, aut cum malis sociis versentur, etc. (3). Dictum est in rebus justis, quia circa status electionem filii non tenentur parentibus obedire, ut docet s. Thomas (4): *Non tenentur nec servi dominis, nec filii parentibus obedire de matrimonio contrahendo, vel virginitate servanda.* Quare parentes, ut dicemus capite sequenti, si impediunt filios, quominus statum eligant, aut cogunt

(1) Lib. 3. num. 334.
(2) Citat. num. 334. v. Absolute.
(3) Num. 333. (4) 2. 2. q. 104. a. 5.

eos ad suscipiendum aliquem statum invitos, peccant graviter.

Caput Secundum

Ad quid teneantur parentes et fratres.

4. *De alimentis, legitima, et dote; decisiones quatuor rotarum.*
5. *De educatione, si pater impedit vocationem, aut cogit ad aliquem statum, aut ingredi monasterium.*
6. *Ad quid tenentur fratres.*

4. Parentes ad duo potissimum tenentur, ad procurandam filiis conservationem, et educationem. Circa *conservationem* ipsi peccant: 1. Si bona sua dilapident, ita ut impotentes reddantur ad ministranda filiis (licet essent spurii) alimenta necessaria, aut si negligant eis modo quo possunt illa procurare. 2. Si injuste privant eos in morte legitima, aut in vita recusent constituere patrimonium filiis, qui ad ordines sacros promoveri cupiunt, aut negent dotem filiabus, licet ipsis invitis illæ nupserint, cum jam annum 25. excesserint. Si autem ante illam ætatem nupserint, diversæ adsunt opiniones; sed probabilior mihi videtur illa Sanch., Molin., Salm., Trullench. etc., qui dicunt, patrem saltem teneri ministrare alimenta, licet se indignis nupserint (1). Respectu autem patris ait Sanch.,

(1) Lib. 3. n. 336. v. 3. Pater

Boss. cum Glossa in *cap. Admonere* 33. *qu.* 4., et cum Surdo, illum teneri alimenta non filio modo, sed etiam ejus uxori, etsi ipsam duxerit absque dote, et contra voluntatem patris (1). Præterea ajunt Azor. et Merenda (2) cum Baldo et Jasone, patri alendum esse filium, etiamsi iste consumsisset in vitiis partem sibi prius datam. Hîc adnotetur decisio 4. rotarum s. conc. neapol., quod pater non potest domo filios expellere, licet foris vellet eis ministrare alimenta, et contra quod filii nihil possint prætendere a patre, si velint extra domum habitare, nisi hoc facerent causa virtutis (3). Quando autem pater possit, vel non, filios exhæredare; vide quod dicemus *tract. X. n.* 238., cum loquemur de contractibus.

5. Circa *educationem*, 1. peccant parentes, si negligunt filios in rebus fidei et salutis instruere vel per se, vel per alios. 2. Si eis scandalum afferant, blasphemias, vel verba obscœna proferendo, etc., et præcipue si secum in lecto decumbere faciant, aut permittant pueros et puellas simul dormire. 3. Si de excessibus eos non corripuerint, et præcipue si aliquid furati sint. 4. Si non curant, ut filii sacramenta suscipiant, et festa, jejunia etc., observent. 5. Si permittant, ut illi

(1) Sanch. l. de matr. tr. 26. n. 21. Boss. de effect. matr. p. 2. n. 95. etc.

(2) Azorius p. 2. l. 2. cap. 4. qu. 12. Merenda contr. lib. 4. cap. 34. n. 6.

(3) Ibid. n. 338.

cum scandalosis versentur, et præcipue si non impediant, quominus sponsi suarum filiarum ad domum accedant. 6. Si impediant filios, quominus aliquem vitæ decentem statum assumant, v. g., matrimonium sibi competens (1); observetur circa hoc quod dicetur *tract. XVIII.*, cum sermo fiet de sponsalibus. Tanto magis peccant, si filios a statu religioso sine causa avertunt (2); observetur quid dicetur *tract. XIII. n.* 25. 7. Peccant contra, si cogant filios ad nuptias ineundas cum certis personis; modo non adsit aliqua gravissima causa, puta si aliquod matrimonium multum conferret ad aliquam grandem inimicitiam sedandam, aut ad solandos parentes gravi necessitate oppressos; ita dicunt Bellar., Laym., Sanch., Petrocor., Tolet. et alii communiter cum s. Thoma; sed hoc intelligitur semper ac filius statueret ducere uxorem (3). Ita etiam peccant, si adigant filios ad ecclesiasticum statum, vel religiosum, aut filias ad monasteria ingredienda. Et hîc advertatur, quod juxta Trident. *sess.* 25. *cap.* 18. incurrit excommunicationem quicumque adigit puellam ad profitendum in aliquo monasterio ad suscipiendum habitum; et etiam ad illuc ingrediendum, licet sclo fine educationis, uti tenemus cum Suar., Nav., Bonac. etc. contra Sanch., sic intelligendum concilium citato loco (4). Contra di-

(1) Lib. 6. num. 849. circa fin. v. Conveniunt.
(2) Lib. 3. num. 335. et l. 4. num. 77.
(3) Lib. 6. n. 850. (4) Lib. 7. n. 222. v. Quoad.

cimus non incurrere censuram illos parentes, qui simpliciter suaderent suis filiabus monasterium ingredi, ut ait Barbosa cum Rodriq., et alii contra p. de Alexandro, de monialibus, qui non recte supponit, hoc esse quamdam coactionem metu reverentiali; nam revera aliud est ingredi timore incusso a patre, aliud est ex voluntate patris, etiamsi adjungeret preces, modo istæ non sint nimis instantes, adeo ut probabilis timor incuteretur, ne pater secum indignetur (1). Cum autem concilium exceperit casus in jure expressos, probabiliter Suar., Bonac. et Filliuc., permittunt, posse cogi puellas ad ingrediendum monasterium in pœnam alicujus delicti, vel ne cadant in aliquam impudicitiam, uti deducitur ex *c. Significavit*, et *cap. Gaudemus, de convers. conjug.* (2). Imo ego nescirem id culpa damnare, cum, si domi detineretur puella, esset in periculo dandi, aut recipiendi scandalum; tunc enim videtur finis legis concilii cessare non solum negative, sed etiam contrarie, juxta id quod dictum est *tract. II. n.* 69. (Observa quæ fusius dicentur super hanc excommunicationem *tract. XIX. n.* 29.). Præterea hîc advertatur cum eodem de Alexandro, quod excommunicantur etiam qui sine justa causa impediunt puellas professionem emittere, aut habitum suscipere in aliqua religione; et etiam si impediant ei ingressum in monasterium, uti probabilius tenent Suar.,

(1) Ib. dub. 2. (2) Lib. 7. n. 212. dub. 2. in fin.

Bonac. et Filliuc. adversus Sanchez et Castropal. (1).

6. Quoad fratres, etiam isti tenentur (cum possint) alimenta suis fratribus, et dotes sororibus ministrare; et non tantum in necessitate extrema, sed etiam gravi, ut communissime docent Azor., Barbosa, et Salmant. cum Trullench., Fagnan., Menoch. etc. Dicunt tamen hi aa., quod fratribus et sororibus uterinis non ad aliud tenentur quam ad alimenta (2).

Caput Tertium

Ad quid tenentur domini, servi, et conjuges.

7. *Obligatio dominorum, præsertim circa salarium.*
8. *Obligatio servorum. Si permittant furari. Si discedant contra pactum.*
9. *Salarii præscriptio.*
10. *et* 11. *Compensatio.*
12. *Viri obligatio.*
13. *Mulieris obligatio, præsertim de sequendo viro.*

7. Quoad dominos, peccant hi: 1. Si in causa sunt, cur servi non satisfaciant præcepto festorum, et annualium sacramentorum. 2. Si eis denegent, aut differant salarium. 3. si eos non corrigant, cum blasphemant, aut scandalum præbent. 4. Si eos sine justa causa ante tempus conventum ejiciant, et tunc tenentur integrum salarium promissum eis sol-

(1) Ib. dub. 3. v. Insuper.
(2) Lib. 3. n. 340. v. Notandum.

vere, ex *l. Qui operas* 38. *et l.* 16. *ff. Locati.* Sed hoc intelligitur post sententiam; nam si servus ex expulsione nihil damni passus fuisset, tunc non debet dominus obligari ad integrum salarium, sed ad medietatem, et aliquid amplius (1). Si autem servus infirmetur per sex menses, ad nihil tenetur dominus juxta communiorem Lugonis, Molinæ, Laym., Croix etc. (quidquid dicat Antoine); dummodo illic non adsit contraria consuetudo. Et ne tenetur quidem ad expensas infirmitatis, ut probabiliter tenet Lugo contra alios; modo servus non esset in gravi necessitate (2).

8. Quoad servos dicimus, quod peccant isti: 1. Si famulatui desunt, aut si domino, ut debent, non obediunt. 2. Si permittunt domino damnum pati, cum impedire possunt, et damnum provenit ab extraneis, ad restitutionem tenentur; si vero fiet a domesticis, juxta communiorem et probabiliorem Lessii, Lugonis, Azorii, Molin., Holzmann, Salmant. (contra Pontium, et alios), peccarent contra caritatem, cum commode possent impedire damnum, non autem contra justitiam: dummodo illorum bonorum cura non sit illis præcipue commissa (3). 3. Peccat servus, si ante statutum tempus discedat sine causa. Sed eo casu non potest dominus illi negare totum salarium quod ei debetur pro rata famulatus præstiti; satis tamen erit, si ei solvat dimi-

(1) Lib. 3. n. 342.
(2) Ibid. v. 3. Herus et num. 864.
(3) Lib. 3. num. 344.

dium, aut paulo minus; ita dicunt Azor., Filliuc., Sylvest., Salmant., Trullench., Fagund. etc. (1). Si vero discessit ob infirmitatem, aut aliam justam causam, potest totum stipendium tempori correspondens famulatui exhibito exigere, et tunc nec supplere tenetur opera, a quibus tunc cessavit (2).

Notandum hîc 1. Servo post duos annos, quam discessit (juxta bullam sancti Pii V. apud Salmant. *de IV. præcepto num.* 134.), imo post duos menses (juxta decretum s. concilii neapolitani), non posse amplius dari actionem in salarium; sed hoc intelligitur in judicio, quia in conscientia bene potest illud prætendere, imo compensare; modo pro domino non stet præscriptio triennalis, legitime facta cum titulo et bona fide (3), juxta id quod dicetur *tract. X. n.* 11., cum de præscriptione erit sermo.

Notandum 2. Quod si servus famulatus fuisset sine salario determinato, et dominus nollet ei satisfacere, bene potest sibi compensare, saltem quoad infimum pretium, semper ac dominus solitus fuisset solvere illud aliis, aut si jam aliis soluturus esset. Aliud vero est de illis pueris, pro quibus rogantur nobiles, aut eos inter suos familiares adscribant, vel cooptent, quibus ex consuetudine solent dari tantum alimenta (4).

Notandum 3. Quod non potest servus operas suas sibi compensare, si ipse eas majori

(1) Lib. 3. num. 345. (2) Num. 346.
(3) L. 3. num. 346. (4) N. 348.

pretio dignas existimet, quam est quod accipit, cum proscripta sit hæc propositio 37. ab Innoc. XI., quæ dicebat: *Famuli domestici possunt occulte heris suis subripere ad compensandam operam suam, quam majorem judicant salario, quod recipiunt.* Nihilominus recte dicunt Viva et Salmant., Less. et Molina (quidquid dicat La-Croix), hoc non procedere, cum servus necessitate coactus convenisset de salario notabiliter minore justo, quia tunc sicut dominus tenetur solvere justum, ita servus potest sibi compensare (sed non ultra infimum); dummodo (ego subjungo) herus pro eodem pretio minore justo non invenisset sine justitiæ læsione, qui ei famulatus fuisset. Præterea dicunt Sotus, Navarr., La-Croix, Corella, Filguerra, etc., quod tunc servus non potest majus salarium exigere, quando proprio libito augeret operas debitas, non autem quando eas augeret ex voluntate expressa, vel tacita domini. Tunc tamen dicunt Viva, Croix, et Cardenas, quod non potest servus ex se facere compensationem sine consilio peritorum, aut alicujus theologi valde docti. Contra tenent Salmant., quod si compensatio esset evidenter justa, et abesset periculum hallucinationis, quia res de se patens esset, tunc potest servus juxta infimum pretium compensationem sibi facere. Et dicunt, quod præfata propositio ideo damnata fuit, quia nimis generaliter loquebatur (1).

(1) Num. 523. et 524.

2. III. Circa conjuges peccat vir: 1. Si male habeat uxorem verberibus, aut contumeliis sine justa causa; potest autem ceteroquin in eam animadvertere, justa accedente causa (ut esset præsertim causa honoris), dummodo animadversio esset competens statui et conditioni uxoris, ut dicunt Busemb., Elbel, et Gob.; alias dupliciter peccaret. 2. Si uxori est impedimento, quominus satisfaciat præceptis. Si vero tantum ei impediret ea, quæ sunt consilii, nimirum frequentiam sacramentorum, dicunt Bon., Sayr., Busemb., Filliuc. etc., quod si impediret sine causa, tantum venialiter peccaret, non autem graviter, nisi sibi constaret, quod ex ipsis uberiorem fructum illa perciperet (1). 3. Si negat, aut negligit ei procurare alimenta, intelligitur injuste; nam juste potest ea negare, si mulier discedit ab illo sine causa, aut si illa adulterasset, ut dicunt Sanch. et La-Croix, cum Castrop. (2). Quoad dotem tamen propter adulterium non potest vir sibi abdicare illam ante judicis sententiam; licet, ut dicit Croix, cum Castrop. contra Sanchez, possit uxori repetenti dotem opponere exceptionem adulterii (3).

3. Peccat vero uxor: 1. Si non obedit viro in eo, quod justum est (præsertim in non reddendo debito conjugali); et si domesticam

(1) Lib. 3. num. 356.
(2) Sanch. de matrim. lib. 10. d. 8. n. 25., et Croix lib. 6. p. 2. n. 714.
(3) Ibid.

gubernationem sibi assumit, modo vir ad eam habilis non sit, aut sit profusus in prodigendis rebus suis. 2. Si de rebus communibus impenderet plus quam solent sui ordinis aliæ uxores. Observa quod dicetur *tract. X. n.* 33. *de furto.* 3. Si ad secundas nuptias transiens non servat filiis prioris conjugii bona, quæ a primo viro accepit, quorum tantum usus sibi competit, ut habetur ex authentica, *Ex testamento*, et authent. *In donatione*, *c. De secundis nupt.* 4. Si injuste renuit sequi virum, qui mutat domicilium, licet sine sufficienti causa, et etiam si in longinquas partes proficiscatur, ubi diutius ei morandum sit, quia si brevi redeundum esset, nec mulier tenetur ire, nec vir eam conducere, sicut etiam nec vir tenetur, si magna impensa opus esset ad secum illam conducendam. Ita Sanch., Tolet., Filliuc., Salmant., et alii communiter (1). Contra non tenetur mulier sequi virum: 1. Si talis esset conventio inita in sponsalibus, et nulla accidisset nova et gravis causa, tunc non animadversa, ut dicunt Castrop., Nav., Sanch., Salmant. etc. (2). 2. Si vir vellet eam conducere ad malum finem. 3. Si illa in itinere deberet se exponere gravi periculo mortis, aut alterius gravis damni. 4. Si vir vellet peregre proficisci, ut dicunt Nav. et alii communiter (3). An autem uxor tenea-

(1) Lib. 6. n. 977. (2) Lib. 3. n. 353.
(3) Lib. 6. n. 977.

tur sequi virum exultantem; alii negant, sed probabilius affirmant Sanch., Bossius, et alii (1).

Caput Quartum

Ad quid tenentur pastores animarum.

14. I. De residentia *Dispositiones concilii.*
15. *Si resident inutiliter.*
16. *Bona fides non excusat a restitutione.*
17. *De licentia requirenda ab episcopis.*
18. *Ubi residendum sit papæ, cardinalibus, episcopis, et parochis.*
19. *Excusant caritas, necessitas, obedientia et utilitas.*
20. *An sufficiat licentia oretenus, an tacita, an præsumta.*
21. *Si addatur causa pro absentia, sed desit licentia.*
22. *An omnes fructus restituendi sint.*
23. *Et cui.*
24. *ad* 27. II. De sacramentorum administratione.
28. *An tempore pestis, etc.*
29. III. De celebratione missæ.
30. *ad* 32. IV. De correctione.
33. *Debet impedire, quominus clericalem habitum suscipiant, et denegare fidem indignis.*
34. *Debet inquirere, etc., et præcipue schedulas communionis, matrimonii impedimenta.*
35. *ad* 36. V. De concione, et doctrina christiana.
37. *ad* 44. *Quæ gravioris momenti, ut annuntientur.*
45. *et* 46. *Aliæ obligationes parochi, nempe* 1. *Exemplum.* 2. *Assistere moribundis.* 3. *Eleemosyna.* 4. *Examinare obstetrices etc., circa baptismum.*

4. Parochi multis oneribus devinciuntur, sed quinque præcipue. I. Tenentur ad residentiam. II. Ad sacramentorum administratio-

(1) Lib. 3. n. 353.

nem. III. Ad celebrandam missam pro populo. IV. Ad corrigendum. V. Ad prædicandum et instruendum. De omnibus sigillatim. Et 1., quoad residentiam ante omnia advertendum quod fuit declaratum et dispositum a Tridentino *sess.* 23. *de refor. cap. Super hoc.* Itaque concilium 1. sufficienter declarat (ut communi dd. sententia intellectum est), omnes episcopos, et præsertim cæteros omnes curatos teneri de jure divino ad residendum in loco, ubi cura exercenda est, dum ibi pastores dicuntur de jure divino teneri pascere oves non solum sacramentis et verbi divini prædicatione, sed etiam exemplo, cui non potest satisfieri, nisi per residentiam, qua præsentes se ostendunt. 2. Statuit quoad episcopos (quod procedit etiam de parochis), ne a diœcesi discedant, nisi una ex sequentibus causis ita postulet, nempe caritas christiana, vel necessitas urgens, vel debita obedientia, vel evidens ecclesiæ aut reipublicæ utilitas, approbanda tamen a papa, vel a metropolitano, etc. (Benedictus XIV. tamen eam approbationem in bulla *Grave* soli papæ reservat), providendo tamen, quantum fieri poterit, ne sua absentia oves aliquid patiantur detrimenti. Conceduntur cæteroquin episcopis tres menses, quibus possunt abesse, sed ex æqua causa, et sine gregis detrimento, de quo eorum conscientiæ onerantur; hortantur tamen residere in suis cathedralibus, temporibus adventus, quadragesimæ, nativitatis Domini, paschæ, et pentecostes. Quoad

parochos dicitur, quod ipsi nequeunt ecclesias derelinquere ultra menses duos, modo non adsit gravis causa procul morandi, sed tunc non nisi ex licentia in *scriptis* ab episcopo obtinenda. Imo etiam illis duobus mensibus non possunt parochi discedere, nisi episcopus approbaverit causam et idoneitatem vicarii, quem semper tenetur substituere parochus cum discedit. 3. Declarat, et statuit, omnes pastores non residentes, præter peccati mortalis reatum, pro rata absentiæ non facere fructus suos ex cura provenientes, et teneri *alia etiam declaratione non secuta* ad illos restituendos, vel fabricæ ecclesiæ, vel loci pauperibus, quacumque compositione remota.

5. Hoc supposito, dicimus I. cum p. Viva, eamdem culpam et restitutionis obligationem incurri a pastoribus absentibus, ac ab inutiliter in ecclesiis residentibus; et hoc tum ex lege naturali; fructus enim dantur pastoribus ratione utilis residentiæ, non autem personalis tantum; tum quia concilium expresse eos obstringit ad talem utilem residentiam, dum dixit, *ubi injuncto sibi officio defungi teneantur*; et novissime luculenter hoc declaravit laudatus pontifex Bened. XIV. in præfata bulla *Grave* dicens, residentiam non esse veram, nisi sit formalis, nempe cum debito officio satisfit. Et notant Barbosa et Salmant. cum Vasq. et Garzia, afferentes declarationem S. C., non reputari residere illum parochum, qui duos menses per se non

exercet munera principaliora, nempe concionem, et sacramentorum administrationem (1).

16. Dicimus II., parochum (aut episcopum) non residendo, quamvis bona fide credat habere justam causam, etiam teneri ad restitutionem (quidquid dicant Viva et Garzia); et eadem ratione superius assignata, dum pastor tenetur residere, non solum lege positiva, sed etiam naturali ratione contractus inter pastorem et ecclesiam initi, propter quem illi dantur fructus; unde non potest hos sibi retinere, semper ac (licet sine mala fide) muneris sui partes non adimplet. Tanto magis quod Benedict. XIV. in bulla *Ad universa, an.* 1746., declaravit expresse, episcopos absentes ultra tres menses ab ecclesiis sine legitima causa, et expressa licentia papæ, transgressorum pœnas incurrere, inter quas, uti dictum est, præcipua est pœna, ut non faciant fructus suos (2).

17. Dicimus III., licet a concilio requiratur licentia episcopi tantum pro absentia parochi ultra duos menses, nihilominus, parochum non posse derelinquere parochiam, neque per illos duos menses, tametsi justam habeat causam, nisi episcopus eam approbet, et nisi etiam (quod magis interest) approbet substitutum sufficiendum (3). Cæterum si umquam accideret aliqua necessitas discedendi, quæ moram non pateretur, tunc bene permittitur parocho discedere, modo sit pro

(1) L. 4. n. 127. dub. 3. (2) Ibid. dub. 2.
(3) Ibid. n. 113. dub. 2.

brevi tempore, et vicarium idoneum pro se substituat. Ita dd. communiter cum decr. S. C. Debet tamen tunc parochus certiorem facere saltem episcopum de hac sua absentia, ut saltem licentiam obtineat pro alio tempore, quo abesse deberet, modo brevi reversurus non esset. Præterea hujusmodi absentia admittit materiæ parvitatem, ut communiter dicunt Castropal., Anacl., Ronc., Barb., Holzmann, etc. Alii dicunt, esse parvitatem materiæ moram unius hebdomadæ; multi alii etiam duarum, ut Tourn., Cabass., Sanch., Ronc. etc. (semper intelligitur, si substituat alium). Sed in concilio romano sub Bened. XIII. *(tit. 25. cap. 6.)* prohibitum fuit parochis abesse a cura sua ultra biduum sine licentia episcopi, aut ipsius vicarii; rumor tamen communis est etiam a doctis viris divulgatus, quod talis synodus non fuisset in nostro regno acceptata. La-Croix excusat a culpa gravi parochum, qui abesset duos menses sine licentia, sed cum causa, et sine gravi damno gregis, dicens, quod talis absentia non reputatur a concilio gravis, et pro se citat Barbosam, Nav., Bonac., et alios. Sed huic opinioni nescio acquiescere, dum concilium (ut dictum est) statuit, ut episcopus in tali absentia non solum approbet causam, sed etiam vicarii idoneitatem ob periculum, quod contingere potest, quod non idoneus substitutus possit magno damno esse gregi duos menses ei præsidendo (1).

(1) N. 123. v. Ceterum.

18. Quæritur 1., ubi debent residere pastores. Papa et cardinales, Romæ. Episcopo, ut dicunt Fagnan., Salmant. etc., residendum in cathedrali: nos vero cum Cabass., Bonac., Holzmann, quod possit residere in quolibet loco diœcesis, et hoc non potest hodie revocari in dubium post bullam Benedicti XIV., quæ incipit: *Ubi primum*, ann. 1740., in qua sic declaratum est: *Personalem in ecclesia vestra, vel diœcesi, servatis residentiam.* Confirmando ceteroquin, quod prius expresserat Trident. his verbis: *Obligari ad personalem in sua ecclesia, vel diœcesi, residentiam.* Parochus autem debet manere domi ecclesiæ suæ, si adest; sin minus, in alia domo in restrictu parochiæ existente, saltem moraliter, unde ipse commode ecclesiæ servitio præsto esse possit, et quo sui parochiani facile accedere possint, ut sacramenta suscipiant. Ideo dicunt Bonac. et Salmant., non judicari residere illum parochum, qui longe a parochia habitaret tribus milliaribus, nec duobus, ut rationabiliter dicit La-Croix; imo non sine ratione addit idem auctor cum 4. aliis, non sufficienter residere parochum, qui licet inter limites parochiæ habitaret, tamen non facile oves ad eum accurrere possunt (1).

19. Quæritur 2., quo sensu accipiendæ erunt quatuor causæ superius descriptæ a Tridentino. Et 1. pro *caritate* christiana intelligitur, quando pastori alio proficiscendum est ad

(1) L. 4. n. 124.

lites componendas, et præsertim inter potentes, aut ad liberandam aliam ecclesiam ab hæresi, aut ab aliis enormibus sceleribus. II. Pro *necessitate* urgenti intelligitur, si pastori illic imminet mortis peculiare periculum; et præcipue pro parochis decrevit S. C., quod ob talem causam potest parochus per sex menses abesse, relicto ibi vicario ex licentia episcopi, quæ potest prorogari ad aliud temporis spatium, sed elapso anno debet induci ad renunciandam parochiam. Loquendo autem de supradicto periculo, non intelligendum periculum commune, ut esset pestis (ut dd. communiter sentiunt, et S. C. declaravit), inimicorum invasiones, et hujusmodi; sed intelligitur periculum particulare respectu parochi ipsiusmet (aut episcopi), v. g., quia ab inimicis vexatur, aut quia suæ valetudini aer nocivus est, modo infirmitas non sit perpetua, et absentia gravi detrimento futura sit gregi, alioquin aut pastori residendum est in loco curæ, aut abdicanda est cura; observetur quod super hoc præcipue de episcopis sancitum est a Benedicto XIV. in bulla *Ad universæ* edita anno 1746. (1). III. Pro *obedientia* debita intelligitur, si parochus, aut episcopus abesset, ut papæ, aut ordinarii mandatis obsequeretur propter bonum ecclesiæ, aut reipublicæ, aut quamcumque aliam causam gravem, ut dicit Tournely, dummodo absentia sit brevis; si enim

(1) N. 125. v. Sic pariter.

diuturna est, requiritur necessitas boni communis. Et hîc adverte, quod episcopus non potest sibi assumere parochum in vicarium, aut visitatorem etc., et apud se retinere, ut declaravit S. C. Sed hoc limitant Castrop., Barbos., Azor. et Vasq., si nullus alius inveniretur (quod rarissime accidit) qui supplere posset. IV. Pro *utilitate* evidente ecclesiæ, aut reipublicæ, intelligitur, quando contingit pastorem abesse, vel ut synodo assistat, vel se, aut suos, aut ecclesiam in negotio gravi apud regium tribunal defendat, ut dicunt Soto, Bonac., Vasq., Ronc. et Salmant. cum decisione rot. rom. Hoc tamen intelligitur semper ex licentia, et modo desit alius, qui assistere possit. Et Benedictus XIV. dicit in cit. bulla, quod si agatur de lite propriæ familiæ, non concedendam episcopis aliam licentiam præter menses conciliares (1).

20. Quæritur 3., an licentia, quam obtinere debet parochus, valeat, si data sit oretenus tantum. Affirmant Lessius et alii dicentes, scripturam tantum requiri quoad forum, non autem quoad validitatem. Contra id negant Sanch. et Castrop., qui dicunt, a concilio requiri licentiam in *scriptis pro forma*, uti loquuntur, alias nullius esset roboris. Sed cum hoc non constet, putant Viva, et Croix, probabilem esse Lessii opinionem. Imo Coninch. et Reginald. admittunt etiam licentiam tacitam episcopi cum consensu de *præsenti*. Ad-

(1) N. 125.

dit Mazzotta, sufficere etiam licentiam præsumtam de *futuro*, seu interpretativam. Sed La-Croix dicit, hanc a nemine admitti. Et S. C. declaravit, præfatam licentiam debere esse expressam (1).

1. Quæritur 4., an parochus (aut episcopus) teneatur ad restitutionem fructuum, foris morando sine licentia, sed ex causa certe justa. P. Viva ait (2), parochum tunc peccare contra jus positivum, sed non contra naturale, ex quo infert, non teneri nisi post sententiam ad fructuum restitutionem. Sed huic opinioni nescio acquiescere, dum concilium vult respectu parochorum pro tempore absentiæ (superius ut dictum est) non solum probandam causam, sed etiam substitutum, qui sufficitur. Et quoad episcopos declaravit Benedictus XIV. (ut dictum est *num.* 16.), comprehendi sub nomine transgressorum eos, qui derelinquunt diœceses ultra *tres menses absque legitima causa, et expressa pontificis licentia.* Et animadvertendum, quod transgressores juxta concilium, et bullam Benedicti, in pœnam non solum damnati sunt ad fructuum restitutionem, sed etiam ad eos non acquirendos, dum ibi dicitur: *non facere fructus suos.* Hinc etiam ex lege positiva mihi videntur teneri ad restitutionem fructuum, quos perceperunt, non suos; cum enim delinquunt in ecclesia derelinquenda sine licentia, fructus acquirere

(1) L. 4. n. 123. dub. 2.
(2) Opusc. 3. qu. 3. a. 3. n. 7.

non possunt (1). Saltem (dico ego) est dubium, an in tali casu possit pastor suos facere fructus prædictos, et in dubio justi tituli nemo potest juste rerum acquirere dominium, ut dicetur *tract. X. n.* 42., cum agemus de dominio (2). Ceterum nescirem condemnare parochum illum, qui ex causa evidenter justa discederet, et œconomum idoneum alias jam approbatum ab episcopo, et qui actu jam reperiretur in parochiæ servitio.

22. Quæritur 5., an parochus delinquendo in residentia teneatur ad omnium fructuum tempori absentiæ correspondentium restitutionem. Affirmat Navarr., ex eo quia concilium indefinite obligat ad restitutionem. Nihilominus probabiliter dicunt Barbosa, Bonac. et Viva cum Vasq., et communi, ut asserit, teneri tantum ad eam partem, quæ residentiæ oneribus respondet, dum fructus non tantum ad hoc dantur, ut hæc onera sustineantur, sed etiam ob alia, nempe ob horas canonicas, missam, etc. Quare cum concilium non expresserit contrarium, præsupponitur, in hoc se remisisse naturali rationi, quæ dictat, neminem privandum tota mercede, qui jam parti onerum assumtorum satisfecit (3).

23. Quæritur 6., cuinam restituendi sunt fructus a pastoribus non residentibus. Ceteri beneficiati, si omittunt recitare horas canonicas, possunt restituere pauperibus cujusvis loci (aut fabricæ ecclesiæ, aut domus bene-

(1) Lib. 4. num. 127. (2) Lib. 3. n. 669. et 761.
(3) Lib. 4. n. 127. dub. 2.

ficii); sed pastores non residentes, uti præcepit Trid. *sess.* 23. *c.* 1., debent eos applicare omnino *fabricæ ecclesiæ*, *vel pauperibus loci.* Nec sufficit eos applicare animabus purgatorii illius regionis, missas, aut alias preces offerendo; nam revera animæ defunctorum nequeunt amplius dici illius regionis. Dicit tamen p. Viva cum Lessio, quod bene possit parochus sibi illos applicare, si vere pauper sit, dummodo id non efficeret in fraudem, nempe si deesset residentiæ animo sibi applicandi restitutionem faciendam; *fraus* enim *nulli patrocinari debet.* Præterea posset parochus fructus sibi retinere, si pauperes ei illos donarent, sed postquam ad eorum manus illi pervenerint; antea enim pauperes non possunt illos remittere, cum ipsi non acquirant dominium illorum fructuum, nisi post traditionem sibi factam (1).

4. II. Parochi, aut alii curati per se ipsos, tenentur ad sacramentorum administrationem. Quoad sacramentum pœnitentiæ attinet, parochus tenetur illud administrare non solum tempore præcepti, et in casibus gravis necessitatis, sed toties quoties (ut communiter Lugo, Azor., Busemb., Salmantic., Holzm. etc., contra Sylvest., et pauciores) pœnitentes confiteri etiam ex devotione petunt; nisi (ut recte excipit Aversa) illi intempestive, et nimis frequenter vellent audiri; aut nisi essent alii confessarii, et ipse

(1) Lib. 4. n. 128.

esset legitime impeditus (1). Unde dicunt La-Croix, Gobat., Concina, et Salmant., peccare illum parochum, qui redditur morosus, et difficilis ad audiendas confessiones; præsertim si fuerit accitus ab infirmis, quibus, ut præcepit s. Carolus Borromæus, statim et qualibet hora accurrere debet. Si tamen curatus semel atque iterum extra necessitatem renueret alicujus confessionem audire, probabiliter dicunt Suarez, et La-Croix, cum Arriaga (contra Bonacinam), non peccare graviter, dummodo non adesset aliqua urgens necessitas, v. gr., jubilæi, festivitatis solemnis, ut limitat Aversa (2). Si autem parochus haberet œconomum ab episcopo approbatum, non tenetur cum tanto rigore confessionibus audiendis vacare; sed ei animadvertendum est, quod certus debet fieri, œconomum idoneum esse tam quoad scientiam, quam quoad mores, alias rationem Deo ipse redditurus est de omnibus damnis, quæ ob ejus ignorantiam et pravos mores evenient. Semper expediens erit (obiter hîc notamus) ut parochus interdum arcessat confessarios exteros propter animas verecundas, præsertim si eo concionator quadragesimalis non solet accedere ad audiendas confessiones.

25. Quoad communionem pariter communiter dicunt dd., teneri parochum ad eam subministrandam, quoties rationabiliter et op-

(1) Lib. 6. n. 58. et n. 623. (2) N. 623.

portune de ea expostulatur, dum pastor non solum debet prospicere, ut ejus oves præcepta adimpleant, sed etiam, ut iis auxiliis præmuniantur, quæ eorum profectui conferre possunt. Hinc sancitum fuit ex decreto S. C. anno 1679., approbato ab Innoc. XI., pastores (episcopi nempe aut parochi) licet ex justis causis possint communionem taxare alicui subdito in particulari, non posse tamen præscribere dies communionis pro omnibus generatim, sed debere in hoc remitti judicio confessariorum (1). Circa Viaticum, quando possit, et debeat dari, observa quod dicetur *in opusculo* De assistentia moribundorum §. *IV. n. II.*

6. Tenentur quoque parochi curare, ut pueri communionem paschalem suscipiant, cum illius capaces sunt, nempe (regulariter loquendo) cum pervenerint ad decimum usque ad duodecimum annum, ut dicunt Lugo, Castropal., Salmant., Dicastill. etc., aut saltem usque ad quartumdecimum, uti dicunt Suar., Layman., Wigandt, Antoine, et La-Croix. Sed s. Carolus Borromæus in nona synodo diœcesana præcepit suis parochis, ut habiles redderent communioni omnes pueros decennes; et quidam parochi postea difficiles se præbent ad communionem dandam pueris duodecim annos natis; sed cur? Ne sibi assumant onus eos instruendi. Proh quot parochi hanc suam obligationem negligunt, quæ utique levis minime dicenda est!

(1) Lib. 6. num. 253. et 254.

27. Quoad extremam unctionem sub gravi tenentur parochi ad eam ministrandam iis, qui exposcunt. Et animadvertant quod docet catechismus rom. *(part. 2. cap. 6. n. 9.)*: *Gravissime peccant, qui illud tempus ægrotos ungendi observare solent, cum, omni salutis spe amissa, vita et sensibus carere incipiant.*

28. An autem parochi tempore pestis teneantur residere, et sacramenta ministrare cum periculo vitæ. Quod ad residentiam spectat, communiter docent dd., ad eam teneri, cum s. Thoma, qui sic ait (1): *Ubi salus subditorum exigit pastoris præsentiam, non debet pastor gregem deserere propter aliquod periculum imminens.* Excipit tamen s. Doctor casum, quo pastor possit sufficienter per alios providere, sed non loquitur de tempore pestis. Ceterum habemus apud Fagnanum (2), Gregorium XIII. declarasse, tempore pestis omnino teneri parochos residere; et alio decreto (ut refert Fagnanus *ibidem*) declaravit, teneri etiam episcopos residere, cum potestate tamen (ut dixit) residendi in aliquo loco tutiori diœcesis, et illius prospicere necessitatibus. Quoad sacramentorum administrationem, approbando decretum S. C. concilii ann. 1576., ita declaravit: *Parochum suis parochianis peste laborantibus, teneri administrare duntaxat sacramenta ad salutem necessaria, nempe baptismum, et pœnitentiam.* Cum igitur dixerit *duntaxat*, declaravit, pa-

(1) 2. 2. q. 185. num 5.
(2) In cap. Clericus, de cleric. non resid. n. 38.

rochos liberos esse ab obligatione ministrandi communionem, et extremam unctionem, peste laborantibus. Imo subjunxit, quod possint ipsa sacramenta baptismi et pœnitentiæ per alios idoneos ministrare, se ipsos servando ad audiendas confessiones bene valentium, qui alias ab ipsis abhorrerent, si viderent eos accedere ad morbo decumbentes (1). Advertunt tamen Suarez, Holzmann, Concina, Castropal., Sporer et alii communiter, quod si peste laborans (modo sensu careat) multo ab hinc tempore non sit confessus, et probabiliter parochus putaret, illum esse in peccato mortali, tunc tenetur etiam cum periculo vitæ eum extrema unctione munire (2).

9. III. Parochi, aut alii curati seculares, aut regulares (et eo magis episcopi) tenentur orare, et celebrare missam, non solum ut populus ei intersit, sed etiam applicare fructum pro illo singulis dominicis, et festis, ut novissime statuit Benedictus XIV. in bulla *Cum semper*, *ann.* 1744., declarans, hoc valere etiamsi curatus congruam non haberet *(licet*, verba bullæ, *congruis reditibus destituatur)*, et quamvis alicubi adsit consuetudo immemorabilis in contrarium. Et si parochia vacaret, facultatem dedit episcopo assignandi œconomo congruam portionem fructuum, ut ipse pariter in festis possit celebrare pro populo. Tribuit pariter facultatem episcopis dispensandi cum aliquo parocho, qui aliter

(1) Lib. 6. n. 233. (2) N. 729.

non posset vivere, ut possit applicare in festis pro dantibus sibi eleemosynam, cum onere supplendi diebus ferialibus pro populo. Item ibidem declaravit, missam conventualem, quæ quotidie cantatur a clero ecclesiarum, debere applicari pro benefactoribus in genere cujusque ecclesiæ (1).

30. IV. parochi, et tanto magis episcopi tenentur etiam cum periculo vitæ ad corripiendos subditos, qui in peccato mortali existunt, aut in proximo periculo labendi in illud; et non solum in eorum extrema necessitate, sed etiam in gravi, semper ac fulget emendationis spes, ut communiter docent Suar., Bonac., Valent., Coninch., Salm. etc. cum s. Thoma 2. 2. *q.* 175. *a.* 5. (2). Addimus cum Cajet., Sanch., Castrop., Diana, Ronc., Holzm., et aliis communissime (contra paucos), ad id teneri pastores non solum ex caritate, sed etiam ex justitia; propterea enim a communitate stipendium recipiunt, ut ipsi pro viribus curent impedire vitia cujuslibet suæ ovis; ideoque, cum deliquerint graviter in eo debito justitiæ, remanent etiam obligati ad fructuum restitutionem (3).

31. Et cum ab aliquo potente reperitur aliquod scandalum dari, cui parochus non posset occurrere, debet ille episcopum certiorem facere, ut de remedio occurrat. Et si forsan episcopus in hoc negligens esset, de-

(1) Lib. 3. num. 359. et l. 6. num. 325. Qu. II.
(2) Lib. 3. num. 360. v. Parochi.
(3) Lib. 3. v. Sed dub. 1.

bet parochus ad secularem potestatem recurrere, si subditus laicus esset, aut alia remedia opportuna tentare; et non debet hoc negligere ob quemcumque humanum respectum, aut timorem. In summa, hoc est, quod evangelium clamat, quod *bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis.* Cum in regione reperiuntur notabiles morum dissolutiones, quibus nullum occurrit remedium, parochus tenetur curare, ut missio eo adveniat (ille parochus, qui missionem non curat, suspicionem ingerit suorum morum; boni enim parochi non prætermittunt quarto aut quinto quoque anno missionem arcessere). Denique ubi nihil intentatum reliquit, ut consuleret malo, etsi, generaliter loquendo, non esset præcisa obligatio faciendi correctionem, cum nulla subest spes profectus, non debet ideo parochus eam omittere, et etiam eam identidem repetat peccatoribus obstinatis, saltem in casu, quo periculum non subesset aliquod grave damnum subeundi; inserviet saltem illa correctio ad hoc, ne parochus ab aliis subditis male audiat: cum videant scandalum durare, et pastorem obdormiscere; præterquamquod correctio inserviet, ne alii in exemplum inducantur in peccatis sordescere, cum vident, neminem adesse, qui eos corripiat, aut exprobret.

32. Et pastor non solum tenetur peccata et scandala jam incœpta auferre, sed etiam illa, quæ facile postmodum excitari possunt, impedire. Præ ceteris præcipue debent impe-

dire, quominus sponsi accedant ad domum sponsarum: nam quamvis initio non accedant cum pravo fine, nihilominus experientia docet, quod in hujusmodi occasione quasi omnes sponsi postea in peccata labuntur, et secum in illa trahunt etiam parentes, qui permittunt eos versari cum sponsis. Quare debet parochus omnibus modis curare, ut impediatur hæc spiritualis ruina duarum familiarum ex hac causa proveniens, quæ ruina perseverabit usque dum matrimonium contrahetur, præsertim si sponsalia jam sunt inita. Ideoque cuilibet parocho elaborandum esset, ne verba sponsorum acciperet, nisi paulo ante matrimonium contrahendum; cum experientia observemus, initis sponsalibus, totum illud temporis spatium inter nuptias intercedens esse tempus peccatorum.

33. Ad hæc, debet parochus apud episcopum impedire, ne habitus clericalis conferatur adolescentulis, aut pueris, qui suis moribus non sunt aliis exemplo, aut saltem indolem ecclesiasticam non præseferunt; nam si ipsi tacent, et sinunt eos induere habitum clericalem, illi postea adolescerent in otio, et exui habitum erubescentes, per fas et nefas, quamquam vitiis onusti, niterentur ordinari, et religioni magnæ essent perniciei, cui in principio facile parochus potuisset occurrere; postea vero desperabitur remedium. Et ideo clericos, qui jam initiati reperiuntur, curet saltem instruere, et per semitas vitæ devotæ dirigere, ut boni ecclesiastici evadant. Igitur

quam rationem reddituri sunt Deo illi parochi, qui fidem faciunt, illos ordinandos sacramenta frequentare, et bonis esse moribus, quos sciunt nec esse assiduos in sacramentorum susceptione, nec aliis bono exemplo, sed potius scandalo fuisse. Quid miserius esse potest, quam cernere clericos, qui vix bis, aut ter in anno confessi sunt, et communicaverunt, parochis fides audacter præsentare qualibet hebdomada, aut bis in mensem fuisse confessos, et communicasse! De hujusmodi parochis, qui has fides præstant, dicendum est defecisse a fide; nam certe de omnibus flagitiis, quæ committunt isti, sic sine Dei vocatione promoti, et de omnibus iis, quorum ipsi aliis causa sunt, parochus sibi Deum vindicem facit, cum episcopi in hoc parochis omnem fidem committunt. Sed episcopi diligentiores non quiescunt in parochorum attestationibus in hac materia tanti momenti, unde salus populi pendet, nec parochus coram Deo excusabitur, si fidem facit ex aliorum attestatione, nisi de eo, quod testatur circa sacramentorum frequentiam, et bonos mores, plusquam certus fiat.

34. Non tantum tenentur parochi ad correctionem faciendam, et ad impedienda peccata, et scandala, quæ vident, sed etiam ad diligentius inquirendum, an in regione adsit aliquis subditus, qui in aliquo peccato versatur, et suo muneri non satisfaciat; parocho enim commissa est salus uniuscujusque ovis. Ita communiter docent dd. Cajetanus, Laym.,

Soto, Salmant., et alii cum s. Thoma (1), qui ait: *Qui habet specialem curam alterius, debet eum quærere ad hoc, ut corrigat de peccato* (2). Præsertim invigilare debet, ut subditi omnes præcepto paschali satisfaciant, sine personarum acceptatione; propterea que cavere debet, ne schedulas communionis committat alicui clerico. Elapso jam tempore paschali, diligenter debet inquirere de iis, qui forte non adimpleverint præceptum (3); et debet eos monere, qui si non resipuerint, deferat ad episcopum, ut excommunicatione, aut interdicto saltem in illos animadvertat. Hoc quidem aliqui parochi efficiunt cum personis popularibus; connivent autem et sopore torpentur cum aliis majoris existimationis. Quot istorum in missionibus reperiuntur, qui per multos annos omiserunt præcepto satisfacere, quin de hoc parochus verbum quidem admonitionis cum eis impenderit! Præterea cum aliquod matrimonium contrahendum erit, debent inquirere, si aliquod subsit impedimentum, et si probabiliter putant subesse, tenentur suam eis negare assistentiam, et nuptias suspendere, donec saltem certior fiat episcopus, ut ipse quid faciendum decidat, ut communiter Sanchez, La-Croix, Ledesma, Vega, et alii cum Lugo, qui cum Coninch. addit, quod si ordinarius sciat aliquod impedimentum occul-

(1) 2. 2. q. 15. a. 1. (2) Vide l 3. n. 360. dub. II.
(3) Barbos. de offic. par. c. 2. n. 7. et Segneri paroch. instruct. c. 23.

tum, debet matrimonium prohibere, licet hoc privata scientia noscat, et nequeat probare (1).

V. Parochi tenentur instructiones et conciones facere. Quoad instructionem debent instruere et docere plebem mysteria fidei, quæ sciri et credi debent, et quæ necessaria sunt ad salutem, prout sunt. 1. quatuor mysteria principalia, nimirum esse unum Deum, et hunc esse omnipotentem, sapientissimum, creatorem, et dominum universi, misericordem, et amabilem super omnia; præcipue vero esse justum remuneratorem bonis et malis, item mysteria Trinitatis, et incarnationis, ac mortis Jesu Christi. 2. Sacramenta necessaria; quæ sunt baptismus, eucharistia, et pœnitentia; cetera saltem cum suscipienda sunt; et dispositiones necessarias, ut hæc suscipiantur. 3. Articulos symboli fidei, et hos inter præsertim virginitatem Mariæ sanctissimæ. Sessionem Jesu Christi ad dexteram Patris, nimirum ipsum in cœlo esse in æquali gloria cum Patre. Resurrectionem mortuorum in finali judicio a Jesu Christo faciendo. Unitatem Ecclesiæ romanæ, in qua tantum reperitur salus; et tandem æternitatem paradisi et inferni. Quæ omnia quilibet fidelis tenetur scire sub gravi. 4. Præcepta decalogi, et Ecclesiæ. 5. *Pater noster*, et *Ave Maria*, et actus fidei, spei, amoris, et contritionis. Itaque sicut graviter peccat, qui ne-

(1) Lib. 6. n. 54.

gligit hæc scire (et quidem non tantum quoad voces, sed etiam quoad sensum), ita etiam graviter peccat parochus, ut communiter dd., si per se, vel per alios idoneos (ipso legitime impedito, ut loquitur concil. Trident. *sess.* 5. *c.* 2.), non curat ea docere, saltem quoad substantiam, suos subditos, pueros, et adultos, qui ea ignorant. Illinc cum animadvertunt, parentes, aut dominos non curare, ut filii, aut famuli intersint doctrinæ christianæ, tenetur cum episcopo de opportuno remedio consilium capere, qui, ut habetur in Trid. *sess.* 24. *c.* 4., potest etiam per censuras ecclesiasticas ad id parentes cogere. Boni pastores adnotatos tenent pueros, ut sciant quis eorum desit suas in hoc adimplere partes. Imo ait La-Croix *l.* 2. *q.* 149., *et l.* 3. *p.* 1. *n.* 767., si adessent alii rudes, qui adire ecclesiam nequeant, quia custodiunt domum, aut greges, cum in gravi necessitate spirituali reperiuntur, debere parochum eo proficisci, ad eos instruendos *cum quantocumque suo incommodo*, ut loquitur præfatus auctor. Saltem nos dicimus, cum hoc ei maximæ molestiæ futurum foret ob horum rudium multiplicitatem, curet saltem eos instruere tempore præcepti paschalis, aut cum accedunt ad suscipiendum sacramentum confirmationis, aut ad contrahendum matrimonium. Expedit etiam, ut exploret magistros, et magistras, an possint recte docere pueros et puellas, doctrinam christianam, et media conducentia ad in timore Dei vivendum.

5. Quoad concionem, parochus tenetur ad concionandum omnibus dominicis, ut præcepit Trident. *sess.* 5. *c.* 2. *de ref.* (circa quod vide *tract. VI. n.* 5.). Sed hîc advertendum, per Tridentinum non solum impositum esse parochis pascere greges verbo divino, sed etiam eos pascere pro captu eorum, facilitate sermonis, ut percipiant quod prædicatur. Cum enim verum sit, quod fides sicut diffunditur, ita conservatur prædicatione, *fides ex auditu*; parum aut nihil proderunt populis conciones illæ, quæ non sunt conformes modo, quem tenuit Jesus Christus, et Apostoli secuti sunt, qui prædicarunt non *in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostentatione spiritus, et veritatis*, ut fatetur s. Paulus. Ideoque merito v. p. m. Avila non Christi ministros, sed proditores vocabat eos concionatores, qui ex vanitate prædicant, ut laudes assequantur; et p. Gaspar Santius dicebat, quod isti sunt, qui magis Ecclesiam persequuntur, dum sic prædicando causa sunt, cur multæ animæ pereant, quæ per conciones ad Apostolorum normam salvarentur. Vana verba, periodi contorti et sonantes, descriptiones inutiles, dicebat s. Franciscus Salesius, sunt pestis concionis; cujus unicus finis esse debet, voluntatem auditorum ad bonum movere, non autem inutiliter intellectum pascere; sicuti experientia docemur, hujusmodi exornato stylo concionandi animas vitam non mutare, quia Deus cum vanitate non concurrit. Et hoc di-tum

sit de omnibus concionatoribus, qui cum vanitate prædicant, sed præcipue de parochis, quibus Tridentinum loco citato hæc præscribit: *Archipresbyteri quoque, plebani, et quicumque curam animarum obtinent per se, vel per alios idoneos, si legitime impediti fuerint, diebus saltem dominicis, et festis solemnibus plebes sibi commissas pro sua et earum capacitate pascant salutaribus verbis.* Notentur verba illa, *pro earum capacitate.* Quare certe transgrediuntur concilii præceptum illi pastores, qui stylo sublimi ultra populi captum prædicant.

37. Hîc etiam juvat advertere nonnulla, quæ valde expedit ut parochus in concionibus populo sæpe sæpius inculcet. Et 1., quod ad emendationem non sufficit peccatum fugere, sed etiam oportet fugere occasionem peccati. Et loquendo de sponsis, qui versantur in domibus sponsarum, dicat tam ipsos, quam illarum parentes, qui hoc permittunt, non posse absolvi, nisi removeant prædictam occasionem. 2. Adurgeat homines, ne tabernas adeant, eis patefaciendo innumera peccata, quæ illic, præter ebrietates, committi solent, nempe blasphemiæ, rixæ, scandala, obscœnitates, domesticæ discordiæ, subtractiones victus a familia, etc. 3. Sæpe declamet in vitium (quod est generale, præcipue in villis) loquendi inhoneste in campis, et in officinis, tanto magis si loquatur coram pueris, et puellis, et aliis diversi sexus. Propter hos pravos sermones, quot juvenes depereunt! Et

hortentur de hoc parentes, dominos, et magistros officinarum, ut invigilent ad corrigendos et ad puniendos suos filios, aut famulos, qui ita obloquuntur, præsertim tempore vindemiæ. 4. Instet ad demonstrandam sacrilegii enormitatem, qui confitentur et communicant, omisso aliquo peccato in confessione ob ruborem, et ut horror concipiatur, curet sæpe sæpius narrare aliquod terribile exemplum eorum, qui sacrilege confessi sunt ob ruborem, et postea infelici exitu perierunt; et poterit propterea ad manus habere libellum p. Vegæ, cui titulus *Casi della confessione ecc.*

38. Insinuet 5. necessitatem doloris et propositi pro confessione, etiam si illa sit de solis venialibus, hortando, ne quis accedat ad absolutionem, nisi vere doleat saltem de aliquo peccato veniali eorum, de quibus se accusat, aut nisi materiam certam vitæ ante actæ exponat, cujus se vere pœnitet, ut valida fiat confessio. At quoniam rudes parum capiunt quomodo debeat esse hic dolor, sæpe explicet, quod quisque pœnitens, ut valide confiteatur (sive dolor sit contritionis, sive attritionis) debet ita pœnitere sui peccati, ut illud odio habeat, et detestetur super omnia mala.

39. Hortetur 6., ut in iræ motibus, pro blasphemando, et imprecando, assuescant dicere: *Male habeat peccatum meum; male vertat dæmoni:* aut *Domina mea, adjuva me, domina mea, concede mihi patientiam.* 7. In hor-

rorem ponat superstitiones, sive vanas observantias, quæ solent adhiberi ad curandos morbos, aut ad cognoscendos fures, etc. 8. Inculcet parentes, ut in filios animadvertant, præsertim dum sunt pueri, cum blasphemant, aut furantur, etc. Insuper invigilent ad observandum et sciscitandum cum quibus illi versantur, et interdicant, ne cum malis sociis comitentur, aut personis diversi sexus familiariter utantur. Præterea, ne in proprio lecto filios cubare faciant, vel nimis parvos ne suffocentur, aut ætate provectos (puta si 6. annos excesserint), ne illi scandalum patiantur; et tanto minus permittant, mares et femellas in eodem lecto dormire.

40. Hortetur 9. persæpe suos auditores, ut tentationes internas (præcipue impuritatis) arceant invocando ss. nomina Jesus et Mariæ. Hoc est maximum remedium adversus tentationes. 10. Instet jugiter ad hortandum, ut cum quis in mortale prolapsus est, statim contritionis eliciat actum, quo gratiam amissam recuperare possit, cum proposito quantocius confitendi; et ab eis deducat hanc dæmonis fraudem, nempe quod tam Deus parcit uni, quam duobus peccatis; cum contingere possit, quod Deus expectet post primum, et post secundum suo auxilio eos destituat.

41. 11. Doceat actus, quos quilibet facere debet cum cubitu surgit, nempe gratiarum actionum, oblationis, et supplicationis, ter *Ave* recitando in honorem Mariæ ss., et proponendo vitare omne peccatum, et illud

præsertim, in quod sæpius labi solitus est, divinam Matrem supplicando, ut ab illo eum liberet; et hortetur omnes matres, ut hoc practicari faciant quolibet mane a suis filiis. in concionibus significent, parentes teneri ad curandum ut filii sacramenta frequentent; ea enim non frequentando facile a Dei gratia excident, et huic tanto damno parentes consulere debent. Dicant etiam, quod ipsi peccant si sine justa causa filios a matrimonio, aut a religione, avertunt, aut eos ad matrimonium invitos cogunt; sicut contra peccant filii, qui matrimonio conjunguntur, parentibus juste dissentientibus: vide quod dicemus de sponsalibus *tract. XVIII. n.* 10.

2. 12. Cum verum sit, ut supra diximus, quod parochus non solum tenetur impedire malum, sed etiam ad promovendum bonum, hortetur populum ad visitationem ss. Sacramenti, et beatiss. Virginis. Hanc visitationem potest ipse in communi cum populo obire, uti moris est in pluribus regionibus. Et dicat, quod qui ad ecclesiam convenire nequeunt, saltem e domo hanc faciant. Maxime insinuet, ut congregationem homines frequentent, et omnes communionem, prævia præparatione, et subsequentibus gratiarum actionibus per actum fidei, amoris, oblationis, et petitionis, docendo eos modum practicum, quo fieri debent.

3. 13. Curet sæpe, ut populus singulari studio Mariæ ss. devotionem prosequatur, insinuando quanta sit ejus potentia, et miseri-

cordia erga suos devotos. Idcirco insinuet, ut recitent rosarium in communi quotidie una cum familia, ut jejunent sabbato, et celebrent novenas septem festivitatum, quas ex altari annunciet populo, quoties aliqua novena accidit. Expediet propterea, ut sabbato ille conciunculam faciat, narrando aliquod exemplum beatiss. Virginis, et semel in anno celebret aliquam novenam solemniorem cum sermone, et expositione Venerabilis, et propterea uti poterit inter ceteros libro, quem typis edidi, cui titulus: *Glorie di Maria*, ubi collectam reperiet materiam, et exempla. Felix ille parochus, qui suas oves ferventes tenet erga devotionem Mariæ; nam illæ, Virgine opitulante, recte vivent, et advocatam in vitæ exitu potentem experientur.

44. Tandem potissimum insinuet usum petitionis, nempe ut sæpe se Deo commendent, ab eo præsertim sanctam perseverantiam postulando propter Jesu et Mariæ amorem: sæpius explicando quod divina gratia, et præcipue donum perseverantiæ, non obtinentur, nisi petantur: *Petite, et accipietis.* Et publicet sæpe illam magnam Jesu Christi promissionem, quod quidquid Patrem petierimus in ejus nomine, Pater dabit nobis: *Amen amen dico vobis, si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Joann.* 16. 23. Insinuet etiam instanter usum orationis mentalis, et curet faciendam in ecclesia una cum populo quolibet die, aut saltem quolibet die festo, docendo etiam modum quo fieri potest do-

mi. Sed hîc mihi concedatur conceptum a-nimi dolorem foras aperire. Proh magnam infelicitatem! Quam pauci sunt illi parochi, et confessarii, qui curam hanc sibi suscipiunt insinuandi suis pœnitentibus hoc tam magni momenti exercitium orationis mentalis, sive meditationis, sine quo valde difficile est, animam posse perseverare in Dei amicitia, et impossibile est in viam perfectionis se immittere. Si aliqua attentio in hac re adhiberetur, quot animæ viderentur in Dei amorem accendi! Sed hoc quis non operatur, ne sibi aliquid incommodi suscipiat: alius ne stimulos suæ exprobrantis conscientiæ sentiat in suadendo aliis bonum, quod ipse negligit. Summa hæc est, quod curæ hoc non est, quia parum diligitur Jesus Christus. Oh si parochi et confessarii multum diligerent Jesum Christum, a quot efficerent ut amaretur, et eos ab inferno liberarent! Igitur exorandus Dominus est, ut si velit amari ab animabus, faciat se amari a sacerdotibus.

5. Præter descriptas obligationes, quæ sunt principales, supersunt aliæ parocho, quæ etiam non sunt minoris. 1. Tenetur ipse ceteris esse bono exemplo. Pastor enim est illa lucerna *lucens, et ardens*, quæ in evangelio describitur, ardens zelo sancto in interno, et lucens bono exemplo in externo. Secus ipse prædicet, et moneat alios pro viribus, quantum velit, ad incedendum per virtutum semitas, nisi ipse præcedat exemplo, subditi ne fidem quidem præstabunt iis, quæ ipse dicit; nam

homines *magis oculis, quam auribus credunt*, ut loquitur concil. urcellense *(tract. III. de offic. cler.)*. 2. Debet sedulo assistere moribundis, et præsertim peccatoribus habituatis, qui peculiari assistentia magnopere indigent. Verum est, quod parochus potest hanc assistentiam committere aliis sacerdotibus, sed non debet fidere cuilibet sacerdoti; nam in hac occasione assistendi moribundis possunt accidere scandala non mediocris damni. 3. Tenetur succurrere pauperibus ex parochiæ reditibus, qui supersunt, deducto tamen suo, et etiam suorum (si ipsi vere sunt pauperes) alimento. Observetur in hoc quod dicetur *tract. XIII. cap. II. de beneficiatis.* 4. Tenetur diligenter examinare obstetrices, si ipsæ sciunt quod ipsas oportet scire ad conferendum baptismum infantibus in casu necessitatis, et habetur in rituali rom. *de bapt. pueris;* nam talis casus sæpe potest eis accidere; ideoque sub gravi ipsæ tenentur scire administrare baptismum, ut dicunt s. Antoninus, Reginald., Avers. etc. (1). Præterea parochus debet observare circa baptismum, quod præscribit parochis rituale rom., nimirum 1. Ut notent in libro distincto nomina baptizatorum, parentum, et patrinorum. 2. Ut admoneant patrinos de cognatione, et de eorum obligatione contracta. 3. Ut admoneant matres, et nutrices, ne secum accumbere faciant pueros. Nihilominus adno-

(1) Lib. 6. n. 117. v. Quoad.

tant Barbosa, Anacl. et Tournely, et alii communiter, talem obligationem cessare, si omne periculum cessaret, v. g., si lectum fuisset spatiosum, et puer ceteroquin ob frigus quiescere non posset, et mulier soleret suum situm dormiendo retinere (1).

Notandum ultimo, quod Benedictus XIV. in const. 9. edita die 13. Dec. 1740., incipiente, *Ad passionis etc.*, Bullar. tom. 1., mandat in virtute s. obedientiæ omnibus parochis, sive rectoribus etc., ut singulis feriis sextis hora tertia post meridiem in omnibus ecclesiis cathedralibus et parochialibus campanam pulsare faciant, ut fideles lucrari possint indulgentiam centum annorum, recitando flexis genibus quinque *Pater* et *Ave*, et orando juxta intentionem pontificis.

. Tandem a bonis parochis pendent boni mores, et salus populorum. Si in regione bonus parochus adest, ibi videbitur florere devotio, sacramentorum frequentia, oratio mentalis, et bonum exemplum; si autem parochus erit pravus, tota regio vitiis et scandalis redundabit.

(1) Lib. 6. n. 160.

PUNCTUM SECUNDUM

De episcopi muneribus.

47. *I. De* Ordinatione.
48. *ad* 51. *Ordinandi debent probari in spiritu.*
52. *Et in doctrina.*
53. *De seminario ad id instituto.*
54. *II. De* Parochorum delectu.
55. *Quæ istis episcopus insinuare debet. Hic sermo fit de puellarum congregatione.*
56. *De confessariorum electione. Sermo fit de academiis.*
57. *De congregationibus particularibus ecclesiarum.*
58. *Debet invigilare super missarum celebratione.*
59. *et* 60. *III. De* Visitatione.
61. *IV. De* Cura monialium.
62. *V. De* Residentia.
63. *VI. De* Correctione.
64. *VII. De* Eleemosyna.
65. et 66. *De missa, de aditu patefiendo ad se concurrentibus, et de exemplo præcipue circa mansuetudinem, paupertatem, orationem, etc.*

47. Pluribus aliis oneribus præ parochis episcopus tenetur. Præ ceteris 1. circa ordinationes clericorum tenetur eligere in altaris ministros dignos dumtaxat, et excludere indignos. S. Franciscus Salesius contremiscebat, dum hanc obligationem perpendebat; ideoque Sanctus neminem ad ordines admittebat, quem bona vita non comitabatur, nulla in hoc habita ratione commendationum, nobilitatis, nec doctrinæ subjecti; dum doctrina, quæ malam vitam sociam habet, majori detrimento est, quia vitio auctoritatem adducit. Unde fiebat, quod paucos promove-

fiat, prout hodie factitant boni episcopi; cum pauci sint, ut veritatem fatear, qui sacerdotio initientur ex vera vocatione, et ut gloriam Deo præstent: et hinc fit, quod pauci sacerdotes sunt, qui boni evadant, et utiles animabus. Dicebat ipsemet Sanctus, non esse Ecclesiæ necessarios multos sacerdotes, sed bonos.

Duo debet episcopus examinare in iis qui ad ordines anhelant, spiritum et doctrinam. Circa spiritum et mores, parum tutus est ille episcopus qui attestationibus parochorum confidit. Hæ plerumque fiunt ob humanos respectus. Nec episcopus potest tantum acquiescere soli bonitati negativæ ordinandi, ut dicit s. Thomas, nempe quod nihil sciat mali de illo, sed oportet ut ejus bonitatem positivam cognoscat, tales notitias habendo, ut sufficientia præstent indicia, quod ille vero spiritu Ecclesiæ sit donatus. Dicit s. Paulus (1. ad Tim. 3.), oportere sacerdotem (qui etiam sub nomine episcopi comprehenditur a ss. patribus, ut a s. Ambrosio, s. Joanne Chrysostomo, s. Thoma, et aliis) non esse neophytum, nimirum, ut explicat Angelicus, *non solum ætate*, *sed etiam perfectione*. Quare ait Trident. *sess.* 23. *c.* 12., eos tantum debere assumi ad ordines sacros, *quorum probata vita senectus sit*, significans, eos bono habitu debere esse dotatos, et debere esse senes in virtute, juxta illud Sapientiæ: *Ætas senectutis vita immaculata.* 4. 9. Propterea episcopi zelantes non firmare so-

lent supplices libellos, nisi prius secreto certi facti fuerint de eorum morum probitate a pluribus personis fide dignis, quæ noscunt subjectum. Advertatur hoc attente, quia hoc est medium valde efficax, imo necessarium episcopo, ut tutam faciat suam conscientiam in ordinationibus, quas habet. Ex his enim secretis cognitionibus episcopus potest certus fieri, non solum si clericus ludis, insolentiis, pravis consuetudinibus sit aliis scandalo, sed etiam si positive vitam spiritualem agit, ecclesias, orationem, sacramenta frequentando, si solitarie vivit, aut saltem cum bonis sociis comitetur, si studio dat operam, si modesto habitu et sermone incedit, et hujusmodi. Et si forsan notitiam habeat de scandalo positivo alicujus, tunc non debet sibi satis esse ordinariam probationem exigere, sed multorum annorum resipiscentiam observare debet; cum suspicio rationabilis tunc suboriatur, quod omne ab eo simulatione fiat, ut ordines assequatur.

49. Juxta primævam Ecclesiæ disciplinam, ei, qui in unum mortale lapsus fuisset, aditus ad ordines penitus præcludebatur, ut testantur s. Hieronymus, s. Isidorus, et alii. Deinde aliquibus post seculis excludebantur perpetuo ab ordinibus saltem illi, qui ob aliquod grave facinus diffamati fuissent. Concedimus, hac nostra tempestate tantum rigorem non ubique practicari; nihilominus certum est (ut supra vidimus), nullum posse admitti ad ordines, qui prius in virtutibus

probatus non sit, et præcipue in diuturna continentia, quam ordinati in sacris profiteri debebunt. Habemus in *c. Nullus, dist.* 25. ex s. Gregorio: *Nullus debet ad ministerium altaris accedere, nisi cujus castitas ante susceptum ministerium fuerit approbata*, lib. 1. epist. 42. Et requirit s. Pontifex, ut hujusmodi probatio habeatur a multis annis, dicens: *Ne unquam ii, qui ordinati sunt, pereant, prius aspiciatur, si vita eorum continens ab annis plurimis fuit.* Hanc eamdem probationem requirit Trident. *sess.* 23. *c.* 13., dum præscribit, ordines sacros non conferri nisi iis, qui in minoribus ordinibus probati sunt, nimirum quorum bonæ vitæ experientia habeatur.

10. Summa igitur hæc est, quod non potest dubitari, quin episcopus graviter peccet admittendo ad ordines sacros indignum; indignus autem est quicumque sufficientem probationem non dedit de sua positiva bonitate. Rationem affert s. Thomas, dicens (1), ad ordinem sacrum requiri majorem sanctitatem, quam ad statum religiosum, *quia per sacrum ordinem deputatur ad dignissima ministeria.* Et alibi (2): *Sicut illi, qui ordinem suscipiunt, super plebem constituuntur gradu ordinis, ita et superiores sint merito sanctitatis.* Itaque juxta s. Thomam, sicut clerici per ordinem sacrum, quem suscipiunt, elevan-

(1) 2. 2. q. 184. a. 6.
(2) Suppl. q. 36. a. 1. ad 3.

tur ad gradum superiorem super populum christianum, ita debent reperiri superiores merito sanctitatis. Ideoque asserit, quod opus habent eo gratiæ gradu acquisito (intelligitur certe de gratia non *gratis data*, sed de illa, quæ nos gratos Deo facit, quia hoc solum meritum sanctitatis producit), quæ eos dignos reddat, ut inter Jesu Christi ministros annumerentur: *Et ideo præexigitur gratia, quæ sufficiat ad hoc, quod digne connumerentur in plebem Christi.* Deinde concludit Sanctus, quod non sufficiet episcopo ordinanti, ut aliquem ad ordinem sacrum promoveat, si nihil mali sciat, sed etiam debet esse certus de probitate ordinandi: *Sed amplius exigitur* (sunt Angelici verba), *ut secundum mensuram ordinis injungendi habeatur certitudo de qualitate promovendorum.* Et ad hanc rem adducit auctoritatem s. Dionysii, qui dicit, neminem in ministrum divinorum (sicut est sacerdos) audere assumi, nisi per diuturnum habitum se Deo conformem cognoscat: *In divino omni non est audendum ducem fieri, nisi secundum omnem habitum suum factus sit deiformissimus, et Deo simillimus.*

51. Præterea, sicut peccaret ordinandus, si probitate positiva carens, nempe habitu bonæ vitæ jam acquisito, vellet in sacris ordinibus initiari, saltem ob periculum cui se exponit non sustinendi onus, quod suscipit ferendum, et præcipue cœlibatus, sine Dei vocatione, quam certe tunc non est præsumendum ha-

bere; ita tanto magis peccaret episcopus, qui eum ordinaret, si suæ emendationis non præcederet diuturna probatio. Ait s. Thomas (1): *Ordines sacri præexigunt sanctitatem, unde pondus ordinum imponendum parietibus jam per sanctitatem desiccatis.* Adducit s. Doctor similitudinem fabricæ, dicere volens, quod quemadmodum parietes recenter elevati pondus grave sustinere nequeunt; ita iis qui paulo ante mores mutarunt, et adhuc ab humore vitiorum purgati non sunt, non est imponendus sacer ordo, qui secum affert debitum perpetuæ continentiæ, et vitæ exemplaris, quam ministrum altaris decet. Itaque episcopus sacrum ordinem indigno conferens, duplici titulo peccat: peccat quia suo muneri deest, et peccat quia cooperatur omnibus peccatis, quæ ille committet, et causa erit, ut alii etiam peccent. Hoc idem innuit s. Paulus (1. *Tim.* 5. 22.), cum dixit: *Nemini cito manu imposueris, neque communicaveris peccatis alienis.* Super quem textum postea dixit s. Leo: *Quid est communicare peccatis alienis, nisi talem effici ordinantem, qualis ille est, qui non meruit ordinari?*

2. Hactenus circa spiritum; transeamus nunc ad doctrinam, quæ requiritur in eo qui sacris ordinibus initiari postulat. Ignorantia in ecclesiis non solum sibi, sed etiam aliis nocet; et quod pejus est, ignorantia in sacerdotibus est malum, cui nullum remedium invenitur, ut dicebat s. Franciscus Sales,

(1) 2. 2. q. 189. a. 1.

aut quia semper incapaces persistunt, aut quia, accepto sacerdotio, difficulter cogi poterunt ad studendum. Debet ideo episcopus maxime curare, ut inspiciat, an qui postulat promoveri sit bene edoctus, et an sit studii cupidus: dum qui studii non est amator, numquam idoneus erit Ecclesiæ, imo necessario erit pravus; nam (ut dici solet) otium est pater vitiorum. Propterea prælatus non sibi satis habeat examen quod plerumque solet fieri circa requisita ad ordines, et super alias res consuetas, quas ordinandi discunt in aliquo liberculo, sed postquam ordinati sunt, remanent indocti, uti erant antea. D. Fabricius de Capua fel. rec. archiepiscopus salernitanus in suis ordinationibus, et præsertim sacerdotum, suos ordinandos examinari faciebat super tota morali. Scio etiam alium prælatum (episcopum Vigilantem), qui etiam a clericis circa moralem examen exigebat, unicuique ordini assignando tractatus, quos scire debebant; itaque ad sacerdotium ascendentes tota morali ita callebant, ut ad confessiones audiendas quisque idoneus reperiretur. O utinam et omnes episcopi has semitas tenerent, non audirentur utique tot conquestus, uti plerumque audiuntur, quod non invenitur cui confessarii officium committatur! Sed dicet aliquis, concilium tridentinum non exigere tantam scientiam ab ordinandis. Sed respondeo, quod non prohibet e contrario concilium, quominus episcopus id exigat a suis ordi-

nandis (ut loquuntur pp.), cum videt, tantem esse suæ diœcesis necessitatem. Tum etiam concilium tantum statuit, quod si talis scientia desit, ad ordines nemo promoveatur; non autem præcepit, ut qui tali scientia præditus esset, ab ordine repelli non possit. Sed loquendo etiam juxta tridentinum concilium *sess.* 23. *c.* 14., dicit, quod promovendi ad sacerdotium *ad populum docendum . . . ., ac ad ministranda sacramenta diligenti examine comprobentur.* Quibus Innoc. XIII. in bulla *Apostolici ministerii* pro Hispania lata, et a Benedicto XIII. pro toto orbe distensa, aliam benignam interpretationem (ut testatur Lambertini, postea Benedictus XIV. *notif.* 2. *n.* 16. *et* 36.) dare non potuit, quam ut ordinandi saltem morali theologia callerent.

3. Quapropter episcopo incumbendum est, ut seminarium optima directione constitutum habeat; ab hoc enim (statuendo, ut nemo ordines ambiat, qui saltem tres aut quatuor annos ibi commoratus non sit) postea seligentur parochi, confessarii, et ceteri sacerdotes; et ita poterit diœcesim suam cultam reddere. Dixi *seminarium optima directione constitutum*, alioquin seminarium esset majori perniciei juventuti, et diœcesi. Juvenes qui seminarium ingrediuntur (quantavis diligentia adhibeatur) non omnes erunt angeli: multi non afferunt eo spiritum, sed ibi acquirere debent illum. Igitur si seminarium erit male directum, eveniet, quod etiam illi,

qui tamquam angeli ingrediuntur, paulo post tempore dæmones evadent, et ipsi suæ vitæ contagione contaminant totas suas regiones. Quare episcopus, si ob reddituum tenuitatem, aut ob aliquem alium defectum, non posset suum seminarium de bonis ministris providere, tenetur penitus illud extinguere, nisi velit Deo tot criminum et scandalorum rationem reddere. Oportet igitur, ut seminarium optima disciplina floreat tam in spiritu, quam in literis. Quod ad spiritum attinet: 1. in regulis constitutum sit, ut numquam desit meditatio, ut missæ quotidie intersint, ut adsit lectio spiritualis, visitatio sacramenti, conscientiæ examen, silentium extra tempus solatii: et hoc omne servetur quotidie. Item qualibet hebdomada confiteantur, et communicent, aut saltem bis in mense, arcessendo bonos et plures confessarios, et etiam alios extraordinarios pluries in anno. Item quolibet mense sit unus dies solitudinis spiritualis, in quo aliquis pater bono spiritu dotatus faciat sermonem; ac fiant quolibet anno exercitia spiritualia: oporteret etiam statuere, ne tempore feriarum seminaristæ domos adirent, nam tunc (præcipue tempore vindemiarum) isti intermittunt omnia exercitia spiritualia, et illo mense aut bimestri, cum foris vivunt, quantum boni acquisiverunt, amittunt, et regrediuntur in seminarium vitiis et peccatis onusti. 2. Debet episcopus procurare bonum pastorem, qui sit zelo plenus, et experientia exercita-

tus, qui sit sagax ad suspicandum de unoquoque et de qualibet actione, et vigilans ad discurrendum per classes, et defectus indagandos, sæpe præfectos interrogando, et etiam aliquem fideliorem seminaristam, qui præventus sit in qualibet classe, ut sibi referat defectus quos animadverterit. 3. Debet procurare præfectos moribus probatos, qui numquam a suis classibus absint, nec familiaritatem peculiarem permittant seminaristas inter se habere; et animo forti sint in corripiendo, et fideles sint in referendo apud rectorem qualibet hebdomada delinquentes. 4. Expedit, ut episcopus persæpe adeat seminarium, et semel aut bis in anno particulare scrutinium faciat, interrogando quemvis seminaristam, an adsit aliquod inconveniens. 5. Præ ceteris debet invigilare episcopus super pueros, qui in seminarium recipiuntur, operam dando, ne ingrediatur aliquis, qui dudum exemplo bono non fuerit, secretas informationes de illorum moribus inquirendo. Satis est habere paucos et bonos, quam multos et imperfectos, qui suæ vitæ turpitudine etiam bonos contaminent. Deinde utendum est stricto rigore, miseratione omni postposita, cum incorrigibilibus, et cum aliquo, qui scandalum positivum præbuerit, v. g. impuritatis, tumultuationis, furti, etc. Hujusmodi seminarista vix prima vice tolerandus esset post diuturnam et exemplarem animadversionem. Sed tutius consilium est eum statim a seminario expellere, quia talis

ovis contagione inquinata potens est totum seminarium corrumpere. In hac re caritatem adhibere non est caritas, sed tyrannis et injustitia, quia episcopus ex justitia tenetur damnum commune evitare. Quod ad scientias attinet, maxime interest, ut episcopus curet sedulo instruendos juvenes in lingua latina, aliter in ceteris scientiis parum proficient, et parum intelligentibus latinitatem parum gratum erit studere. Curet etiam, ut addiscant philosophiam (et præcipue logicam, sed meliorem), et theologiam scholasticam et dogmaticam. Sed præ ceteris in diœcesibus non numerosis necesse est, ut seminaristæ omni sedulitate incumbant morali, ut habiles fiant ad audiendas confessiones, et episcopus possit eorum opera uti cum oportebit. Alias, cum e seminario profecti sunt, non amplius student, et inutiles Ecclesiæ remanebunt. Expediet etiam, ut exerceantur seminaristæ nunc unus in docendis pueris doctrinam christianam qualibet hebdomada, nunc alius in aliqua conciuncula, colloquiis etc. Ita ipsi et alii erga exercitia apostolica pro tempore, cum egressi fuerint a seminario, amore inflammarentur. Ideoque utilissimum est instruere seminaristas circa talia exercitia. Qui vellet alia circa bonum regimen seminarii, potest observare meum parvum libellum, quem ad hoc typis dedi.

54. Tenetur II. episcopus ad eligendos bonos parochos et bonos confessarios. Quoad parochos, jam compertum est, præferendos esse

digniores. Etiam in beneficiis simplicibus probabilior sententia cum s. Thoma et aliis (1) requirit, præferendos esse digniores, quia hoc exposcit utile commune Ecclesiæ. Sed quoad parochialia, certum est ex Trident., episcopum teneri ad eligendum digniorem, spectata qualitate concurrentium, nempe consideratis prudentia, ætate, meritis, sed maxime scientia, et vitæ probitate. Quoad scientiam, potest bene episcopus se conformare examinatorum judicio; sed sua præcipua diligentia sit, ut ipse cognoscat de vitæ probitate, inquirendo notitiam a diversis. In dubium revocanda non est maxima s. Francisci Salesii, quin in curis animarum præferendi sint sufficienter docti doctioribus, qui spiritu sunt inferiores. Et s. c. de parochorum electione (apud Piasec. *pag.* 328. *n.* 19.) sic decrevit: *Præferendus est minus doctus (modo idoneus), quando ejus mores sunt approbati, doctiori, cujus vita ignoratur.* Pro certo habendum, parochum probum uno mense utiliorem esse populo, quam parochus doctior, sed minus probus, toto anno.

5. Tenetur etiam episcopus se informare ab aliis, an parochi dent operam docendo pueros doctrinam christianam, an prædicent, et an prædicent ad Tridentini præscriptum. De hoc debet prælatus sæpe admonere parochos, ut parvulis frangant panem verbi divini, hortando etiam eos, ut in concionibus co-

(1) Lib. 4. n. 93.

nentur insinuare res quæ ad usum conducunt, v. g. quomodo repellendæ sint tentationes, quid dicendum, cum occurrunt res adversæ, aut cum injuriis quis afficitur, et hujusmodi. Item perquirant episcopi, qua diligentia parochi et confessarii incumbant in audiendas confessiones. In aliquibus locis parochi et confessarii assistunt etiam choro; sed quid accidit? accidit, quod dum populus est magis frequens in ecclesia, illi pergunt in chorum, et populus per plures menses differt confiteri: ad hoc episcoporum est remedium afferre. Item perquirant, an parochi sint diligentes, ut pueri capaces decem annos circiter nati communicent, ut supra dictum est. Item, an seduli sint ad colligendas schedulas communionis paschalis, ut videant, an omnes præcepto satisfecerint: si orationis mentalis exercitium perseveret, an visitatio sanctissimi sacramenti, et beatæ Virginis, fiat in communi in ecclesia, ut in multis regionibus in usu est. Et magni refert, ut curet episcopus introduci hunc usum ubi non est, et restaurari ubi intermissus est, et confirmari atque augeri ubi reperitur. Commendet quoque assistentiam moribundis, et congregationibus secularium. In pluribus locis nostris missionibus introduximus congregationes puellarum. Hæ ita disponuntur: congregentur in aliqua ecclesia omnes puellæ sexdecim annos et infra natæ quolibet die dominico vesperi: ibi sacerdos nota probitate ad hoc designatus, præter doctrinam chri-

stianam, exhibeat brevem et simplicem sermonem, aut instructionem supra orationem mentalem, aut circa modum suscipiendi sacramenta, aut circa aliquam virtutem illi ætati convenientem, et postremo assignet devotiones, quæ practicari debent ab illis in illa hebdomada; et præter regulas, quæ præscribuntur, sacerdos sæpe in memoriam reducat earum, ut non omittant recitare quotidie rosarium, visitare sanctissimum Sacramentum, saltem ex propria domo, conscientiam examinare, sacramenta frequentare saltem semel in hebdomada, ut modesto ornatu ostendantur, et hujusmodi. Hæ congregationes, sive collectiones puellarum, causant postea bonum summum, quia si ipsæ postea nubent, faciliter docebunt filios ea, quæ ipsæ factitarunt, et familiæ integræ sanctificabuntur.

6. Præterea maxima debet esse episcopi diligentia in seligendis confessariis. A confessariis pendet directio conscientiarum omnium subditorum; et unus confessarius, qui sit ignarus, aut moribus pravis, potest totam regionem perditam facere. Non debet igitur episcopus aliquem probare, quin prius certus fiat de ejus probitate, et doctrina, examinando eum super morali. Nonnulli episcopi facultatem audiendi confessiones præbent indistincte omnibus concionatoribus quadragesimalibus, et omnibus aliis, qui in aliis diœcesibus jam probati fuere. Sed alii episcopi scrupulum sibi faciunt de hoc, et

merito, cum postea observantur tot mala, quæ oriuntur ab hujusmodi confessariis cæco ductu approbatis. Si prælatus cupit habere confessarios, quorum opera uti possit sine scrupulo, præter congregationes casuum moralium, quæ solent fieri in multis diœcesibus, curet statuendas in qualibet regione academias moralis bis aut ter in hebdomada, notum faciendo, ab eo nullum admissum iri ad audiendas confessiones, qui saltem per annum non interfuerit hujusmodi academiis, quæ maxime utiles (ne dicam necessariæ) sunt illi, qui vult in hac scientia esse versatum, dum ita melius dubia disceptantur, et doctrinæ magis in memoria figuntur.

57. Optimum consilium esset etiam, si episcopus curaret in locis grandioribus suæ diœcesis congregationes particulares statui sacerdotum, et clericorum magis vitæ spirituali addictorum, ubi se exercerent qualibet hebdomada in praxi audiendarum confessionum, aut moribundis assistendi, aut celebrandi missam, et aliquando se exerceant in aliqua oratiuncula (vulgo *Sentimento*) facienda, colloquio, sermone, aut instructione. Hi congregati vero habebunt suas peculiares regulas, v. gr. veste talari semper vestiendi, aleis non ludendi, etc., ut populus de eis venerationem concipiat. Nihil refert, hos paucos esse, imo expedit multos non esse, ut cautiores et magis addicti in operibus caritatis se servent. Et episcopi diligentia erit semper eos ad id inflammare, ac etiam de eis bene-

mereri, saltem dando eis conciones quadragesimales, aut alias conciones, etiam mittendo eos ad aliquam missionem, aut exercitia spiritualia facienda; hortando eos semper, ut stylo simplici et populari concionentur, si cupiunt fructum ex concionibus afferre.

8. Item, ut bene advertit Roncaglia cum Quarti et Pasqual., episcopus sub gravi tenetur invigilare, ut sui sacerdotes missam celebrent debita attentione et gravitate a tanto sacrificio requisita sine verborum et cæremoniarum conculcatione, ut impie cum communi scandalo secularium a nonnullis, ne dicam plerisque sacerdotibus, factitatur, quæ quidem conculcatio, cum est notabilis (ut necessario evenit), certe est peccatum mortale, ut dicetur loquendo de Eucharistia *Tractatu XV. num.* 84., ubi considerabitur ex proposito hic punctus: sed quod ad episcopos attinet, declaratum est in Trident. *Sess.*. 22. *decr. de observ. in celebr. miss.*, eos teneri (et quia materia est gravis, certe gravis est obligatio) prohibere in suis diœcesibus, quominus tali irreverentia missæ celebrentur: *Decernit s. synodus* (sunt verba concilii), *ut ordinarii locorum ea omnia prohibere sedulo curent, ac teneantur, quæ... irreverentia (quæ ab impietate vix sejuncta esse potest) induxit.*

9. III. Maxima etiam esse debet cura episcoporum in non negligenda visitatione oppidorum, quam Tridentinum districte præcipit episcopis *in sess.* 25. *c.* 4. *de res.*, ubi

dicitur: *Episcopi propriam diœcesim per se ipsos, aut si legitime impediti fuerint, per suum generalem vicarium, aut visitatorem, si quotannis totam propter ejus latitudinem visitare non poterunt, saltem majorem ejus partem, ita tamen, ut tota biennio per se, vel per visitatores suos compleatur, visitare non prætermittant.* Et subjungitur: *Studeant quam celerrime, cum debita tamen diligentia, visitationem persolvere.* O quot perturbationibus occurritur a prælato circumeundo et propriis oculis res inspiciendo. Impossibile est bene diœcesim gubernare per alios, quam per proprium pastorem. S. Carolus Borromæus, licet bonis ministris provisus fuisset, non omittebat ipse personaliter adire, et gravi incommodo visitare etiam regiones remotiores suæ diœcesis. Ipse ut aliquoties adiret aliquod oppidum cum visitatione reptans per lutulenta et nivosa loca iter facit, et percurratur ejus vita, ut observetur, quantum ille operatus sit, et quantum suis visitationibus profecit. De s. Francisco Salesio narratur etiam, ut aliqua loca visitaret, necesse sibi fuisse per semitas adeo difficiles et asperas progredi, ut plantas pedum decorticatas haberet, adeo ut per plures dies pedibus insistere nequiret. Aliquando contigit ei super foliis dormire, et se roganti, ne vitam suam periculo exponeret, Sanctus respondebat: *Me vivere non est necesse; sed est necesse, ut muneri meo satisfaciam.*

In istis autem visitationibus debet episcopus efficere, ut suæ oves pastoris vocem audiant. O quam plusquam aliorum proprii pastoris vox movet. S. Carolus in visitatione solebat bis aut ter in die concionari. Item debet examinare pueros, ut videat quomodo instructi sint; et ita potest consulere parochorum negligentiæ, eos corripiendo, et etiam substituendo aliquem œconomum ad docendos pueros doctrinam parochi impensis, saltem ad aliorum exemplum; item incumbat, præsertim in oppidis, in examinandos sacerdotes in cœremoniis missæ, et suspendat a celebratione sine ulla misericordia eos, qui, uti debent, iis non callent. Potest etiam episcopus ad examen revocare confessarios approbatos, et ex justa causa etiam parochos; vide *Tract. XVI.* In primis debet scrutinium personale adhibere de omnibus sacerdotibus regionis, unumquemque secrete interrogando, primo de suis muneribus, ut ei insinuet quod oportebit, et deinde de aliorum defectibus, et præsertim de parochi, et confessariorum, verbi gratia, quomodo suo muneri dant operam, cum quibus versantur, etc. Nonnulli episcopi vigilantes apud se habent libellum memorialem, ubi qualitates bonas, aut mala uniuscujusque ecclesiastici adnotant. Hæc monumenta possunt inservire sexcentis rebus bonis, et præcipue, ut parochorum electionem, confessariorum, aliorumque ministrorum sibi certam faciant. Et postremo interroget de

abusibus, scandalis, et discordiis, quæ in regionibus serpunt. In istis visitationibus curet ad fervorem erigere congregationes secularium, ac eas de auxiliis opportunis providere, assignando concionatorem, ac confessarium, si istis carent. Et tunc potest etiam particulares congregationes sacerdotum missionariorum superius adnotatas instituere. Expediret etiam, ut in istis visitationibus episcopus in confessionali sederet, sin ut confessiones exciperet, saltem ut auscultaret aliquam personam, quæ illum in secreto alloqui vellet. Denique non prætermittat in visitatione confirmationis sacramentum administrare. Et compertum est apud omnes, graviter peccare illum episcopum, qui diutius differt hujus Sacramenti administrationem, quia privat suas oves tanto bono. Quare dicunt Castrop., Salm. et Croix, non excusari a mortali, si per 8. aut 10. annos saltem non circumit (et suis expensis, si consuetudo aliud non ferret) regiones saltem principales diœcesis tale Sacramentum administraturus, modo hoc sibi non esset moraliter impossibile.

61. IV. Episcopo curæ esse debent monasteria monialium; quocirca invigilare debet sedulo, ut puellarum profiteri cupientium voluntatem exploret, quandoquidem major harum pars religionem ingrediuntur non Dei vocatione, sed parentum impulsione; et hinc fit postea, ut vitam ibi ducant inquietam, et introducant laxitates in communitatem,

cum damno communi. 2. Tempore visitationis, quæ quolibet anno fieri debet in monasteriis sibi subjectis, juxta Clem. *Attendentes de statu mon.* (circa autem visitationem monasteriorum exemtorum quoad clausuram *Tract. XX. de privileg. num.* 82.), debet ille particulare scrutinium adhibere, secreto sigillatim moniales audire, ut cognoscat, si in monasterio adsit aliquod scandalum, aut morum dissolutio. Sit nihilominus cautus, ne partialis videatur alicui factionum, quæ forsan vigent in monasterio. Audiat omnes, et postea de opportunis provisionibus prospiciat. 3. Non sit facilis ad extraneis veniam colloquendi cum monialibus dandam. Suadeat sibi, affectiones multoties non in principio contrahi, sed temporis progressu, et diuturna consuetudine, et unica animorum cum exteris adhæsio potest esse scandalo et ruinæ toti monasterio. Et si monasterium extra suam residentiam esset, episcopus admoneat vicarium, cui hoc curæ est, ut nimis sit parcus et circumspectus in dandis hujusmodi licentiis. 4. Curet pariter pluries in anno in dandis confessariis extraordinariis, saltem ut remedium afferatur confessionibus nullis, aut sacrilegis, quas nonnullæ moniales apud ordinarios faciunt; nec credat, hos casus esse valde raros, nec in hoc attendat monialium postulationem, quia quæ magis indigent sunt magis difficiles ad requirendum extraordinarium. Et cum eum assignet, unamquamque obliget ad illum adeundum,

si non ad confitendum, saltem ad colloquendum, uti statuit Benedict. XIV. in sua bulla, *Pastoralis curæ*, qui explicando verba Tridentini *sess.* 25. *c.* 10., *Qui* (confessarius extraordinarius) *omnium confessiones audire debet*, sic ait: *Extraordinario confessario singulæ se sistant; ad sacramentalem confessionem apud ipsum peragendam, sive ad salutaria monita accipienda... ne aliæ censerentur necessarias habuisse causas, ob quas ad extraordinarii opem confugere coactæ essent, aliæ vero ab hujusmodi necessitatibus immunes judicarentur.* Convenit etiam, ut episcopus sine præcisa necessitate non inducatur ad confirmandos ultra triennium confessarios ordinarios. Postremo curet, ut singulis annis dentur exercitia spiritualia ab aliquo sacerdote exemplari, et perito communitatum disciplina: dico hoc, quia secus potest accidere, quod potius damnum, quam utile, percipiatur.

62. V. Episcopus (ut supra dictum est) tenetur ad residentiam, sed strictius parocho; ille enim est illius gregis principalis pastor. Episcopo in ejus ordinatione consignatur annulus, ut illum gerendo consideret, non esse amplius sui juris, sed Ecclesiæ suæ sponsæ, ut perpetuo dum vivit ei assistat. Conceditur tamen a concilio episcopis posse abesse tres menses ex causa a diœcesi; sed notetur, quod Benedictus XIV. in bulla *Universæ*, declarans hanc causam, (quæ a Tridentino nominatur *æqua*) dicit, eam non debere esse fu-

lem, nec ob vanum solatium: *Animi levitas, oblectationum cupiditas, aliæque futiles causæ excluduntur*, sunt verba Pontificis. S. Garolus cum extra suam diœcesim esse cogebatur, catenis (ut legitur in ejus vita) obstrictus esse videbatur ob vehemens desiderium, in quo erat citius redeundi. Cardinalis Bellarminus, licet a papa coactus Romæ morari, et extra ecclesiam suam capuanam, sed ob bonum ecclesiæ universalis, sibi non videbatur ipse tutus in conscientia, ideoque se episcopatu abdicavit.

§. VI. Episcopus tenetur ad corripiendum, et ad scandalis occurrendum strictius quam parochi, tum quia ipse est principalis pastor, tum quia majore auctoritate sua potest malis consulere, invocando etiam, si opus est, auxilium principis secularis, uti fit a multis bonis episcopis, et quidem voti sui fiunt compotes. Hoc est illud grave onus, quod episcopi etiam sancti mirum in modum formidant. Episcopus Neriti Sanfelix fel. mem. dicebat: *Quomodo somnum capere possum, cum scio, aliquam ex ovibus meis Dei gratia carere.* Verum est, tale officium odio esse non paucis; et episcopo, ut bene eo fungatur, conciliandæ sunt sibi maledictiones, aversiones, et etiam vitæ pericula, *sed bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis.* Dicebat idem episcopus Sanfelix: *Episcopum in acceptando episcopatu præparare se debere, aut ad esse inquisitum, aut venenatum, aut damnatum.* Ut recte occurratur

scandalis, opus est, ut episcopus attendat assidue ad inquirendum, et non tantum a parochis, vel a vicariis foraneis, qui multoties ob humanos respectus, aut ne videantur negligentes, tacent; sed etiam perquirat ab aliis sacerdotibus zelantibus, quos ubique locorum diœcesis ad id destinatos habeat, ut ab ipsis certior fiat de omne quod sciunt. Et cum ad se adeunt parochi, et vicarii, curet statim coram se admittendos, et cito expediendos, ut postea sint faciles ad redeundum, et ne excusationem afferant, se non posse tamdiu expectare.

64. VII. Episcopus tenetur ad largiendas eleemosynas. Ecclesia reditibus episcopatum non instruit ut suo libitu profundat episcopus, sed ut pauperibus succurrat. Patrimonium pauperum est mensa episcopalis. S. Gregorius ait, eleemosynam esse primum opus misericordiæ, quod pastor suo gregi præstare debet. O quot malis potest episcopus eleemosynis prospicere! Quot sponsi vivunt in peccato, quia eis non suppetit modus matrimonium perficiendi! Quot pueri ob paupertatem dormiunt una cum parentibus, aut mares cum puellis, in eodem lecto, cum tanta animarum pernicie! Ideoque boni episcopi curant perquirere a parochis de necessitatibus, quæ adsunt, et eis imponunt, ut se certiorem faciant, quoties aliquod occurrit. Scio equidem, dd. (1) dicere, posse beneficia-

(1) Lib. 5. n. 491. qu. IV.

um servare fructus superfluos suæ susten-
ationi (intelligitur semper ac pauperes in
ravi necessitate constituti non sunt), ut eos
mpendat in emendis reditibus pro ecclesia,
aut ut in posterum aliis majoribus necessi-
tatibus provideat; scio etiam, episcopos san-
ctos non legare nummos, aut prædia emta,
sed æs alienum. Dedecet episcopum, dicebat
s. Carolus, ut fama audiatur, quod ipse
nummos in arca retineat. Et s. Thom. de
Villanova dicebat, quod si moriendo num-
mos reliquisset, se pro damnato habiturus
esset.

. Omitto denique sermonem facere de aliis
episcopi muneribus, v. g. de missa, quam
ipse etiam plusquam parochus tenetur in fe-
stis pro suis ovibus applicare. De accessu
quem ad se patentem assidue tenere debet
subditis etc., et præcipue parochis, et vica-
riis foraneis, quos statim ad sui præsentiam
admittere tenetur; nec non rationem exqui-
rere a vicario capitulari de omnibus quæ fe-
cit, ut præcipit Trident. *sess.* 24. *c.* 16. *de reform.* Sed omittere non possum, quin
aliquid dicam de bono exemplo, quod ipse
cunctis exhibere debet. Si pastor cupit, ut
oves ad montem ascendant, opus est, ut
præeat ipse. Episcopus est illa lucerna a
Deo super candelabro posita, ut luceat om-
nibus, qui sunt in domo Domini. Igitur o-
portet, ut dixit s. Paulus Tito, prælatum
omnium virtutum, quas in suo grege vi-
dere cupit, se exemplum ostendere. Sit

exemplo *mansuetudinis*, beneficia cum potest ingratis, et inimicis, a quibus vexatur, rependendo. Perspicua exempla habemus, quæ nobis reliquerunt s. Carolus, s. Franciscus Salesius, et nuperrime Æmilius Cavaliere episcopus Trojæ, de quo erat proverbium: *Qui ab episcopo Cavaliere vult beneficiis affici, oportet ut de ipso male mereatur.* Sit exemplo *paupertatis*: verum est, quod episcopus, quin justitiam lædat, potest impendere quantum suam decentem sustentationem decet; sed in cunctis deberet efficere, ut sancta paupertas splendeat. Paupertas in habenda familia moderata; tot tantum sibi famulentur, quod suæ meræ necessitati satisfacere sufficiant. Paupertas in vestitu, et in modesta ac simplici domus supellectili; episcopus enim, qui palatium sumtuosa supellectili, qua laici oblectantur, ornatum habet, non utique ædificationem præsefert populo. S. Carolus e domo sua omnia aulæa tapetia, paramenta, et curiosas imagines penitus dimovit. Paupertas in mensa frugali; et pro comperto habeatur, quod nihil aliud poterit magis ecclesiastici apud vulgus existimationem conciliare, quam frugalitas in victu: *Vivere autem de altari, non luxuriari, concessum est.* Can. 1. Dist. 44. Et Trident. jubet, *quod modesta supellectili, et mensa, ac frugali victu contenti sint.* Sess. 25. c. 1. Ita pariter exemplo sit *orationis;* cardinalis de Aretio consulto descendebat in ecclesiam oraturus ante ss. Sacramentum, ut

alios exemplo suo moveret. *Mortificationis*, abstinendo a quibusdam solatiis prælatum non decentibus. *Solitudinis*; ad sæcularium consuetudines, nisi ex necessitate non accedendo. *Modestiæ*; mulierum commercia aufugiendo, et cum necesse sit maxima cautela, cum eis agendo. *Zelo*; operam dando, ut in omni privato sermone de Deo eloquia immisceat, uti s. Carolo moris erat, dum sibi cum quibuscumque agendum erat.

56. Dixi, loquendo de parochis, a bonis parochis pendere subditorum salutem. Nunc dico, a bonis episcopis pendere salutem totius diœcesis; nam episcopus promovet bonos clericos, bonos sacerdotes, eligit bonos confessarios, et bonos parochos: suo bono exemplo, et vigilantia, multum confert, ut in probitate sua illi perseverent, et ita universe in diœcesi pietas vigere videtur. Propterea in hac materia de pastorum debito fusius egi, quam in aliis, quia in hac agitur de bono, vel de damno communi, quod omne in pastorum bono vel malo ductu positum est.

TRACTATUS OCTAVUS

DE QUINTO PRÆCEPTO

Caput Primum

De occisione sui ipsius.

1. 2. *Quando licet vitam periculo exponere.*
3. *De puerorum eviratione.*
4. *De ebrietate.*
5. *An liceat inebriari pro medicina.*
6. *An ut evitet occisionem.*
7. *An liceat inducere proximum ad se inebriandum, ut impediat eum a majore malo.*
8. *Quæ culpæ imputantur ebrio, et de peccatis in causa.*

1. Nemini directe, et ex proposito, sine auctoritate, aut inspiratione divina (qua nonnulli martyres mortem sibi ipsi sine culpa intulerunt), seipsum interficere permittitur. Ita pariter non licet positive gravi vitæ periculo se exponere; quare peccant funambuli (qui super fune ex locis altis ludos repræsentant), et alii, qui venena sorbent, aut a viperis se mordere faciunt cum mortis periculo (1). Dictum est *directe*, quia indirecte aliquando ex justa causa licet exponi periculo, ut communiter docent dd. (2). Hinc dicunt posse, immo debere militem perse-

(1) Lib. 3. n. 369. (2) Ibid.

verare in suo loco, licet prævideat, mortem passurum; et hoc est commune. Dicunt 2., licere cibum amico cedere in penuria, aut tabulam in naufragio, etiamsi jam eam apprehendisset; ita Toletus, Less., Sylv., Lugo, Salmant., Prad., Busemb., Victoria, et alii communius, contra Soto et Laym., et est valde probabile; quia aliud est sibi mortem inferre, et aliud est omittere vitam tueri, quod est licitum ex justa causa, et hoc expresse docet s. Th. (1), dicens: *Tradere seipsum morti propter amicum est perfectus actus virtutis; unde hunc actum magis appetit virtuosus, quam vitam corporalem* (2). Dicunt 3., licere in casu incendii se præcipitem dare ex fenestra semper ac apparet spes mortem imminentem evadendi; ita Laym., Less., Lug., Fill., Busemb., Salmant., Spor., et Elbel, qui hoc permittit etiam reo morti, aut carceri perpetuo damnato (3). Dicunt 4., Bonac., Lugo, Less., Salmant., Trullench. etc., licere navi ignem applicare etiam cum periculo vitæ evidenti, ne cum damno communi in manus inimicorum veniat (4). Dicunt 5. Laym., Busemb., et Mazzotta, quod licet aliqua virgo non possit se ipsam occidere, posse tamen se exponere mortis periculo, ne violetur; et hoc non videtur improbabile tum ob amorem, qui castitati debetur, tum

(1) 3. sent. d. 29. a. 5. ad 3.
(2) L. 3. n. 366. et 971. v. Hoc.
(3) N. 367. (4) N. 367. Qu. II.

ob periculum peccati, quod semper adest in tali occasione (1).

2. Licet 6. reo non fugere cum possit, et etiam se judici præsentare, ut puniatur, quamvis morte mulctandus sit. Imo dicunt Vasquez, Bonacin., et alii, quod posset reus etiam se occidere, si judex eum carnificem sui ipsius constitueret; sed hoc communius negat Suarez cum s. Thoma etc., dicendo, decisionem sui ipsius esse intrinsece malam. Cæterum communiter permittitur reo scalam ascendere, collum securi aptare, cum tales actiones sint remotæ ad mortem (2). 7. Licitum est, imo laudabile, certosinis a carnibus abstinere, etiam cum periculo vitæ, ut probabilius dicunt Sanchez, Busemb., Salmant., etc. Sed si comederent in tali periculo (modo saltem probabili), non peccarent, ut dicunt Azor., Med., et Vict. Imo si nullum alium cibum haberent, quam carnem, ea vesci tenentur (3). Dicunt 8., licere pœnitentiis et jejuniis virtutis amore se mortificare, licet vita per multos annos imminuenda foret, modo pœnitentiæ non sint immoderatæ (4). 9. Licet paulo ante mortem ob humilitatem se humi collocandum facere, ut moris est apud monachos trappenses, Busemb. cum Vasq. Insuper dicunt communiter Sotus, Bonac., Salmant., etc., neminem teneri vitam servare (nisi necessaria esset bono communi) mediis extraor-

(1) Lib. 3. n. 367. Qu. II.
(2) N. 369.
(3) N. 370.
(4) N. 371.

dinariis et valde doloriferis, v. gr. tibiam sibi incidendam, lapidem e vesica extrahendum permittere. Ita etiam dicunt Less., Sanchez, Escob., Turrian., Salmant., Busemb., etc., non teneri virginem ægrotantem manus chirurgi in verendis subire, ut suæ infirmitati occurratur; potest tamen id sinere. Tenetur autem permittere, ut curetur ab alia femina (1).

3. Contra vero, sicut non licet se occidere, ita nec sibi membrum mutilare, nisi ad servandam vitam. An autem sit permissum pueros evirare ad servandam eis vocem: negant Laym., Lugo, Busemb., Salm. cum communiori; sed alii affirmant cum Trullench., Salonio, Elbel, Mazzotta, Pasqual, et Tamburin., dummodo puer consentiat, et præciso vitæ periculo, tum quia, ut dicunt, vocis conservatio in iis, qui sunt pauperes, videtur esse bonum magni momenti, quod fortunam et statum præstantiora offert; tum etiam quia eunuchi videntur esse utiles bono communi, cum illi suo cantu conferant, ut populi cum devotione in Ecclesiis detineantur; tum denique quia id quotidie fit, et toleratur a prælatis (2).

4. Ad hoc quintum præceptum spectat ebrietatis prohibitio, quæ est culpa gravis cum perfecta erit; imo omnia mala probabiliter prævisa ab ipso, quæ committuntur, suæ culpæ imputantur. Sed advertendum est,

(1) Lib. 3. n. 372. (2) N. 374.

ebrietatem, uti docent s. Thomas, et s. Antoninus, tunc dici perfectam, et graviter culpabilem, cum quis advertenter et voluntarie omni usu rationis se vino privat, dum in hoc consistit malitia ebrietatis (juxta s. Thomam), ut *homo volens et sciens privet se usu rationis* (1). Ex quo infertur, primo non peccare graviter, qui eo non pervenit, ut careat ratione totaliter, sed remanet potens (licet caput vacillet) ad bonum et malum discernendum; ita Cajet., Laym., Tol., Wigandt, Holzm., Salmant., Elbel, et alii communiter (2). Infertur 2. cum s. Thoma, et aliis communiter, non peccare graviter qui bibendo non judicat illa potione, licet immoderata, posse inebriari: dicit s. Doctor loco cit., non esse mortale ebrietatem, cum accidit, *quod aliquis percipiat potum esse immoderatum, non tamen æstimet inebriare potentem*. Nihilominus in hoc debet adverti cum eodem s. Thoma, et aliis, quod si quis frequenter expertus sit se inebriare eamdem quantitatem bibendo, tunc non excusatur a mortali; sicut etiam (addo) non excusatur, si tantam quantitatem sumit, quam advertit jam potentem esse ad inebriandum, etiamsi postea ad somnum capiendum se recipiat, quia jam actionem intrinsece malam ponit.

5. Quæritur 1. An liceat se inebriare, cum hoc esset necessarium, ut ab aliquo morbo

(1) 2. 2. q. 150, art. 2. (2) Lib. 5. n. 75.

mortali se liberet. Multi id permittunt, ut Lessius, Castropal., Laym., Toledo, Ronc., et Salmant. cum Sylvio, Gaet., Sylvest. etc., dicentes, comedere et bibere tunc esse grave, cum hæc sunt immoderata, sed immoderatum dici non posse id quod necessarium ad vitam conservandam. Alii vero negant, ut Tourn., Petroc., Felix Pot., et Holzm., dicentes, voluntariam usus rationis privationem esse intrinsece malam. Nos autem sic dicimus: bibere vinum directe ad finem se inebriandi est intrinsece malum, et non potest permitti; ideoque esset illicitum inebriari ad sensus sopiendos, ne dolorem ob aliquam incisionem, aut carnis adustionem, sentiat: non autem cum vinum sumeretur tamquam remedium ad expellendos aut corrigendos humores melancholicos, sicut licet matri (ut dicemus *num.* 23.), medicinam sumere, ut occurrat morbo, licet per accidens fœtus animati expulsio eveniat (1).

6. Quæritur 2. An liceat alicui inebriari ad evitandam mortem, quam alii sibi minantur, nisi ebrietur. Multi affirmant: Less., Bonac., Dastropal., Laym., Busemb., etc., dicentes, quod in tali casu rationis privatio non intenditur, sed permittitur, ut dictum est in casu antecedenti. Sed probabilius negant Azor., Wigandt, Tourn., Holzm., Salmant., etc., qui recte dicunt, quod in casu antecedenti ideo non licet ebrietatem permittere,

(1) Lib. 5. n. 76.

in quantum periculum est intrinsecum, qualis est morbus, qui expelli desideratur: sicut non est permissum matri fœtum expellere, ne occidatur a parentibus, cum hoc sit intrinsece malum, prout habemus ex propositione 34., ex proscriptis ab Innoc. XI. Et ita docet sanctus Augustinus *serm.* 232. *de tempor.*, ubi loquendo de eo, qui ab aliis cogeretur ad inebriandum, dicit: *Etiamsi tibi diceretur, aut bibas, aut morieris, melius erat, ut caro tua moreretur, quam per ebrietatem anima moreretur* (1).

7. Quæritur 3. An liceat inducere proximum ad se inebriandum, ut impediatur quominus majus malum committat, v. g. sacrilegium, homicidium. Alii negant, sed non videtur improbabilis sententia Lessii, Medinæ, Gob., et aliorum, qui id permittunt ob id quod dictum est *tract.* 4. *nu.* 30., ubi dictum est cum Soto, Sanch., Cajet., Mol., Nav., Castrop., Bonac., licitum esse suadere alicui peccatum minus (licet alterius speciei), ut liberet eum a peccato majore, quod committere est determinatus (2).

8. Quæritur 4. An imputentur ebrio ad culpam omnia mala, quæ in ebrietate committit. Resp.: Si ebrietas non est voluntaria, quippe nec etiam peccata erunt mala, quæ ex illa sequentur: si vero est voluntaria, certe erunt peccata omnia mala prævisa, et etiam quæ moraliter prævideri debuerant. Hinc prævi-

(1) Lib. 5. n. 76. Qu. II. (2) N. 77. v. Quær.

sa reputantur mala, quæ ebrii ordinarie committere solent, vel quæ aliquis antea ex aliis ebrietatibus novit committere, et etiam omnia peccata ad quæ se noverit propensum; cum enim in ebrietate, omisso rationis usu, natura necessario operetur, facile ipsa prorumpet in ea vitia, ad quæ propendet. Contra vero non reputantur prævisa alia mala, quæ casu eveniunt. Ita Cajet., Azor., Less., et Salm. cum aliis (1). Recte autem advertunt Lessius et Salmant. (2) cum aliis, quod gravitas peccatorum quæ in ebrietate committuntur, accipi debet juxta mensuram advertentiæ, et voluntarietatis illorum in causa, scilicet in ebrietate. Quod autem sentiunt Salmanticenses cum Soto *n.* 30. et 31., ubi distinguunt et dicunt mala operis, ut occisio, fornicatio, etc., hæc imputari, non autem mala oris, ut contumeliæ, blasphemiæ, et perjuria; quia, ut dicunt, ea verba prolata ab usu rationis experte, sunt pure materialia, tamquam prolata a psittaco; unde non habent malitiam formalem. Huic opinioni accedo circa contumelias erga homines, quia revera cum illæ prolatæ sunt ab ebrio, non habentur dedecori, modo ille non patefaceret aliquod infame delictum; non vero circa perjuria, et blaphemias, quia hæ licet materialiter prolatæ, semper sunt

(1) Cajet. 2. 2. q. 150. a. 4. Azor. l. 7. Less. l. 4. c. 3. n. 25. Salm. tract. 25. de V. præcept. c. 2. ex num. 26.
(2) Less. loc. cit., et Salm. n. 33.

Deo injuriosæ; et si illæ non sunt involuntariæ in actu, sunt voluntariæ in causa.

CAPUT SECUNDUM

De occisione proximi.

9. *et* 10. *De occisione ex publica auctoritate.*
11. *Ob propriam defensionem.*
12. *De honoris invasore.*
13. *Bonorum.*
14. *Pudicitiæ.*
15. *et* 16. *Ob proximi defensionem.*
17. *An liceat prævenire aggressorem.*
18. *De adultero etc.*
19. *De innocentis occisione.*
20. *De abortu.*
21. *An incurrant excommunicationem prægnantes.*
22. *De dubia fœtus animatione.*
23. *et* 24. *An mater possit sumere pharmacum cum periculo abortus.*

9. Nemini licet hominem occidere, nisi auctoritate publica, vel ob defensionem propriam. *Auctoritate publica* possunt certe occidi rei condemnati, et etiam proscripti (vulgo *Fuorgiudicati*), modo inveniantur in loco principis proscribentis. Cæterum ne satellitibus quidem licet sontem occidere profugam, aut obstantem, licet sit jam morti damnatus, nisi de hoc habeatur speciale principis mandatum. Hoc mandatum cæteroquin potest dare princeps, quando reus jam esset condemnatus, aut convictus, aut sufficienter diffamatus de aliquo capitali delicto, et si fugere permitteretur timeri possent ab

eo mala majora, uti dicunt Layman., La-Croix, Elbel, et alii (1). Contra non potest princeps præcipere occisionem rei in carcere detenti, et non adhuc morti damnati, quamvis scientia privata constaret eum morte dignum esse; dummodo (limitant Salmanticenses) ejus delictum non esset notorium, aut periculum esset seditionis, si moraretur eum supplicio necare, aut principi esset dedecori, si ille juridice damnaretur (2).

o. Hîc duo notanda sunt. *Primum* est, quod non possunt clerici, licet potestate laicali gaudeant, damnare aliquem morti, nisi expressam papæ dispensationem obtineant. Cæteroquin episcopi, qui dominio temporali dominantur in aliqua regione in causis sanguinis bene possunt suam potestatem laicis committere; ita Bonac., Trullench., et Salm. cum s. Thoma (3). *Secundum* est, quod judex sub gravi tenetur concedere damnato tempus confitendi, et etiam communicandi (modo non timeatur aliter grave damnum); nam tunc urget præceptum divinum, cum revera reus sit in articulo mortis; itaque ille potest communicare etiam non jejunus, ut dicunt Suarez, Lugo, Navarrus, Salmant., etc. Si autem reus animo obfirmatus nollet confiteri, facta ei monitione, potest executioni sententia mandari. Bonac., Trullench., Salm., etc. (4).

(1) Lib. 3. n. 376. et 380. v. Decius.
(2) N. 377. (3) Lib. 3. n. 378.
(4) N. 378. et 379.

11. Insuper ob propriam defensionem licet injustum aggressorem interficere, modo fiat cum moderamine inculpatæ tutelæ, nempe si non inferatur proximo damnum majus illo quod necesse est ad vitandum proprium. Hoc omni lege humana et divina permissum est, ut dicunt s. Thomas (1), Catechism. rom. (2), et dd. omnes, et habetur expresse *in cap. Si vero*, 3. *de sentent. excomm.*, ubi dicitur: *Cum vim vi repellere omnes leges omniaque jura permittant.* Quidam auctor rigorismi amicus asserit, s. Augustinum et s. Thomam tenuisse, non licere hominem occidere, neque ob defensionem propriæ vitæ; sed prorsus errat, nam s. Thomas, *loco cit.*, pluries expresse docet, id esse licitum; dummodo (ait) non intendatur homicidium, sed tantum propria defensio: et sic, *cit. art. 7. ad 1.*, explicat intelligendum esse s. Augustinum. Nec obstat dicere, quod præferenda sit vita spiritualis proximi vitæ temporali propriæ; quia hic ordo caritatis (ut respondent Petrocoren., Lessius, et alii dd. communiter), tunc locum habet, cum vita propria est absolute necessaria saluti spirituali proximi, qui in extrema necessitate manet (v. gr. si puer manet in periculo proximo sine baptismo moriendi, tunc adest obligatio vitam fundendi, ut ille baptizetur); non autem cum aggressor voluntarie seipsum conjicit in periculum damnationis; tunc enim ejus

(1) 2. 2. q. 64. a. 7. (2) De V. præc. n. 8.

prava voluntas non potest aliis auferre jus quod habent propriam vitam tuendi (1).

Et hac ratione dicunt etiam Navarr., Azor., Molin., Less., Vasq., Laymann, Lugo, Roncagl., Tapia, Carden., Filliuc., et alii plurimi cum s. Antonino; et Sylvestro (2), contra paucos, licere nobili laico occidere, non in vindictam, sed tantum ad defendendum se ab eo qui graviter offendere vellet eum in honore, et non jam solis verbis (quia verbis potest verbis occurrere, v. gr. respondendo, illum mentiri etc.), sed etiam factis, v. gr. calcibus, colaphis, aut similibus injuriis gravibus; quibus tamen semel illatis non potest amplius compensari, repercutiendo, quod quidem non licet, uti habetur ex propos. 30. ex damnatis ab Innocentio XI., quia tunc non esset defensio, sed vindicta. Quare post illatam injuriam non est amplius licitum ferire percutientem, nisi ad impediendas novas percussiones, quæ præter contumeliam graviter corpus læderent, et nullus alius occurreret modus, quo ab illis se defendat. Dicunt viro *Nobili laico*, quia non licet hoc plebeiis, nec clericis, aut religiosis, cum illos fuga non dedeceat: ideoque tenentur fugere, semper ac sine vitæ periculo possunt (3). Cæterum etiam respectu secularium hæc sententia quoad praxin parum aut nihil deserviet, quia in praxi,

(1) L. 3. n. 380.
(2) S. Antonin. 3. p. tit. 4. c. 3. Sylvest. v. Bellum num. 4.
(3) Lib. 3. n. 381.

ut sapienter censet Sylvius, impossibilis, aut valde rarus erit casus, quo ea licebit uti: *Etiamsi* (ait Sylvius) *honor sit bonum præstantius quam divitiæ, aut nullum, aut rarissimum arbitramur esse casum, quo pro defensione solius honoris licet aggressorem interficere* (1).

13. Eadem ratione communiter affirmant s. Antonin., Suar., Soto, Cajet., Less., Bonac., Lugo, Ronc., Salmant., et alii, licere etiam occidere furem rei magni momenti, semper ac admonitus fur ne rapiat, vel ut relinquat illam, nisi occidi vellet, ille obstinate recusaret. Hujus sententiæ certe est s. Th. (2), qui, ut probaret, licere vitam cum occisione aggressoris tueri, affert textum *Exod.* 22. 2.: *Si effringens fur domum, seu suffodiens, fuerit inventus, et accepto vulnere mortuus fuerit, percussor non erit reus sanguinis.* Et postea subjungit Sanctus: *Sed multo magis licitum est defendere propriam vitam, quam propriam domum.* Et probatur etiam ex *cap. Dilecto de sent. excomm. in* 6., ubi declaratur licere defendere bona gladio tam temporali, quam spirituali (3). Dictum est tamen *rei magni momenti*, quia non sufficit valor non solum unius aurei (nempe ducati), ut dicebat prop. 31., ex damnatis ab Innoc. XI., sed nec etiam octo aut decem aureorum. Dicunt Molina, Vasq., et Salm., esse eam magnam summam, cujus amissio est ei

(1) Sylvius in 2. 2. q. 64. a. 7. q. 9.
(2) 2. 2. q. 64. a. 7. (3) Lib. 3. n. 383.

notabili damno. Cardenas dicit, summam 40. ducatorum esse magnam respectu uniuscujusque. Sed Viva et Elbel putant, illam esse magnam summam hoc casu, qua sola ablata, deesset alicui sustentatio pro se, et suis. Nec opinioni nonnullorum dd. assentio, posse nobilem se defendere armis a fure, qui sibi vellet vi auferre aliquid etiam minimum ob respectum injuriæ, quia hæc in tali occasione non videtur adeo gravis, ut possit dari fur morti, ut benedicunt Diana et Salm.(1). Contra juxta sententiam probabiliorem Lessii, Lug., Vasq., Busemb., Tanner, Malder. (contra Salmant, Bonac., etc.), licite potest dominus occidere furem, qui vult impedire eum, quominus rem ablatam reaccipiat (sed valoris supra jam descripti) cum alius modus eam recuperandi non occurrit, nam tunc fur est vere aggressor (2), et hoc quod permittitur laicis ad suorum bonorum defensionem, licere etiam clericis, et religiosis, dicunt communissime Lugo, Becan., Lessius, Tanner., Salm., Elb., Busemb., etc., et probatur ex citato textu *cap. Dilecto* (3). Nec isti tunc incurrunt irregularitatem (4). Et illam defensionem, qua potest dominus se tueri per seipsum, potest etiam adhibere per suos servos. Navar., Lugo, Laymann, Sporer, Salm., Elbel, etc. (5).

4. Si autem licet occidere bonorum aggres-

(1) L. 3. n. 383. Quær. 2. (2) Cit. n. 383. Quær. 3.
(3) N. 384. et l. 1. n. 41.
(4) L. 3. n. 389. (5) N. 385.

sorem, tanto magis licet se defendere a pudicitiæ aggressore, cum nullum aliud medium subest, ut dicunt dd. communiter. Et quamvis postquam patratum est factum, non liceat aggressoris ulcisci; nihilominus recte advertit Lugo, licere (et ego addo etiam expedire) ut mulier oppressa (dummodo hoc faciat immediate post injuriam acceptam, non tamen ob vindictam) procuret insultare eum, qui injuriam sibi intulit, pugnis, alapis (et etiam, ut dicunt alii, aliquo vulnere, non tamen gravi nec periculoso), ut cognoscatur quæ sit sua constantia et molestia concepta, et ita ille iterum non audebit se vexare (1).

15. Quemadmodum licet vitam propriam defendere, sic etiam vitam proximi innocentis etiam morte injusti aggressoris, ut docet s. Thomas (2), et alii communiter. Nec obstat dicere, quod proximus potest cedere defensioni vitæ suæ, quia licet possit ille cedere juri se defendendi, non potest tamen cedere vitæ suæ, cujus dominus non est. Magistratus, et etiam satellites ad id stipendio conducti ex justitia tenentur innocentium vitam defendere; et etiam cum periculo vitæ propriæ, cum agitur de bono communi, ut esset publicos latrones interficere; ita Lessius et Salm. Dicunt autem Salm. cum Navar., Bonac., etc., etiam privatos teneri innocentis aggressorem occidere, si possunt, sine gravi incommodo: sed probabilius id

(1) L. 3. n. 386. (2) 2. 2. q. 60. a. 6. ad 2.

negant Lessius, et Lugo, quia in praxi hominem occidere non potest esse sine magno horrore, quale est manus sanguine humano fœdare. Excipiunt tamen dd., si aggressus esset necessarius bono publico, aut esset suus pater, filius, aut frater (1).

6. Ita etiam dicunt communissime Lessius, Filliucius, Bonac., Lugo, Salmant., Trullench., etc., licere occidere aggressorem pudicitiæ, aut honoris proximi, si ille factis velit eum offendere, ut dictum est *num.* 12. Sed quoad pudicitiam hoc non intelligitur quando mulier expresse aut tacite assentitur; excepto tamen, si illa esset tibi conjuncta, et tu non posses tuo dedecori consulere, nisi aggressorem vulnerando (2). Ita etiam dicunt s. Antoninus, Less., Navar., Bonac., Lugo, Molina, et Salmant., licere innocentis bona magni valoris tueri morte aggressoris, cum aliud medium non extat; nam in omnibus istis casibus ratio in principio adducta semper valet, nempe quod ordo caritatis in præferenda vita proximi bonis temporalibus, locum habet quando proximus in extrema necessitate positus est, non autem quando ille voluntarie subjicere vult se periculo suæ mortis (3). Advertantur hîc propositiones damnatæ 18. ab Alex. VII. et 30. 31. 32. et 33. ab Innoc. XI.

7. Quæstio est an liceat aliquando aggressorem vitæ occidendo prævenire. Duplex est

(1) Lib. 3. n. 389. (2) N. 391. (3) N. 393.

sententia; sed istæ Soto, Azor., Covarr., Ronc., Busemb., Salmant., etc., conciliantur, dum dicunt, quod si quis moraliter sit certus, inimicum determinatum esse ad se occidendum, v. g. pro certo habet jam ad hoc arma parasse, aut commisisse sicario sui occisionem, tunc bene potest prævenire, si alio modo insidias et mortis periculum aufugere nequit. Secus autem si de hoc tantum aliqua suspicio aut dubium sibi subortum esset, dum justum non est inimicum vita orbare ob simplicem dubium timorem (1).

18. Quæstio II. An liceat adultero, ut defendat vitam suam, occidere virum, qui in se invadit. Adulter tenetur certe fugere, si potest; nam in tali casu etiam nobili non est dedecus fugere; saltem non est dedecus grave. Sed si sine vitæ periculo fugere non posset, alii dd. reum homicidii, si occidit, faciunt; alii non. Nos distinguimus cum Suarez, Laymann, Castrop., Coninch., Salmant., Ronc., Sporer, etc., ita: si ille prævidit proximum periculum aggressionis viri, et audenter velit suam pravam intentionem exequi, tunc non potest ab homicidio et irregularitate excusari, quia tunc adulterium est proximum periculum homicidii, ut dicemus de censuris *Tract. XIX.* Secus autem, si periculum esset remotum, ut si adulter cum cautela procederet (2).

19. Quæstio III. An aliquando liceat inno-

(1) L. 3. n. 387. (2) N. 398. v. In ord.

centem occidere. Directe numquam licet; sed in certis casibus licet indirecte. 1. Si tyrannus minatur civitatis excidium, nisi innocens occidatur, non licet jam eum occidere, sed permissum est eum tyranno tradere, si ipse se præsentare renuit, ut probabilius dicunt Molina, Less., Layman, Lugo, Filliuc., Busemb. contra Sotum etc., quia tunc ille, ut evitet commune damnum, tenetur se præsentare; qua de re cum id recusat, fit reus; et tamquam reum potest respublica eum tradere (1). 2. Si quis equo sedens fugiendo nequit mortem evadere ab inimico persequente, nisi morte pueri, qui in angusto calle reperitur, potest ille quidem fugere, modo puer sit baptizatus; Sanch., Less., Lugo, Filliuc., Salmant., Prado, et alii communiter (2). 3. Licet in bello tormenta bellica versus inimicorum stationes dirigere, licet innocentes mortem passuri essent. Less., Busemb, etc. (3).

o. Quæstio IV. An liceat esse causam abortus. Abortum ex proposito procurare, certe est semper illicitum, licet fœtus esset inanimatus; quia si nullius vitæ nocetur, saltem nocetur naturæ generationis. Et hîc advertendum est, Sixtum V. in bulla *Effrenatam* præter pœnas privationis privilegiorum clericalium, et beneficiorum, et inhabilitatis ad ea recipienda, imposuit excommunicationem papalem *ipso facto*, et irregularitatem

(1) N. 393. (2) Ibid. et n. 599. (3) Cit. n. 393.

omnibus iis scienter abortum fœtus (animati, vel inanimati) procurantibus cooperatione, consilio, aut favore. Sed postea Gregorius XIV. bulla *Sedes apostolica* 1591. restrinxit præfatam excommunicationem et irregularitatem dumtaxat ad abortum fœtus animati (1), et facultatem dedit episcopis et aliis ab ipsis ad id deputatis specialiter, absolvendi ab hac excommunicatione; id tamen non excludit, quin ab ea possint absolvere etiam alii, quibus episcopus generalem facultatem concedit absolvendi ab omnibus casibus a papa sibi reservatis, ut dicunt valde probabiliter Bonacina, Elbel, Sporer (2). An ab ea possint absolvere regulares, vide in *Append. de privileg. n.* 100. Sed hîc notandum 1., quod cum in bulla Sixti dicatur *Scienter*, non incurrunt excommunicationem et irregularitatem illi qui ex ignorantia crassa sunt causa abortus, ut communiter dd. (3); vide de censuris. Notandum 2., varias esse opiniones circa tempus, quo fœtus judicandus sit animatus (4); sed communissima vult fieri animationem post dies 40. a conceptione, si proles est mas, post 80., si est fœmina; ita Sylvest., Azor., Elbel, Busemb. et Salmant. cum s. Thoma (5), qui extendit usque ad 90. dies pro fœminis; et hanc sententiam ait Continuator Tournely (6) esse fere omnium theologorum, et addit *p.* 419.

(1) Lib. 3. n. 395.
(2) N. 397.
(3) N. 395.
(4) N. 394. Qu. III.
(5) In 3. d. 3. q. 5. a. 2.
(6) Tom. 3. pag. 451.

in fine cum Navarro, et Sylvio, hanc teneri a sacra pœnitentiaria cum agitur de pœnis et irregularitatibus.

4. Sed hîc dubitatur 1., an incurrant excommunicationem mulieres prægnantes, quæ sibi abortum procurant. Multi affirmant cum Bonac., Viva, Sporer, etc., ex eo quod in bulla Sixti (§. 5.) dicitur, *ac mulieres ipsas, quæ pocula scienter sumserint.* Sed est valde probabilis et ratione intrinseca probabilior sententia negans cum de Lugo, Avila, Lezana, de Leone, Salmant., etc., quia prædicta verba bullæ intelliguntur tantum de pœnis temporalibus, non vero spiritualibus; et hoc deducitur ex verbis sequentibus §. 7., ubi dicitur: *Insuper, ut hujus delicti gravitati non solum temporalibus, sed etiam spiritualibus pœnis prospiciamus, omnes qui vel quæ uti principales, vel ut sociæ ad tale facinus opem, consilium, favorem dederint, etc.* Et istis solum cooperatoribus videtur imposita fuisse excommunicatio, non autem prægnantibus, dum illæ hîc non exprimuntur, ut antecedenter in aliis pœnis expressæ sunt. Nec excommunicatio hîc imponitur omnibus abortum procurantibus, sed dumtaxat principalibus, sive sociis præbentibus auxilium, consilium, aut favorem: quod intelligi non potest de muliere, de qua dici non potest quod ipsa sibimet præbeat auxilium, aut consilium, etc. (1).

(1) Lib. 3. n. 395. Qu. V.

22. Fit dubium 2., an incurrat irregularitatem, qui abortum procuravit, in dubio fuerit nec ne animatus. Affirmant Salmant., Viva ex *cap. Ad audientiam de homic.*, et aliis textibus similibus, ubi dicitur, in dubio an in homicidium concurrerit, vel ne, habendus esse pro irregulari. Sed sententia huic adversa, quam tenent Præpos., Giball., Moja, Pelliz., Marchant., Verde, Tambur., Elbel, Diana, Sporer, et alii, cum docto Auctore *Instruct. pro confessariis nov.*, mihi videtur certa. Et ratio videtur esse convincens, quia ex una parte habemus in *cap. Is qui, de sent. excomm.*, irregularitatem non incurri, nisi in lege expressa sit. Ex altera, in nostro casu nullibi expressum est, quod hæc irregularitas incurratur; nam quamvis in allegatis textibus irregulares declarati fuerunt aliqui, de quibus dubitabatur an fuerint vel ne causa homicidii, tamen certum erat, quod homicidium patratum fuerat; sed in nostro casu, cum sit dubia fœtus animatio, dubium est etiam homicidium. Itaque nos sumus in casu, cui non reperitur expresse ab aliqua lege imposita irregularitas. Secus contra est dicendum de iis, de quibus dubitatur an sua opera concurrerint nec ne in abortum (1). Si autem dubitaretur de concursu tantum verbali, mandato aut consilio patrato, observa quod dicetur de irregularitate *tract.* 19., et quod hîc dicitur de irregularitate erit dicendum de

(1) Lib. 3. n. 366.

excommunicatione. Sed quoad irregularitatem, dispensatio a nemine, nisi a papa, obtinenda est. An autem episcopus possit dispensare cum iis qui abortum procurarunt, circa inhabilitatem ad obtinenda beneficia; affirmant Elbel, Sporer, et Roncagl., contra Anaclet. (1). Vide quod dictum est *Tract. II. num.* 58.

7. Dubitatur 3. (redeundo ad quæsitum propositæ quæstionis IV.), an liceat matri medicinam sumere directe ad expellendum fœtum inanimem. In hoc ex una parte certum est ex se loquendo, non licere (ut principio dictum est) directe fœtus etiam inanimis expulsionem procurare (modo jam non esset certe corruptus) quacumque ex causa, quamvis mater ceteroquin esset in mortis periculo, aut propter parentes ex sua prægnatione injuria affectos, ut irrationabiliter permittebat propositio 34. damnata ab Innoc. XI., aut propter periculum quod mater in aliis partibus experta sit, ut dicunt cum communi sententia Sanch., Azor., et Petrocor. Ex alia parte certum est apud omnes, licere remedium præstare matri directe ad medendum ejus morbo, licet cum periculo abortus, cum morbus est mortalis. Hoc posito, multi dd. dicunt, in eo casu licere fœtum expellere, qui certe non sit animatus, etiam directe; quia tunc (ut dicunt) habetur fœtus tamquam vitæ matris aggressor. Alii dd. contra

(1) N. 395. v. Quoad.

communius hoc negant. Sed recte hîc ait Busemb. Quid refert opinione opposita uti de directa expulsione, cum juxta omnes potest sine culpa fœtus indirecte expelli (1)?

24. Dubitatur 4., an liceat matri prægnanti de fœtu animato medicinam sumere directe, ut convalescat, sed cum prolis periculo. Cum moraliter certum judicetur, quod, moriente matre, moriatur etiam proles, nulli dubium est hoc licere. Difficultas versatur, cum aliqua spes affulget quod, moriente matre, possit proles supervivere et baptizari. Hoc permittunt etiam in tali casu Holzm., Prado, et Salmant., dicendo, quod obligatio vitam temporalem fundendi, ut vita æterna proximi procuretur, tunc adest, cum proximi salus spiritualis est certa, non vero cum est dubia. Sed huic opinioni ego nescio acquiescere, quia aliud est debere se exponere morti ad proximi salutem obtinendam, et hîc regulæ adversariorum (nempe quod salus proximi debet esse certa) locus datur; aliud est ob defendendam propriam vitam positive proximum æternæ mortis periculo exponere; cum enim æquale est periculum tam matris, quam prolis moriendæ sine baptismo, certum mihi videtur, quod, ordine caritatis spectato, magis evitandum est periculum prolis, quam matris: quare puto, omnino tenendum cum Petrocor., Elbel, et Tournely (qui citans Silvium, Comitolum, et Habert, vocat com-

(1) N. 394. v. Quær. igit. I.

unem hanc sententiam) præbere medici-
am matri cum periculo fœtus animati licere
n eo solo casu, quo nulla spes appareat ra-
ionabilis de prolis vita, ut possit baptizari
ost matris mortem; nam tunc tantum vide-
ur non obligare caritas matrem (in extrema
ecessitate positam), ut abstineat a medicina,
b solam remotissimam spem quæ haberetur
e vita prolis. Quapropter Salmanticenses
icunt, medicos non debere adeo scrupulo-
os esse in præbendis medicinis mulieribus
prægnantibus, quia rarissimus est casus, imo
noraliter impossibilis, ut sentiunt Sanch.,
Lugo, et Ronc., quod si mater moriatur,
proles supervivat: et idem confirmarunt plu-
es medici docti, quos ego consului de hac
re; cum enim mater aliquo morbo mortali
aborat, humores corrumpuntur, et alimen-
um prolis contaminant, adeoque proles mo-
itur probabilissime, dum (et forsan antece-
lenter) mater moritur (1). Nihilominus est
qui mihi testatur, non semel accidisse, quod
ob peritiam chirurgorum statim ac mater
spiritum exhalaverit, inciso matris utero,
proles viva extracta fuerit, et baptizata. Non
autem licebit matrem incidere cum periculo
probabilis mortis, ut baptizetur proles, etiam-
si adesset ejus assensus. Si tamen periculum
matris esset remotum ob peritiam chirurgi,
tunc posset incidi, et ipsa teneretur incisio-
nem perferre. An autem ex tali incisione

(1) L. 3. n. 394. v. In II., et n. 400.

possit infans ad baptismum pervenire, sine periculo gravi matris, videant experientiam callentes; mihi enim hoc difficile videtur (1).

CAPUT TERTIUM

De duello, et bello.

25. *Punct. I. De duello. Propositiones damnatæ a Benedicto XIV.*
26. *Quando duellum erit licitum. Pœnæ in duellantes.*
27. *Punct. II. De bello. An liceat bellum movere cum opinione probabili.*
28. *An liceat inimicos fidei in auxilium vocare.*
29. *An miles possit bellare in dubio justitiæ.*
30. *Quæ actiones in bello liceant.*

PUNCTUM PRIMUM

De duello.

25. Duellum est pugna inter duos aut plures ex condicto præcedenti de loco, die, et armis. Duellum non est licitum nec ad veritatem indagandam, nec ad lites finiendas, nec ad objecti criminis purgationem, et tanto minus ad timiditatis notam (ut permittebat propos. 2. damnata ab Alex. VII.), aut ignominiæ, vitandam, licet tantum apparenter fieret; ita tenendum cum communi contra aliquos. Et advertendæ hîc sunt propositiones novissime damnatæ a Benedicto XIV., anno 1752., in bulla *Detestabilem*, et sunt

(1) L. 6. n. 106. v. Omnino.

sequentes: *I. Vir militaris, qui nisi offerat et acceptet duellum tamquam formidolosus, ignavus, abjectus, et ad officia militaria ineptus haberetur, indeque officio suo, quo se suosque sustentat, privaretur, vel promotionis, alias sibi debitæ ac promeritæ, spe perpetuo carere deberet, culpa et pœna vacaret, sive offerat, sive acceptet duellum. II. Excusari possunt etiam honoris tuendi, vel humanæ vilipensionis vitandæ gratia, duellum acceptantes, vel ad illud provocantes, quando certo sciunt, pugnam non esse sequuturam, utpote ab aliis impediendam. III. Non incurrit ecclesiasticas pœnas contra duellantes latas dux, vel officialis militiæ acceptans duellum ex gravi metu amissionis famæ, vel officii. IV. Licitum est in statu hominis naturali acceptare et offerre duellum ad servandas cum honore fortunas, quando alio remedio eorum jactura propulsari nequit. V. Asserta licentia pro statu naturali applicari etiam potest statui civitatis male ordinatæ, in qua nimirum vel negligentia, vel malitia magistratus, justitia aperte denegatur.*

6. In duobus casibus tantum duellum erit licitum. I. Ad finiendum bellum commune et justum cum minori damno; aut, ut aliqui dicunt, ad servandum honorem exercitus ab inimicis oppressi. II. Si inimicus determinatus est ad te occidendum, et ex sua petulantia tibi arma concedit ad te defendendum; nam tunc pugnatio tua est vera defensio, modo pugnam aufugere non valeas (1). Tres

(1) Lib. 3. n. 400.

vero sunt pœnæ, quas Trid. (*sess.* 25. *c.* 19.) imposuit duellatoribus: 1. infamia cum bonorum confiscatione. 2. Privatio sepulturæ ecclesiasticæ quoad eos, qui in conflictu decedunt, licet sacramentis ante mortem præmuniti fuerint, ut ex cit. bulla *Detestabilem*. 3. Excommunicatio papalis ipso facto incurrenda tam ab ipsis duellatoribus, quam a patrinis, consilium dantibus (modo consilium fuerit efficax, ut notat Elbel), et insuper a præbentibus favorem aut locum, et etiam a spectatoribus, non quidem ab illis qui per transitum ibi reperiuntur, sed ab iis qui data opera assistunt, ut explicavit Gregorius XIII. in bulla *Ad tollendum*, sic dicens, *Ex composito spectantes*; imo addunt communiter Tourn., Salmant., Elbel, et alii, comprehendi proprie solos socios duellatorum, aut eos qui sua præsentia illos ad pugnam acuunt (1). Quo circa advertenda sunt 1. prædictas pœnas, et excommunicationem, non incurri, nisi ob duellum stricte acceptum, nempe præmeditatum (ut dictum est), cum designatione loci, temporis, et armorum (licet ceteroquin sine patrinis conficeretur, ut declaravit Gregorius XIII. in cit. bulla); secus vero si pugna ex inopinato accideret, licet gladiatores ex rixæ impetu ad locum magis aptum se reciperent, ut communiter dd. (2). 2. Quamquam ex verbis concilii videatur requiri, ut duellum sit secutum; tamen ex bulla

(1) Lib. 3. n. 401. (2) Id. ibid.

Clementis VIII. *Illius vices*, etiamsi duellum non sequitur, tam principales quam omnes alii cooperantes excommunicationem incurrere (1). Notandum 3., si duellum non est notorium, nec ad forum deductum, episcopos posse absolvere a præfata excommunicatione, ex *cap. Liceat*, Trident. *sess.* 24.; sed non jam regulares, nisi Romæ, et extra Italiam (2).

PUNCTUM SECUNDUM

De bello.

7. Tres conditiones requiruntur, ut bellum sit justum; auctoritas principis supremi, intentio recta de bono communi, et causa justa et gravis. Quæritur 1. An liceat inferre bellum cum sola probabili opinione. Tres adsunt sententiæ. *Prima* affirmat cum Azor., Sanch., Filliuc. etc., dicens, quod sicut permittitur privatis litem movere cum sola probabili opinione, ita et principibus bellum movere concedendum est; saltem ad obtinendam partem regni quod contenditur, cum nullus adsit judex supremus, qui hanc litem decidere potest. *Secunda* cum Bannez, Prado, et Ledesma, requirit saltem probabiliorem, eo quia, prout eo casu judex debet rem privato adjudicare, licet non sit in rei possessione, ita princeps, cum nullus adsit judex

(1) Lib. 7. n. 220. (2) Ibid. Not. 5.

competens, potest bello potiri eo quod prætendit. *Tertia* sententia docet, non posse bellum inferri, si non constat certe de jure quod ad illud habet, dum pro regula generali acceptum est (ut dictum est *Tract. I. n.* 20.), possessorem bonæ fidei non posse re expoliari, nisi constet, quod injuste retineat; ita de bello loquendo dicunt Castrop., Laym., Holzm., Vasq., Sal., Montesin., Villal., Salmant. (qui pro certa habent hanc sententiam), et Tambur., qui ut improbabilem habet contrariam. Hæc tertia sententia, spectata intrinseca ratione, mihi videtur longe probabilior. Ceterum ajunt Roncagl. et Salmant., quod cum bellum regulariter tot damnorum religionis et tot scelerum causa est, saltem in praxi valde difficulter potest videri, justum esse bellum inferre sine certo jure ad regnum, quod ab alio principe possidetur (1).

28. Quæritur 2. An liceat principi catholico in bello justo infideles aut hæreticos ut sibi auxilientur advocare. Alii absolute negant; alii vero absolute affirmant; alii denique cum communi, ut s. Anton., Suarez, Silv., Bonac., Castropal., Coninch., Busemb. etc., dicunt, probabilem esse secundam sententiam semper ac nulla damna religioni futura sint; sed quia in praxi inevitabilia sunt, ideo dicimus cum Mol., Sporer, Salmant., Diana etc., in praxi omnino primam esse sequendam (2).

(1) Lib. 3. n. 404. (2) N. 406.

29. Quæritur 3. An miles possit bellare in dubio de belli justitia. Distinguendum: si ipse est subditus, bene potest, imo tenetur, ut dicunt communiter dd. ex celebri illo textu s. August. allato in *can. Quid culpatur, dist.* 23. *q.* 1., ubi dicitur posse miles juste pugnare usquedum non est certus, bellum esse injustum: *Si utrum fit* (contra præceptum Dei), *certum non est*; sunt verba s. Patris. Ratio est, quia subditus tenetur obedire, ubi peccatum certum non est, ut diximus *Tract. I. n.* 18. Qui vero non est subditus, non potest in militiam descendere, nisi sit certus de ejus justitia; quia nemo potest cooperari ad spoliandum aliquem re, quam possidet, nisi sit certus, quod injuste ille eam possideat. Et idem dicendum de militibus salario conductis, modo ante belli illationem conducti reperirentur (1). Notandum hîc, peccare milites, qui ab exercitu, cum adhuc spes victoriæ erepta non sit, aut a castris, sine justa causa decedunt (2).

30. Quæritur 4. Quænam actiones sint licitæ in bello justo. 1. Licet occidere inimicos, et eorum bona arripere. Innocentes tamen non licet directe occidere, bene tamen eos expoliare bonis, si ipsi sunt partes reipublicæ inimicæ, et alio modo haberi victoria non potest, ut dicunt Mol., Bellarm., Laymann etc. Verum bona ecclesiastica deberent restitui, si adhuc extant (3). 2. Licet ecclesias demo-

(1) L. 3. n. 408. (2) N. 410. (3) N. 409.

liri, si inimici pro defensione iis utantur. Licet uti insidiis et stratagematis; non autem puteos veneno inficere, aut aliud efficere, quod prudenter caveri non possit. 4. In aliquo casu, sed raro, ex urgentissima causa, potest a duce juberi civitatem dari diripiendam, ut dicunt Laym., Fill., Sa etc. 5. Licet captis in bello fugere semper ac possunt. 6. Licet bona inimici damnificare (quod dicuntur repressaliæ), modo adsit principis præceptum, et constet de injuria a civibus reipublicæ inimicæ illata, et non excedatur justa compensatio (1). De bonis in bello arreptis, immobilia ad principem spectant, mobilia vero ad arripientes, nisi consuetudo sit contraria (2).

(1) Lib. 3. n. 410. (2) N. 411.

TRACTATUS NONUS

DE SEXTO PRÆCEPTO DECALOGI

PUNCTUM PRIMUM

De tactibus, aspectibus, et verbis turpibus.

1. et 2. *An detur parvitas materiæ in delectatione carnali aut sensibili.*
3. *De tactibus.*
4. *De choreis.*
5. *De muliere permittente se tangi.*
6. *An puella oppressa teneatur clamare.*
7. *An possit unquam permittere sui violationem.*
8. *De aspectibus.*
9. *De verbis.*
10. *De audientibus verba turpia.*

1. Peccatum contra hoc præceptum est materia maxime ordinaria in confessionibus, et est vitium quod replet infernum animabus; quare plura de hoc præcepto singillatim disseremus. Monemus autem, ne hæc, nisi a confessoribus legantur, aut ab iis sacerdotibus, qui ad audiendas confessiones se capaces efficere cupiunt; imo rogamus istos, ne legant in hoc, aut alio libro, de hac materia (quæ sola lectione sua mentem inficit), nisi post omnes alios tractatus, et cum jam ad administrandum ss. pœnitentiæ sacramentum proximi sunt.

2. Ante omnia advertendum, quod in materia luxuriæ (quidquid aliqui dicant de levi

attrectatione manus fœminæ, vel de intorsione digiti) non datur parvitas materiæ; ita ut omnis delectatio carnalis, cum plena advertentia et consensu capta, mortale peccatum est. Hinc damnata fuit ab Alexandro VII. propos. 40., quæ dicebat, *non esse mortale osculum habitum ob delectationem carnalem et sensibilem, quæ ex osculo oritur.* Et sic etiam reprobanda est opinio admittentium parvitatem materiæ in delectatione sensibili, nempe si vir delectetur de contactu manus fœminæ, tamquam de contactu panni serici; quia in hoc saltem adest proximum periculum incidendi in delectationem carnalem (1). Bene tamen advertit Contin. Tournely (2), aliud esse agere propter delectationem, aliud cum aliqua delectatione naturali, quæ de se consurgit ex qualitatibus corpori annexis; quia in ea potest quidem dari parvitas materiæ, puta in medico, qui ex necessitate mulierem tangit; modo (addendum) curet ille, non sistere in tali delectatione, eamque tangendo detestetur; alias jam ageret propter delectationem, quæ, licet naturalis sit, tamen (ut diximus) non est sejuncta a proximo periculo transeundi in carnalem, si ex proposito quæratur. His positis, procedamus ad loquendum de singulis luxuriæ speciebus. 1. De non consummatis. 2. De naturalibus consummatis. 3. De consummatis contra naturam.

3. Et I. de *tactibus*. Extra matrimonium,

(1) Lib. 3. n. 415. et 416.
(2) Tom. 3. pag. 507. sub initio.

mortales sunt omnes tactus, oscula, et amplexus ob delectationem carnalem exerciti, omnes enim ejusdem sunt naturæ quam actus consummatus; unde explicandum in confessione, an habiti sint cum eodem, an cum diverso sexu, et an cum persona conjugata, cognata, aut sacra. Et sic pariter mortalis est tactus propriorum genitalium, maxime cum commotione spirituum, nisi fiat ex necessitate; si autem ex curiositate vel levitate fiat, poterit esse tantum veniale, modo tamen sit obiter, ac sine mora, et absque commotione spirituum, aut scandalo, aut periculo delectationis. Tactus autem verendorum alterius corporis, maxime si sint nudi, et fortius si diversi sexus, etiam secluso affectu venereo, habiti, vix unquam excusantur a mortali. Excipe tantum nisi fiant ob necessitatem, puta a chirurgo, dummodo ipse in delectationem non consentiat. Tangere autem genitalia brutorum, per se non est lethale; sed tactus hujusmodi usque ad pollutionem, merito Bonac., Holzm., Croix etc., contra aliquos, non excusant a mortali, cum sit actio valde incitans ad venerem (1).

4. Choreæ, si fiant a laicis, et modo honesto, sine inhonestis gesticulationibus aut periculosis, non sunt per se illicitæ, ut loquitur d. Antoninus cum aliis (2).

5. Mulier, aut adolescens non peccat, si per-

(1) Lib. 3. n. 417. ad 420. (2) N. 429.

mittat se pudice juxta morem tangi, nisi (excipe) ei constet de pravo affectu tangentis, possitque tunc resistere sine sua infamia, aut scandalo aliorum, ut docent Cajet., Azor., Sa, Bonac., Busemb. etc. Peccat vero, si non obsistat tactibus impudicis, aut osculis morosis, vel furtivis (1).

6. Hîc dubitatur 1. An puella oppressa teneatur clamare, si oporteat, ad se liberandam a turpitudine. Alii, ut Navar., Soto, Bonac. etc., si ipsa resistit omni modo quo potest, et si clamando periculum ei imminet infamiæ, eam excusant, nisi sit in periculo consentiendi; nec obstare dicunt illud Deuteronomii 22. 23., ubi damnatur puella, *quia non clamavit*, eo quod (ut ajunt) tale præceptum pertinebat ad externum judicium, in quo præsumebatur puella non clamans consensisse. Alii vero, ut Cajet. et Salm. cum aliis, affirmant, et hæc quidem sententia ut tutior consulenda est (licet opposita non sit damnanda), maxime si proximum non adsit periculum consensus (2).

7. Dubitatur 2. An mulier teneatur potius mortem pati, vi repellendo invasorem, quam sui violationem permittere. Negant Tolet., Sotus, Nav., Holzm. etc., modo voluntate resistat, absitque periculum consensus. Sed hæc opinio in praxi non videtur probabilis, quia mulier, quiescendo in tali congressu, nimis difficulter poterit se eximere a peri-

(1) Lib. 13. n. 430. (2) Ibid.

culo consentiendi in illum (1). An autem et quomodo liceant tactus inter conjuges, aut sponsos; vide quæ dicentur de matrimonio *num.* 42.

3. II. De *aspectibus*. Aspicere verenda personæ diversi sexus, difficulter excusatur unquam a mortali, nisi forte aspectus fiat e loco valde longinquo, et ita obiter, ut nullum periculum delectationis adsit. Et etiam loquendo de verendis personæ ejusdem sexus, non excusarem a mortali virum morose et delectabiliter aspicientem pulchrum adolescentem nudum. Censeo tamen cum La-Croix (quidquid dicant Salmant.), simplicem aspectum turpem, sine desiderio tactuum, numquam induere speciem personæ quæ aspicitur, nimirum consanguineæ, sacræ, aut conjugatæ; species enim incestus, sacrilegii, vel adulterii non contrahitur, nisi per tactum, quo pietas vel jus conjugii violatur (2). Aspicere concubitum humanum, sine dubio est lethale; brutorum vero, valde periculosum; unde nulli permittendum, nisi tantum illis, quibus incumbit animalia conjungere ad generationem; modo absit in ipsis periculum consentiendi in turpia (3). Aspicere autem partes minus honestas mulieris, sed non turpes, nempe brachia, crura, aut pectus, non semper est per se mortale; sed si aspectus sit deliberatus et diuturnus, aut si aspiciens sit ad venerem prodivis, difficillime

(1) L. 3. n. 368. (2) N. 421. (3) N. 418. in fin.

a mortali excusabitur; et idem sentio de eo qui vultum mulieris pulchræ morose inspicit, saltem si inordinato affectu eam diligit (1). Aspicere picturas obscœnas ex mera curiositate, dicunt aa. non esse mortale, si absit periculum turpis delectationis; sed vir morose aspiciens pudenda muliebria depicta nuda, vel levi velo tecta, nescio quomodo a mortali excusari possit (2). Qui autem pingunt vel exponunt hujusmodi imagines, gravissimo peccato scandali delinquunt, cum ipsæ valde adolescentes ad libidinem provocant (3). Et idem puto dicendum de iis, qui eas domi retinent expositas omnium aspectui.

9. III. De *verbis*. Verba obscœna non sunt mortalia, si proferantur ex ira aut joco, prout solent messores, vindemiatores, et muliones. Secus si verba sint nimis lasciva, aut si proferantur cum ipsarum rerum turpium delectatione, vel cum audientium scandalo; quod ut plurimum adest, si hujusmodi verba dicuntur coram puellis aut pueris, et maxime si quis se jactat de aliquo peccato turpi: in quo se jactans tripliciter ordinarie peccat, 1. quia gloriatur de re mala; 2. quia magnum præbet scandalum; 3. quia de facili se complacet de peccato patrato (4). Insuper hîc sedulo notandum cum Salm. et Roncagl. ex d. Thoma, non esse sine gravi periculo diuturnum colloquium cum puella inordinate dilecta (5).

(1) Lib. 3. n. 422. et 423. (2) N. 424.
(3) N. 429. v. 10. (4) N. 426. (5) N. 422. in fin.

9. Audientes autem verba turpia, aut turpes comœdias tantum ob curiositatem, aut ob vanum solatium, possunt aliquando excusari a mortali, nisi adsit delectatio turpis, vel illius periculum, quod facile fere semper aderit in adolescentibus, vel aliis parum timoratæ conscientiæ (1); aut nisi adsit scandalum; et ideo merito docet Bened. XIV. (2), clericos et religiosos non posse comœdiis turpibus interesse sine scandalo gravi. Et etiam merito Holzmann et La-Croix propter scandalum aliorum damnant de mortali eos, qui pecunia aut plausu cooperantur ad hujusmodi comœdias notabiliter turpes; eosque qui eas impedire tenentur, aut commode possunt, et non impediunt; ac fortius qui illas repræsentant (3). Gravissime quoque peccant qui libros componunt incitantes ad turpia, vel ad inhonestos amores (4). Hactenus de actibus luxuriæ non consummatis; nunc videamus de speciebus turpibus consummatis.

(1) Lib. 3. n. 426. et 427.
(2) De synodo l. 11. cap. 12.
(3) Lib. 3. n. 427. et 428. (4) Ibid.

PUNCTUM SECUNDUM

De actibus turpibus consummatis naturalibus.

11. *De fornicatione.*
12. *An permittendæ meretrices.*
13. *An fornicatio sponsorum sit diversæ speciei.*
14. *De stupro.*
15. *De raptu.*
16. *De adulterio.*
17. *et* 18. *De incestu.*
19. *Si dispensati coeant etc.*
20. *ad* 23. *De sacrilegio.*

11. I. De *fornicatione.* Fornicatio est coitus inter solutos ex mutuo consensu. Concubinatus autem non est aliud quam continuata fornicatio habita uxorio modo in eadem vel alia domo. Quando vero concubinarii possint vel ne absolvi, vide quæ dicentur infra de iis qui sunt in occasione proxima *Tract. ult. Punct. I.* De pœnis autem concubinariorum, et præsertim clericorum, vide (1).

12. Dubitatur hîc 1. An permittendæ sint meretrices. Alii affirmant ex d. Thoma, quia plura graviora crimina alioquin evenirent. Sed probabilius negant, Navarr., Roncagl., Guttierez; et alii, quia permittendo meretrices innumera peccata jam patrantur, et contra mala graviora non evitantur. Cæterum sedulo advertendum, quod esto in magnis urbibus meretrices permitti possent, numquam tamen permittendæ in oppidis aut civitatibus parvis (2).

(1) L. 3. n. 342. (2) N. 434.

Dubitatur 2. An fornicatio sponsorum diversam induat speciem peccati. Alii id affirmant de utroque sponso; alii tantum de sponsa; alii vero satis probabiliter de utroque negant, ut Pontius, Sanchez, Laym., Lugo, Salm., Trullench., Covarr., Ledesma, Elbel, etc., quia uterque sponsus, licet se obliget ad matrimonium ineundum, neuter tamen aliquod jus tradit alteri in corpus suum, itaut nequeat illo ad suum arbitrium uti sine alterius injuria (1).

14. II. De *stupro*. Stuprum est defloratio virginis ipsa invita, et ideo præter fornicationis malitiam habet etiam injustitiæ. An autem virgine consentiente sit speciale peccatum. Affirmant Navarr., Azor., etc. Sed communius negant Less., Sanch., Bonac., Busemb., Salm., Barbosa, etc. Potest tamen aliunde esse specie diversum, nimirum ratione dedecoris familiæ, mœroris parentum, aut rixarum (2). Ad quid vero teneatur stuprator, vide dicenda de *VII. præc. Tract. X. ex n.* 91.

15. III. De *raptu*. Raptus committitur, cum adducitur fœmina aut masculus libidinis causa, illata vi personæ illius, vel iis quibus ipsa subest, nempe parentibus, aut tutoribus (3). Ad quid autem teneatur raptor, vide de matrimonio *Tract. XVIII.*

16. IV. De *adulterio*. Adulterium est copula habita cum persona conjugata, estque spe-

(1) L. 3. n. 447., et vide l. 6. n. 847.
(2) L. 3. n. 443. (3) N. 444.

ciale peccatum injustitiæ, etiamsi adsit consensus mariti, ut constat ex propos. 50. damnata ab Innoc. XI., quia per adulterium irrogatur injuria non solum ipsi, sed etiam proli et generationi humanæ. Hinc sentiunt Lugo et Lessius (1), quod in adulterio, dissentiente marito, duplex adest injustitia; sed Viva (2), cum Cajet. et Turriano, tenet, unicam tantum adesse injustitiam contra bonum generationis, eo quod per adulterium infertur injuria marito non ut personæ privatæ, sed ut marito; ac ideo ad ipsum spectat consulere prolis bono, cui nequit ipse cedere, sicut nequit quis consentire, ut membrum ei ab altero mutiletur. Qui sodomitice cognoscit uxorem, ex communi sententia committit adulterium, et debet explicare, peccasse nefande cum propria uxore (3). Ad quid autem teneantur adulteri, si proles ex adulterio nascitur; vide de restit. *Tract. X. num.* 101.

17. V. De *incestu*. Incestus est congressus cum consanguinea vel affine, ex copula licita usque ad quartum gradum, ex illicita usque ad secundum. Hîc dubitatur 1. An incestus cum consanguinea differat specie ab incestu cum affine. Affirmant probabiliter Lessius, Salmant., Roncagl., Croix, etc., quia in consanguinitate vinculum est ab identitate sanguinis, in affinitate autem est a copula,

(1) Lugo de pœnit. d. 16. n. 218, et Less. c. 7. dub. 3.
(2) In propos. 50. damn. ab Innoc. XI. n. 10.
(3) L. 3. n. 446.

unde diversa videtur difformitas. Alii vero, ut Sotus, Cajet., Sanch., Lugo, etc., probabilius negant, quia uterque incestus ex eodem motivo pietatis vetatur, et consentit d. Thomas (1), dicens: *Ejusdem rationis inconvenientiam facit consanguinitas, et affinitas.* Omnes autem incestus inter affines ex communi sententia sunt ejusdem speciei, excepto incestu inter privignum, et novercam, interque socerum, et nurum (2).

8. Dubitatur 1. An omnes incestus cum consanguineis sint ejusdem speciei. Tres sunt sententiæ omnes probabiles. Prima cum Cajetan., Pontio, Soto, Navarr., Castrop., etc. affirmat, excepto primo gradu in linea recta; quia (ut dicunt) commixtio conjugalis inter alios consanguineos tantum ab Ecclesia est vetita, non vero a naturali jure, per quod specifica diversitas solummodo constituitur. Secunda sententia cum Suarez, Vasq., Laym., etc., tenet, omnes gradus usque ad quartum speciem diversam incestus constituere, quia major debetur reverentia proximiori gradui quam remotiori. Tertia demum cum Less., Lugo, Sanch., Roncag., etc., dicit, tantum primum gradum, tam in linea recta, quam in transversali, constituere diversam speciem; quia sentiunt, commixtionem inter fratres, et sorores, ab ipsa natura esse vetitam (3). Certum autem est, quod incestus inter cognatos spirituales et legales (ratione

(1) 2. 2. q. 154. art. 9.
(2) Vide l. 6. n. 469. (3) N. 470.

scilicet adoptionis) sunt diversæ speciei, quam inter consanguineos et affines (1).

19. Dubitatur 3. An cognati, obtenta et executa dispensatione ad matrimonium ineundum, committant incestum, si ante conjugium fornicentur. Adest duplex probabilis sententia. Alii communius negant, ut Sanch., Lugo, Cajet., Armilla, et Vega, quia, sublata prohibitione matrimonii, cessat ratio incestus. Alii vero, ut Major, et Gallego, affirmant, quia impedimentum propinquitatis ablatum est tantum ad nuptias contrahendas, non autem ad fornicandum (2).

20. VI. De *sacrilegio*. Sacrilegium est, cum violantur sacra per actum venereum. Potest igitur sacrilegium committi circà personam, locum, et rem. Et I. circa *personam* fit, si quis peccat habens votum castitatis, vel cum habente illud. Hinc sacerdos peccans cum alia persona sacrata duplex committit sacrilegium. Contra vero religiosus, qui est etiam sacerdos, castitatem lædendo probabilius unum sacrilegium committit, tum quia sacerdos probabilius tantum ratione voti ordini sacro annexi tenetur ad castitatem; tum quia talis etiamsi teneretur ad castitatem ex solo præcepto Ecclesiæ, tamen adhuc contra religionem peccaret, cum Ecclesia tantum ex motivo religionis castitatem præcipit (3). Sacerdos autem inducens suo consilio laicum ad fornicandum, committit sacrilegium

(1) Lib. 3. n. 450. (2) N. 452.
(3) N. 454. ad 456.

si ex affectu ad libidinem inducit : secus si ex alio pravo fine (1).

II. Circa *locum*, committit sacrilegium qui fornicatur in loco sacro, nempe intra ecclesiam, aut cæmeterium, non autem in atrio ecclesiæ, monasterio, aut oratorio privato non benedicto ab episcopo (2). Dubitatur hîc 1., an copula maritalis, aut occulta, habita in ecclesia sit sacrilegium. Adest triplex probabilis sententia. Ali negant de maritali, ut Alensis, Pontius, Sa, etc. Alii negant de occulta, ut idem Pontius, Tolet., Vasq., Azor., etc. Alii vero communius et probabilius de utraque affirmant, quia per utramque irreverentia irrogatur ecclesiæ, et ecclesia polluitur ; tametsi cum crimen sit occultum, non est obligatio a divinis officiis abstinere; ita Suar., Sanch., Less., Holzmann, Croix, Bonac., Salmant., etc. Attamen iidem aa. merito excusant conjuges copulantes in ecclesia, si ipsi sint in morali necessitate coeundi, puta si sint in periculo incontinentiæ, vel si diu in ecclesia permanere debeant. Quomodo autem intelligendum illud *diu ;* alii putant decem dies; alii vero probabilius mensem, aut saltem 20. dies. At si conjuges judicent per mensem esse in ecclesia mansuros, advertunt Sanchez, Salmanticens., et alii, eos ab initio copulari posse (3).

2. Dubitatur 2., an omnes actus externi im-

(1) L. 3. n. 457. (2) N. 460. (3) N. 458.

pudici habiti in ecclesia, nempe tactus, aspectus, aut verba, sint sacrilegia. Negant Cajet., Navarr., Bonac., etc,, eo quod tantum per seminis effusionem ecclesia polluitur. Sed probabilius affirmant Suar., Sanch., Molina, Salmant., etc., quia his actibus, licet non violetur ecclesia, tamen jam illi irrogatur irreverentia. Actus vero interni, sive cogitationes, non sunt sacrilegia, nisi sint de peccando externe in ecclesia (1).

23. III. Circa *rem* demum committit sacrilegium, qui abutitur rebus sacris ad turpia. Idem dicendum de sacerdote qui turpiter peccat indutus ad missam, aut gestando Eucharistiam, aut statim post communionem, v. gr. infra mediam horam (2). Egimus de speciebus turpibus naturalibus, nunc de iis quæ sunt contra naturam.

PUNCTUM TERTIUM

De actibus turpibus consummatis contra naturam.

24. 25. *et* 26. *De sodomia.*
27. *De bestialitate.*
28. *De coitu cum dæmone.*
29. *De pollutione.*
30. *De distillatione.*
31. *An liceat expellere semen corruptum.*
32. *An teneamur impedire pollutionem de se evenientem.*
33. *An vitare omnes pollutionis causas.*
34. *Quid si actiones ponantur ex justa causa.*

24. Et I. De *Sodomia.* Sodomia habet quidem specialem deformitatem. Dubitatur autem in-

(1) L. 3. n. 459. ad 462. (2) N. 463.

·er dd., in quo ipsa consistat. Alii sentiunt, onsistere in concubitu ad indebitum vas; alii vero communius et probabilius cum l. Thoma, in concubitu ad indebitum sexum. Hinc infertur 1., quod coitus fœminæ cum fœmina, et masculi cum masculo, perfecta est sodomia, in quacumque parte corporis fiat congressus, quia ordinarie semper adest tunc affectus ad indebitum sexum; ideo non est opus explicare in confessione, an pollutio fuerit intra vel extra vas præposterum; quamvis ad incurrendum casum reservatum requiratur seminatio intra vas, ut ait p. Mazzotta (1). Censeo vero in sodomia omnino explicandum in confessione (quicquid dicat Salmant.), an quis fuerit agens, vel patiens; quia patiens non facile semper polluitur ut agens, prout non bene Salmant. supponunt (2). Imo explicandum, si sodomia habita sit per vim, vel cum conjugata, aut habente votum castitatis (3).

5. Infertur 2. Coitum viri in vase præpostero mulieris esse sodomiam imperfectam, specie distinctam a perfecta. Si quis autem se pollueret inter crura aut brachia mulieris, duo peccata diversa committeret, unum fornicationis inchoatæ, alterum contra naturam. An pollutio in ore sit diversæ speciei. Affirmant aliqui, vocantque hoc peccatum *irrumationem*, dicentes, quod semper ac fit pol-

(1) Mazzott. tom. 3. pag. 519. de ces. res.
(2) Vide Opus nostrum lib. 3. n. 468.
(3) N. 469. in fin.

lutio in alio vase, quam naturali, speciem mutat. Sed probabilius sentiunt Cajet., Filliuc., Holzmann, Graffius, etc., quod si pollutio viri sit in ore maris, est sodomia : si in ore fœminæ, est fornicatio inchoata, et insuper peccatum contra naturam, ut mox diximus. Coitus autem cum fœmina mortua non est bestialitas, ut quidam ajunt, sed est pollutio, et insuper est fornicatio affectiva (1). Præterea, pollutio habita tangendo puerum vel mulierem dormientem, absque tamen concubitu sive conjunctione corporum, non habet nisi simplicis pollutionis malitiam, ut probabilius dicunt Salmant., Cajet., Azor., Bonac., etc. Item qui polluitur a tactibus alienis, jam dupliciter peccat cooperando peccato alterius; non tenetur vero explicare an tactibus maris, vel fœminæ, nisi illa habeat virum, aut votum castitatis (2). Item probabilius est cum Lugo, Sylvest., Salmant., Roncaglia, Croix, etc., contra aliquos, quod tam sodomia, quam omnes tactus impudici inter consanguineos aut affines, vel cognatos spirituales aut legales, induunt malitiam etiam incestus, cum eamdem habeant deformitatem, quam actus consummatus (3).

26. Quoad pœnas sodomitarum, si sint laici, damnantur morte et combustione. Clerici vero et religiosi per bullam 27. s. Pii V. editam die 30. Aug. 1568. *Horrendum*, privantur omni officio, beneficio, et privilegio

(1) L. 3. n. 466. (2) N. 467. (3) N. 469.

clericali; dummodo (ut docent dd.) sodomia 1. sit cum alio viro, non fœmina, aut bruto. 2. Sit perfecta cum pollutione intra vas. 3. Sit frequentata, dum dicitur in bulla, *Sodomiam exercentes*. Probabilius est, has pœnas incurrere etiam patientes, ut dicunt Bonac., Salmant., Diana, et Barbosa, contra alios, dum patientes sunt vere sodomitæ. Contra vero probabilius et communius docent Suar., Navarr., Bonac., Barbosa, Less., Fill., Trullench., Salmant., etc. (adversus Azor., Dicast., etc.), has pœnas non incurri nisi post sententiam, quamvis dicatur in bulla, *Præsentis canonis auctoritate privamus;* quia, ut diximus in *tract. II. num.* 25., nulla pœna privans jure acquisito incurritur nisi post sententiam, saltem declaratoriam (1).

7. II. De *bestialitate*. Bestialitas est coitus cum bestia: ipsaque detestabilior est quam sodomia. Non oportet autem explicare an bestia fuerit mas vel femella, ut communiter docent dd., contra paucos, quia tota hujus criminis deformitas est in accessu ad speciem diversam (2).

8. Coitus cum dæmone succubo vel incubo, ut communissime sentiunt Azor., Cajet., Bonac., Fill., Salmant., Busemb., etc., reducitur ad peccatum bestialitatis, addita tamen malitia culpæ contra religionem; et etiam fornicationis, aut sodomiæ affectivæ, si dæmon appareat in forma pueri aut mulieris;

(1) L. 3. n. 470. ad 473. (2) N. 474.

et etiam adulterii, aut incestus, si quis delectetur de coitu cum dæmone tamquam cum nupta vel conjuncta, juxta quæ diximus de delectatione morosa *Tract. III. n.* 34. (1).

29. III. De *pollutione.* Pollutio est seminis effusio sine congressu cum alio; ipsaque est vetita de jure naturali, ut patet ex prop. 49., damnata ab Innoc. XI. Unde per se est peccatum gravius quam fornicatio, cum sit contra naturam. Pollutioni autem additur malitia sacrilegii, si fit ab habente votum castitatis: adulterii, si a conjugato: item fornicationis, si quis se polluendo delectatur tamquam de coitu cum fœmina: vel sodomiæ, si cogitet coire cum puero (2).

30. Dubitatur 1. An distillatio voluntaria, nempe illa quæ est fluxus humoris inter urinam et semen, sit culpa mortalis. Resp. Si est cum aliqua delectatione venerea, vel cum commotione spirituum, erit quidem mortalis, si non vitetur, sicut vitanda est pollutio. Si vero evenit absque sensu et commotione, poterit ea permitti tamquam emissio alterius excrementi, ut communissime docent Cajet., Bonac., Sayr., Busemb., Holzman, Salm., Sporer, Elbel, etc. Diximus *permitti*, sed numquam potest data opera procurari, ut recte advertunt Sanchez et Bonacin. (3).

31. Dubitatur 2. An liceat expellere semen corruptum medicinis (numquam enim licet

(1) L. 3. n. 475. (2) N. 476. (3) N. 477.

tactibus). Negant Salmant. et Roncaglia, sed communius affirmant Laym., Sanch., Bonac., Anaclet., Sporer, Croix, etc., modo expulsio possit fieri sine sensu venereo: et modo semen sit certe corruptum, nec aliter expelli valeat (1).

2. Dubitatur 3. An sit obligatio impediendi pollutionem de se evenientem, puta si incœperit in somno, et in vigilia consummetur. Communiter negant aa., modo absit consensus in delectationem, vel ejus proximum periculum ex præterita experientia; ita Sanch., Concina, Navarr., Azor., Salmant., Holzm., Spor., Trull. etc.; tum quia difficillimum est illam cohibere, cum jam incœpta sit; tum quia non tenetur homo eam impedire cum periculo morbi ex corruptione seminis: tunc enim ipsam non vult, sed patitur. Ceterum sapienter monet Gerson, semper expedire, ut tunc homo conetur impedire quantum potest; saltem (juxta Sanchez) omnino curare debet, ut eo tempore se muniat signo crucis, avertatque mentem ab illa delectatione, invocando ss. nomina Jesu et Mariæ, ut adjuvent ne ipse in culpam ruat. Notandum autem, quod si persona existit tunc in semiplena vigilia, et delectetur de pollutione incœpta, minime damnandus est de mortali, cum ad mortale omnino requirantur et

(1) Lib. 3. n. 478.

plena advertentia et perfectus consensus (juxta dicta *Tract. III. num.* 24. 26.), quibus certe caret qui est semidormiens, et ideo non habet usum rationis perfectæ liberum et expeditum (1).

33. Dubitatur 4. An sit obligatio vitandi omnes causas in pollutionem influentes. Resp. Si causæ sint graviter influentes, prout certe sunt illæ, quæ sunt graviter culpabiles in materia luxuriæ, nempe tactus, vel aspectus impudici, delectationes morosæ, et similes, sine dubio tenetur homo eas evitare; alioquin pollutio, saltem in confuso prævisa, licet non intenta, illi ad culpam imputatur. Et idem dicendum de pollutione causata ob colloquium diuturnum cum puella inordinate dilecta, vel orta ex actione, quæ esto per se non sit mortalis, esset tamen talis respectu alicujus, qui pollutionibus hujusmodi habitis fuit solitus consentire (2).

34. Advertendum tamen, quod si præfatæ actiones graviter influentes ponantur ex causa necessaria vel utili, absitque periculum consensus, tunc pollutio ex eis orta non imputatur ad peccatum, ut omnes docent. Hinc etiam prævisa pollutione (intellige semper involuntaria), I. licet confessariis excipere confessiones et tractatus legere de rebus turpibus: item chirurgis aspicere et tangere partes fœminæ ægrotantis, ac studere rebus

(1) Lib. 3. n. 479. (2) N. 432.

medicis ; ita communiter d. Antonin., Navarr., Cajet., Petrocorens., Sanch., Bonac., Anacl., Sporer, Salm., Holzm., et alii plures cum d. Thoma (1). Idque admittunt Navarr., Hurtad., Roncaglia, Salmant., Elbel, Sporer, etc., etiamsi aliquis chirurgus ex officio medens, vel parochus excipiendo confessiones aliquoties in pollutionem consenserit, modo proponat in futurum convenientibus mediis se præcavere ad peccatum vitandum : secus vero dicunt de simplici confessario; hic enim tenetur eo casu abstinere ab audiendis confessionibus, si possit sine gravi suo damno. Imo si parochus vel chirurgus in iis occasionibus semper vel fere semper lapsus fuerit, et non appareat nova probabilis spes emendationis, hic omnino tenetur etiam cum jactura vitæ officium deserere (2). Sic etiam II. dicunt quamplurimi, ut Cajet., Bonac., Laym., Sanch., Navarr., Fill., Salm., Spor., Croix, Busemb., Villal., Ledesma, Marchant., Trull., etc., licere iis, qui magnum patiuntur pruritum in verendis, tactu illum abigere, etiamsi pollutio sequatur. Recte vero id prohibet Roncaglia, si pruritus non sit valde molestus : quamvis permittat eum abigere cum aliqua tantum commotione. Nihilominus non facile credatur quibusdam puellis, quæ tactibus se polluere solent, prætextu hujus-

(1) P. 3. quæst. 8. art. 5.
(2) L. 3. n. 183., et l. 5. n. 63. v. Quær.

modi ardoris ; nam si diligenter examinentur, cognoscetur, ille pruritus multoties potius excitatus fuisse vel a pravis cogitationibus præhabitis, vel ab habitu pravo contracto se tangendi. III. Dicunt etiam Castrop., Laym., Sanch., Armil., Less., Azor., Navar., Vasq., Bonac., Anacl., Salmant. etc., licere equitare causa utilitatis, et etiam recreationis, ut subdunt Sanch., Laym., Castrop. Dicunt quoque Sanch., Laym., Castrop., Holzman, Sporer etc. ex communi, unicuique licere decumbere in aliquo situ ad commodius quiescendum. V. Demum dicunt s. Antonin., Less., Tolet., Pichler., Salmant., Holzm., Spor. etc. etiam communiter, licere cibos aut potus calidos moderate sumere, et honestas choreas ducere (1).

35. Si vero causæ leviter influant in pollutionem, alii dicunt, omnes esse vitandas sub gravi, prævisa pollutione, etiamsi sint leviter culpabiles. Alii id admittunt, si sint mortales, quamvis in alia materia quam luxuriæ. Sed communiter et probabilius docent s. Antonin., Suar., Abulens., Sanch., Sylvest., Sa, Roncaglia, Bonac., Anacl., Salmant., Holzm., Elbel. etc., non esse obligationem gravem vitandi causas, nisi graviter culpabiles in eadem materia luxuriæ. Diximus *gravem;* nam erit obligatio levis, nisi adsit aliqua rationabilis causa, ut probabilius tenent Sanch.,

(1) Lib. 3. n. 483.

Less., Roncaglia, Bonac., Salmant. etc. contra Holzm., Croix etc. Imo valde probabiliter Ronc. et Salm. dicunt, non excusari a mortali qui frequenter pollutiones expertus fuerit ex causis culpabilibus (licet per se non graviter) in materia turpi, puta ex lectione turpium curiosa, aspectu picturæ inhonestæ, vel coitu animalium, et similibus; quia respectu talis personæ, causæ prædictæ non leviter, sed graviter influunt. Secus autem ajunt iidem Salmant. et Sanch. de causis, quæ sunt omnino leves, quas universas vitare esset moraliter impossibile (1). Pollutio habita in somno non est peccatum, nisi fuerit antea intenta, vel nisi postea quis se complaceat de delectatione habita; si vero gaudeat de exoneratione, vide dicta *Tract. III. n.* 38.

6. Denique sedulo hîc advertendum, quod in hac materia sexti præcepti oportet, quantum possibile est, omnem adhibere severitatem, cum in re tam labili nulla cautela unquam nimia existimari debeat, et plures opiniones, quæ speculative loquendo sunt probabiles, in praxi improbabiles evadunt. Hinc confessarius ubi periculum pœnitentium inspicit, licet actionem, quam illi vellent perpetrare, de certo peccato mortali damnare non valeat, tamen nullo modo permittat. Hoc medici animarum est; præsertim

(1) Lib. 3. n. 434.

respectu eorum, qui in vitio turpi habitum in præterito habuerunt; his enim non solum proximas occasiones vitare, sed etiam remotas opus erit: alias ob fragilitatem contractam, semper in idem recident, cum in hac materia, ad quam homines naturaliter sunt proni, de facili a minoribus ad ulteriora mala ipsi progrediuntur.

INDEX

TRACTATUUM, CAPITUM, ET PUNCTORUM

Cui adnectuntur omnia summaria, quæ singulis tractatibus, capitibus, et punctis apponuntur, ut simul hic præ oculis habeantur cunctæ res, et quæstiones, quæ in hoc volumine continentur.

TRACTATUS PRIMUS

DE CONSCIENTIA

1. Regula remota et proxima bene agendi.
2. Variæ conscientiarum distinctiones. *pag.* 13.

Caput Primum

De conscientia recta, erronea, perplexa, et scrupulosa, pag. 14.

3. De conscientia recta. 4. Erronea. 5. Si detur ignorantia præceptorum naturalium. 6. Si quis æstimat desiderium pravum non esse peccatum. 7. De conscientia perplexa. 8. ad 11. De conscientia scrupulosa.

Caput Secundum

De conscientia dubia, pag. 22.

12. Dubium negativum et positivum. 13. et 14. Speculativum et practicum. 15. et 16. Si lex est dubia.

17. Si votum est dubium. 18. Si superior jubet fieri rem dubiam de peccato. 19. In dubio quid fieri debeat in jejunio, aut communione. 20. De impedimento, et debito dubio.

Caput Tertium

De conscientia probabili, pag. 29.

21. De conscientia probabili. 22. In materia fidei. 23. Medicinæ. 24. Justitiæ. 25. ad 27. Sacramentorum. 28. In damno alterius. 29. Gradus probabilitatis. 30. De tenui probabili. 31. De probabilissima. 32. ad 63. De probabili, seu probabiliori.

TRACTATUS SECUNDUS

DE LEGIBUS

Caput Primum

De natura legis, pag. 79.

1. 2. 3. Divisio legis. 4. Conditiones. 5. ad 8. Promulgatio. 9. 10. Acceptatio. 11. Si lex per decennium non esset acceptata. 12. 13. Si major pars non acceptet etc.

Caput Secundum

De obligatione quam inducit lex, pag. 86.

14. 15. et 16. Obligatio legum præceptivarum. 17. An lex possit præcipere actus internos. 18. An cum gravi incommodo. 19. An lex possit naturalem obligationem tollere. 20. et 21. An teneamur removere impedimenta. 22. et 23. Dubia circa leges. 24. et 25. De legibus pœnalibus spiritualibus. Privativis et inhabilitantibus. 26. De

fundatis in falsa præsumtione. 27. De conventionalibus. 28. An necessaria caritas. 29. An intentio. 30. et 31. An satisfieri possit pluribus præceptis pluribus actibus, vel unico actu. 32. An possint esse plura præcepta super eadem materia.

CAPUT TERTIUM

De iis qui possunt leges ferre, pag. 98.

33. Quis possit ferre leges civiles, et quis ecclesiasticas. 34. et 35. De decretalibus, sive responsis pontificiis, et de declarationibus ss. congregationum, ac decisionibus rotæ romanæ.

CAPUT QUARTUM

De iis qui tenentur legibus, pag. 103.

36. Quis tenetur legibus. 37. An pueri. 38. An legislatores. 39. et 40. An peregrini. 41. Si peregrini morentur per breve tempus. 42. An episcopus possit dispensare cum peregrinis in votis, jejuniis, etc.

CAPUT QUINTUM

Quæ causæ excusent a præcepti transgressione, pag. 107.

43. Excusat ignorantia. 44. Timor. 45. Impotentia.

CAPUT SEXTUM

De dispensatione, pag. 110.

46. An ad dispensationem requiratur semper causa justa. 47. Si est obreptitia etc. 48. Potest expostulari

etiam a tertio. 49. Dispensatio tacita. 50. Causa dispensationis. 51. In dubio si indigeatur dispensatione. 52. An superior teneatur dispensare. 53. Dispensatio concessa cum bona aut mala fide, sed sine causa. 54. Concessa ob timorem.

PUNCTUM PRIMUM

De iis qui possunt dispensare, pag. 115.

55. et 56. De potestate ordinaria in qua possit dispensare papa. 57. et 58. In qua episcopi. 59. Parochi. 60. Prælatus regularis. 61. De potestate delegata, quicumque eam habet ab ordinario. Si delegatus moritur. 62. Clausula, Donec dispensetur. 63. Subdelegatus. 64. Cum seipso.

PUNCTUM SECUNDUM

Quot modis potest cessare dispensatio, pag. 121.

65. et 66. Cessat I. Causæ cessatione. 67. II. Revocatione. 68. III. Renunciatione.

CAPUT SEPTIMUM

De legis cessatione, interpretatione, et epickeja, pag. 124.

69. Si cessat finis legis. 70. De libris prohibitis. 71. De legibus municipalibus. 72. De interpretatione. 73. et 74. Si declarationes indigeant promulgatione. 75. De interpretatione doctrinali. 76. Regulæ interpretationis. 77. De epickeja. 78. Quando lex extenditur a casu ad casum.

Caput Octavum

De consuetudine, pag. 132.

79. Conditiones ad consuetudinem requisitæ. 80. Ad desuetudinem. 81. Si lex reprobat omnem consuetudinem futuram. 82. Usus est legis interpres. 83. Si lex revocat omnem consuetudinem factam.

TRACTATUS TERTIUS

de actibus humanis et peccatis

Caput Primum

De actibus humanis, pag. 136.

1. et 2. Actus hominis, et actus humani. 3. De voluntario, et ejus conditionibus. 4. ad 6. Quotuplex est voluntarium. 7. ad 11. De libero, et ejus speciebus. 12. Impedimenta actus humani. 13. Et I. De *Ignorantia*. 14. II. De *violentia*. 15. III. De *concupiscentia*. 16. 17. et 18. IV. De *timore*, et quotuplex sit. 19. Unde desumant bonitatem aut malitiam. 20. An actus externus addat malitiam actui interno. 21. An dentur actus indifferentes.

Caput Secundum

De peccatis, pag. 145.

punctum primum

De peccato in genere, ibid.

22. et 23. De peccato mortali et veniali. 24. ad 39. De advertentia. 40. ad 45. De consensu. 46. De peccato philosophico.

PUNCTUM SECUNDUM

De peccatis in particulari, de desiderio, complacentia, et delectatione morosa, pag. 166.

47. Desiderium, gaudium, et delectatio. 48. An in delectatione explicanda sit species. 49. Delectatio de opere malo, et de mala cogitatione. 50. Desiderium mali, si esset licitum. 51. Delectatio et desiderium inter sponsos etc., et inter conjuges. 52. Delectatio de causa mala ob bonum effectum. 53. De damno alterius ob bonum finem. 54. De rebus prohibitis lege positiva.

PUNCTUM TERTIUM

De peccatorum distinctione, I. quoad speciem, II. quoad numerum, pag. 174.

55. et 56. De distinctione specifica. 57. De numerica, et de I. radice a multiplicitate actuum. 58. ad 61. Circa actus internos. 62. et 63. Circa actus externos. 64. et 65. De II. radice a diversitate objectorum totalium.

PUNCTUM QUARTUM

De peccato mortali et veniali, pag. 183.

66. Effectus mortalis et venialis. 67. Quot modis mortale fit veniale. 68. Quot modis veniale fit mortale. 69. Quid si in periculum probabile de mortali quis se exponat.

TRACTATUS QUARTUS

DE PRIMO PRÆCEPTO DECALOGI

Caput Primum

De virtutibus theologalibus, pag. 187.

1. ad 5. De fide. 6. ad 8. De spe. 9. ad 12. De caritate. 13. Actus exercendi circa virtutes theologales.

Caput Secundum

De caritate erga proximum, pag. 195.

14. Ordo caritatis. 15. Ordo personarum, quæ præferri debent. 16. Punct. I. Signa communia adhibenda cum inimicis. 17. Remissio injuriæ. 18. et 19. Punct. II. Obligatio eleemosynæ. 20. Punct. III. De correctione fraterna. 21. Quando quis excusatur. 22. Superiorum in hoc obligatio. 23. et 24. Punct. IV. De scandalo, et quot modis detur. 25. An scandalum sit peccatum tam contra caritatem, quam contra virtutem quæ læditur. 26. et 27. Quid si proximus sit jam paratus ad peccandum. 28. An ne simus alicui scandalo, teneamur relinquere nostra bona, ac etiam omittere præcepta positiva. 29. De scandalo, quod præbent mulieres; et de comœdiis. 30. An possit suaderi minus malum. 31. et 32. Punct. V. Quando erit licita cooperatio materialis.

Caput Tertium

De religione, et vitiis ei oppositis, pag. 240.

33. De religione. 34. Punct. I. De superstitione, et præcipue de astrologia, somniis, ensalmis, et sortibus. 35. De virga divinatoria. 36. De vana observantia. 37. De

pulvere sympathica. 38. Punct. II. De tentatione. 39. De sacrilegio. 40. ad 48. De simonia, et ejus divisione. 49. ad 53. De pœnis simoniæ, et absolutione.

TRACTATUS QUINTUS

DE SECUNDO PRÆCEPTO DECALOGI

Caput Primum

De blasphemia, pag. 229.

1. Quando committitur blasphemia. 2. De maledictione creaturarum. 3. ad 11. De maledicentia in mortuos.

Caput Secundum

De juramento, pag. 271.

12. Quid est juramentum, et quænam sint formulæ jurandi. 13. Quotuplex est juramentum. 14. Conditiones juramenti liciti. 15. et 16. An liceat jurare cum æquivocatione. 17. Qui jurat sine animo jurandi. 18. Juramentum non obligat ad illicita. 19. Quot modis tollitur obligatio juramenti. 20. De adjuratione, et exorcismis.

Caput Tertium

De voto, pag. 280.

21. 22. et 23. De animo se obligandi. 24. De materia possibili, et meliori. 25. De voto emisso ob pravum finem. 26. De voto non impetrandi dispensationem. 27. Nubendi. 28. De non vovendo. 29. Nonnulla digna notatu. 30. De voto conditionato. 31. De voto disjunctivo; et de eo qui immemor voti satisfacit. 32. Si tempus elabitur. 33. De culpa in differendo. 34. De voto religio-

nis. 35. De materiæ mutatione. 36. et 37. De irritatione. 38. De commutatione. 39. et 40. De dispensatione, et ejus causis. 41. Si votum fuerit emissum in tertii utilitatem. 42. ad 44. Quinam dispensare possunt. 45. ad 49. De votis reservatis. 50. An papa possit dispensare in votis solemnibus.

TRACTATUS SEXTUS

DE TERTIO PRÆCEPTO

Caput Primum

De obligatione talis præcepti, pag. 301.

1. An tale præceptum hodie sit ecclesiasticum, an divinum, et an obliget infideles. 2. Qui peccat die festivo. 3. Quis potest instituere festa. 4. Obligatio concionem auscultandi. 5. Obligatio concionandi. 6. Quinam pueri etc.

Caput Secundum

De abstinentia ab operibus servilibus, p. 305.

PUNCTUM PRIMUM

De operibus prohibitis in die festo, ibid.

7. Opera servilia, liberalia, et communia. 8. Liberalia facta ob lucrum. 9. Transcribere. 10. Pingere. 11. Venatum et piscatum ire. 12. Opera forensia. 13. Nundinæ, venditiones, et contractus.

PUNCTUM SECUNDUM

De causis, quibus permittuntur opera servilia die festo, pag. 308.

14. Excusant I. *Dispensatio* papæ, aut episcopi, aut parochi. 15. II. *Consuetudo.* 16. et 17. III. *Pietas.* IV. *Caritas.* 18. ad 21. V. *Necessitas.* 22. An propter magnum lucrum etc. 23. Ut evitetur otium. 24. VI. *Utilitas.* 25. VII. *Parvitas materiæ.* 26. Qui imponit opus decem servis etc.

Caput Tertium

De obligatione audiendi sacrum, pag. 316.

PUNCTUM PRIMUM

Quomodo huic obligationi satisfaciendum est, ibid.

27. De intentione. 28. De attentione. 29. Qui dum audit missam recitat officium etc. 30. Qui celebrat. 31. Qui confitetur. 32. Qui dormitat, aut colligit eleemosynas. 33. De materiæ parvitate. 34. Qui audit duas dimidias missas. 35. De loco unde audiri potest missa. 36. et 37. De oratoriis, et ubi potest episcopus celebrare. 38. Utrum episcopus possit dispensare ad celebrandum in domibus privatis.

APPENDIX

De oratoriis privatis, pag. 327.

PUNCTUM SECUNDUM

Quæ excusant ab auditione sacri, pag. 334.

39. Excusat impotentia, qualis est infirmorum, excommunicatorum, vinculis detentorum, custodum, etc.

30. De servis, filiis, et uxoribus coactis, etc. 41. Excusat grave incommodum. 42. Excusat usus. 43. An propter scandalum etc. An propter grande lucrum, aut ut confiteatur possit omitti sacrum.

TRACTATUS SEPTIMUS

DE QUARTO PRÆCEPTO

Caput Primum

De filiorum obligatione, pag. 339.

1. De amore erga parentes. 2. De reverentia. 3. De obedientia.

Caput Secundum

Ad quid teneantur parentes et fratres, pag. 341.

4. De alimentis, legitima, et dote; decisiones quatuor rotarum. 5. De educatione, si pater impedit vocationem, aut cogit ad aliquem statum, aut ingredi monasterium. 6. Ad quid tenentur fratres.

Caput Tertium

Ad quid tenentur domini, servi, et conjuges, pag. 345.

7. Obligatio dominorum, præsertim circa salarium. 8. Obligatio servorum. Si permittant furari. Si discedant contra pactum. 9. Salarii præscriptio. 10. et 11. Compensatio. 12. Viri obligatio. 13. Mulieris obligatio, præsertim de sequendo viro.

Caput Quartum

Ad quid tenentur pastores animarum, p. 351.

punctum primum

De parochorum obligationibus, ibid.

14. I. *De residentia.* Dispositiones concilii. 15. Si residet inutiliter. 16. Bona fides non excusat a restitutione. 17. De licentia requirenda ab episcopis. 18. Ubi residendum sit papæ, cardinalibus, episcopis, et parochis. 19. Excusant caritas, necessitas, obedientia, et utilitas. 20. An sufficiat licentia oretenus, an tacita, an præsumta. 21. Si addatur causa pro absentia, sed desit licentia. 22. An omnes fructus restituendi sint. 23. Et cui. 24. ad 27. II. *De sacramentorum administratione.* 28. An tempore pestis etc. 29. III. *De celebratione missæ.* 30. ad 32. IV. *De correctione.* 33. Debet impedire, quominus clericalem habitum suscipiant, et denegare fidem indignis. 34. Debet inquirere etc., et præcipue schedulas communionis, matrimonii impedimenta. 35. ad 36. V. *De concione, et doctrina christiana.* 37. ad 44. Quæ gravioris momenti, ut annuntientur. 45. et 46. Aliæ obligationes parochi, nempe 1. Exemplum. 2. Assistere moribundis. 3. Eleemosyna. 4. Examinare obstetrices etc. circa baptismum.

punctum secundum

De episcopi muneribus, pag. 382.

47. I. *De ordinatione.* 48. ad 51. Ordinandi debent probari in spiritu. 52. Et in doctrina. 53. De seminario ad id instituto. 54. II. *De parochorum delectu.* 55. Quæ istis episcopus insinuare debet. Hic sermo fit de puellarum congregatione. 56. De confessariorum electione. Sermo fit de academiis. 57. De congregationibus particularibus ecclesiarum. 58. Debet invigilare super missarum

celebratione. 59. et 60. III. *De visitatione*. 61. IV. *De cura monialium*. 62. V. *De residentia*. 63. VI. *De correctione*. 64. VIII. *De eleemosyna*. 65. et 66. De missa, de aditu patefiendo ad se concurrentibus, et de exemplo præcipue circa mansuetudinem, paupertatem, orationem, etc.

TRACTATUS OCTAVUS

DE QUINTO PRÆCEPTO

Caput Primum

De occisione sui ipsius, pag. 408.

1. 2. Quando licet vitam periculo exponere. 3. De puerorum eviratione. 4. De ebrietate. 5. An liceat inebriari pro medicina. 6. An ut evitet occisionem. 7. An liceat inducere proximum ad se inebriandum, ut impediat eum a majore malo. 8. Quæ culpæ imputantur ebrio, et de peccatis in causa.

Caput Secundum

De occisione proximi, pag. 416.

9. et 10. De occisione ex publica auctoritate. 11. Ob propriam defensionem. 12. De honoris invasore. 13. Bonorum. 14. Pudicitiæ. 15. et 16. Ob proximi defensionem. 17. An liceat prævenire aggressorem. 18. De adultero etc. 19. De innocentis occisione. 20. De abortu. 21. An incurrant excommunicationem prægnantes. 22. De dubia fœtus animatione. 23. et 24. An mater possit sumere pharmacum cum periculo abortus.

CAPUT TERTIUM

De duello, et bello, pag. 432.

25. Punct. I. De duello. Propositiones damnatæ a Benedicto XIV. 26. Quando duellum erit licitum. Pœnæ in duellantes. 27. Punct. II. De bello. An liceat bellum movere cum opinione probabili. 28. An liceat inimicos fidei in auxilium vocare. 29. An miles possit bellare in dubio justitiæ. 30. Quæ actiones in bello liceant.

TRACTATUS NONUS

DE SEXTO PRÆCEPTO DECALOGI

PUNCTUM PRIMUM

De tactibus, aspectibus, et verbis turpibus, pag. 439.

1. et 2. An detur parvitas materiæ in delectatione carnali aut sensibili. 3. De tactibus. 4. De choreis. 5. De muliere permittente se tangi. 6. An puella oppressa teneatur clamare. 7. An possit unquam permittere sui violationem. 8. De aspectibus. 9. De verbis. 10. De audientibus verba turpia.

PUNCTUM SECUNDUM

De actibus turpibus consummatis naturalibus, pag. 446.

11. De fornicatione. 12. An permittendæ meretrices. 13. An fornicatio sponsorum sit diversæ speciei. 14. De stupro. 15. De raptu. 16. De adulterio. 17. et 18. De incestu. 19. Si dispensati coeant etc. 20. ad 23. De sacrilegio.

De actibus turpibus consummatis contra naturam, pag. 452.

24. 25. et 26. De sodomia. 27. De bestialitate. 28. De coitu cum dæmone. 29. De pollutione. 30. De distillatione. 31. An liceat expellere semen corruptum. 32. An teneamur impedire pollutionem de se evenientem. 33. An vitare omnes pollutionis causas. 34. Quid si actiones ponantur ex justa causa.

FINIS PRIMI VOLUMINIS

Habita facultate

239.02
L627
1829
v.1
AUTHOR
5046
LIGUORI, ALPHONSUS
TITLE
Homo Apostolicus
Vol. I
DATE LOANED
BORROWER'S NAME
ROOM NUMBER
GRADUATE THEOLOGICAL UNION LIBRARY
BERKELEY CA 94709
5046